

**T.C.
EGE ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü**

**DEHŞET YÖNETİMİ KURAMININ MEKAN
ÇERÇEVESİNDE İNCELENMESİ**

Doktora Tezi

Ece AKÇA-DOĞAN

Psikoloji Anabilim Dalı

**İZMİR
2020**

T.C.
EGE ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

**DEHŞET YÖNETİMİ KURAMININ MEKAN
ÇERÇEVESİNDE İNCELENMESİ**

Doktora Tezi

Ece AKÇA-DOĞAN

Tez Danışmanı: Doç. Dr. İ. Mert TEKÖZEL

Psikoloji Anabilim Dalı

Psikoloji Doktora Programı

ETİK KURALLARINA UYGUNLUK BEYANI

Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne sunduğum “Dehşet Yönetimi Kuramının Mekan Çerçevesinde İncelenmesi” adlı doktora tezinin tarafımdan bilimsel, ahlak ve normlara uygun bir şekilde hazırlandığını, tezimde yararlandığım kaynakları bibliyografyada ve dipnotlarda gösterdiğimi onurumla doğrularım.

Ece AKÇA-DOĞAN

ÖNSÖZ

Bu tez İzmir'e ilk geldiğim gün başladı ve bugün sonlandı; İzmir'deki hayatımda öğrendiğim, yaptığım ve düşündüğüm her şeye tanıklık etti. Kimi zaman hayatımı şekillendirdi, kimi zaman da hayat akışı tezimi etkiledi. Tez süreci akademik olarak bana kattıklarının yanında, psikolojik olarak da beni çok etkiledi. Kim olmak istediğimi, ne yapmak istediğimi, neler başardığımı ve nelerde başarısız olduğumu gösterdi. Kendimi kabul etmeme, büyümeme ve gelişmeme kaynak oldu. Ancak her şeyden daha önemlisi benimle olan insanların önemini fark etmemi sağladı. Hayatta her zaman iyi ya da kötü birçok şeyle karşılaşırız. Sevinçleri paylaşmanın, üzüntüleri aşmanın benim için tek yolunun her zaman yanımda olan insanlar olduğunu fark ettim. Bu tezi tek başıma tamamlamadım, çöktüğüm zaman elimden tutan, başım her sıkıştığında bana dayanma gücü veren, başardığımda benimle beraber havalara zıplayan ailem ve dostlarımla beraber tamamladım. Bu nedenle tezimi, başta annem ve biricik eşim olmakla beraber benim olan ve benim ait olduğum herkese atfediyorum.

İzmir

Ece Akça-Doğan

6 Ocak 2020

ÖZET

Bu araştırmada, Dehşet Yönetimi Kuramı içerisinde farklı mekanların ölümlü olmaktan doğan kaygı ile baş etmedeki rolünün araştırılması hedeflenmiştir. Bu amaçla, kişilerin kimlik ihtiyaçlarına odaklanan ev, sosyallik ihtiyaçlarının tatminine izin veren sosyopet mekanlar ve kùltürün devamlılığına işaret eden algılanan kolektif sürekliliği yüksek mekanlar Dehşet Yönetimi Kuramı çerçevesinde incelenmiştir. İlk çalışmada evin, ölümlülük belirginliğinden doğan kaygıyı engelleme işlevi iki deney ile incelenmiştir. Deneylerde, açık veya örtük ölümlülük belirginliği yöntemleri ile ölümlülük düşüncesi aktif hale getirilmiştir ve katılımcıların tepkileri Sosyal İhlaller Ölçeği ile ölçülmüştür. Deneylerin sonucunda, eşik altı uyarım yöntemi ile ölümlülük belirginliğinin başarılı bir şekilde ölüm düşüncesini arttırdığı, ancak evin bu mekanizmada kaygı engelleme işlevi görmediği sonucuna ulaşılmıştır. İkinci çalışmada, eşik altı olarak ölümlülük belirgin hale getirilmiş ve katılımcıların iletişime izin veren (sosyopet) veya iletişimi engelleyen (sosyofüj) mekan tercihleri ofis, kafe ve sınıf tasarımları üzerinden incelenmiştir. Bulgulara göre, katılımcılar ölümlülük belirginliği ardından belirli bir mekânsal tasarımı tercih etmemişlerdir. Son çalışmada ise algılanan kolektif sürekliliği yüksek veya düşük mekanların, ölümlülük belirginliği karşısında ortaya çıkan kaygıyı düzenleyici rolü iki deney ile incelenmiştir. Birinci deneyde eşik altı uyarım yöntemi ile ölümlülük belirginliği manipüle edilmiş ve algılanan kolektif sürekliliği değişen mekan fotoğrafları gösterilmiştir. Ardından ölüm ile ilgili düşüncelerin zihinde ne kadar aktif olduğu Sözcüğe Ait Karar Verme Görevi ile ölçülmüştür. Ek olarak, katılımcılara Türkiye’yi eleştiren bir makale okutulmuş ve makale yazarını değerlendirmeleri istenmiştir. Algılanan kolektif süreklilik değerı yüksek mekanların, ölümlülük belirginliği karşısında kaygı engelleme işlevi sadece yazarın karakter özelliği sorusunda kendini göstermektedir. Bulguların tekrarlanabilirliğini test etmek amacıyla gerçekleştirilen ikinci deney, çevrimiçi anket yöntemi ile yürütülmüştür. Çeşitli kıyafet tasarımları üzerinde ölümü çağrıştıran fotoğrafların sunulması ile ölümlülük belirginliği sağlanmış ve mekanların algılanan kolektif sürekliliği manipüle edilmiştir. Kültürel dünya görüşlerine bağlanma ölçümü hem Türkiye’yi eleştiren hem de olumluyan makale üzerinden, makale yazarının sıfatlar aracılığıyla değerlendirilmesi ile

gerçekleştirilmiştir. Aynı zamanda deneye, Türk kimlik ile özdeşleşme ölçeği eklenmiştir. Bulgularda, düşük kimlik aidiyetine sahip katılımcılar Türkiye'yi eleştiren yazar değerlendirmesinde, algılanan kolektif sürekliliği yüksek mekanlara maruz kaldıklarında yazarın değerini düşürme eğilimi göstermemişlerdir. Yani, Türkiye'yi eleştiren yazarın değerlendirilmesinde farklılıklara rastlanmazken, Türkiye'yi destekleyen yazar değerlendirmesinde Türk kimliği ile özdeşime bağlı olarak algılanan kolektif sürekliliği yüksek mekanların kaygı engelleme işlevi gördüğü gözlemlenmiştir. Tez araştırması kapsamında tamamlanan deneylerin sonuçları bir arada değerlendirildiğinde, kültürün devamlılığına işaret eden mekanların varoluşsal kaygılara karşı bir koruma sağlayabileceği söylenebilir.

Anahtar kelimeler: Dehşet Yönetimi Kuramı, mekan, ev, sosyopet, algılanan kolektif süreklilik, ölümlülük belirginliği

ABSTRACT

The current study aims to investigate the role of different places in coping with anxiety arising from awareness of mortality in Terror Management Theory. For this purpose, the home, which focuses on the identity needs of individuals, sociopetal places that allow the satisfaction of people's social needs, and places with high perceived collective continuity were examined within the framework of the Terror Management Theory. Firstly, anxiety buffering function of home was investigated by two experiments. In the experiments, open or subtle reminders of mortality was used, and reactions of the participants were measured by Multidimensional Social Transgression Scale. Results of the studies revealed that subliminal exposure to mortality was successfully increased thoughts of death; however, home does not function as an anxiety buffer in the system. In the second study, subliminal exposure of mortality salience was conducted and the space preferences of the participants that allow communication (sociopetal) or obstruct communication (sociofugal) were examined through office, cafe, and classroom designs. It was found that mortality salience does not lead participants for specific place arrangements. Third study includes examination of anxiety buffering function of high perceived collective continuity places in relation to mortality salience by two experiments. In the first experiment, subliminal exposure of mortality salience was utilized, and then high and low perceived collective continuity places were presented. As dependent variables, death thought accessibility was measured by Lexical Decision Task and participants evaluated writer of the anti-Turkey article. Anxiety buffering function of the high perceived collective continuity places appears only in the question of the writer's character evaluation. In order to test reproducibility of the findings the second experiment was conducted as online survey method. In the second experiment, mortality salience was conducted by presenting photographs evoking death on various clothing designs, and perceived collective continuity of the places were manipulated. After that, both anti-Turkey and pro-Turkey articles were presented, and participants evaluated the writer with various adjectives as a measure of cultural worldview defense. Besides, the scale of identification with Turkish identity was added to the experiment. Results indicated that mortality salience induction led low national identified participants less biased judgements

of pro-Turkey writer. In other words, depending on the national identification of the participants, anxiety buffering function of the high perceived collective continuity places can be observed on pro-Turkey writer. However, the effect of mortality salience or perceived collective continuity places was not observed on anti-Turkey writer evaluation. When the results of the studies evaluated together, it can be said that especially historical places can provide a protection against existential concerns.

Key Words: Terror Management Theory, place, home, sociopetal, perceived collective continuity, mortality salience

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
ÖZET	ii
ABSTRACT	iv
İÇİNDEKİLER	vi
TABLolar LİSTESİ	xii
ŞEKİLLER LİSTESİ	xiii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM DEHŞET YÖNETİMİ KURAMI

I.1 Dehşet Yönetimi Kuramı ile Test Edilen Temel Hipotezler	9
I.1.1 Ölümlülük Belirginliği	9
I.1.2 Kaygı Engelleme	12
I.1.3 Ölüm Düşüncesi Erişilebilirliği	14
I.2 Dehşet Yönetiminin Bilişsel Arka Planı	17
I.2.1 İkili İşleme Modeli	17
I.2.1.1 Yakın (Proximal) Savunma Mekanizmaları	18
I.2.1.2 Uzak (Distal) Savunma Mekanizmaları	20
I.2.1.3 Hakiki ve Sembolik Ölümsüzlük	22
I.3 Dehşet Yönetimi Kuramında Metodolojik Meseleler	23
I.3.1 Ölümlülük Belirginliği Manipülasyon Yöntemleri	24
I.3.2 Kültürel Dünya Görüşleri Ölçümü	27
I.3.3 Gecikmenin ve Dikkat Dağıtmanın Önemi	29
I.4 Dehşet Yönetimi Kuramının Sosyal Psikoloji İçerisindeki Yeri	31
I.5 Ölümlülüğü Fark Etmenin Etkileri	37
I.5.1 Bireysel Etkileri	38

I.5.2	Gruplararası ilişkilere Etkileri.....	40
I.6	Dehşet Yönetimi Kuramında Bireysel Farklılıklar	43

İKİNCİ BÖLÜM

İNSAN ZİHNİ VE DAVRANIŞLARI BAKIMINDAN MEKAN

II.1.	Mekan Olarak Ev	50
II.1.1.	Evin Psikolojik Fonksiyonları	55
II.1.1.1.	Düzen	56
II.1.1.2.	Kaçış Alanı	57
II.1.1.3.	Kimlik	59
II.1.1.4.	Bağlılık ve Süreklilik Sağlama	62
II.1.2.	Evin Diyalektik Yapısı	63
II.2.	Sosyopet-Sosyofüj Mekanlar	64
II.2.1.	Hall'in Proksemi Kavramı	65
II.2.2.	Kişisel Mekan	66
II.2.3.	Sosyopet ve Sosyofüj Mekan Tasarımları	70

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ALGILANAN KOLEKTİF SÜREKLİLİK

III.1.	Benlik Sürekliliği	75
III.2.	Algılanan Kolektif Süreklilik	77
III.3.	Algılanan Kolektif Sürekliliğin İki Boyutu	80
III.4.	Algılanan Kolektif Süreklilik ve Mekan	84

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
DEHŞET YÖNETİMİ KURAMI VE MEKAN

IV.1. Dehşet Yönetimi Kuramı ve Ev	90
IV.2. Dehşet Yönetimi Kuramı ve İlişkisel Mekanlar	95

BEŞİNCİ BÖLÜM
DEHŞET YÖNETİMİ KURAMI VE ALGILANAN KOLEKTİF SÜREKLİLİK

V.1. Dehşet Yönetimi Kuramı ve Algılanan Kolektif Süreklilik	101
---	------------

ALTINCI BÖLÜM
ARAŞTIRMANIN AMACI

VI.1. Araştırmanın Modeli: Mekansal ipuçları bağlamında ölümlülük belirginliğinin etkileri	107
---	------------

YEDİNCİ BÖLÜM
EVİN KAYGI ENGELLEME İŞLEVİNİN İNCELENMESİ

VII.1. Amaç	110
VII.2. Birinci Deney	111
VII.2.1. Yöntem	111
VII.2.1.1. Örneklem	111
VII.2.1.2. Kullanılan Araçlar	112
VII.2.1.3. Deney Deseni	115
VII.2.1.4. İşlem	115

VII.2.1.5. Bağımlı ve Bağımsız Değişkenler	117
VII.2.2. Bulgular	118
VII.2.2.1. Başlangıç analizleri	118
VII.2.2.2. Hipotez testleri	118
VII.2.3. Tartışma	120
VII.3. İkinci Deney	121
VII.3.1. Amaç	121
VII.3.2. Ön Çalışma: Örtük Ölüm Belirginliği Yönteminin Belirlenmesi	121
VII.3.2.1. Katılımcılar	122
VII.3.2.2. Kullanılan Araçlar	122
VII.3.2.3. İşlem	124
VII.3.2.4. Bulgular	125
VII.3.3. Yöntem	127
VII.3.3.1. Örneklem	127
VII.3.3.2. Kullanılan Araçlar	127
VII.3.3.3. Deney Deseni	128
VII.3.3.4. İşlem	128
VII.3.3.5. Bağımlı ve Bağımsız Değişkenler	129
VII.3.4. Bulgular	130
VII.3.4.1. Başlangıç Analizleri	130
VII.3.4.2. Hipotez Testleri	130
VII.3.5. Tartışma	132

SEKİZİNCİ BÖLÜM

ÖLÜMLÜLÜK BELİRGİNLİĞİNİN MEKAN TERCİHLERİNE ETKİSİ: SOSYOPET VE SOSYOFÜJ MEKAN TASARIMLARI ÖRNEĞİ

VIII.1. Amaç	134
VIII.2. Yöntem	136

VIII.2.1. Katılımcılar	136
VIII.2.2. Kullanılan Araçlar	136
VIII.2.3. Deney Deseni	138
VIII.2.4. İşlem	138
VIII.2.5. Bağımlı ve Bağımsız Değişkenler	139
VIII.3. Bulgular	139
VIII.3.1. Manipülasyon Kontrolü	139
VIII.3.2. İletişime Açık Mekan Tercihleri	140
VIII.3.3. İletişime Açık ve Kapalı Mekanların Beğenilme Düzeyleri	140
VIII.4. Tartışma	141

DOKUZUNCU BÖLÜM

MEKANLARIN ALGILANAN KOLEKTİF SÜREKLİLİĞİNİN ÖLÜM KAYGISIYLA BAŞ ETMEDEKİ ROLÜ

IX.1. Amaç	142
IX.2. Birinci Deney	143
IX.2.1. Yöntem	144
IX.2.1.1. Katılımcılar	144
IX.2.1.2. Kullanılan Araçlar	144
IX.2.1.3. İşlem	146
IX.2.1.4. Bağımlı ve Bağımsız Değişkenler	147
IX.2.2. Bulgular	147
IX.2.2.1. Ölümlülük Belirginliğinin Ölüm Düşüncesi Ulaşılabilirliğine Etkisi	147
IX.2.2.2. Ölümlülük Belirginliğinin Kültürel Dünya Görüşü Savunmasına Etkisi	148
IX.2.3. Tartışma	151
IX.3. İkinci Deney	151

IX.3.1. Yöntem	153
IX.3.1.1. Katılımcılar	153
IX.3.1.2. Kullanılan Araçlar	154
IX.3.1.1. İşlem	157
IX.3.1.2. Bağımlı ve Bağımsız Değişkenler	158
IX.3.2. Bulgular	158
IX.3.2.1. Türkiye'yi Destekleyen Yazar Değerlendirmesi	159
IX.3.2.2. Türkiye'yi Eleştiren Yazar Değerlendirmesi	162
IX.3.3. Tartışma	164

ONUNCU BÖLÜM

GENEL TARTIŞMA

X.1. Anlamli Bulgulara Ulaşamamanın Önemi	176
X.2. Araştırmanın Metodolojik Değerlendirmesi	179
X.3. Araştırmanın Sınırlılıkları	180
X.4. Gelecek Araştırmalar için Tavsiyeler	181
X.5. Sonuç	184

KAYNAKLAR	185
EK A	215
EK B	216
EK C	218
EK D	226
EK E	228
EK F	229
TEŞEKKÜR	231
ÖZGEÇMİŞ	232

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1. Katılımcıların sosyal ihlalleri değerlendirme puanları, standart sapma değerleri ve grupların katılımcı sayıları	119
Tablo 2. Ölüm, olumsuz ve nötr kelimeler ve frekans değerleri	125
Tablo 3. Ölüm ve spor gruplarının kelime gruplarına tepki süreleri ortalamaları	127
Tablo 4. Katılımcıların sosyal ihlalleri değerlendirme puanları, standart sapma değerleri ve grupların katılımcı sayıları	131
Tablo 5. İletişime açık mekanların deney koşullarına göre tercih edilme ortalamaları	140
Tablo 6. Deney koşullarına göre Türkiye'yi eleştiren makalenin ve yazarın genel değerlendirme ortalamaları	149
Tablo 7. Deney koşullarına göre yazarın ne kadar zeki olduğunun değerlendirilmesinde ortalama puanlar	150
Tablo 8. Türkiye'yi destekleyen ve eleştiren yazar değerlendirmesi regresyon analizi bulguları	160
Tablo 9. Gruplara göre Türkiye'yi destekleyen yazarı değerlendirme puan ortalamaları....	162
Tablo 10. Gruplara göre Türkiye'yi eleştiren yazarı değerlendirme puan ortalamaları	163

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Birinci deneyin işlem prosedürleri	117
Şekil 2. Maruz kalınan eşik altı uyarana göre ölümle ilgili, negatif ve nötr kelime listeleri için tepki süreleri gösterimi	126
Şekil 3. İkinci deneyin işlem prosedürleri	129
Şekil 4. Ölümlülük belirginliğinin sosyopet mekan tercihlerine etkisi deneyinin işlem prosedürü	139
Şekil 5. Birinci deneyin işlem prosedürleri	147
Şekil 6. Ölümlülük belirginliği ve algılanan kolektif süreklilik manipülasyon koşullarının yazarın ne kadar zeki olduğunun değerlendirilmesi üzerindeki etkileşim etkisi	150
Şekil 7. İkinci deneyin işlem prosedürleri	158
Şekil 8. Türkiye’yi destekleyen yazar değerlendirme puanlarının gruplara göre değişimi .	163

GİRİŞ

*“Beraber yaşanır,
Dövüşülür beraber,
Ama herkes kendi payına ölür.”*
- Nazım Hikmet

Günümüzde bildiğimiz bütün bilim dalları en nihayetinde aynı soruna çözüm bulmaya çalışıyor; kaçılmaz son olan ölümü anlayabilmek ve yenebilmek. Tıp, her gün daha da eskiyen vücudumuza bir çare bulmaya çalışıyor, uzay bilimleri yaşayabileceğimiz farklı yerler veya belki de ölümsüzlüğe ulaşmış farklı canlıların arayışında. Hayatta ölüm dışında belki de gerçekten her şeyin çaresi vardır. Peki insanlar bu kadar gerçek ve kaçınılmaz sonun varlığı ile nasıl başa çıkıyorlar? Muhtemelen bu sonu bilinmez gerçeklik ile başa çıkamadıkları için, ölüm bugüne kadar psikoloji, felsefe, antropoloji gibi birçok sosyal bilimin konusu haline gelmiştir. Bu noktada sosyal psikoloji, ölümü değil ama ölümlü olduğunu bilmekten doğan kaygıyı anlamak konusunda bir adım ilerlemiş gözükmektedir.

Bu araştırmanın temel dayanağı olan Dehşet Yönetimi Kuramı, insanların birçok davranışının temelinde ölümlü olduğunu fark etmekten doğan korkunun yattığını öne sürmektedir (Greenberg, Solomon, ve diğerleri, 1992; Greenberg ve Arndt, 2012; Greenberg, Pyszczynski ve Solomon, 1986). İnsanlar, ölümlü olduklarını bilmelerine rağmen, bu gerçek ile yüzleşmekten kaçınırlar ve onlara ölümsüzlük sağlayacak mekanizmalara sığınırırlar (Pyszczynski, Solomon ve Greenberg, 2015). Ölümlü olduğunu fark etmekten doğan bu dehşet, insanları, onları sonsuzluğa taşıyacak olan fikirleri üretmeye, bu fikirleri geliştirmeye ve en nihayetinde de kültürü oluşturmaya itmiştir (Landau, Solomon, Pyszczynski ve Greenberg, 2007; Schimel, Hayes, Williams ve Jahrig, 2007). Kurama göre, kültürel dünya görüşleri ve bu görüşlerin sağladığı standartlara uygun yaşamak, kişileri ölümlü olmaktan korumakta ve kendinden daha büyük bir şeyin parçası olmalarını sağlayarak sonsuzluğa taşımaktadır.

Dehşet Yönetimi Kuramı ortaya atıldığından bu yana geçen 30 yılda Sosyal Psikoloji alanında birçok kavram ile beraber incelenmiştir. Bunlar arasında iç gruplar ve dış gruplar

ile ilişkiler, bağlanma modelleri, sağlık davranışı ve daha pek çok konu ve kavram bulunmaktadır (örn. Bassett ve Connelly, 2011; Florian, Mikulincer ve Hirschberger, 2002; Goldenberg ve Arndt, 2008; Hirschberger ve diğerleri, 2016). Yapılan araştırmalar, ölümlülükten doğan kaygının, kültürel dünya görüşlerini tehdit eden kişilere daha ağır cezalar öngörülmesine, dünya görüşlerine uygun davranan kişilerin de ödüllendirilmesine neden olduğunu ve benlik saygısı ihtiyacını arttırdığını göstermektedir (örn. Greenberg ve diğerleri, 1990; Rosenblatt, Greenberg, Solomon, Pyszczynski ve Lyon, 1989; Schimel, Hayes ve Sharp, 2019). Aynı zamanda, benlik saygısının yükseltilmesinin ve kültürel dünya görüşlerinin desteklenmesinin bu sürece etki ettiğini ve ölümlülük kaygısını bastırdığını gözler önüne sermektedir. Gerçekleştirilen çalışmalarda kültürel dünya görüşleri birçok açıdan ele alınmıştır. Örneğin, çocuk sahibi olmak (Greenberg, Vail ve Pyszczynski, 2014), egzersiz yapmak (Arndt, Schimel ve Goldenberg, 2003) ve ünlü olmak (Greenberg, Kosloff, Solomon, Cohen ve Landau, 2010) bunlardan sadece birkaçıdır.

Sosyal psikoloji alanında gerçekleştirilen çalışmalar, dış dünyadan soyutlanmış bir şekilde sadece insana bakarak yapılan araştırmaların, insanın sosyal davranışını anlamada yetersiz kaldığını göstermektedir (Gülbenkian Komisyonu, 2003). Çünkü, her insan davranışı bir çevre ve bağlamın içerisinde gerçekleşir ve çevre ile insanın karşılıklı etkisi kaçınılmazdır (Göregenli, 2015a; Proshansky, Fabian ve Kaminoff, 1983). Mekanların anlamları ve kullanım şekilleri kişiden kişiye değişmektedir. Bu anlamlar, kişilerin ihtiyaçlarına ve mekan ile kurdukları deneyime göre şekillenmektedir (örn. Després, 1991; Göregenli, Karakuş, Kösten ve Umuroğlu, 2014; Sixsmith, 1986). Kimileri için sakinlik ve huzur olan yerler, kimileri için kaçmak ve kurtulmak istedikleri yerden başka bir şey değildir (Després, 1991; Soilemezi, Drahot, Crossland, Stores ve Costall, 2017). Farklı mekanlarda gerçekleştirilen çalışmalar istenmeyen yakınlıkların kişileri rahatsız ettiğini (Felipe ve Sommer, 1966; Lewis, Patel, D’Cruz ve Cobb, 2017), yakınlık ihtiyacında ise mekanların bu ihtiyaca göre kullanıldığını göstermektedir (örn. Altman, 1976; Kaya ve Erkip, 1999). Aynı zamanda, mekansal ipuçları, rekabetçilik (Kay, Wheeler, Bargh ve Ross, 2004), kurallara uyma (Keizer, Lindenberg ve Steg, 2008) ve yardım etme (Abbate ve Ruggieri, 2008) gibi sosyal psikolojinin konusu olan pek çok davranışı da etkilemektedir.

Literatürde Dehşet Yönetimi Kuramını mekan çerçevesinde ele alan çalışmalar görece sınırlı sayıdadır. Bu alanda yapılan çalışmalarda, araştırmacıların bir kısmı mekanı bir manipülasyon objesi olarak ele almaktadır (örn. Chittaro, Sioni, Crescentini ve Fabbro, 2017; Gailliot, Stillman, Schmeichel, Maner ve Plant, 2008; Lee ve Kim, 2020; Rosenbloom, 2003). Bu araştırmalarda, ölümlülük belirginliği mezarlık gibi ölümü çağrıştıran mekanlar vasıtası ile sağlanmaktadır. Bir kısmı ise, insanların diğerleri ile grup oluşturma ihtiyacını mekan tercihleri üzerinden anlamaya çalışmaktadır (örn. Smith ve Kasser, 2014; Wisman ve Koole, 2003). Bunların dışında, bir diğer araştırma yönü ise ölümlülük fikrinin, insanların doğa ile ilişkisini nasıl etkilediğini anlamaya yöneliktir (örn. Fritsche ve Häfner, 2012; Koole ve Van Den Berg, 2005; Vess, Arndt ve Cox, 2012). Ancak, mekanı çalışmanın merkezinde konumlayıp, mekan manipülasyonu ile ölüm kaygısının etkileşimini inceleyen araştırmalara rastlanmamıştır.

Bu tez araştırması, sosyal psikolojinin ana konularından olan Dehşet Yönetimi Kuramı ve çevre psikolojinin merkezinde yer alan mekan kavramını bir arada incelemeyi hedeflemektedir. Doğası gereği ölüm, insanlar için kaçınılmazdır ve her olay gibi ölüm de mutlaka bir bağlam ve çevre içerisinde gerçekleşecektir. Bu nedenle, farklı mekanların ölümlü olmaktan doğan kaygı ile ilişkisi engellenemezdir ve yenilikçi bir araştırma sorusu olarak karşımızda durmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

DEHŞET YÖNETİMİ KURAMI

Yaşadığımız dünyada karşılaştığımız durumlar incelendiğinde dünyada her zaman savaş vardır; kimi zaman din adına, kimi zaman doğal kaynakların kontrolünü ele geçirip, güç sahibi olmak adına, kimi zamansa sadece farklı düşünenleri yok etmek adına. İnsanlar her zaman “diğerleri” üzerinde üstünlük kurma çabasında, farklı olanı dışlama, kendini diğerlerinden üstün görme eğilimindedirler. İnsanları bu gurur ve önyargıya yönelten nedenler nelerdir? Dehşet Yönetimi Kuramı en temelde bu soruya cevap bulabilmek adına ortaya atılmıştır (Greenberg ve Arndt, 2012).

İnsanlar da diğer bütün canlılar gibi çok güçlü bir şekilde hayatta kalma arzusu taşımaktadır. Diğer canlılarla ortak paylaştığımız özelliklerimizin yanında insanları diğer canlılardan ayıran en önemli özelliklerden bir tanesi bilişsel yetenekleridir. Ancak bu yetenek iki ucu keskin bir bıçak misali, insanlara bir yandan hayatta kalma ve çok farklı koşullara ayak uydurma gibi büyük avantajlar sağlarken bir yandan da dünyanın gerçekliğini kavrama sorununu da beraberinde getirir. Bu bilişsel yetenekler insanlara yaşanan olayları kavrama, hatırlama, olaylar arasında bağlantılar kurarak neden-sonuç ilişkisi çıkarabilme ve gelecek olayları öngörebilme imkânı sağlar. Bu sayede gerçek dünya algılanabilir ve gelecek olaylar öngörülerek kontrol edilebilir. Ancak dünyanın en büyük gerçekliği olan “yaşadığımız hayatın bir gün son bulacağı” gerçeğini kavramamızı ve bunun kontrol edilemez olduğunu fark etmemizi de sağlar. Bu ileri bilişsel yeteneklerimiz, zamanın geçtiğini ve her yaşamın bir gün son bulacağını kavramamıza imkân verir. Gelecek olayların tahayyül edilebilmesi, üzücü, trajik ve öngörülemeyen olaylar için de geçerlidir ve bu olaylara ölüm de dahildir. Hayatın son bulacağı gerçeği, ölümden sonra ne olacağının kesin olarak bilinmemesinden dolayı bir belirsizlik içerir. Aynı zamanda ölümün ne zaman geleceği, hangi koşullarda, nasıl olacağı da kontrol edilmesi imkânsız bir şeydir. Eğer her an ölüm yaşanabilirse, yaşamak için gösterilen bu çaba neden? Bu ve benzeri sorular üzerine düşünüldüğünde, ölüm insanlar için çok korkutucu olabilir. Özetle, ölüm hayat içerisinde her an karşımıza çıkabilir, kontrol edilemez ve öngörülemeyendir. Bu nedenle insanlar ölümden kaçabilmenin ve sonsuzluğa

ulaşabilmenin yollarına ihtiyaç duyarlar, çünkü ancak bu sayede hayat anlamlı ve yaşamaya değer görülebilir (Solomon, Greenberg ve Pyszczynski, 1991).

Hayatın eninde sonunda bir gün son bulacağını kavrayabilmek insanlarda ölümden kaçınabilme ihtiyacını doğurur. Becker'e (1973,1975) göre insanlar ölümlü olmayı bilmenin getirdiği kaygı ile baş edebilmek ve bu kaçınılmaz sonun gelmesini engellemek amacı ile kültürü inşa etmişlerdir. Bu nedenle *kültür*, ölümlülüğün doğurduğu dehşetten kaçınabilmek için, bir grup insan tarafından dünyaya anlam ve düzen sağlayan sembolik yapılar olarak tanımlanmaktadır. Kültür kişilere nasıl yaşamaları gerektiği, ne yapmaları gerektiği, nelere inanmaları gerektiği, neyin yanlış ve neyin doğru olduğuna yönelik adeta bir reçete sunar. Bir diğer deyişle, kişilere yeniden, sembolik anlamlarla dolu yeni bir dünya inşa eder ve kültür içerisindeki değerler de gerçekler olarak kabul edilir. Bu şekilde oluşturulan kültürel değerler, aslında mutlak olarak kontrol edilmesi imkânsız olan gerçek dünyaya bir anlam ve düzen sağlar; bir anlamda da kaçınılmaz son olan ölüme karşı bir koruyucu kalkan işlevi görür. Çünkü algısal olarak yeniden yaratılan bu dünya, gerçek, fiziksel dünyadan farklı olarak sembolik olarak sonsuzluğu ve ölümsüzlüğü de içinde barındırır. Örneğin, birçok kültürün bir parçası olan dinler ölümden sonra neler olacağını anlatır, kişiyi nelerin beklediğine dair kişilere açıklamalarda bulunur. Hatta birçok dini inanç, ölümün bir son olmadığı, sonrasında da hayatın devam edeceğini belirtir. Ölümden sonra neler olacağını bilmek, aslında içinde büyük bir bilinmezlik barındıran ölümü belirli hale getirir. Bilinmezlikten doğan kaygıları ve endişeleri yok etmeye yardımcı olur. Kültür tarafından sağlanan yaratılan gerçeklik, kimi zaman ölümden sonra beden yok olacağı ancak ruhun varlığını sürdüreceği gibi bir inançla ölümden sonra hayatın devam edeceğine, yani gerçek anlamda ölümsüzlüğün var olduğu şeklinde gerçek bir ölümsüzlük vaadinde bulunur; kimi zaman da kişinin dahil olduğu kendinden daha büyük bir olgunun, örneğin inandığı değerlerin, yaşamaya devam edeceği; bu nedenle de kişinin dünyada kalan izinin yaşamını sürdüreceği gibi sembolik ölümsüzlükler sunar. İnsanlar bir kültürel dünya görüşüne sahip olarak ve sığınarak aslında hayatta daha büyük bir olgunun parçası olacaklarına ve bu olgunun kişinin ölümünden sonra da devam edeceğine inanırlar. Yani kişinin değerli bir parçası, kişi öldükten sonra da bu dünyada var olmaya devam edecektir.

Becker'e (1973, 1975) göre kültürün içerikleri değişse de dünyanın her tarafında kültür, yaratılışa dair tanımlar, iyi ve değerli bir birey olmak için yapılması gerekenler ve en önemlisi de bu değerlere göre yaşayanlar için bir sembolik ölümsüzlük sunar. Eğer, insanlar tanımlanan bu kültür içerisinde kendine bir yer edinebilirse, bu kültürle beraber yaşayarak sonsuzluğa ulaşabilirler, dolayısıyla da kaçınılmaz ölümü yenme şansını elde edebilecekleri algısına sahip olurlar. Kültür içerisinde değerli bir yer edinmenin ön koşulu ise, o kültür içerisindeki kıymetli bir birey olmak için belirlenmiş davranışları yapmak ve değerlere sahip olmaktır. Belirli bir kültür içerisinde kendini değerli bir parça olarak görmek, ancak içinde bulunulan kültürün sağladığı standartları sağlamak ile elde edilebilir. Başka bir deyişle, kültürün sağladığı standartlara göre yaşamak, bireyi kendinden çok daha büyük ve ölümsüz bir bütünlüğün parçası olarak hissetmesini sağlamaktadır. Bu sayede de kişi kültürün sağladığı dünya görüşlerine uyum sağlayarak ölümsüz bütünlüğün bir parçası olarak bir anlamda kendi ölümsüzlüğüne ulaşmaktadır. *Benlik saygısı*, bu bağlamda, kişilerin sahip oldukları kültürel dünya görüşlerinin sağladığı değerlere ve standartlara ne kadar uygun olarak yaşadığı şeklinde tanımlanmaktadır (Greenberg ve diğerleri, 1986). Yani oluşturulan kültür örüntüsünde, kendini değerli bir parça olarak hissetmesidir (Solomon ve diğerleri, 1991). Bu bağlamda benlik saygısının iki temel bileşeni bulunmaktadır; (1) insan hayatının anlamlı, önemli ve devamlı olduğu bir kültüre inanmak, (2) kişinin bu kültür içinde önemli bir rol oynadığına inanmak. Benlik saygısını korumak için sağlanan bu standartlardan kimileri kültürün tamamı için geçerli, herkes tarafından kabul edilmiş ahlaki değerler ve bunların davranışsal yansımaları olabilirken, kimisi de kişiye özel kendisi için önemli alanlarda başarıya ulaşmak olabilir (Solomon ve diğerleri, 1991).

Ölüm korkusu Gılgamış destanından başlayarak hayatın birçok alanında kendine yer etmiştir. Greenberg, Pyszczynski ve Solomon (1986; 1991; 2015) Becker, Rank, Freud ve daha birçok sosyal bilimcinin varoluşsal kaygı üzerine gerçekleştirdikleri çalışmalardan yola çıkarak, ölüm kaygısı, kültür ve benlik saygısı kavramlarını sistematik bir teori içerisinde düzenlemişlerdir ve Dehşet Yönetimi Kuramı'nı (DYK) ortaya atmışlardır. Dehşet Yönetimi Kuramı, insanların ölümlülüklerini fark etmelerinin yarattığı dehşet ve bu dehşetten doğan davranışsal sonuçları açıklamaya çalışmaktadır. DYK'ya göre insanlar bir gün öleceklerini

bilmelerine rağmen, her zaman bilinçli bir şekilde bunu düşünmezler. Özellikle iş bulmak, eve zamanında ulaşabilmek gibi günlük hayat kaygıları insanları ölüm düşüncesini sürekli olarak düşünmekten uzak tutar. Ancak ölümlülüğün farkına varılması insanlarda ilkel bir korku yaratır ve bu korku “dehşet” (terror) olarak tanımlanmaktadır. Dehşet kavramı, insanların hayatta kalmasına yardımcı olan korkudan farklı olarak, uzun ya da kısa vadede kaçınılmaz son olan ölümlülüğün farkında olmaları sonucunda ortaya çıkmaktadır. Bir diğer deyişle, salt ölüm korkusu değil, ölüm ile beraber gelen dünyadan yok olma, kaybolma ve izlerinin tamamen silinmesi korkusudur (Solomon ve diğerleri, 1991). DYK, insanların ölümlülüklerini fark etmelerinden doğan bu dehşetin birçok önemli insan davranışının temel nedeni olduğunu öne sürmektedir. Bu dehşet duygusu ile baş edebilmek için insanların kültürel dünya görüşlerini geliştirdiklerini ve bu kültürel dünya görüşlerine uygun yaşamak ile elde edilebilecek olan benlik saygılarına sığındıklarını savunmaktadır. Kültür, yaşanan bu ciddi kaygıya karşı hem dünyanın adil olduğu ve standartlara uygun olarak yaşayan iyi kişilere bir şey olmayacağı algısı ile hem de gerçek (ölümden sonra hayatın var olacağı yönündeki dini inançlarla) ya da sembolik olarak ölümsüzlük vaat etmesi ile insanlara ölümden kaçabilecekleri güvenli bir sığınak sağlar (Rosenblatt ve diğerleri, 1989). Kültürün bireyler için yaratmış olduğu dünya sayesinde, insanlar kültürlerin parçası olduklarında kendilerinden daha büyük bir olgunun parçası olduklarını hissederler. Kişilerin parçası olduklarını hissettikleri bu olgu yani kültür, birey var olmadan önce de vardır ve birey ölüm ile yok olup gittikten sonra da var olmaya devam edecektir. Kültürler işte bu varlıklarının devamlılığı sayesinde kişilere sembolik ölümsüzlük vaat ederler. Kültür ve kültür içerisindeki insan ilişkisini somut bir örnek ile anlatmak gerekirse kültür, yüzlerce boncuğun bir araya gelmesinden oluşan bir kolye olarak düşünülebilir. İnsanlar da bu kolyeyi oluşturan her bir boncuktur. Eğer bir boncuk kırılır ve kolyeden ayrılırsa, o tek boncuk kaybolacak ancak daha büyük bir olgu olan kolye bütünlüğünü ve varlığını korumaya devam edecektir. O yok olan boncuk yani insan ise, eskiden var olduğu bütünlük içerisinde hala bir kolye olarak yaşamaya devam edecektir. İnsanlar ölümlü olduklarının farkına vardıklarında kültürel dünya görüşlerine sığınma ihtiyacı hissederler ve bu kültürel dünya görüşlerinin doğrulanmasına ihtiyaç duyarlar (Schimmel ve diğerleri, 2019). Çünkü bu kültürel dünya

görüşleri kişilere sembolik olarak ölümsüzlük vaat etmektedir. Benzer şekilde kültürel dünya görüşlerinin kişiler için yarattığı, onları sonsuzluğa taşıyacak olan dünyada değerli bir birey olma ihtiyacı ile benlik saygılarını arttırma ihtiyacına girerler. Bu nedenle kültürel dünya görüşlerini tehdit eden kişilerin değerlerini azaltmaya çalışırlar ve kültürel dünya görüşlerini destekleyen kişileri de yüceltirler ya da benlik saygılarını yükseltecek davranış ve tutumlarda bulunurlar (Schimel ve diğerleri, 2019). Bu önerme aynı zamanda *ölümlülük belirginliği hipotezi (mortality salience hypothesis)* olarak anılır ve DYK literatüründe en çok çalışılan hipotezdir (Burke, Martens ve Faucher, 2010). Literatürde gerçekleştirilen çalışmalarda, ölümlü olmanın yarattığı korkudan kaçınmak için sığınılan kültürel dünya görüşleri, hayat kadınlarına daha ağır cezalar öngörülmesinden (Rosenblatt ve diğerleri, 1989) göçmenlerin daha ağır yargılanmasına (Bassett ve Connelly, 2011) kadar çok farklı şekillerde çalışılmıştır. Ölümlü olduğunu fark etmenin kişileri, kültürel dünya görüşlerini korumaya ve bu görüşleri ihlal edenleri daha ağır yargılamaya yönelttiği gösterilmiştir. Eğer kişinin sahip olduğu kültürel dünya görüşleri ve benlik saygısı kişilere ölümden koruyabileceği yönünde bir inanç sağlıyorsa, o zaman kültürel dünya görüşlerinin desteklenmesi ya da benlik saygısının yükseltilmesi, ölümlülük belirginliğinin kişi üzerindeki etkilerini azaltmalıdır ve açığa çıkan dehşeti yok etmelidir (Schimel ve diğerleri, 2019). *Kaygı Engelleme Hipotezi (anxiety buffer hypothesis)* olarak isimlendirilen bu önerme birçok çalışma ile test edilmiş ve kişiler için kültürel dünya görüşü kaynağı olan birçok yapının ölümlülük bilgisinden doğan dehşeti bastırdığı gözlenmiştir.

Benlik saygısının yükseltilmesi kaygı engelleme işlevi gören yapılardan ilkidir (Greenberg, Solomon, ve diğerleri, 1992), bunun yanında nostalji (Routledge, Arndt, Sedikides ve Wildschut, 2008) ve güvenli bağlanma (Mikulincer ve Shaver, 2001) gibi birçok yapının da kültürel dünya görüşlerinin parçası olarak kişiler için ölümlülüğe karşı bir kalkan işlevi gördüğü gösterilmiştir. Benzer şekilde, kültürel dünya görüşleri ve benlik saygısı ölümlülüğün yarattığı dehşetten insanları koruyabiliyorsa, bu yapıların tehdit edilmesi, kişilere ölümlü olduklarını hatırlatmalı bu nedenle de kişilerde ölüm ile ilgili düşünceleri uyandırmalıdır (Schimel ve diğerleri, 2019, 2007). *Ölüm Düşüncesi Erişilebilirliği Hipotezi (death thought accessibility hypothesis)* olarak bahsedilen bu önerme, DYK'nın özellikle

bilişsel süreçlerinin anlaşılmasında önemli bir yere sahiptir ve sıklıkla test edilmektedir. Örneğin; Hayes, Schimel, Faucher ve Williams (2008) benlik saygısının tehdit edildiği durumda ölümle ilgili düşüncelerin zihinde erişilebilir olduğunu göstermektedirler. Benzer şekilde, Hristiyanlar için İncil'deki tutarsızlıklardan bahsedilmesi (Friedman ve Rholes, 2008) veya spor, yerel yemekler ya da kültürel başarılar gibi kültürün parçalarının değersizleştirilmesi (Schimel ve diğerleri, 2007) gibi kültürel dünya görüşünü destekleyen yapıların tehdit edilmesi zihinde ölüm ile ilgili düşüncelerin aktivasyonunu arttırdığını ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak, varoluşsal, evrimsel ve psikanalitik psikoloji temel alınarak geliştirilen Dehşet Yönetimi Kuramı, sosyal psikoloji literatüründe önemli bir yere sahiptir. İlerleyen bölümlerde bu tezin de temelini oluşturan DYK'nın, temel hipotezleri detaylı olarak incelenecek, atında yatan bilişsel mekanizmalar açıklanacak ve kuramın çalışılabilirliği için metodolojik yöntemlere değinilecektir.

I.1. Dehşet Yönetimi Kuramı ile Test Edilen Temel Hipotezler

Dehşet Yönetimi Kuramı'nın, ölümlülüğün yarattığı dehşet ve kültürel dünya görüşleri ile benlik saygısının bu dehşet ile baş etmedeki rolü göz önüne alındığında *ölümlülük belirginliği, kaygı ile baş etme ve ölüm düşüncesi erişilebilirliği* olmak üzere 3 temel hipotezi bulunmaktadır.

I.1.1. Ölümlülük Belirginliği

Dehşet Yönetimi Kuramı'na göre bir gün öleceğini bilmenin yarattığı dehşet ile baş etmenin en temel yolu kültürel dünya görüşlerine sığınmaktır (Greenberg ve diğerleri, 1986). Kültür tarafından kişilere sağlanan dünya görüşleri, bireylerin gözünde mutlak doğru olarak kabul edilir. Ancak, kişilerin merkezinde olan dünya görüşlerine karşı çıkan bir diğerinin olması tehditkar görünür, çünkü eğer kişinin inandığı değere inanmıyorsa dünyada farklı gerçeklikler de var demektir. Farklı bir gerçekliğin olması, kişilerin fikirlerinin ve inanışlarının yanlış olabileceğini ima eder. Bu da bireyleri farklı olan diğerinden gelen tehdidi yok etmeye ve kültürel dünya görüşlerini savunmaya ve kendi görüşlerinin

doğruluğuna inandırmaya motive eder (Pyszczynski ve diğerleri, 2015). Bireylerin inandıkları kültürel dünya görüşlerini savunma motivasyonu DYK'nın ilk hipotezinin temellerini oluşturur.

Ölümlülük Belirginliği Hipotezine göre kişilere ölümlü oldukları hatırlatıldığında kişilerin dünya görüşlerine sığınma ihtiyacı ve benlik saygısını yükseltme ihtiyacı artmaktadır (Pyszczynski ve diğerleri, 2015). Bu sayede de birey, ölümlü olduğunun farkına varmanın yarattığı dehşet ile baş edebilecektir. Ancak kişiler ölümlü olduklarını fark ettiklerinde, kültürel dünya görüşlerini tehdit eden kişiler ile karşılaştıklarında, kendi görüşlerini savunma ihtiyacı hissederler. İnsanlar ölümün kaçınılmaz gerçekliğinin yarattığı kaygıyla baş edebilmek için sürekli diğerlerinin, kişinin kendi dünya görüşünü onaylamasına ve benlik saygısını yükseltmesine ihtiyaç duymaktadırlar. Diğerleriyle ortak değerlere sahip olmak ve diğerleri tarafından dünya görüşleri açısından onaylanmak bireylerin ölüm kaygısı ile baş etmesinde önemlidir. Bu ihtiyaçtan yola çıkarak da kültürel dünya görüşlerinin ihlal edilmesini olumsuz karşılar ve bu kişilere karşı olumsuz tepki verirken; kültürel dünya görüşlerinin desteklenmesini ise olumlu karşılarlar ve bu kişileri daha olumlu yönde değerlendirirler (Schimel ve diğerleri, 2019). Literatürde farklı yöntemlerle ölümlülük belirgin hale getirildiğinde hipotezi destekleyen çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Bu amaçla gerçekleştirilen ilk çalışmada Rosenblatt ve arkadaşları (1989) hâkimlerden kişilik testi adı altında ölüm ile ilgili düşüncelerini yazmalarını isteyerek ölümlülük belirginliği manipülasyonu gerçekleştirmişlerdir. Ardından hayat kadınlarını para karşılığı cinsel ilişki suçundan cezalandırmaları istendiğinde, ölümlülük belirginliğine maruz kalan katılımcıların daha ağır para cezası önerdikleri gözlemlenmiştir. Ölümlülük belirginliği ardından, kültürel değerleri ihlal edenlere karşı daha ağır cezalar öngörülmesinin yanında, bu görüşleri destekleyen kişilere karşı da bir olumlama söz konusudur. Örneğin, ölümlülük belirginliği ardından çok sayıda suça karışmış bir soyguncuyu ihbar eden bir “kahraman” çok daha olumlu değerlendirilmektedir (Rosenblatt ve diğerleri, 1989). Hipotezin doğrudan test edildiği diğer çalışmada ise Greenberg ve arkadaşları (1990) Hristiyan katılımcıların ölümlülük belirginliği ardından, Hristiyan ve Musevi kişiye yönelik izlenimlerini incelemişlerdir. Bulgular ölümlülük belirginliğinin iç grup yanlılığını arttırdığını; yani

Hristiyan kişinin daha olumlu değerlendirildiğini ve dış grubun da daha olumsuz değerlendirildiğini göstermiştir. Aynı çalışmada gerçekleştirilen bir diğer deneyde ise katılımcılara ölümlülük belirginliği ardından farklı kişilerle yapılmış ABD'nin politik sistemine yönelik mülakatlar okutulmuş ve mülakat yapılan kişiye yönelik değerlendirmelerde bulunmaları istenmiştir. Ölümlülük belirginliği hipotezine uygun olarak, ölümlülük belirginliği koşulundaki ABD'li katılımcılar, kontrol koşuluna göre, olumlu görüş bildiren kişiyi daha pozitif ve olumsuz değerlendirmelerde bulunan kişiyi ise daha negatif değerlendirmişlerdir. Benzer şekilde dış gruptan gelen eleştirileri değerlendirirken eleştiri yapan kişilere daha olumsuz kalıpyargısal atıflarda bulunmaktadırlar (Renkema, Stapel, Maringer ve Van Yperen, 2008).

Ölümlülük belirginliği ile şiddet eğilimi arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla McGregor ve arkadaşları (1998) farklı bir bağımlı değişken ile kültürel dünya görüşlerini ihlal eden katılımcıya gösterilen öfkeyi ölçmeyi hedeflemişlerdir. Bunun için katılımcılardan kendi ölümleri hakkında düşünceleri istenmiş ve ardından politik görüşlerini tehdit eden bir yazı okutulmuştur. Katılımcılar politik görüşlerini tehdit eden yazının yazarının ne kadar acı sos tatmalarını istediklerini belirtmişlerdir. Sonuç olarak ölümlülük belirginliği koşulundaki katılımcılar, politik görüşlerini tehdit eden kişiye daha fazla öfke göstererek, daha yüksek miktarda acı sos tatmalarını tercih etmişlerdir. Üstelik bu bulgu sadece kültürel dünya görüşlerinin tehdit edildiği koşula özgüdür. Katılımcılar kendilerine çok acı bir sosu tatması için gösterilen, -yani katılımcıya bir nevi kötülük yapan- kişiye karşı böyle bir öfke göstermemişlerdir. Benzer şekilde ölümlülük belirginliği, birçok masumun ölümüne neden olsa bile şiddet içerikli eylemlerin desteklenmesine neden olmaktadır (Hirschberger ve diğerleri, 2016; Pyszczynski ve diğerleri, 2006). Endüstri ve örgüt psikolojisi alanında yapılmış başka bir çalışmada ise katılımcılara ölümlülükleri hatırlatılmış, ardından da milli (İsveç) ve yabancı (Amerikan) içecekleri arzu ettikleri kadar içmeleri ve içecekleri değerlendirmeleri istenmiştir (Friese ve Hofmann, 2008). Çalışmanın bulgularına göre ölümlülük belirginliği alan katılımcılar yerli içeceği yabancı içeceğe göre daha olumlu değerlendirmişlerdir ve yerli içeceği denemek maksadıyla daha çok tüketmişlerdir. Ancak yerli ürüne yönelik bu tercih artışı kontrol koşulunda gözlenmemiştir. Yani yalnızca

ölümlülük belirginliği ardından, yerli ürün kullanımının arttığı gözlenmiştir. Araştırmacılar bunu kültürel dünya görüşlerini savunmanın bir yolu olarak yorumlamışlardır.

Sonuç olarak kültürel dünya görüşleri çok farklı şekillerde temsil edilse de kişiler ölümlü olduklarını fark ettiklerinde bu görüşlerini destekleme ihtiyacıyla, kültürel dünya görüşlerini değersizleştiren ya da ihlal eden kişilere daha ağır cezaları öngörmektedirler.

I.1.2. Kaygı Engelleme

DYK'ya göre insanlar ölümlü olduklarını ve bir gün hayatın sona ereceğini fark ettiklerinde büyük bir dehşete kapılırlar. Bu dehşeti bastırabilmek ve sembolik olarak da olsa sonsuza kadar yaşamak isterler. Kendini sonsuzluğa taşıma arzusu, bireyleri sahip oldukları kültür içerisinde hakim olan görüşlere sarılmayı ve bu görüşlere uygun olarak yaşayarak kültürde değerli bir birey olmaya çalışmaya yöneltir (Schimel ve diğerleri, 2019). Çünkü kültürel dünya görüşleri bireylere bir sonsuzluk vaat eder ve yok olma karşısında duyulan dehşete karşı bir koruma sağlar (Pyszczynski, Solomon, Greenberg, Arndt ve Schimel, 2004).

Kaygı Engelleme hipotezine göre eğer benlik saygısı ya da kültürel dünya görüşleri ölüm karşısında hissedilen kaygıya karşı bir koruma sağlıyorsa, bunları güçlendirmek ölümden duyulan kaygıyı azaltır. Daha önce de belirtildiği gibi, ölümlü olduğunu fark etmekten doğan kaygı, kişileri kültürlerini korumaya ve kültürel standartlara uygun yaşamaya yöneltir. Bu nedenle de kültürel değerleri tehdit eden kişilere yönelik olumsuz tepkiler verilir ve kültür için değerli olan davranışlar gösterilerek kültürün değerli bir bireyi olmaya yani benlik saygısı yükseltilmeye çalışılır. Kaygı engelleme hipotezine göre, kültürel dünya görüşlerini güçlendirmek ve benlik saygısını arttırmak, yok olmanın getirdiği kaygıya yönelik verilen tepkileri de azaltır. Benzer şekilde, kültürel dünya görüşlerini değersizleştirmek ya da benlik saygısının düşürülmesi ise ölümlülük belirginliğinden doğan kaygıyı ve doğal olarak bu kaygıya bağlı olarak verilen tepkileri arttırır (Harmon-Jones ve diğerleri, 1997). Kaygı engelleme hipotezinin doğrudan test edildiği bir çalışmada Harmon-Jones ve arkadaşları (1997) ABD'li katılımcılara olumlu ya da nötr kişilik geribildirim vermişlerdir. Bir diğer deyişle katılımcıların bir bölümünün benlik saygısı yükseltilmiş; bir bölümüne ise nötr geri bildirim verilerek benlik saygılarında değişim yaratılmamıştır.

Ardından katılımcılar kendi ölümlerini düşünmeleri istenerek ölümlülük belirginliğine maruz bırakılmıştır. Çalışmanın bağımlı değişkeni olarak katılımcılara ABD'ye karşı ve ABD'yi destekleyen makaleler okutulmuştur ve makalelerin yazarlarını değerlendirmeleri istenmiştir. Araştırmanın sonuçlarına göre, nötr kişilik geri bildirim alan katılımcılar ölümlülük belirginliği ardından ABD'yi destekleyen fikirler belirten yazarı daha olumlu değerlendirirken, olumlu kişilik geribildirim alan -benlik saygısı yükseltelen- katılımcılarda ölümlülük belirginliği ardından Amerika'yı destekleyen yazara yönelik bir yanlılık gözlenmemiştir. Yani benlik saygısını yükseltmek katılımcılarda ölümlülük belirginliğine yönelik bir kalkan oluşturmuş ve ölümlülük belirginliği ardından kültürel dünya görüşlerini destekleme ihtiyacı ile yapılan yanlı değerlendirmeler ortaya çıkmamıştır.

Benlik saygısının yanında sağlıklı ilişkilere sahip olmanın da ölümlülük kaygısına yönelik bir koruma sağlayacağı sıklıkla çalışılan bir diğer konudur. Cox ve arkadaşları (2008) ölümlülük belirginliği manipülasyonu olarak katılımcıların bir kısmından kendi ölümleri hakkında; bir kısmından da bir uzvunu kaybetmek konusunda yazı yazmalarını istemişlerdir. Ardından katılımcılara ebeveynleri hakkında veya herhangi bir tanıdıkları hakkında yazmaları için zaman verilmiştir. Çalışmanın bağımlı değişkeni olarak, Florian ve Mikulincer (1997) tarafından geliştirilen, ahlaki değerlere (örn. Hırsızın, bir sanatçının başyapıtını yok etmesi) ve kültürel dünya görüşlerine (örn. Protesto sırasında Amerikan bayrağının yakılması) ihlal olaylarının anlatıldığı senaryolar içeren Sosyal İhlaller Ölçeği uygulanmıştır. Katılımcılar her bir senaryodan sonra ihlali gerçekleştiren kişinin ne kadar cezalandırılması gerektiğini belirtmektedirler. Çalışmanın bulguları, tanıdıkları bir kişi hakkında yazı yazan katılımcıların ölümlülük belirginliği manipülasyonunun ardından, sosyal ihlalleri gerçekleştiren kişilere daha ağır cezalar öngördüklerini göstermiştir. Ancak ebeveynleri hakkında düşünen kişilerin ölümlülük belirginliğinden sonra böyle bir durum gözlenmemiştir. Araştırma sonuçları, ebeveynleri hakkında düşünmenin yani güvenli bağların hatırlatılmasının, ölümlülük belirginliği ardından kaygı engelleme işlevi görek sosyal ihlaller karşısında daha ağır cezalandırmaya gidilmediğini göstermektedir. Benzer şekilde Florian, Mikulincer ve Hirschberger (2002) de romantik bağlanmanın ölümlülük belirginliği ardından kaygı engelleme işlevi olduğunu göstermişlerdir. İlerleyen zamanlarda

kaygı engelleme işlevi birçok farklı psikolojik yapıya yönelik çalışmalarla test edilmiştir. Örneğin, Avusturya’da yapılan bir çalışmada ölümlülük belirginliği ardından yerel ürünlerin yabancı ürünlere göre daha çok tercih edilme etkisi kültürel dünya görüşlerini olumlayan bir hazırlama metni okutulduğunda yok olmuştur (Sullivan, Jonas ve Jodlbauer, 2011). Benzer şekilde Hristiyan katılımcılar için farklı bir dinin simgesi olan Kuran’ın yakılmasına yönelik bir protesto gösterisini bilmek (Cohen, Soenke, Solomon ve Greenberg, 2013) veya kendi hayatında gerçekleşmiş nostaljik bir olayı düşünmek (Routledge ve diğerleri, 2008) kişilerde ölüm ile ilgili düşüncelerin bastırılmasını sağlamaktadır. Yine kendi iç grubuna, hayvanlarla ortak paylaşılan özelliklerden ziyade salt insanlara özgü özellikleri atfetmek (Vaes, Heflick ve Goldenberg, 2010) kişilerde ölümlü olduğunu fark etmenin etkilerini azaltmaktadır.

I.1.3. Ölüm Düşüncesi Erişilebilirliği

Dehşet Yönetimi Kuramında ölümlülük belirginliği ve kaygı engelleme hipotezleri kuram ilk ortaya atıldığı zamandan beri test edilmektedir. Ölüm Düşüncesi erişilebilirliği hipotezi ise dehşet yönetiminin bilişsel mekanizmaları açıklanmaya çalışıldıkça incelenmeye başlanmıştır (Greenberg ve Arndt, 2012). Ölüm düşüncesi erişilebilirliği hipotezi aslında ölümlülük belirginliği hipotezine tersten yaklaşmaktadır (J. Hayes, Schimel, Faucher, ve diğerleri, 2008). Yani eğer benlik saygısı ya da kültürel dünya görüşleri gibi yapılar kişileri ölüm düşüncesinin yarattığı dehşetten koruyabiliyorsa, bu yapıların tehdit edilmesi de ölüm ile ilgili düşüncelerin zihinde aktive olmasını sağlamaktadır (Schimel ve diğerleri, 2007). Çünkü kültürel dünya görüşleri ve benlik saygısının, kişileri ölümü düşünmenin yarattığı kaygıdan koruyabilmesi için ölüm ile ilgili düşünceleri zihinde bastırması gerekmektedir. Eğer bu baskı ortadan kalkarsa ya da tehdit edilirse ölüm ile ilgili bastırılmış düşünceler zihinde tekrar aktive olmaktadır. Dehşet Yönetimi Kuramı’nın bilişsel mekanizmaları bir sonraki bölümde detaylı olarak anlatılmaktadır.

Ölüm ile ilgili düşüncelerin zihinde aktivasyonunu ölçmek için en sık kullanılan yöntem Greenberg, Pyszczynski, Solomon, Simon ve Breus, (1994) tarafından geliştirilen bir kelime tamamlama bulmacasıdır (Cox, Darrell ve Arrowood, 2019). Sözcük parçası tamamlama görevi içerisinde katılımcılara bazı harfleri eksik şekilde çeşitli kelimeler

gösterilmektedir ve katılımcılardan eksik harfleri doldurarak kelimeyi anlamlı hala getirmeleri beklenmektedir. Bulmaca içerisinde 6 kelime sadece iki olasılık ile doldurulmaktadır; ilk olasılık ölüm ile ilgili bir şekilde tamamlanabilmesi (örn. Coffin-tabut), ikinci olasılık ise nötr bir kelime ile tamamlanabilmesidir (örn. Coffee-kahve). Eğer katılımcılar bu kelimeleri ölümü çağrıştıracak şekilde oluştururlarsa zihinde ölüm ile ilgili kelimelerin aktive olduğu düşünülmektedir.

Ölüm Düşüncesi Erişilebilirliği hipotezine göre kültürel dünya görüşleri ve benlik saygısı ölüm ile ilgili düşüncelerin zihinde aktivasyonunu engellemektedir (Cox ve diğerleri, 2019). Bunların tehdit edilmesinin ise ölüm ile ilgili düşüncelerin aktivasyonunu arttırması beklenmektedir. Hipotezin ilk bileşeni olan kültürel dünya görüşlerinin etkisini test etmek amacıyla gerçekleştirilen çalışmada Schimel ve arkadaşları (2007) Kanadalı katılımcılardan hem Kanada'nın dünya görüşlerini (kültürel dünya görüşleri tehdidi) hem de Avusturalya'nın dünya görüşlerini (kontrol koşulu) tehdit eden internet sayfalarını okumalarını istemiştir. Ardından ölüm düşüncesinin ne kadar erişilebilir olduğu test edilen çalışmada beklendiği gibi Kanada'ya karşı görüşler sunan internet sitesini okuyan katılımcılar kelime bulmacasını daha çok ölüm ile ilgili kelimeler içerecek şekilde doldurmuşlardır. Yani, kültürel dünya görüşleri tehdit edildiğinde kişilerin zihinlerinde ölüm ile ilgili kelimelerin belirginliği artmıştır. Bir diğer çalışmada Hayes, Schimel ve Williams (2008) Hristiyan katılımcılardan dini bir bölge olan Nazareth kentinin müslümanlaştırıldığına yönelik bir makale okumalarını istemişlerdir. Hristiyanlık ile özdeşleşmiş bir bölgenin farklı bir din tarafından ele geçirildiğini belirtmek Hristiyan katılımcılar için bir kültürel dünya görüşü tehdidi olarak işlev görmektedir. Ardından ölüm ile ilgili düşüncelerin zihinde ne kadar erişilebilir olduğunu ölçmek amacıyla kelime tamamlama bulmacası sunulmuştur. Beklendiği üzere kültürel dünya görüşleri tehdit edilen katılımcılar kontrol koşulundaki katılımcılara kıyasla kelimeleri daha çok ölüm ile ilgili şekilde tamamlamışlardır.

Hipotezin ikinci bileşeni olan benlik saygısına yönelik oluşturulan tehditlerin ölüm ile ilgili düşüncelerin zihinde erişilebilirliğini arttırıp arttırmadığını test etmek amacıyla Hayes, Schimel, Faucher ve Williams (2008) bir çalışma gerçekleştirmişlerdir. Bu çalışmada katılımcılara zeka düzeyleri ile ilgili olumsuz, olumlu ve nötr geri bildirimler verilmiş ve

böylece benlik saygıları bazı katılımcılar için tehdit edilmiştir. Beklendiği üzere sadece olumsuz geri bildirim alan katılımcılarda daha yüksek ölüm düşüncesi erişilebilirliği bulunmuştur. Gerçekleştirdikleri ikinci çalışmada daha genel bir benlik saygısını destekleyen bir alan olması adına öğrencilere arzu ettikleri kariyer hedefine uygun olup olmadıkları yönünde geri bildirimler verilmiş, yine çalışmanın sonuçları aynı kalmıştır. Sonuç olarak, benlik saygısının tehdit edilmesi ile benlik saygısı tarafından bastırılan ölüm ile ilgili düşüncelerin zihinde yeniden aktive olduğu bulunmuştur. Gerçekleştirilen çalışmalar ölüm düşüncesi erişilebilirliği hipotezini destekler niteliktedir. Hem kültürel dünya görüşlerinin hem de benlik saygısının ölüm ile düşüncelerden kişileri koruduğunu ve bu yapıların tehdit edilmesinin ölüm ile ilgili düşünceleri yeniden aktif hale getirdiğini göstermektedir.

Ölüm Düşüncesi Erişilebilirliği hipotezi daha önce de belirtildiği gibi kültürel dünya görüşlerinin ve benlik saygısının ölüm ile ilgili düşüncelerin bastırılması rolüne odaklanmaktadır. Ancak benzer bir süreç ölümlülük belirginliği için de geçerlidir. Kişiler ölümlülük düşüncesi ile ilk karşılaştıklarında ölüm ile ilgili düşünceler zihinde aktif olmaktadır, bu aktivasyon aşamasından sonra kültürel dünya görüşleri ve benlik saygısı bu düşüncelerin bastırılması işlevini görmektedir (Kosloff, Anderson, Nottbohm ve Hoshiko, 2019). Bu nedenle, Ölüm Düşüncesi Erişilebilirliği ölçümü aynı zamanda ölümlülük belirginliğinin etkisini ölçmek ve kültürel dünya görüşleri ile benlik saygısının kaygı engelleme işlevini test etmek amacıyla da kullanılmaktadır. Harmon-Jones ve arkadaşları (1997) benlik saygısını yükseltmenin ölümlülük belirginliğinin etkisini azaltıp azaltmadığına yönelik gerçekleştirdikleri çalışmada bağımlı değişken olarak ölüm düşüncesi erişilebilirliği ölçümü olan sözcük parçası tamamlama görevini kullanmışlardır. Ölümlülük belirginliği ardından nötr bir kişilik geribildirimi alan katılımcılarda ölüm ile ilgili düşüncelerin erişilebilirliği artış gösterirken, olumlu kişilik bildirim alan katılımcılarda bu artış gözlenmemiştir. Bir diğer çalışmada Schmeichel ve Martens (2005) öz-olumlamanın (self-affirmation) ölümlülük belirginliği ardından kaygı engelleme işlevini incelemişlerdir. Bu amaçla katılımcılara kendileri için en önemli değer hakkında 5 dakika süre ile yazı yazmaları istenerek öz-olumlama manipülasyonu gerçekleştirilmiştir. Kontrol koşulundaki katılımcılardan ise değer sıralamasında sonlarda yer alan bir değer hakkında yazı yazmaları

istenmiştir. Ardından bütün katılımcılara ölümlülük belirginliği manipülasyonu olarak kendi ölümleri hakkında yazı yazmaları istenmiştir. Ölümlülük belirginliği manipülasyonunun etkisini görebilmek amacıyla araya dolgu görevleri ilave edildikten sonra ölüm düşüncesi erişilebilirliği ölçümü uygulanmıştır. Çalışmanın sonuçlarına göre öz-olumlama koşulundaki katılımcıların ölümlülük belirginliğinden sonra zihinlerinde ölüm ile ilgili düşüncelerin aktivasyonu kontrol koşuluna göre daha düşüktür.

I.2. Dehşet Yönetiminin Bilişsel Arka Planı

Dehşet Yönetimi Kuramı ortaya atıldığında ve çalışılmaya devam ettikçe birçok soruyu da beraberinde getirmiştir. İnsanlar nasıl oluyor da kültürel dünya görüşlerine ya da benlik saygısına sığındıklarının farkında değiller? Ölüm gerçekliği ile nasıl başa çıkıyorlar? Kültürel dünya görüşleri ve benlik saygısı ölümlülüğe karşı duyulan dehşeti nasıl engelliyor? Bunlar ve benzerleri gibi sorulara cevap vermek ve ölümlü olmanın yarattığı korkudan kültürel dünya görüşlerine giden yolu aydınlatmak amacıyla araştırmacılar Dehşet Yönetimi Kuramının bilişsel arka planını İkili İşleme Modeli (Dual-Process Model) ile açıklamaya çalışmaktadırlar (Kosloff ve diğerleri, 2019).

I.2.1. İkili İşleme Modeli

Dehşet Yönetimi Kuramının bilişsel arka planını açıklamaya çalışan İkili İşleme Modeli ölümlülüğün fark edilmesinden başlayarak bunun doğurduğu kaygı ile baş etmeye yarayan çıktılara giden yolda bir dizi bilinçli ve bilinçsiz savunma mekanizmalarını içerir (Kosloff ve diğerleri, 2019; Pyszczynski, Solomon ve Greenberg, 1999). Modelin ilk basamağı insanların ölümlü oldukları gerçeği ile karşılaşmalarıdır. İnsanlar günlük hayatlarında medya yayınları, savaşlar, haberler, doktor ziyaretleri, mezarlıklar gibi birçok çevresel faktör ile ölümlülük ve ölüm gerçeği ile yüzleşirler. DYK çalışmalarında da ölümlülüğün fark edilmesi bu çevresel faktörlerin simülasyonunu da içeren çeşitli ölümlülük belirginliği manipülasyonu yöntemleri ile sağlanır (Pyszczynski ve diğerleri, 2015). Ölümlülük gerçeği ile ilk karşılaşıldığında *yakın savunma mekanizmaları* devreye girer. Bunlar bilinçli ya da bilinçsiz şekilde ölüm ile ilgili düşünceleri bastırmak, incinebilirliğini (vulnerability) inkar etmek ve dikkat dağıtıcı şeyler ile kendilerini oyalayarak ölüm

probleminden uzaklaşmayı içerir. Daha mantıksal yaklaşımlar ile ölümün şimdinin sorunu olmadığını ve geleceğin sorunu olduğunu düşünmektir. Bir kez bu düşünceler zihinde aktif düşünmeden – bilinçten- uzaklaştırıldığında yakın savunma mekanizması da gevşer ve bastırmalar etkisiz hale gelir. Ancak ölüm ile ilgili düşünceler aktif düşünmeden uzaklaşsa da hala zihinde durmaya devam eder. Bu aşamada da ölüm ile ilgili düşüncelerin erişilebilirliğini azaltmak ve bilince yeniden girmesini önlemek ve tamamen ölüm ile ilgili fikirleri yok etmek amacıyla ikinci savunma mekanizması olan *uzak savunma mekanizmaları* devreye girer. Aktif düşünceden uzaklaşan ancak hala varlığını sürdüren ölüm ile ilgili düşünceler kültürel dünya görüşlerini savunmayı ve benlik saygısını yükseltmeyi içeren uzak savunma mekanizmalarını tetikler. İnsanlar kültürel dünya görüşlerini destekleyerek ve toplumda değerli bir yer elde ederek, kültürün sağladığı ölümsüzlüğe ulaşma çabalarına girişirler (Solomon ve diğerleri, 1991). Kültürün sağladığı sembolik ve gerçek ölümsüzlüklerle ölüm ile ilgili düşünceler başlangıç seviyesine döner ve nötrlenir. Özetle ikili işleme modeline göre, ölümlülük ile ilgili düşünceler tetiklendiğinde, bilinçli ve bilinçsiz bir şekilde yakın ve uzak savunma mekanizmaları birlikte çalışarak bu düşünceleri önce zihinden uzaklaştırır sonra da etkisizleştirir.

1.2.1.1. Yakın (Proximal) Savunma Mekanizmaları

Yakın savunma mekanizması ölüm düşüncesi aktif olarak düşünüldüğü sırada ortaya çıkar ve ölümle ilgili düşünceleri bastırmak veya ölümün şu anın sorunu olmadığı, gelecekte ortaya çıkacak ve o zaman müdahale edilmesi gereken bir sorun olduğunu düşünmektir (Pyszczynski ve diğerleri, 1999). Bu amaçla bilişsel yanlılıklar ve saptırmalar kullanılır. Başka bir deyişle, doğrudan sorunun, yani ölümün kendisi ile ilgili mantıklı çözümler üretilmektedir. Örneğin düzenli egzersiz yapmak, sigarayı bırakmak ya da sağlıklı yaşadığına odaklanmak gibi davranışlar yakın savunma mekanizmalarına örnek gösterilebilir. Yakın savunma mekanizmaları görece mantıklı bir şekilde tehdidi savuşturur.

İkili İşleme Modeli'ne göre ölümlülük düşüncesi ile ilk karşılaşıldığında ölüme karşı doğrudan bir savunma gerçekleştirilir, bu nedenle de ilk anda ölüm ile ilgili düşünceler bastırılır ((Pyszczynski ve diğerleri, 1999). Ancak bu ilk savunma gerçekleşikten sonra

ölümle ilgili düşünceler bilinç dışında aktivasyonunu sürdürürken ölüm düşüncesi erişilebilirliği ortaya çıkar. Greenberg ve arkadaşları (1994) ikili işleme modelini doğrudan ölüm ile ilgili düşüncelerin aktivasyonuna göre test etmişlerdir. Bu amaçla katılımcılardan kendi ölümleri hakkında düşünceleri istenerek ölümlülük belirginliği manipülasyonu uygulanmıştır. Ardından katılımcıların bir kısmına dolgu görevi uygulanmış ve ardından ölüm ile ilgili düşüncelerin zihinde ne kadar aktif olduğu ölçülmüştür. Katılımcıların bir kısmına ise herhangi bir dolgu görevi verilmemiş ve doğrudan ölüm düşüncelerinin ne kadar erişilebilir olduğu ölçülmüştür. Ölümlülük belirginliğinden sonra uygulanan dolgu görevi aradan zaman geçmesine imkân sağlamaktadır, bu zaman sayesinde yakın savunma mekanizmalarının çalışmasına fırsat verilmesi amaçlanmıştır. Eğer ölüm ile ilgili düşünceler zihinde aktif olduğu anda yakın savunma mekanizmaları ile bastırılıyorsa, ölümlülük belirginliğinden hemen sonra ölçüm alındığında ölüm düşüncesi erişilebilirliğinin az olması beklenmektedir. Çünkü bu düşüncelerin anında bastırılması beklenmektedir. Ancak dolgu görevi vasıtasıyla ölüm ile ilgili düşüncelerin ardından vakit geçmesine izin verildiğinde, yakın savunma mekanizmaları ölüm düşüncelerini bastırma işlevine son verecektir. Bu etkinin azalması sonucunda da ölüm düşüncesi erişilebilirliğinde artış beklenmektedir. Çalışmanın sonuçları beklentileri destekler niteliktedir; ölümlülük belirginliğinden hemen sonra ölüm düşüncesi erişilebilirliği azalırken, ölümlülük belirginliği manipülasyonundan sonra aradan zaman geçmesine izin verildiğinde ölüm ile ilgili kelimelerin erişilebilirliği artmaktadır. Çalışmanın bulguları, ölümlülük fikri ile karşılaşıldığında yakın savunma mekanizmalarının devreye girip bu düşünceleri bastırıldığını, ancak bir süre sonra yakın savunma mekanizmalarının devre dışı kaldığını ve bu düşüncelerin zihinde tekrar yer ettiğini göstermektedir.

Ölüm düşüncesi erişilebilirliğinin, ölüm fikri ile karşılaşıldıktan belirli bir zaman sonra ortaya çıkmasının nedeni, kişiler ölüm düşüncesi ile ilk karşılaştıklarında bu düşüncüyü anlık olarak bastırmaya çalışırlar. Bu çaba ciddi bir bilişsel yük gerektirmektedir. Eğer zihin bu çabalarla uğraşamayacak kadar meşgulse, yakın savunma mekanizmaları işleyemez ve ölüm ile ilgili düşüncelerin bastırılması gerçekleşemez. Bilişsel yükün ölüm ile ilgili düşüncelerin bastırılmasını üzerindeki rolünü test etmek için Arndt, Greenberg, Pyszczynski,

Solomon ve Simon (1997) bir dizi çalışma gerçekleştirmişlerdir. Gerçekleştirdikleri ilk çalışmada katılımcılara kendi ölümleri hakkında düşünmeleri ya da kontrol koşulu olarak önemli bir sınav hakkında düşünmeleri istenmiştir. Aynı zamanda katılımcılardan çalışmanın başında verilen 11 haneli sayıyı hatırlamaları istenmiştir. Bu sayıyı ölümlülük belirginliğinden hemen sonra bir kağıda yazıp unutmaları istenen katılımcılar düşük bilişsel yük, bu sayıyı çalışmanın sonunda bir yere yazmaları istenen katılımcılar ise yüksek bilişsel yük koşuluna atanmışlardır. Çalışmanın bağımlı değişkeni olarak ölüm düşüncesi erişilebilirliği ölçümü kullanılmıştır, ancak bu ölçüm 2 kez alınmıştır. İlk ölçüm ölümlülük belirginliği manipülasyonundan hemen sonra alınmıştır, böylece ölüm ile ilgili düşüncelerin ölümlülük ile ilk karşılaştığında artıp artmadığı test edilebilecektir. İkinci ölçüm ise ölümlülük belirginliğinden sonra araya zaman girmesine izin verecek dolgu görevlerinden sonra alınmıştır. Çalışmanın bulguları, düşük bilişsel yük koşulunda ölümlülük belirginliğinden sonra dolgu görevinin araya girmesinin ardından ölüm ile ilgili düşüncelerin arttığını ancak yüksek bilişsel yük koşulunda ölümlülük belirginliğinden hemen sonra ölüm ile ilgili düşüncelere erişimin arttığını göstermektedir. Yani ölümlülük belirginliğinden sonra yüksek bilişsel yük ile bu düşüncelerin bastırılmasına izin verilmezse ölüm ilgili düşüncelerin zihinde erişimi artmaktadır, ancak bu düşüncelerin bastırılmasına izin verildiğinde ölüm ile ilgili düşünceler ilk etapta bastırılmakta ve daha sonra yeniden ortaya çıkmaktadır.

Sonuç olarak, insanlar ölümlülük düşüncesi ile karşılaştıklarında ilk olarak bilinçli ya da bilinçsizce -ancak ciddi bir bilişsel çaba ile- bu düşünceleri bastırmaya ve savuşturmaya çalışmaktadırlar. Bu ilk bastırma ve düşüncüyü uzaklaştırma işlemi, başarı ile sonuçlandığında ölüm ile ilgili düşüncelerin zihinde kalan izlerini temizlemek ve tekrar bilince çıkmasını engellemek için daha sembolik ve uzak stratejilere başvururlar. Dehşet Yönetimi Kuramı'nın da asıl ilgilendiği bu uzak ve sembolik savunma mekanizmalarıdır.

I.2.1.1. Uzak (Distal) Savunma Mekanizmaları

Uzak savunma mekanizmaları ölüm düşüncesi zihinde aktif değilken ancak hala ulaşılabilir durumdayken ortaya çıkar ve ölüm ile düşüncelerin yeniden bilince girmesini

engeller (Kosloff ve ark., 2019). İnsanların sembolik olarak ölümsüzlüğe ulaşmak için gerçekleştirdikleri düşünce ve davranışları içerir. Ölüm düşüncesi ile doğrudan bir ilişkisi yoktur. Dehşet Yönetimi Kuramı'nın asıl ilgilendiği kültürel dünya görüşleri ve benlik saygısı, uzak savunma mekanizmaları olarak işlemektedir. DYK'ya göre ölümlülük bastırılıp zihinden uzaklaştırıldıktan sonra zihinde aktif olarak düşünülmesi bile varlığını korumaktadır. Yani kişiler bilinçli olarak bunun farkında olmasalar da ölümsüzlük arayışları devam eder. Bu nedenle kültürel dünya görüşlerini doğrulama ya da benlik saygılarını yükseltme ihtiyacı hissederler (Solomon ve diğerleri, 1991). Bu ihtiyaçlar karşılandığında kendilerini ebediyete götürecek olan kültürün içerisinde değerli bir varlık olarak görmelerine imkân sağlanır. Bu nedenledir ki kültürel dünya görüşlerini ihlal eden kişilere daha ağır yargılamalarda bulunulur, kültürel öğeleri destekleyen kişiler ödüllendirilir ya da benlik saygısını yükseltecek davranışlar gösterilir (Rosenblatt ve diğerleri, 1989). Örneğin, ölümlülük belirginliği ardından kişiler ahlaki ihlallerin faillerini daha ağır yargılamakta (Florian ve Mikulincer, 1997) ve kültürel değerlerini ihlal eden kişileri daha olumsuz değerlendirmektedirler (Greenberg ve diğerleri, 1990). Bu şekilde yargılamalarda bulunmanın ölüm ile doğrudan bir ilişkisi yoktur. Ancak DYK'ya göre bu savunma mekanizmaları kişinin bir kültürel gerçeklik içinde yaşamasına imkân vermektedir (Pyszczynski ve diğerleri, 1999).

İkili işleme modeline göre, ölüm ile karşılaşıldığında ilk olarak yakın savunma mekanizmaları gösterilir ve düşünceler anlık olarak bastırılır. Bu nedenle uzak savunma mekanizmalarının ortaya çıkabilmesi için önce bu düşüncelerin bastırılması, ardından da bastırılmış düşüncelerin zihinde kalıntılarının devam edebilmesi gerekmektedir. Bu mekanizmayı test edebilmek için Greenberg ve arkadaşları (1994) uzak savunma mekanizmalarının bir göstergesi olan kültürel dünya görüşlerine bağlanmayı test etmişlerdir. Gerçekleştirdikleri çalışmada katılımcılardan kendi ölümlerini düşünmeleri istenmiş ve ardından katılımcıların bir kısmına ölüm ile ilgili düşüncelerden uzaklaşabilmeleri için nötr dolgu görevleri verilmiştir. Katılımcıların diğer bölümü için ise ölüm ile ilgili düşünmelerini devam etmelerini sağlayacak ölüm kelimelerinden oluşan kelime bulmacasını çözmeleri istenmiştir. Ardından kültürel dünya görüşlerine bağlanmalarını ölçmek amacıyla Amerika

karşıtı ve Amerika yanlısı makaleler okutulmuştur. Çalışmanın bulguları ölümlülük belirginliğinden sonra nötr dolgu görevi alan katılımcıların Amerika yanlısı makaleyi daha olumlu ve Amerika karşıtı makaleyi daha olumsuz değerlendirdikleri görülmüştür. Ancak bu etki ölümlülük belirginliğinin ardından hala ölüm hakkında düşünmeye devam eden katılımcılarda gözlenmemiştir. Araştırmacılar çalışmanın bulgularını ölümlülük belirginliği ardından ölüm ile ilgili ortaya çıkan düşüncelerin bastırılmasına imkân verildiğinde uzak savunma mekanizmalarının işlerlik kazandığı şeklinde yorumlamışlardır. Eğer bu bastırmaya imkân verilmezse yani ölüm ile ilgili düşünmeye devam edilirse uzak savunma mekanizmaları ortaya çıkmamaktadır, çünkü ilk olarak yakın savunma mekanizmaları ile bu düşüncelerin bastırılması ve aktif düşünmenin dışına atılması gerekmektedir.

Uzak savunma mekanizmalarının ölüm düşüncesi ile doğrudan ilişkisi olmayan kültürel dünya görüşlerini ve benlik saygısı yükseltme ihtiyacını nasıl aktive ettiği zihinde aktivasyon yayılması (spreading activation) ile açıklanmaktadır (Kosloff ve diğerleri, 2019). Aktivasyon yayılmasına göre zihinde bilgiler birbiri ile belirli bir mantık şemasına göre toplu şekilde depolanır. Örneğin, doktorları düşününce hemşirelerin aklımıza gelmesi ya da hamburger düşününce patates kızartmasının zihinde belirmesi gibi. Kültürün sağladığı dünya görüşü ile ilgili bilgiler de ölüm ile ilgili düşüncelerle bağılı olarak zihinde saklanmaktadır. Bu nedenle ölüm ile ilgili düşüncelerin aktivasyonu zihinde otomatik olarak kültürel dünya görüşlerini ve bunlarla uyumlu davranış ve düşünceleri aktive etmektedir. Örneğin katılımcılara kendi ölümleri hatırlatıldığında, kadın katılımcılar için ilişkisel kelimelerin, erkeklerde de ulusal kelimelerin aktivasyonu gerçekleşmektedir (Arndt, Greenberg ve Cook, 2002).

I.2.1.3. Hakiki ve Sembolik Ölümsüzlük

Dehşet Yönetimi Kuramı içerisinde, doğrudan ölümün kendisine çözüm bulamayan ancak daha dolaylı yollar üzerinden kişilere ölümsüzlüğü vaat eden uzak savunma mekanizmaları hakiki ve sembolik olarak kişilere iki şekilde ölümsüzlük vaat eder (Greenberg ve diğerleri, 1986). Hakiki ölümsüzlük (*literal immortality*) ölümden sonra beden yok olacağı ancak ruhun varlığını sürdüreceği gibi bir inançla ölümden sonra hayatın

devam edeceğine, yani gerçek anlamda ölümsüzlüğün var olduğuna inanmaktır. Gerçek anlamda ölümden sonra hayatın devam edeceğine dair inançların DYK'daki rolünü incelemek amacıyla Dechesne ve arkadaşları (2003) gerçekleştirdikleri çalışmada katılımcılara ölümlülük belirginliği uygulamışlardır. Aynı zamanda katılımcılara ölümden sonra hayatın var olduğuna ya da olmadığına ilişkin gazete haberleri okutulmuştur. Ardından katılımcılardan sosyal ihlaller gerçekleştiren kişiler için ne kadar ceza öngördüklerini belirtmeleri istenmiştir. Ölümlülük belirginliği ve ölümden sonra hayatın olmadığına yönelik manipülasyon alan katılımcılar sosyal ihlallerin faillerini kontrol grubuna göre çok daha ağır cezalandırmışlardır ancak bu etki ölümden sonra hayatın var olduğuna yönelik makale okuyan katılımcılarda gerçekleşmemiştir. Yani ölümden sonra hayatın devam edeceğine inanmak, bir diğer deyişle ölümden sonra da sonsuzluğa ulaşmanın mümkün olduğunu bilmek ölümlülükten kaynaklı kaygıları bastırmaktadır.

Uzak savunma mekanizmalarının bir diğer türü olan sembolik ölümsüzlük (*symbolic immortality*) ise kişinin dahil olduğu kendinden daha büyük bir olgunun; örneğin inandığı değerlerin, yaşamaya devam edeceği; bu nedenle de kişinin dünyada kalan izinin yaşamaya devam edeceğine inanmaktır (Solomon ve diğerleri, 1991). İnsanlar bir kültürel dünya görüşüne sahip olarak ve buna sığınarak, aslında hayatta daha büyük bir olgunun parçası olacaklarına ve bu olgunun kişinin ölümünden sonra da devam edeceğine inanırlar. Yani kişinin değerli bir parçası, kişi öldükten sonra da bu dünyada var olmaya devam edecektir. Bu nedenle kültürel dünya görüşleri kuramda merkezi bir öneme sahiptir. DYK temel olarak kişilerin sembolik ölümsüzlük arayışları ile ilgilenmekte ve bu alandaki çalışmaların büyük çoğunluğu hangi sosyal ve psikolojik yapıların kişilere sembolik ölümsüzlük sağladığını açıklamaya çalışmaktadır.

I.3. Dehşet Yönetimi Kuramında Metodolojik Meseleler

Dehşet Yönetimi Kuramı ortaya atıldığı zamandan itibaren, çok dikkat çeken ve sosyal psikoloji alanında çokça çalışılan bir kuram olmuştur. Günlük hayatta ölüm düşüncesi ile çeşitli şekillerde karşılaşılsa da deneysel olarak incelenebilmesi için kuramın çalışılmasına yönelik çeşitli metodolojik meselelere değinmek gerekmektedir. Her şeyden

önce deneysel olarak kuramı test edebilmek açısından kişilere ölümlülüklerinin hatırlatılması gerekmektedir. Ardından da ölümlülük belirginliğinin bireylerde yarattığı tutumsal ya da davranışsal değişikliklerin incelenmesi gerekmektedir. Cox ve arkadaşları (2019) DYK çalışmalarının tasarlanması ve uygulanmasına yönelik bir nevi kılavuz hazırlamışlardır. Bu makalede, ölümlülük belirginliği manipülasyonunda, bağımlı değişkenin ölçümüne kadar DYK ile ilgili deneylerin adımları incelemiştirlerdir. Ek olarak, dikkat dağıtmanın önemine, bireysel ve durumsal farklılıkların çalışmaları nasıl etkilediğine değinmişlerdir.

I.3.1. Ölümlülük Belirginliği Manipülasyon Yöntemleri

Dehşet Yönetimi Kuramı çerçevesinde ölümlülük belirginliği açık ve örtük olmak üzere iki temel şekilde değişimlenmektedir. DYK literatürü incelendiğinde ölümlülük belirginliği manipülasyonu olarak en sık kullanılan yöntem *açık ölümlülük belirginliği* manipülasyonudur (Burke ve diğerleri, 2010). Bu manipülasyonda katılımcılara doğrudan öldüklerinde onlara ve bedenlerine ne olacağı sorulmaktadır (Rosenblatt ve diğerleri, 1989). Katılımcılara yeni geliştirilen bir kişilik testi adıyla sunulmakta ve katılımcıların “Lütfen, kendi ölümünüzü düşünmenin sizde uyandırdığı duyguları kısaca açıklayınız.” ve “Lütfen, fiziksel olarak ölmekte olduğunuzda ve fiziksel olarak artık ölü olduğunuzda size ne olacağı konusundaki düşüncelerinizi olabildiğince açık bir biçimde yazınız” sorularını cevaplamaları istenmektedir. Literatürde, ölümlülük belirginliği manipülasyonunun kontrol koşulu olarak birçok farklı olumsuz ve nötr duygu uyandırıcı koşul verilmektedir. Örneğin diş ağrısı, dışçıyı ziyaret etmek (Schindler, Reinhard ve Stahlberg, 2013) ya da önemli bir sınava katılmak (Arndt, Greenberg, Simon, Pyszczynski ve Solomon, 1998) gibi sıklıkla kullanılan kaygı uyandırıcı koşulların yanında gelecekte neler olacağının belirsizliğinin hatırlatılması (Arndt, Vess, Cox, Goldenberg ve Lagle, 2009) gibi farklı koşullar da kullanılmaktadır. Burke ve arkadaşları (2010) tarafından gerçekleştirilen meta analiz çalışmasında kontrol koşulunun olumsuz ya da nötr olmasının ölümlülük belirginliğinin etkisini değiştirmediği belirtilmektedir. Ölümlülüğün insanlara doğrudan belirtildiği bu yöntemde, ortaya çıkan dehşetin sembolik savunma mekanizmalarına yönlendirebilmesi için iki ölçüm arasında gecikme süresi kullanılmaktadır (Arndt, Greenberg, ve diğerleri, 2002). Bu gecikme süresi

sırasında ölümlülük belirginliğinden doğan duygudurum değişimini de karşılaştırmak amacıyla çoğunlukla Pozitif ve Negatif Duygu Durum Ölçeği (PANAS) kullanılmaktadır. Kimi çalışmalarda da çalışmanın gerçek amacını gizlemek için kullanılan göstermelik hikâyenin inandırıcılığını artırmak için farklı kişilik testleri de katılımcılara uygulanmaktadır. Açık ölümlülük belirginliği manipülasyon yöntemi olarak kullanılan bir diğer yöntem ise Ölüm Korkusu Ölçeği (Boyar, 1964) ya da benzer ölçekler kullanılmasıdır. Bu yöntemde katılımcılara, ölüm ile ilgili bir ölçek uygulanmaktadır, ancak ölçek puanları hesaplanmamaktadır. Sadece ölüm ile ilgili düşünceleri uyandırmak adına ölçeği cevaplandırmaları istenmektedir (örn. Mikulincer ve Florian, 2000).

Kişileri doğrudan ölüm fikri ile karşılaştırılarak gerçekleştirilen manipülasyonlar açık ölümlülük belirginliği iken, doğrudan kendi ölümleri ya da ölüm hakkında fikirlerinin sorulmadığı manipülasyon yöntemleri de örtük yöntemlerdir. Bu yöntemlerde katılımcılardan doğrudan ölüm hakkında düşünmeleri istenmez, ancak katılımcılar farkında olmadan ölüm ile karşılaştırılmaya çalışılır. Örtük ölümlülük belirginliği yöntemi olarak literatürde en sık kullanılan yöntem ise Arndt, Greenberg, Pyszczynski ve Solomon (1997) tarafından geliştirilen eşik altı uyarım ile “ölüm” ya da “ölü” kelimelerinin gösterilmesidir (Burke ve diğerleri, 2010). Bu yöntem katılımcılara kelimeler arasındaki ilişkiyi anlamaya yönelik bir test olarak sunulmaktadır. Katılımcılar ekranda art arda iki kelime görmekte ve bu iki kelimenin birbiri ile ilişkili olup olmadığına karar vermeleri gerekmektedir. Ancak ölümlülük belirginliği manipülasyonu koşulunda iki hedef kelimenin arasında ekranda katılımcıların fark edemeyeceği ancak zihinde yer etmesine yetecek kadar 30 milisaniye süresince ölüm ile ilgili kelime gösterilmektedir. Kontrol koşulunda ise katılımcılara kullanılan kelimenin harf sayısına bağlı olarak acı, ağrı ya da XXXX gösterilmektedir. Literatürde kullanılan bir diğer örtük ölümlülük belirginliği yöntemi ise Maxfield, Pyszczynski, Greenberg ve Bultmann (2017) tarafından geliştirilen kelime bulmacası yöntemidir. Bu yöntemde göre katılımcılardan 10x10'luk bir kelime bulmacasında belirlenen nötr anlamlı hedef kelimelerini aramaları istenmektedir. Ancak kelime bulmacası içerisinde beş tane ölüm ile ilgili kelime gizlenmiştir ve katılımcılar hedef kelimeleri ararken ölüm ile ilgili kelimelere de maruz kalmaktadırlar. Bu yöntemler haricinde araştırma konusuna bağlı

olarak araba kazalarındaki kurbanların yer aldığı video göstermek (Coolsen ve Nelson, 2002), her bir mezar taşının üzerinde kaç km hızla gittiği yazılı olan mezar taşlarını göstermek (Rosenbloom, 2003), ölümle ilgili cümlelerin sıraya konulması (Hirschberger, 2006), ölümle ilgili el ilanlarının dağıtılması (Hirschberger, Ein-Dor ve Almakias, 2008) gibi birçok farklı şekilde de örtük ölümlülük belirginliği manipülasyonu gerçekleştirilmektedir. Örneğin, Nelson, Moore, Olivetti ve Scott (1997) ölümlülük belirginliğinden sonra milliyetçi yönelimleri test ettikleri bir çalışmada, katılımcılara ölümlülük belirginliği manipülasyonu olarak ölümcül kazalardan videolar göstermiştir. Ardından katılımcılara hem sürücünün hem de araba üreticisinin sorumlu tutulabileceği bir kaza senaryosu okutulmuştur. Bu senaryoda katılımcıların yarısı için araba üreticisi Amerikan markası iken bir kısmında Japon markasıdır. Çalışmanın bağımlı değişkeni olarak bu senaryoda bahsi geçen araba üreticisinin ne kadar tazminat ödemesi gerektiğine karar vermeleri istenmiştir. Çalışmanın sonuçları ölümlülük belirginliği koşulundaki katılımcıların milliyetçi eğilimler göstererek Japon araba üreticisine Amerikan markasına kıyasla daha fazla tazminat öngördüklerini göstermiştir. Ancak bu örüntü kontrol koşulunda bulunamamıştır. Son olarak günlük hayat sırasında ölümle karşılaşılan durumlar da örtük ölümlülük belirginliği manipülasyonu olarak kullanılmaktadır. Örneğin, Gailliot, Stillman, Schmeichel, Maner ve Plant (2008) ölümlülük belirginliği manipülasyonu olarak katılımcılarla mezarlığa yakın bir yerde ve Jonas, Fritsche ve Greenberg (2005) cenaze evinin önünde DYK çalışmaları gerçekleştirmişlerdir ve literatüre uygun olarak ölümlülük belirginliği manipülasyonunun işlediği gösterilmiştir.

Ölümlülük belirginliği manipülasyonlarının her iki yönteminin de farklı avantajları ve dezavantajları vardır. Açık ölümlülük belirginliği manipülasyonları doğrudan ölümlülüğü ifade ettiği için ölümü hatırlatma konusunda herhangi bir şüphe uyandırmamaktadır. Aynı zamanda literatürde gerçekleştirilen çalışmaların dörtte üçünden daha fazlasında açık ölümlülük belirginliği yöntemi kullanılmaktadır (Burke ve diğerleri, 2010). Ancak ölümün doğrudan hatırlatılması ve kişilerin bunun farkında olmaları katılımcılara bilinçli olarak savunma yapma imkânı da vermektedir. Kişilerin yakın savunma mekanizmaları ile ölüm fikrini zihinden uzaklaştırmaları ya da mantıklı açıklamalarla ölümün uzak geleceğin sorunu olduğuna inanmaları gibi çeşitli savunma mekanizmaları çalışmada belirsizlikleri

arttırmaktadır. Örtük ölümlülük belirginliği yöntemlerinin en büyük avantajı ise katılımcı ölümlülüğü açık olarak fark etmediği için bu düşünceyi uzaklaştırmak için de zamana ihtiyaç duymamaktadırlar. Yani deney sırasında kullanılmak istenen ölçümler doğrudan manipülasyonun hemen sonrasında alınabilmektedir. Aynı zamanda bilinçli olarak gerçekleştirilebilecek diğer savunma mekanizmalarının da önüne geçilmektedir. Sonuç olarak çalışmada tek bir yöntemin seçilmesinin yanında gerçekleştirilen birkaç çalışma ile farklı yöntemlerin test edilmesi de kullanılabilir. Ölümlülük belirginliği, kişilik testi ve eşik altı uyarım (Arndt, Greenberg, ve diğerleri, 2002) ya da kişilik testiyle test edilen hipotezlerin mezarlıktan geçen kişilerle tekrarlanması (Gailliot ve diğerleri, 2008) gibi çalışmalar bulunmaktadır.

I.3.2. Kültürel Dünya Görüşleri Ölçümü

DYK'nın ilk hipotezi olan ölümlülük belirginliği hipotezine göre kişiler ölümlü olduklarının farkına vardıklarında bir dehşete kapılırlar ve bu dehşet ile baş edebilmek için de kültürel dünya görüşlerine sığınma ihtiyacı hissederler (Greenberg ve Arndt, 2012). Bu nedenle de kültürel dünya görüşlerini tehdit eden kişileri olumsuz, buna karşılık kültürel dünya görüşlerini destekleyenleri ise olumlu değerlendirirler (Rosenblatt ve diğerleri, 1989). İnsanlara çeşitli standartları sağladığında kendini değerli bir birey olarak hissettirecek kültürel dünya görüşleri kültürler arasında değişiklik göstermektedir. Çünkü belirlenen bu standartlar o kültür içerisinde yaşayan insanlar tarafından paylaşılan ortak değerleri içermektedir. Belirlenen kültürel standartlar salt iyi ya da doğru değildir, kültür içerisinde diğerleri tarafından onaylandıkça “iyi” ve “doğru” olurlar. Yani bu davranışlar için kültür içerisindeki diğerlerinin o davranışı ne kadar onayladığı önemlidir (Solomon ve diğerleri, 1991). Kültürel dünya görüşleri sadece kültürler arasında değil, aynı kültür içerisindeki bireyler arasında da farklılıklar gösterebilir. Örneğin, Rosenblatt ve arkadaşlarının (1989) gerçekleştirdikleri çalışmada ölümlülük belirginliği ardından katılımcıların hayat kadınlarına karşı uygun gördükleri cezaları belirlemeleri istenmiştir. Ancak sadece hayat kadınlarına yönelik olumsuz tutumu olan katılımcılar kültürel dünya görüşlerini desteklemek amacıyla ölümlülük belirginliği ardından hayat kadınlarını daha ağır cezalandırmaktadırlar. Benzer

şekilde gerçekleştirilen diğer bir dehşet yönetimi çalışmasında zeki olmanın, kişinin benlik değeri için çok önemli olduğu kişiler çalışmaya dahil edilmiştir (J. Hayes, Schimel, Faucher, ve diğerleri, 2008). Sonuç olarak, bireysel farklılıkları göz önünde bulundurabilmek ve kültür içerisindeki farklılıklara da hitap edebilmek adına daha geniş içerikli kültürel dünya görüşü tehditleri kullanılabilir (Schimel ve diğerleri, 2007).

Literatürde en sık kullanılan kültürel dünya görüşü ölçüm yöntemi, kişinin içinde bulunduğu ülkeye yönelik bir yabancı tarafından yazılmış, ülkeyi ve politikalarını destekleyen ve kötüleyen bir makale okutulmasıdır. Bu anlamda ilk çalışma Greenberg, Simon, Pyszczynski, Solomon ve Chatel (1992) tarafından gerçekleştirilmiştir. Buna göre Amerikan yanlısı makalede yazar, kendi ülkesi ile Amerika'yı karşılaştırmakta ve kendi ülkesinde her şeyin iyi olmadığını, insanların fakir olduğunu ancak Amerika'da çalışan herkesin başarılı olabileceğini söylemektedir. Yazısını Amerika'ya gelmekten memnun olduğunu söyleyerek tamamlamaktadır. Amerika karşıtı makalede ise aynı şekilde kendi ülkesi ile Amerika'yı kıyaslamakta, ancak Amerika'nın hayallerdeki gibi bir yer olmadığını, yabancıların ikinci sınıf işlerde çalıştırıldığını, sadece zenginlerin Amerika'da mutlu olabileceğini ifade etmektedir. Cümlelerini Amerika'nın o kadar da güzel olmadığını söyleyerek tamamlamaktadır. Katılımcılardan her iki makaleyi de okuyup yazarı ve makalenin içeriğini değerlendirmeleri istenmektedir. Kimi çalışmalarda sadece yazar ya da makale değerlendirmeleri, kimi çalışmalarda ise ikisi beraber, çalışmanın bağımlı değişkeni olarak ele alınmaktadır. Benzer şekilde Japonya (Heine, Harihara ve Niiya, 2002), Münih (Jonas ve Fischer, 2006), Kosta Rika (Navarrete, 2005) gibi farklı ülkeler ve şehirlerde gerçekleştirilen çalışmalarda da ülkeye ya da şehre karşı makaleler kullanılmaktadır.

Kültürel dünya görüşlerine sığınmak, doğrudan kişinin kendi fikrini tehdit edenlere yönelik olumsuz tutumlar sergilenmesi ile gösterildiği gibi, çok farklı ve dolaylı yollardan da gösterilebilir. Daha önce de belirtildiği gibi kültürel dünya görüşleri, kişinin yaşadığı toplum içerisinde değerli bir birey olduğunu göstermek için kullanılan standartlardır. Bu standartlar zengin olmak, aile kurmak gibi çok farklı göstergelerle sağlanabilir (Cox ve diğerleri, 2019). Örneğin, hızla artan internet fenomenleri ve ünlü olma isteğinin altında yatan nedenleri açıklamak için DYK bir çerçeve olarak kullanılmaktadır. Bu amaçla, Greenberg, Kosloff,

Solomon, Cohen ve Landau (2010) gerçekleştirdikleri iki çalışma ile ünlü olma isteğini ve galakside kendi ismi ile adlandırılmış bir yıldız sahibi olmaya çalışmayı bağımlı değişkenleri olarak kullanmaktadırlar. Benzer şekilde Wisman ve Goldenberg (2005) Hollanda'da; Fritsche ve arkadaşları (2007) Almanya'da çocuk sahibi olmanın ölümlülük belirginliği ile ilişkisini incelemişlerdir. Hollanda'da sadece kadınlarda, Almanya'da ise hem kadınlarda hem de erkeklerde çocuk sahibi olma isteğinin arttığını gözlemlemişlerdir. Yani ölümlülük belirginliği bireyleri dünyada iz bırakmaya yönlendirmiştir. Dünyada kalıcılığı arttırmak doğrudan bir kültürel dünya görüşü doğrulaması olarak görünmese de kültürün işlevi de aslında bireylere ait oldukları kültürler ile ölümsüzlüğü vaat etmesidir. Yaşanılan toplum içerisinde kalıcı olabilmek de o kültürün normlarına uymak ile karşılanabilir.

Kültürel dünya görüşlerine sığınma ihtiyacının bir diğer göstergesi ise toplum içerisinde yer edinebilmek için iyi bir vatandaş olmanın gereklilikleri yerine getirmektir. İyi bir vatandaş olmanın göstergeleri olarak sağlıklı yaşamak ya da yardım etme davranışı birçok farklı çalışma ile incelenmiştir. Örneğin Gailliot ve arkadaşları (2008) mezarlığın yanından geçen kişilere, yardım etmeyi bir norm olarak belirttiklerinde, kitabını düşüren kişiye yardım etme davranışının arttığını gözlemlemişlerdir. Arndt, Schimel ve Goldenberg (2003) gerçekleştirdikleri çalışmada ise ölümlülük belirginliği ardından katılımcıların egzersiz yapma isteklerinin arttığını göstermişlerdir. Benzer şekilde, kültürün sağlamış olduğu sosyal kuralların ihlal edilmesine yönelik tepkiler de kültürel dünya görüşü ölçümü olarak kullanılmaktadır (Florian ve Mikulincer, 1997).

Sonuç olarak, insanlar ölümlü olduklarının farkına vardıklarında çok farklı şekillerde kültürel dünya görüşlerine sığınma ihtiyacı göstermektedirler. Bu savunma ihtiyacını, kendi kültürünü savunmak ya da kültürel değerleri desteklemek yönünde olsa da hepsinin ortak noktası, kültür içerisinde değerli bir yer edinebilmektir.

I.3.3. Gecikmenin ve Dikkat Dağıtmanın Önemi

Dehşet Yönetimi Kuramının bilişsel mekanizmalarına göre, ölümlülük ile ilk karşılaşıldığında yakın savunma mekanizmaları kullanılır. Ardından kültürel dünya görüşlerini savunmayı ve benlik saygısını arttırmayı içeren uzak savunma mekanizmaları

devreye girer. DYK çalışmalarında ölümlülük belirginliği ile kültürel dünya görüşleri ölçümleri arasında belirli bir zaman olması yakın savunma mekanizmalarından uzak savunma mekanizmalarına geçişin sağlanabilmesi amacıyla yapılmaktadır (Cox ve diğerleri, 2019). Çünkü daha önce de bahsedildiği gibi, kültürel dünya görüşlerini savunma ihtiyacının ortaya çıkabilmesi için, ölümlülük ile ilgili düşüncelerin bastırılması veya dikkatin bu düşüncelerden uzaklaştırılması gerekmektedir. Bu önermelerle tutarlı olarak, açık ölümlülük belirginliğinden sonra, bağımlı ölçümler arasında gecikme sağlanması daha yüksek ölüm düşüncesi erişilebilirliği, kültürel dünya görüşü doğrulama ihtiyacı ve benlik saygısını koruma ihtiyacı doğurmaktadır (Burke ve diğerleri, 2010).

Burke ve arkadaşları (2010) tarafından gerçekleştirilen meta analiz çalışmasına göre ölümlülük belirginliğine yönelik çalışmaların %93'ünde gecikme ya da dikkat dağıtıcı görev kullanılmaktadır. Bu gecikme süresi genellikle 2-6 dakika arasında değişmekte ve katılımcılar bu süre içerisinde ölümlülükten bağımsız bir ya da daha çok görev gerçekleştirmektedirler. Çoğunlukla hem ölümlülük belirginliğinden sonra duygu değişimini ölçmek hem de ölümlülükten doğan kaygının etkisini göstermesine izin vermek amacıyla Watson, Clark ve Tellegen (1988) tarafından geliştirilen 20 soruluk Pozitif ve Negatif Duygu Durum Ölçeği ya da bu ölçeğin 60 soruluk uzun formu (PANAS-X; Watson ve Clark, 1999) kullanılmaktadır. Bunun yanında çalışmanın gerçek amacını gizlemek amacıyla verilen paravan öyküye uygun çeşitli ölçekler, kelime bulmacaları, farklı okuma metinleri ve daha birçok görev kullanılmaktadır. Genel gecikme süresi 3 ile 5 dakika arasında olmasına rağmen Burke ve arkadaşlarının meta analiz çalışmasına göre gecikme süresi arttıkça (7-20 dk) ölümlülük belirginliğinin etki büyüklüğü de artmaktadır.

Daha önce de bahsedildiği gibi ölümlülük belirginliği ve bağımlı değişken arasında dikkatin dağılmasına yönelik yapılan uygulamalar yakın savunma mekanizmalarından uzak savunma mekanizmalarına geçişi sağlamak amacıyla kullanılmaktadır. Ancak örtük ölümlülük belirginliği manipülasyon yöntemlerinde katılımcılar ölümlülük fikri ile doğrudan karşılaşmamaktadırlar. Ölüm fikrini doğrudan idrak etmedikleri için, bu düşünceleri acil bastırma ihtiyacı da hissetmemektedirler. Yani örtük ölümlülük belirginliği manipülasyonlarından sonra yakın savunma mekanizmaları basamağı atlanmakta ve

doğrudan uzak savunma mekanizmalarına geçilmektedir (Cox ve diğerleri, 2019). Bu nedenle de ölümlülük manipülasyonunun dikkat dağıtıcı görev uygulanmasına ve aradan zaman geçmesine gerek yoktur (Arndt, Greenberg, ve diğerleri, 2002; Cox ve diğerleri, 2019). Örtük ölümlülük belirginliği çalışmaları, manipülasyonun hemen ardından ölümlülük düşüncesi erişilebilirliğinde artış ve kültürel dünya görüşü savunması gerçekleştiğini göstermektedir (örn. Arndt, Greenberg, Pyszczynski ve Solomon, 1997).

I.4. Dehşet Yönetimi Kuramının Sosyal Psikoloji İçerisindeki Yeri

Dehşet Yönetimi Kuramı 1980'li yıllarda ortaya ilk atıldığında sosyal psikoloji alanında insan davranışını çeşitli açılardan anlamaya çalışan çok farklı kuramlar bulunmaktaydı. İtaat, uyma, önyargı, şiddet, benlik yanlılıkları bu kuramların ele aldığı konulardan sadece bir kaçıdır. Ancak var olan bu kuramların çoğu sosyal psikoloji içerisinde belirli bir konu ile ilgili ve insan davranışının sadece bir bölümünü açıklamaya çalışmaktadır (Schimmel ve diğerleri, 2019; Solomon ve diğerleri, 1991). İnsanların belirli durumlarda nasıl davrandığını, hangi durumlara karşı nasıl tepkiler gösterdiklerini, hangi davranışların gerçekleştirildiğini anlamaya yönelik kavramlar olmasına rağmen, insanların neden bu şekilde davrandığını açıklamakta yetersiz kalmaktaydılar (Greenberg ve Arndt, 2012). Dehşet Yönetimi Kuramı sosyal psikoloji alanında bu boşluğu doldurmayı amaçlamış ve insanların neden kendilerini üstün görme ihtiyaçları olduğunu, neden kendinden farklı olana tepki gösterdiklerini ve daha birçok açıdan insanların davranışlarının altında yatan nedensel mekanizmayı açıklamayı hedeflemiştir. Sosyal psikolojinin farklı alanlarında yapılmış bulguları tek çatı altında ve belirli bir mekanizma ile açıklamaya çalışarak bir çatı teori olma yolunda ilerlemektedir (Pyszczynski ve diğerleri, 2015). DYK'nın en güçlü yanlarından biri de davranışın altında yatan mekanizmaları anlamaya çalışırken, kuramın önerilerini deneysel yöntemlerle test edilebilmek için sistematik metotlar belirlemesidir (Hart, 2019). Kuram ilk tanıtıldığı 1984 yılından itibaren sıklıkla çalışılmış, yüzlerce makale ve 25'ten fazla ülkede çalışılması ile sosyal psikoloji içerisinde kendine yer edinmiştir.

Dehşet Yönetimi Kuramı, temellerini modern evrimsel psikolojinin düşüncelerine dayandırmaktadır. İnsanların diğer canlılarla ortak olarak paylaştığı en temel özellik hayatta

kalmaya, üremeye ve yaşamını devam ettirmeye yönelik güçlü eğilimidir (Solomon ve diğerleri, 1991). Evrimsel süreç, insanların birçok farklı çevreye uyum sağlamalarını kolaylaştıracak, böylece de hayatta kalmalarını, üremelerini ve çocuklarına bakabilecekleri güçlü bilişsel becerileri geliştirmelerine olanak sağlamıştır. Ölüm ise, her şeyin son bulacağı, hayatın artık devam etmeyeceği gerçeği olarak bu en temel hayatta kalma arzusunun önündeki tehdittir. DYK'ya göre ölümün farkında olmak da hayatta kalma arzusu ve bu gelişmiş bilişsel süreçlerin bir yan etkisi olarak ortaya çıkmaktadır (Kesebir ve Pyszczynski, 2012; Landau ve diğerleri, 2007). İnsanın hayatta kalmak amacıyla geliştirdiği ileri bilişsel yetenekler, aynı zamanda gelecek olayları fark etmesine ve anlık tehdit olmasa bile gelecekte tehdit olabilecek işaretleri fark etmesine imkân sağlamaktadır (Greenberg ve diğerleri, 1986). Gelecekte kaçınılmaz olan şey ise, her canlı gibi bir gün ölecek olması ve bu ölümün kontrol edilmez ve öngörülemez olmasıdır. İnsanlığın gelişimi ve evrimi sürecinde, insanlar hayatta kalmalarına ve ölümlülükten doğan kaygı ile baş etmelerine imkân sağlayacak bazı düşünceler, fikirler ve hayat pratiklerini tercih etmişlerdir (Pyszczynski, 2019). Zamanla bu tercihler kültürü ve kültürün sahip olduğu dünya görüşlerini oluşturmaktadır. DYK'ya göre de geliştirilen bu kültürel dünya görüşleri, insanları ölümlüğün kaygısından koruyarak onlara sembolik anlamda ölümsüzlük vaat etmektedir.

Evrimsel yönelimli çalışmalar, insanların belirli çevre koşullarında hayatta kalmalarına imkân veren davranışların adaptif değerine odaklanırken, varoluşsal psikoloji ise, bu süreçte gelecek olan ölümden kaçınmaya imkân veren fikir ve pratiklerin adaptif değerine önem verir (Pyszczynski, 2019). Bu anlamda evrimsel psikolojinin ve varoluşsal psikolojinin birçok ortak çalışma konusu mevcuttur. DYK alanında gerçekleştirilen çalışmalar iğrenme (Goldenberg, Pyszczynski, Greenberg ve Solomon, 2000), çocuk sahibi olma (Fritsche ve diğerleri, 2007), cinsellik (Goldenberg, Cox, Pyszczynski, Greenberg ve Solomon, 2002) ve din (Norenzayan ve diğerleri, 2014) gibi birçok evrimsel temelli konuya açıklık getirmeye çalışmaktadır.

Dehşet Yönetimi Kuramı Sosyal Psikoloji alanında gruplararası ilişkileri açıklama sürecine en büyük katkılarından birini yapmıştır. Sosyal psikolojinin en temel kuramlarından olan Sosyal Kimlik Teorisi (Tajfel, 1982; Tajfel ve Turner, 1979), insanların kimliklerini

dahil oldukları sosyal gruplar üzerinden tanımladıklarını, bu sayede de kişilerin iç grup ile dış grubu birbirinden ayırttıklarını belirtir. Sosyal Kimlik Kuramı, iç grup aidiyetinin, dış gruplar ile ilişkileri nasıl etkilediği açıklamaya çalışmaktadır. DYK ise gruplararası ilişkilerin neden Sosyal Kimlik Kuramında bahsedildiği gibi işlediğini açıklamaya çalışarak kurama bir açılım sağlamıştır. DYK'ya göre iç grup ile aidiyet kurulmasının en temel sebebi ölümlülüğü fark etmekten doğan kaygı ile baş etmektir. Çünkü iç grubun sağladığı standartlar ve kurguladığı dünya kişilere, bu gruplara ait olduklarında sembolik bir ölümsüzlük vaat etmektedir (Schimmel ve diğerleri, 2019). Dış gruplar ise, iç grup sayesinde inanılan ve kişiyi ölümden sembolik olarak koruyacak olan değerlerin yanlış olabilme ihtimalini göstermektedir. Eğer farklı bir dünya görüşüne inanan bir grup varsa, o zaman kişinin inandığı görüşler yanlış olabilir. Bu nedenle de ölümlülük korkusundan kaçabilmek için dış grupların değerini azaltma eğilime gidilir. Bunun sonucunda da ayrımcılık, gruplararası şiddet ve ön yargı gibi tutumlar ve davranışların ortaya çıktığını söyler.

DYK, sosyal psikoloji literatürüne sağladığı kuramsal katkının yanında global sorunları da sosyal psikoloji içerisinde açıklamaya çalışmaktadır. Gruplararası ilişkilerle bağlantılı olarak, global bir sorun haline gelen, savaşlar, terörizm ve artık her ülkenin karşılaştığı terör saldırıları da kuram içerisinde açıklamaya çalışmaktadır. Kugler ve Cooper (2010) Amerikalı katılımcılarla, şüpheli bir teröriste nasıl davranılması gerektiğini inceledikleri çalışmada, ölümlülük belirginliği ardından katılımcılara teröristin Amerikalı (iç grup üyesi) veya Suudi (dış grup üyesi) olduğuna yönelik bilgi vermişlerdir. Ardından ailesi ile görüşmesine izin verilmesi, sorgu süresinin ne kadar olması gerektiği gibi sorularla teröriste uygulanacak prosedürlerin belirlenmesini istemişlerdir. Katılımcılar, ölümlülük belirginliği koşulunda Amerikalı şüpheliye daha fazla koruma prosedürü sağlanmasını uygun bulurken, Suudi şüpheliye prosedürlerde ciddi kısıtlamalar öngörmektedirler. Çalışmanın bulguları, dış gruptan gelen tehdidin daha ciddi algılandığı yönünde yorumlanmaktadır. Terörist şüphelisine karşı davranışların incelendiği bu çalışmanın yanında, gerçekleştirilen başka çalışmalar ölümlülük belirginliğinin çok daha acı sonuçlar doğurabileceğini ve şiddet içerikli davranışların da desteklenebileceğini göstermektedirler. Örneğin Pyszczynski ve arkadaşları (2006) İranlı ve Amerikalı öğrencilerle dış gruba yönelik şiddet içerikli

davranışları incelemişlerdir. Çalışmanın bulgularına göre, ölümlülük belirginliği İranlı öğrencileri Amerika'ya yönelik Allah adına yapılan saldırıları daha fazla onaylamaya yöneltmektedir. Ek olarak, Amerikalı öğrenciler de (sadece muhafazakarlarda) ölümlülük belirginliği ardından nükleer silah kullanımını daha fazla onaylamaktadırlar. Terörizm ve savaşları DYK ile açıklamaya çalıştıkları ve bu global soruna çözüm bulmaya çalıştıkları kapsamlı derleme çalışmaları bulunmaktadır (Pyszczynski, Rothschild ve Abdollahi, 2008; Reiss ve Jonas, 2019). Aynı zamanda gruplararası çatışma sürecine yönelik bir model geliştirmeye devam etmektedirler (Jonas ve Fritsche, 2013; Jonas ve Mühlberger, 2017).

DYK sosyal psikoloji içerisinde kültürler arası farkları açıklama yönünde ciddi katkılar sağlamıştır. DYK ölümlülük belirginliğine yönelik savunmaların temelini kültürel değerlerden geldiğini öne sürmekte ama aynı zamanda da kültürlerin birbirlerinden farklı yöntemlerle ölüm korkusu ile baş ettiklerini de kabul etmektedir (Park ve Pyszczynski, 2016). Bir örnek vermek gerekirse, ölümlülük belirginliği Amerikan kültüründe zenginliğe ve mali değeri olan eşyalara verilen önemi arttırmaktadır (Stillman ve Harvell, 2016). Ancak özellikle bir kültür, maddiyata önem vermeyi “kötü” olarak sınıflıyorsa ve kültürel bir değer olarak maddiyatı önemsememeyi benimsiyorsa, bu kültürün mensupları için ölümlülük belirginliğinin Amerika'nın tersi bir etki yapması ve kişileri maddiyatçılıktan uzaklaştırması beklenir. Bu beklentiyi destekler bir çalışma Hui, Chan, Lau, Cheung ve Mok (2014) tarafından gerçekleştirilmiştir. Çalışmada, son 12 ay içerisinde kendisinin ya da yakın olduğu birinin ciddi bir hastalık geçirdiği veya öldüğü kişilerle, bu tür varoluşsal hayat olaylarına maruz kalmayan kişileri karşılaştırdıklarında, dini inancın etkisine rastlamışlardır. Maddiyatçılığın olumsuz karşılandığı Hristiyanlığa inanan Hong Konglularda, varoluşsal kaygı uyandıran olaylara maruz kalmak maddiyata daha az değer vermeye yöneltirken, ateist katılımcılar arasında varoluşsal olaylara maruz kalmak maddiyata verilen önemi değiştirmemektedir.

Bireycilik ve toplulukçuluk yönelimleri kültürleri sınıflandırmak için sıklıkla kullanılmaktadır. DYK, kültürler arasındaki bu sınıflamalara deneysel çalışmalarla katkı sağlamıştır. Farklı kültürlerde benlik kurguları farklı şekillerde gerçekleştirilir; bireyci kültürel yönelimi olan kişilerde benlik saygısı diğerlerinden ne kadar farklı ve üstün olduğu

üzerinden tanımlanırken, toplulukçu yönelimli kişilerde benlik saygısı grup ile ne kadar uyumlu olduğu ve grup harmonisine ne kadar katkı sağladığı üzerinden kurgulanır (Markus ve Kitayama, 1991; Park ve Pyszczynski, 2016). Ölümlülük belirginliğinin kültür tarafından desteklenen benlik kurgularını nasıl etkilediğini incelemek amacıyla Kashima, Halloran, Yuki ve Kashima (2004) bireyci kültürel yönelime sahip Avusturalyalılarla ve toplulukçu kültürel yönelimlere sahip Japonlarla bir çalışma gerçekleştirmişlerdir. Çalışmada hem kişinin kendi ölümüne yönelik ölümlülük belirginliği manipülasyonu uygulanmış, hem de yaşadıkları ülkenin ve ülkedeki kişilerin bir meteor çarpması ile tamamen yok olacağına yönelik kolektif ölümlülük belirginliği manipülasyonu uygulanmıştır. Ardından kişilerin benliklerini ne kadar özerk tanımladıklarına yönelik ölçümler alınmıştır. Çalışmanın bulgularına göre bireysel ölümlülük belirginliği Avusturalyalılar için benliklerini daha bağımsız ve özerk tanımlamalarına yöneltirken, Japonlarda kolektif ölümlülük belirginliği bağımsız benlik kurgusunu azaltmaktadır. Bir diğer deyişle, daha bireyci bir kültür örüntüsüne sahip Avusturalya’da özellikle bireyin kendi ölümlülüğü kültür tarafından desteklenen özerk benlik örüntüsüne yöneltirken, toplulukçu kültür örüntüsüne sahip Japonya’da kolektif olarak yok olma hissi özerk benlik örüntüsünden uzaklaştırmaktadır. Bir diğer çalışmada, Wakimoto (2006) Japon kültürünün bir parçası olan kişiler arası uyum gösterme düzeylerine göre kişilerin, ölümlülük belirginliği ardından başarıların nasıl değerlendirdikleri incelenmiştir. Japon kültüründe uyumluluğun bir parçası olarak, alçak gönüllü olmak, elde edilen başarılarla övünmemek ve bu başarıları daha değersiz göstermek bir kültürel değer işareti olarak alınmaktadır. Çalışmanın bulgularına göre, Japon kültürüne entegrasyonu yüksek kişiler ölümlülük belirginliği ardından başarılarından daha fazla korku duymaktadırlar. Gerçekleştirdikleri devam çalışmasında, ön çalışmalarla Japon kültüründe “iyi” olan davranışlar belirlenmiş ve ölümlülük belirginliği ardından bu davranışlar üzerinden hem kendilerini hem de yakın arkadaşlarını değerlendirmeleri istenmiştir. Sonuçlara göre, benlik tanımlamalarını harmoniyi sağlamak üzerinde gerçekleştiren katılımcılar, ölümlülük belirginliği ardından kendini ortalama bir kişiden daha kötü ancak yakın arkadaşını ortalama bir kişiden daha iyi değerlendirmişlerdir. Bir diğer deyişle, ölümlülük belirginliği eğer kişiler benliklerini uyumluluk üzerinden sağlıyorsa, uyumluluğu

arttıracak tavırlar sergilemeye ve alçak gönüllülük göstermeye yöneltmiştir. Bahsi geçen çalışmalar DYK'nın beklentileri ile uyumlu olarak kişilerin farklı kültürel yönelimlerden kaynaklı benlik kurguları ile uyumlu şekilde davrandıklarını göstermektedir.

DYK aradan geçen 35 yıl ile aldığı eleştiriler, öneriler ve deneysel çalışmalar ile beraber değişime uğramış ve gelişmeye devam etmiştir. Örneğin Solomon ve arkadaşları (1991) yayımladıkları ilk makalelerden birinde Dehşet Yönetimi Kuramının ölümlülük belirginliği ve kaygı engelleme hipotezinden bahsetmektedirler. İleriki yıllarda ölümlülük belirginliğinden doğan kaygının kişileri nasıl sembolik savunma mekanizmalarına yönelttiğine yönelik gelen eleştirilerle DYK'nın bilişsel mekanizmaları incelenmeye başlanmış ve İkili İşleme Modeli ortaya atılmıştır (Pyszczynski ve diğerleri, 1999). Bu nedenle de kuramın temel hipotezlerine Ölüm Düşüncesi Erişilebilirliği hipotezi de eklenmiştir (Greenberg ve Arndt, 2012). Aynı zamanda kurama yönelik çeşitli eleştiriler ve bulgularına yönelik alternatif açıklamalar da getirilmiş (örn. Martin ve van den Bos, 2014) ve araştırmacılar bu eleştirileri açıklamak ve kuramın gelişimini sağlamak amacıyla halen daha çalışmaktadırlar (örn. Hart, 2019; Pyszczynski ve diğerleri, 2015). Bir örnek vermek gerekirse, kurama yönelik getirilen eleştirilerden bir tanesi de ölümün sadece belirli bir korku olduğunu yönünde, aslında bu korkunun altında yatan nedenin belirsizlik, anlamsızlık ve kontrolü kaybetme olduğu yönündedir. Araştırmacılar bu duruma farklı bir bakış açısı ile yaklaşmakta ve belirsizlik ihtiyacının, ya da kontrol sahibi olma isteğinin ölümden sonra gerçekleşen yok olmaya yönelik ortaya çıkan korku ile baş etme mekanizmaları olduğunu öne sürmektedirler (Pyszczynski ve diğerleri, 2015). Kültürel dünya görüşlerinin kişilere bir anlam sağladığını ve kültür içerisinde yaşayarak kaderin ve durumların kontrol edilebilir hissedildiği şeklinde açıklamaktadırlar. Ampirik bir araştırma ile açıklamak gerekirse Atabey (2011) doktora tezi çalışmasında ölümlülük belirginliği ardından katılımcıların daha tutucu eğilimler gösterdiklerini, ancak bu etkinin ölümlülük belirginliği yanında felçlilik belirginliği koşulunda da gerçekleştiğini göstermiştir. Atabey bu bulguyu kültürel dünya görüşlerinin sadece ölüm kaygısına özel olmadığı şeklinde yorumlamıştır. DYK perspektifinden bakıldığında ise, felçli kalmak da kişilere ölümlülüğü hatırlatan bir durum olarak

yorumlanabilir. Çünkü felçlilik var olan kültür standartları içerisinde hayata tutunmanın zor olduğu koşulları içermektedir.

DYK zaman içerisinde değişmeye ve gelişmeye devam ederek sosyal psikoloji alanında birçok konuyu aydınlatmaya çalışmaktadır. Engellilere yönelik tutumlar (Hirschberger, 2006), tüketici davranışları (Sullivan ve diğerleri, 2011; Uğurlar, 2011), risk alma davranışı (Rosenbloom, 2003), iç grup (Castano, 2004) ve dış grup ile ilişkiler (Z. K. Rothschild, Abdollahi ve Pyszczynski, 2009), stereotiplere uygun davranışlar (Schimel ve diğerleri, 1999) bu alanlardan sadece bazılarıdır. Özellikle son yıllarda sağlık ve ölüm arasındaki göz ardı edilemez bağlantıdan dolayı, sağlık alanında da DYK'dan faydalanılmaktadır ve bu amaçla Dehşet Yönetimi Sağlık Modeli (Goldenberg ve Arndt, 2008) ortaya atılmıştır.

I.5. Ölümlülüğü Fark Etmenin Etkileri

DYK geliştirildiği günden bu yana ölümlülüğü fark etmenin insanların hayatlarını nasıl etkilediğine yönelik çok farklı alanlarda çalışılmıştır. Bu tez kapsamında hepsinin incelenmesi mümkün olmamakla beraber çalışmaların bulguları kültürel dünya görüşlerinin çok farklı temsillerinin olduğunu ve çok farklı şekillerde savunulabileceğini, aynı zamanda da benlik saygısını sağlamanın birçok araç ile gerçekleştiğini göstermektedir (Cox ve diğerleri, 2019). DYK'yı test eden birçok çalışmada kullanılan ülkeyi destekleyen ve ülke karşıtı makalelerin yazarlarının değerlendirilmesinin yanında kültürel dünya görüşleri göçmenlere yönelik tutumlar (Bassett ve Connelly, 2011), ulusal simgelere yönelik tutumlar (Arndt, Schimel, Greenberg, Pyszczynski ve Solomon, 2002), önyargı (Bradley, Kennison, Burke ve Chaney, 2012) gibi çok farklı şekillerde temsil edilmektedir. Benzer şekilde benlik saygısı da egzersiz davranışı (Arndt ve diğerleri, 2009), finansal başarı (Kasser ve Sheldon, 2000) ve risk alma davranışı (Miller ve Ben-Ari, 2004) gibi farklı yollar ile desteklenmektedir. Kültürel dünya görüşü ölçümlerine yönelik gerçekleştirilen çalışmaların büyük çoğunluğu (yaklaşık %47'si) diğerlerine yönelik tutumları, yaklaşık %10'u davranışsal tepkileri (örn. Elleri yıkamak için harcanan zaman; Strachan ve diğerleri, 2007) içermektedir (Burke ve diğerleri, 2010). Ölümlülük belirginliğinin bireyler üzerinde yarattığı

çıktılar, kişisel sonuçlar doğuran ve grup ilişkileri bağlamında sonuçlar olarak incelenebilir. Bu bağlamda ilk olarak, ölümlülük belirginliğinin bireylerde yarattığı etkilerden söz edilecek, gruplarla ilişkiler bağlamında incelecek ve son olarak ölümlülük belirginliğinin etkililiği durumunda bireysel farklılıklara değinilecektir.

I.5.1. Bireysel Etkileri

DYK'ya göre kişiler hayatlarının bir gün son bulacağı ve yok olacakları gerçeği ile baş etmek için (1) dahil oldukları kültürün önemli ve değerli olmasını arzularlar, (2) bu kültürün değerli bir bireyi olma arayışına girerler (Solomon ve diğerleri, 1991). Bu anlamda ölümlülüğü fark etmenin en temel bireysel etkisi benlik saygısını artırma yolları arayışına girmektir ve benlik saygısının artırılması da ölümlülük belirginliğine karşı koruyucu bir kalkan işlevi görmektedir (Greenberg, Solomon, ve diğerleri, 1992; Rothschild, Lifshin, Helm ve Greenberg, 2019). Bu amaçla da kişiler, çeşitli yanlı değerlendirmelerde ve kültür içerisinde kendi değerleri arttıracak davranışlarda bulunurlar. Mikulincer ve Florian (2002) ölümlülük belirginliğinin kişilerin kendine hizmet eden yanlılıklarını nasıl etkilediği incelemiştir. Gerçekleştirdikleri ilk çalışmada ölümlülük belirginliği manipülasyonu uygulanmış ve ardından olumlu (örn. Sınavdan başarılı oldun) ve olumsuz (örn. Ödevi zamanında teslim edemedin) sonuçlar doğuran çeşitli olaylar sunulmuştur. Katılımcılardan her bir olay için açık uçlu sorular ile olayın neden olduğunu açıklamaları ve olayın asıl nedeninin ne kadar içsel, sabit ve genellenebilir olduğunu değerlendirmeleri istenmiştir. Çalışmanın bulguları ölümlülük belirginliği alan grubun, kontrol koşulundaki katılımcılara kıyasla olumlu olayları daha içsel nedenlere bağladıklarını, daha tutarlı değerlendirdiklerini ve daha genellenebilir bulduklarını göstermiştir. Olumsuz olaylar içinse, durum tam tersidir; ölümlülük belirginliği ardından olumsuz olaylar daha dışsal nedenlerle, tutarsız ve genellenemez olarak değerlendirilmiştir. Çalışmanın sonuçları, kişilerin kendi ölümleri hakkında düşündüklerinde kendilerini daha değerli gösterecek yanlılıklarda bulduklarını göstermektedir. Başka bir çalışmada ise Mandel ve Heine (1999) Ölüm Korkusu Ölçeği ya da depresyon ölçeği uygulayarak ölümlülük belirginliği manipülasyonu gerçekleştirdikten sonra katılımcıların farklı marka ve alanlarda lüks ve ekonomik ürünlere yönelik tutumlarını

incelemişlerdir. Yapılan analizler sonucunda ölümlülük belirginliği alan katılımcıların Lexus marka lüks otomobil ya da Rolex marka saat gibi lüks ürünleri kontrol grubundaki katılımcılara kıyasla daha olumlu değerlendirdikleri gözlenmiştir. Yani ölümlülük belirginliği kişileri toplumsal olarak değerli olduklarına işaret eden statü göstergesi ürünleri kullanmaya yöneltmiştir. Belki de her gün medyada karşılaşılan şiddet ve savaş haberlerinin insanları nasıl tüketim çılgınlığına yönelttiği bu sayede açıklanabilir. Bir diğer çalışmada sporda başarılı olmanın ciddi bir benlik saygısı kaynağı olduğu göz önüne alındığında, ölümlülük belirginliğinin basketbol oynama performansını arttırdığı gözlenmiştir (Zestcott, Lifshin, Helm ve Greenberg, 2016). Benzer şekilde ölümlülük belirginliğinin kişileri sağlıklı davranışa yönlendirdiği (Bozo, Tunca ve Simsek, 2009) ve egzersiz yapmaya yönelttiği (Arndt ve diğerleri, 2003) bulunmuştur.

Ölümlülük belirginliği kişileri kendileri için faydalı olacak (örn. egzersiz yapmak) davranış ve tutumlara yöneltebileceği gibi kendileri için olumsuz sonuçlar taşıyabilecek davranışları da gerçekleştirmelerine neden olabilir. DYK'ya göre önemli olan ve ölümlülük korkusunda kişileri koruyacak olan şey kişilerin kendilerini değerli hissetmeleri ve benlik saygılarına katkıda bulunacak davranışlar gerçekleştirmeleridir. Bu amaçla kişiler, kendileri için zararlı bile olsa, benlik saygılarını yükseltecek davranışlara yönelebilmektedirler. Örneğin günümüzde zayıf olmak çekicilikle eşleştirilmektedir ve Cihan, (2013) zayıflama haplarına yönelik tutumları ölümlülük belirginliği altında incelemişlerdir. Katılımcılara ölümlülük belirginliği yanında beden algılarının kültürel öğelerden (TV ve medyadaki resim ve görseller) ne kadar etkilendiğine yönelik bir ölçek uygulanmıştır. Çalışmanın sonuçlarında, beden algılarını sosyal normlara göre belirleyen kadınlarda ölümlülük belirginliği ardından, zayıflama haplarına yönelik olumlu tutumların arttığını bulunmuştur. Yani her ne kadar sağlıksız da olsa, toplumsal normlara uyabilmek ve medya görsellerine benzeyebilmek adına zayıflama haplarına kullanma niyetleri artış göstermektedir. Benzer şekilde eğer bronz bir tene sahip olmak çekicilikle ilişkilendirilirse, ölümlülük belirginliği, kişileri bronzlaştırıcı ürün ve servisleri kullanmaya yöneltmektedir (Routledge, Arndt ve Goldenberg, 2004). Ölümlülük belirginliğinden doğan kaygı ile baş etmenin olumsuz sonuçları özellikle risk almaya yönelik davranışlarda kendini göstermektedir (bkz. Taubman-

Ben-Ari ve Skvirsky, 2019). Örneğin, araba kullanma davranışını benlik saygısının bir kaynağı olarak gören kişilerde, ölümlülük belirginliği daha riskli araba kullanmaya yöneltmektedir (Taubman Ben-Ari, Florian ve Mikulincer, 1999). Benzer şekilde Bayramoğlu (2019) da ölümlülük belirginliğinin risk alma davranışı üzerindeki etkisini incelemiştir. Bu amaçla ölümlülük belirginliği koşulunun yanında kontrol koşulu olarak ciddi bir acı hissetme manipülasyonu uygulanmış ve ardından 5 alt boyuttan oluşan Dospert Risk Alma Ölçeği uygulanmıştır. Ölüm ve kontrol gruplarını alt boyutlar üzerinden karşılaştırıldığında genel risk alma ve finansal risk alma alt boyutlarında ölümlülük belirginliği alan katılımcıların kontrol koşulundaki katılımcılara kıyasla daha çok risk almaya eğilimli oldukları bulunmuştur.

Özetle, ölümlü olduğunu fark etmek, kişileri inandıkları kültürel değerler içerisinde değerli hissettirecek kendileri için yararlı ya da zararlı davranışları gerçekleştirmeye ve tutumları göstermeye itmektedir. Bu davranışlar kimi zaman sağlığına yatırım yaparak daha uzun süre yaşamak şeklinde olabilirken, kimi zaman da kültür için değerli bir birey olduklarını ispatlayacak şekilde olabilir.

I.5.2. Gruplararası ilişkilere Etkileri

Kişilerin ölümlü olduklarını fark etmesi sadece kendilerini etkileyecek sonuçlar doğurmaz, bunun yanında iç grup ve dış grup ile ilişkileri etkileyecek yönlendirmelerde de bulunabilir. Ölümlülük belirginliğinin en önemli gruplar arası etkilerinden bir tanesi, katılımcıların iç grup yanlılığını arttırması ve iç gruplarına daha bağlı hissetmeleridir. Çünkü kişileri sonsuzluğa taşıyacak olan kültürler iç gruplarından kaynaklı kültürlerdir. Üniversiteye bağlılık ve ülke ilişkileri ile ilgili Kökdemir ve Yeniçeri (2010) özel ve devlet üniversitelerinde bir çalışma gerçekleştirmişlerdir. Katılımcılara ilk olarak kendi ölümlerini düşünmeleri ve bu konuda yazmaları istenen açık ölümlülük belirginliği manipülasyonu uygulanmıştır. Dolgu görevlerinin ardından katılımcılara özel ya da devlet üniversitelerinin daha iyi olduğunu savunan bir makale okutulmuştur ve makalenin yazarını 5 soru ile değerlendirmeleri istenmiştir. Çalışmanın bulgularına göre kontrol grubunda özel ve devlet üniversitelerini eleştiren yazar değerlendirmesi arasında fark olmamasına rağmen ölümlülük

belirginliği koşulunda özel üniversite öğrencileri, özel üniversitelerin devlet üniversitelerinden daha iyi olduğunu savunan yazarı daha olumlu değerlendirmişlerdir. Aynı şekilde devlet üniversitesinde öğrenim gören öğrenciler ise devlet üniversitelerini savunan makale yazarını daha olumlu değerlendirmişlerdir. Ölümlülük belirginliği ardından ortaya çıkan iç grup yanlılığını incelemek amacıyla Tam, Chiu ve Lau (2007) gerçekleştirdikleri çalışmada ölümlülük belirginliği değişimlendikten sonra katılımcıların bir spor müsabakasında ve iş başvurusunda Hong Kongluları (iç grup), Japonlara ve Korelilere (dış gruplar) tercih etme oranlarını incelemişlerdir. Çalışmaların bulguları ölümlülük belirginliği ardından spor müsabakasına katılacak katılımcı sayılarını seçmeleri istendiğinde katılımcıların Hong Konglu yarışmacılara Japon ve Koreli yarışmacılara kıyasla daha çok yer verdiklerini ve iş başvurusunda iç gruplarını kayırma eğilimlerinin olduğunu göstermektedir.

Kişiler ölümlü oldukları gerçeği ile, devamlılık işaret eden gruplara dahil olmak isterler (Herrera ve Sani, 2013) bu nedenle de grup içerisinde var olan düzeni korumaya çalışırlar. Örneğin, Almanların Avro'ya geçiş sürecinde, Avro'ya ve Alman Mark'ına yönelik tutumları DYK çerçevesinde incelenmiş ve hem öğrencilerin hem de yaşlıların ölümlülük belirginliği ardından Avro'ya yönelik olumsuz tutumunun oluştuğu gözlenmiştir (Jonas ve diğerleri, 2005). Yani grubun var olan düzeni, sembolik bir süreklilik ifadesi olan para biriminin korunması ile devam ettirilmek istenmektedir.

Bahsi geçen çalışmaların yanında, yapılan diğer araştırmalar da ölümlülük belirginliğinin, iç grup aidiyetini etkileyen birçok davranış ve tutuma yönelttiğini göstermektedir. Araştırmaların bulguları, ölümlülük belirginliği ardından, kişilerin iç grupları ile daha fazla özdeşleştiklerini (Castano, Yzerbyt, Paladino ve Sacchi, 2002), -eğer başarılıysa- spor takımlarını daha çok desteklediklerini (Renkema ve diğerleri, 2008) politik güveni arttırıp, terör algısını azalttığını (Güler, 2014) göstermektedir.

Ölümlü olma fikrinin yarattığı dehşet, dış gruplara yönelik tepkileri de farklılaştırmaktadır. Dehşet Yönetimi Kuramı içerisinde, ölümlülük belirginliğinden sonra insanların kültürel dünya görüşlerine bağlanmasının temel sebebi, bu fikirlerin onlara dünyada bir gerçeklik sağlayacak olmasıdır. Ancak farklı fikirlerin ortaya çıkması aslında

diğer fikirlerin de doğru olabileceği, yani kültürün yarattığı gerçekliğin yanlış olabileceği fikrini doğurur. Bu nedenle de kişiler ölümlülük belirginliği ardından farklı fikirleri ve bu fikirleri temsil eden dış grupları daha olumsuz değerlendirme eğilimine girerler (örn. Rosenblatt ve diğerleri, 1989; Tam ve diğerleri, 2007). Bir diğer deyişle öteki fikirleri yanlışlayarak kendi fikirlerinin doğruluğunu devam ettirme çabasına girişirler. DYK’da gruplar arası ilişkileri, özellikle terörizm ve savaşlar bağlamında anlamaya çalışan derleme çalışmasının bulunmasının yanında çok sayıda ampirik makale de bulunmaktadır (Reiss ve Jonas, 2019). Kökdemir ve Yeniçeri (2010) ölümlülük belirginliği ardından, katılımcılardan Dış İlişkiler tarafından ayrılan fonun, 11 ülke ile ilişkilerin geliştirilmesi açısından paylaştırmalarını istemişlerdir. Ölümlülük belirginliği ve kontrol grupları ülkeler arası ilişkilerin geliştirilmesi için verdikleri fon miktarı açısından karşılaştırıldığında, ölümlülük belirginliği koşulundaki katılımcıların Türkmenistan ile ilişkiler için daha fazla ve İngiltere ve Yunanistan için ise daha düşük miktarlarda fon miktarları ayırdıkları gözlenmiştir. Katılımcılar ayırdıkları fon miktarları ile Türkiye’nin Türkmenistan ile ilişkisinin güçlenmesini ve İngiltere ve Yunanistan ile olan ilişkilerin ise daha olumsuz olmasını istediklerini belirtmişlerdir. Özellikle Yunanistan ile olan geçmiş olumsuz ilişkiler düşünüldüğünde ve Türkmenistan’ın içerisinde “Türk” isminin geçmesinden dolayı bu bulgular katılımcıların düşman görülen dış ülkelerle ilişkileri devam ettirmek istemediklerini ancak dost olan ve kültürel dünya görüşleri benzer olan ülkelerle daha yakın ilişkiler kurulmasını talep ettiklerini göstermektedir. Farklı bir çalışmada, İskoçlar için bir dış grup ifade eden İngilizlere yönelik stereotipik atıfları incelendiğinde, katılımcıların İskoç ve İngiliz sınıflaması yaparken daha dikkatli olduklarını ve İngilizlere yönelik daha fazla stereotipik atıflarda bulduklarını gösterilmiştir (Castano, 2004). Bir diğer çalışmada ise Kazén, Baumann ve Kuhl (2005) Almanlar ile ölümlülük belirginliği ardından milli gururun nasıl değiştini incelemişlerdir. Almanya’nın tarihinden ötürü milliyetçilik ya da kendi milletinden gurur duymak değerli bir özellik değildir. Bu nedenle de beklendiği gibi ölümlülük belirginliği ardından katılımcılar milletinden gurur duymayı daha olumsuz değerlendirmişlerdir. Özellikle Avrupa’da göçlerden kaynaklı yaygınlaşan çokkültürlülük, içerisinde farklı kültürel arka plana sahip grupların beraber yaşamasını gerektirdiği için ayrı

bir öneme sahiptir. Tjew-A-Sin ve Koole (2018) yerli Hollandalılarla gerçekleştirdikleri çalışmada ölümlülük belirginliğinin Müslümanlara ve çokkültürlülüğe yönelik tutumları nasıl etkilediğini incelemiştir. Çalışmanın bulguları, yüksek ulusal kimlik aidiyeti ve düşük benlik saygısı olan katılımcıların ölümlülük belirginliğinden sonra Müslümanlara ve çokkültürlülüğe yönelik tutumlarının daha olumsuz olduğunu göstermektedir.

Detaylı olarak bahsedilen çalışmaların yanında, ölümlülük belirginliğinin ırkçılığı arttırdığı (Greenberg, Schimel, Martens, Solomon ve Pyszczynski, 2001) diğerlerine karşı şiddet eğilimini arttırdığı (Hirschberger ve diğerleri, 2016; Weise ve diğerleri, 2008), göçmenlere yönelik tutumları etkilediğini (Dupuis ve Safdar, 2010; Weise, Arciszewski, Verhac, Pyszczynski ve Greenberg, 2012) ve daha birçok gruplar arası sürece katkıda bulunduğunu göstermektedir. Özetle, Dehşet Yönetimi Kuramı uzun yıllardır süregelen ve birçok farklı açıdan ele alınan çalışmalarla, ölümlü olduğunu fark etmekten doğan kaygının kişileri, sahip oldukları dünya görüşlerine sığınmaya ittiğini göstermektedir. Sahip olunan kültürel dünya görüşlerine sığınmak kişinin benlik saygısını yükseltecek davranışlar göstermesine ve tutumlar sergilemesine neden olmakta, iç gruplarına bağlılığını arttırmakta ve dış gruplara yönelik olumsuz tutumlar sergilemesine neden olmaktadır.

1.6. Dehşet Yönetimi Kuramında Bireysel Farklılıklar

Dehşet Yönetimi Kuramı içerisinde ölümlülük belirginliğinin etkisinin bireysel özelliklere göre nasıl farklılaştığı birçok farklı çalışma ile incelenmiştir (Cox ve diğerleri, 2019). Bunlar arasında beş faktör kişilik özellikleri (Boyd, Morris ve Goldenberg, 2017), dispozyonel benlik saygısı (Harmon-Jones ve diğerleri, 1997), bağlanma stilleri (Cox ve diğerleri, 2008), depresyon (Simon, Greenberg, Harmon-Jones, Solomon ve Pyszczynski, 1996), dindarlık (Friedman ve Rholes, 2008) ve daha birçok değişken bulunmaktadır. Bireysel farklılıklardan kaynaklanan değişiklikler incelendiğinde bireysel özelliklerin ölümlülük belirginliğinin etkisini düzenleyici rol oynadığı ve bazı kişilerin ölümlülük belirginliğinin etkisine daha açık olduğunu göstermektedir. Örneğin, depresyon tanısı almamış olan bireylere kıyasla orta düzey depresyonu olan kişiler ölümlülük belirginliğinden sonra daha çok kültürel dünya görüşüne bağlanma eğilimi göstermektedirler (Simon ve

diğerleri, 1996). Bir diğer çalışmada, deneyimlere açıklık kişilik değişkeninin ölümlülük belirginliği karşısında gösterilen savunma mekanizmalarına etkileri incelendiğince, deneyimlere daha az açık olan insanların ölümlülük belirginliği ardından daha çok benlik saygılarını yükseltme ihtiyacı ile kültürel dünya görüşlerini destekleme ihtiyacı hissettikleri gözlenmiştir (Boyd ve diğerleri, 2017). Ancak bu etki deneyimlere açıklık kişilik değişkeninde yüksek puan alan katılımcılarda gözlenmemiştir. Benzer şekilde, Weise ve arkadaşları (2012) günümüzün en önemli sorunlarından olan göçmenleri ele alarak, DYK'nın göçmenlere yönelik değerlendirmeleri nasıl etkilediğini incelemiştir. Hem Amerikalı hem de Fransız öğrencilerle gerçekleştirdikleri çalışmalarda, ölümlülük belirginliği ardından yüksek sağ-kanat yetkecilik eğilimi gösteren katılımcıların göçmenleri daha olumsuz, ancak sağ-kanat yetkecilik eğilimi düşük olan katılımcıların ise göçmenleri daha olumlu değerlendirdikleri bulmuşlardır. Bu tez çalışması kapsamında DYK'da bireysel farklılıklara yönelik yapılmış çalışmaların hepsine yer vermek mümkün olmamakla beraber Landau, Sullivan ve King (2010) tarafından gerçekleştirilmiş detaylı derleme çalışmasına ulaşılabilir.

DYK'da ölümlü olduğunu fark etmeye yönelik farklı tepkilerin oluşması ve kültürel dünya görüşleri savunması ölçümlerinde farklı sonuçlar doğurmasının en önemli nedenlerinden bir tanesi kişilerin farklı kültürel dünya görüşlerine sahip olması ve farklı yollar ile benlik saygılarını desteklemeleridir. Özellikle farklı kültürler içerisinde farklı davranışlar kültürel dünya görüşlerini temsil etmektedir. Örneğin teorinin geliştirildiği Amerika Birleşik Devletleri, Hofstede'nin kültür örüntüleri çalışmasında bireycilik boyutunda 100 üzerinden 91 puan ile en bireyci kültürlerden biridir (Hofstede, 2020). Buna karşılık Türkiye, 37 puan ile toplulukçu kültürlerden biri olarak sayılmaktadır. Bireyci kültürlerde benliğin desteklenmesi olumlu bir özellik olarak gözlenirken, toplulukçu kültürlerde benliğin desteklenmesi çok olumlu bir özellik olarak kodlanmaya bilir. Bu nedenle kültüre ve kişiye özgü kültürel dünya görüşlerinin çalışmalar içerisinde kullanılması önemlidir. Yen ve Cheng (2010) Tayvanlı öğrencilerle DYK'nın kültürel dünya görüşlerine bağlanma hipotezini test etmek amacıyla gerçekleştirdikleri çalışmada ilk olarak klasik DYK çalışmalarına paralel şekilde, Tayvan yanlısı ve karşıtı öyküleri bağımlı değişken olarak kullanmışlardır. Çalışmanın bulgularında, ölümlülük belirginliğinin etkisine ulaşamamıştır.

Ancak, kültürel değerlere bağlanmanın Batı ile aynı anlama gelmeyebileceğini yani kendi ülkelerinin daha olumlu olarak algılanmasının kültürel değer olarak Tayvan'da bir anlam ifade etmeyebileceğini düşünülmektedir. Bu nedenle bir diğer çalışmada Tayvan kültürünün bir parçası olan reenkarnasyona inanmayı ve kadere inanmayı kültürel dünya görüşü olarak ele almışlardır. Gerçekleştirilen ikinci çalışmanın bulguları DYK ile uyumlu olarak, ölümlülük belirginliği alan katılımcıların kadere olan inançlarında artış gerçekleştiğini göstermektedir. Benzer şekilde, Koca-Atabey ve Öner-Özkan (2011) savunmacı ve varoluşçu dini eğilimlere sahip katılımcılarda ölümlülük belirginliğinin muhafazakarlık üzerine etkisini incelemişlerdir. Ölümlülük belirginliğinin varoluşçu dini yönelimlere sahip katılımcılarda değil, ancak savunmacı dini eğilimlere sahip katılımcıları daha fazla muhafazakarlığa yönelttiğini gözlemlemişlerdir. Bu alanda gerçekleştirilmiş bir diğer çalışmada öteki fikirlere karşı tolerans göstermenin bir değer olduğu kişilerde (liberallerde), ölümlülük belirginliği kültürel dünya görüşlerini tehdit eden kişilere karşı gösterilen tepkileri azaltırken daha tutucu eğilimlere sahip kişilerde bu tepkileri arttırmaktadır (Greenberg, Simon, ve diğerleri, 1992).

Sonuç olarak, DYK'da ele alınan ölümlülük belirginliğinin, kişilerin kültürel dünya görüşlerini keskinleştirmesi ve benlik saygısını yükseltme ihtiyacına yöneltmesi bireysel birçok faktörden etkilenmektedir. Çeşitli kişilik özellikleri, dini yönelimler, farklı kültürel değerler ve kişilerin benliklerini oluştururken yararlandıkları kültürel görüşler bu yönde etkili olmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

İNSAN ZİHNİ VE DAVRANIŞLARI BAKIMINDAN MEKAN

Sosyal psikolojinin en temel amacının insan davranışlarını ve bu davranışların altında yatan nedenleri anlamak olduğu düşünülürken, çevrenin etkisi kaçınılmaz bir gerçek olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü insanlar kar küreleri gibi korunaklı bir cam fanusta yaşamazlar, bu nedenle de hiçbir davranış çevrenin etkisinden bağımsız olarak gerçekleşemez (Göregenli, 2015a). Proshansky'nin (1978) belirttiği gibi “sosyal, kültürel ve psikolojik ortam olmadan, fiziksel bir ortam olamaz” (s.150). Çevre hem fiziksel hem de sosyal öğelerden oluşmaktadır. Fiziksel öğeler, mekanın sesi, kokusu, aydınlığı, büyüklüğü ve daha bir çok fiziksel özellikten oluşurken, sosyal öğeler ise ortamın paylaşıldığı kişiler, davranışları belirleyen normlar ya da en genel ifadesiyle kültürden oluşur. İnsan-çevre ilişkisi iki yönlü bir etkileşim ilişkisidir (Altman ve Rogoff, 1987; Göregenli, 2015a). Yani insan, davranışları ve tercihleri ile çevreyi etkilerken, çevre de insan davranışlarını ve tutumlarını etkiler. Bu karşılıklı etkileşim (1) insanın çevreye etkisi, (2) çevrenin insan davranış ve tutumlarına etkisi olarak incelenebilir. İnsanın çevre üzerindeki etkisi görece daha somut bir şekilde gözler önüne serilmektedir. Kentleşme ile doğal çevrenin yok edilerek binaların inşa edilmesi, binalardan şehirlerin oluşturulması ya da daha küçük ölçekli düşünülürken ev dekorasyonları veya bireylerin kendi evlerini inşa etmeleri ile insanlar çevreyi bir şekilde kontrol etmeye çalışmaktadırlar.

Çevre, insanların davranış ve tutumlarını hem fiziksel özellikleri hem de sosyal özellikleri dolayısıyla etkiler. İçinde bulunulan mekanın fiziksel özellikleri; yani ışıklandırması, sesi, kokusu, mekânsal imkânları, bu mekanda hangi davranışların gerçekleştirilebileceği yönünde ipuçları barındırır (Göregenli, 2015a). Örneğin, etrafta kimse yokken, hiç bilmedikleri bir yerde karanlık bir alt geçitten geçerken, insanlar kaygıya kapılırlar. Çünkü mekânsal öğeler ya da karşılaşılabilecek diğer tehlikeler ışığın azlığı nedeni ile algılanamazlar. Benzer şekilde, ders çalışmak için gidilen bir kütüphanede ağır yemek kokularının olması bu mekanı ders çalışmaya uygun olmaktan uzaklaştırır. Mekanların fiziksel özelliklerinin insan davranışına etkileri örneğin eğitim alanlarında farklı sınıf

tasarımları ve ofis tasarımları çalışmaları ile gözlenmektedir (örn.,Barrett, Davies, Zhang ve Barrett, 2015; Bishop ve Verleger, 2013; Hviid, Pedersen ve Dabelsteen, 2020). Bunun yanında satın alma davranışının mekanda çalınan müzikten nasıl etkilendiğini anlamak için Yalch ve Spangenberg (2000) deneysel bir çalışma gerçekleştirmişlerdir. Bir mağaza şeklinde tasarlanan sınıfta katılımcılara farklı müzikler eşliğinde varsayımsal bir mağazayı (sınıfı) gezmeleri yönünde yönerge verilmiştir. Bilinen ve tanıdık bir müzik parçasına maruz kalan katılımcılar mağazada daha uzun süre kaldıklarını düşünmelerine rağmen daha az vakit geçirmişlerdir. Sonuç olarak mekanın fiziksel bir özelliğini oluşturan mekanın sesinin, katılımcıların hem algılanan hem de gerçek anlamda alışveriş davranışını etkilediğini göstermişlerdir.

Fiziksel özelliklerinin yanında mekanlar sosyal ipuçları da taşırlar. Çocukluktan beri bulunulan sosyal ortamlar, mekanların öğrenilmesinin yanında bu mekanlardaki sosyal davranış ve normların da öğrenilmesine imkân sağlar (Steg, van den Berg ve de Groot, 2012). Bir sınıf içerisinde nasıl davranılması gerektiği, restoranlarda ne şekilde sipariş verilebileceği, plaja giderken nasıl giyinmemiz gerektiği gibi birçok davranış çocukluktan itibaren gelen deneyimlerle öğrenilmiştir. Mekanların sağladığı bu ipuçları, sosyal rollerin nasıl gösterileceğine dair bir temel hazırlar (Proshansky, 1978). Örneğin, Mickey Mouse teması ile çevrelenmiş bir doktor muayenehanesi- çocuk doktoru olmadığı sürece- hayal etmek birçok kişi için zordur ve doktorun ciddiyetine aykırı bir durumdur. Mekanların içerisinde gösterilen rollerle uyumlu olması gerekmektedir ve roller de mekanlara uygun şekilde gösterilir. Örneğin, gerçekleştirilen deneysel bir çalışmada daha çok iş hayatı ile eşleştirilen nesnelere (dolma kalem, evrak çantası, takım elbise vb.) maruz kalan kişiler, iş hayatının parçası olarak daha rekabetçi davranmışlardır (Kay ve diğerleri, 2004). Aynı zamanda, mekanlar sosyal normlar ve kurallar tarafından belirlenmiş davranış kalıplarının gösterilmesi gerektiğine veya bu normların ve kuralların ihlal edilebileceğine dair işaretler taşırlar. Mekansal ipuçlarının davranış üzerindeki etkisini test etmek amacıyla Keizer, Lindenberg ve Steg (2008) bir çalışma gerçekleştirmişlerdir. Kamusal alanda gerçekleştirilen çalışmada, bir park yerinin girişine metal çitler yerleştirilmiştir ve üzerine “Geçiş Yasak” tabelası asılmıştır. Katılımcıların park yerinden arabalarını almak için yaklaşık 200 metre

ilerideki girişi kullanmaları gerekmektedir. Ancak, kural ihlallerini ölçebilmek amacıyla girişe yerleştirilen çit aralık bırakılmıştır yani aslında çitlerden geçiş mümkündür sadece yasaktır. Bunun yanında çitlerin üzerine “Tellere bisiklet bağlamak yasaktır” şeklinde ikinci bir tabela daha asılmıştır. Çalışmanın çevresel norm manipülasyonu koşulunda, düzen ipuçları olarak tellere herhangi bir bisiklet bırakılmamıştır. Düzensizlik ipucu koşulunda ise tellere herkesin görebileceği şekilde bisikletler bırakılmıştır, yani bisiklet bağlamanın yasak olduğu kural ihlal edilmiştir. Araştırmacılar düzen koşulunda park yerine gelenlerin %27’sinin tellerdeki boşluktan içeri geçtiğini ancak düzensizlik koşulunda (bisiklet bağlama yasağının ihlal edildiği koşul), katılımcıların %87’sinin geçiş yasak tabelasına uymayarak tellerden geçtiğini tespit etmişlerdir. Araştırmanın bulguları, bir mekanda düzen olmadığına yönelik çevrenin sağladığı ipuçları, kişileri yasal olarak belirlenmiş kurallara bile uymaktan alıkoymaktadır şeklinde yorumlanmıştır.

Kimlik, zaman içerisinde bir çok sosyal ve kültürel ögenin birleşimi ile inşa edilir, ancak hiçbir sosyal ve kültürel olgu mekandan ayrı düşünülemez (Proshansky, 1978). Örneğin bir aile sadece anne, baba ve çocuklardan oluşmaz, evi de içerisinde barındırır (Proshansky, 1978, s.155). Benzer şekilde bir devlet sadece yöneticilerden ve meclisten oluşmaz, meclis binaları, yönetsel mekanlar ve devlet için anlam ifade eden mekanlardan da oluşur. Bu nedenle, mekanlar da sosyal ve kültürel öğelerin bir parçası olarak kimliğin oluşumunu etkiler ve sosyal kimliklerde kendine bir yer edinir. Sosyal kimliğin mekanları da kapsayan yönünü Proshansky (1978; Proshansky, Fabian ve Kaminoff, 1983) *yer kimliği* olarak tanımlamıştır. Yer kimliği, kişi için, kişinin biyolojik, fiziksel, kültürel ve sosyal ihtiyaçlarının karşılandığı mekanları içeren bir nevi “çevresel geçmiş”tir (Proshansky ve diğerleri, 1983), Yer kimliği, mekanlara yönelik bilişleri, duyguları, tutumları, tercihleri ve değerleri içerir. Mekanın kimliğin bir parçası olma sürecine en güzel örnek, kişilerin kendilerini tanımlarken kullandıkları “İzmirliyim, Adanalıyım” gibi nereli olduklarını belirtme ifadesidir. Bilgin’in (2011) EkşiSözlük yazılarında İzmirli olmayı incelediği çalışmasında mekanın sadece bir yer anlamına gelmediği, aynı zamanda kimliğin de ayrılmaz bir parçası olduğu gözlenmektedir. Örneğin, katılımcılar sıklıkla İzmirli olmaktan ne kadar gurur duyduklarını belirtmektedirler. Benzer şekilde İzmir’i anlatırken sürekli İzmir ile

kurdukları aidiyeti vurgulayarak “İzmirim, memleketim” gibi ifadeler kullanmaktadırlar. Şehre adeta bir kişilik ve canlılık atfederek, diğer insanlarla kurulan ilişkiler gibi, mekanla kurdukları ilişkiden, bu ilişkinin kalitesinden ve kişiye sağladığı tatminden bahsetmektedirler. Mekanlar, kimliğin bir parçası olma sürecinde sahiplenilirler. Örneğin nasıl “benim annem” ifadesi anne ve çocuk arasındaki özel ilişkiden doğuyorsa, “benim odam” ifadesi de aynı şekilde oda ve kişi arasındaki özel ilişkiden oluşur (Proshansky ve diğerleri, 1983). Mekan ile geliştirilen bu özel ilişkinin sonucunda insanlar, mekanlara sembolik anlamlar yükleyerek mekanları sahiplenir ve oraya bağlanırlar (Stedman, 2002).

Mekanların benliğin bir parçası olduğunun en önemli göstergelerinden bir tanesi de mekanlardan koştuklarında insanların benliğinin bir parçasının da kaybolmasıdır (Bilgin, 2011). Özellikle göç ve yer değiştirme ile ilgili yapılan çalışmalar, yer kimliğinin bireyler için önemini ve mekan bağının koparılmasının insan psikolojisini nasıl etkilediğini gözler önüne sermektedir. Örneğin, İzmir’in yerlileri ve İzmir’e dışardan göç ile gelenlerin mekan bağlılığını inceleyen bir çalışmada, İzmir’in yerlilerinin içinde buldukları şehir ve mahalle ile daha çok bağ kurdukları bu mekanları daha çok kimliklerinin bir parçası olarak gördükleri gözlenmiştir (Göregenli ve diğerleri, 2014). Benzer şekilde, İsveç’e göç eden Afgan kadınları ile gerçekleştirilmiş bir çalışmada katılımcılar göç etmenin ve mekan değişikliğinin etkisi ile değiştiklerini, farklı biri olduklarını belirtmektedirler (Mehmeti, 2019). Rusya’dan Finlandiya’ya göçen kişilerle gerçekleştirilmiş boylamsal bir çalışmada, 3 yıl içerisinde katılımcıların genel hayat doyumları artmasına rağmen benlik saygılarının düştüğü gözlenmiştir (Lönnqvist, Leikas, Mähönen ve Jasinskaja-Lahti, 2015). Scannell ve Gifford (2010) yer kimliğini, yerlerle kurulan duygusal bağlanmanın bir boyutu olarak ele almaktadırlar. Yazarlar belirli mekanlara yönelik, olumlu hislerin hissedilebilmesi ve aynı anne-çocuk arasındakine benzer bir bağlılığın kurulabilmesinde mekanların kimlik içerisinde yer etmesinin önemine değinirler. Aynı araştırmacılar mekan bağlanmasının psikolojik etkilerini test etmek amacıyla mekan bağlılığının değiştiği bir çalışma gerçekleştirmişlerdir (Scannell ve Gifford, 2017). Katılımcılardan özellikle bağlı oldukları ya da nötr duygular hissettikleri tanıdık bir mekanı mümkün olduğunca detaylı bir şekilde gözlerinde canlandırmaları istenerek mekan bağlılığı manipüle edilmiştir. Ardından

katılımcıların bu deneyimlerine göre ne kadar aitlik hissettikleri, benlik saygıları, anlam ihtiyaçları ve kontrol ihtiyaçları ölçülmüştür. Çalışmanın bulguları, bağlı oldukları mekan hayal eden katılımcıların daha yüksek aitlik hissettiğini, benlik saygılarının daha yüksek olduğunu ve daha fazla anlamlılık hissettiklerini göstermektedir. Özetle, bir mekana bağlanmak ve bu mekan ile kimliği eşleştirmek kişilerin psikolojik ihtiyaçlarını karşılamaktadır.

II.1. Mekan Olarak Ev

Ev kavramı mimarlık, psikoloji, sosyoloji ve mühendislik gibi birçok farklı bilim dalı tarafından incelenen bir konudur. Fiziksel olarak ele alındığında genellikle dört duvardan oluşan, insanların içerisinde ihtiyaçlarını giderdiği ve onlara fiziksel koruma sağlayan bir mekan olarak görülebilir. Ancak psikolojik olarak ev tanımlanması güç bir kavramdır. “Ev” denildiğinde çoğu kişinin zihninde bir mekan ve bu mekana bağlı olarak anılar, kokular, olaylar ve daha bir çok şey canlanır. Ancak “Ev nedir?” sorusunun halen daha net bir cevabı bulunmamaktadır. Çünkü psikolojik olarak ev içerisinde fiziksel, sosyal, kültürel ve duygusal birçok boyutu barındırır (Göregenli, 2015a; Somerville, 1997). Bu anlamda Rybczynski (1986) evi, soğana benzetmektedir, bir bütün olarak bakıldığında bir anlam ifade eder, ancak kesildiğinde ya da katmanlarına ayrılıp incelendiğinde, zardan ve ara katmanlardan oluşmaktadır ve bu parçaların hiçbiri tek başına bir şey ifade etmemektedir. Ev ile ilgili akademik çalışmaların en büyük zorluğu da bundan kaynaklanmaktadır. Evin boyutları birbirinden ayıramaz ancak beraber olduğunda bir bütünü temsil edebilir.

Evin insanların gözünde ne olduğunu ve hangi anlamlara geldiğini incelemek amacıyla gerçekleştirilen ilk çalışmalardan biri Sixsmith (1986) tarafından yapılmıştır. Çalışma 22 kişi ile derinlemesine görüşmeler ile gerçekleştirilmiştir. Araştırmacılar, katılımcılardan ilk olarak geçmiş, şimdiki ve gelecekteki ideal ev tanımlamalarını yapmalarını ve ev olmayan yerleri tanımlamalarını istemiştir. Ardından da katılımcılardan bu tanımlamaları “benim için ev” kriterine göre kendi belirledikleri kategorilere paylaştırarak sınıflandırmaları istenmiştir. Q metodolojiden yola çıkarak gerçekleştirilen bu teknik, çoklu sınıflama görevi olarak adlandırılmakta ve katılımcılara yönlendirmelerde bulunulmadığı için katılımcıların gerçek görüşleri ve zihinlerindeki yapılaşmaları ortaya çıkarması

hedeflenmektedir. Katılımcıların belirttikleri ev tiplerine ve evin anlamlarına içerik analizi uygulanarak çalışmanın bulguları elde edilmiştir. Evin insanların gözündeki tanımları incelendiğinde bazı ortaklaşmaların yanında farklılaşmaların da olduğu gözlenmektedir. Ana vatan, aile evi gibi bazı mekanların herkes için evi ifade ettiği ancak otel gibi, geçici konaklama yerleri gibi bazı mekanlarınsa hiç kimsenin gözünde ev olmadığını bulunmuştur. Çalışmanın bulgularına göre ev olarak görülen mekanlar çok çeşitlenmektedir, kimi zaman kişinin kendi odası, kimi zaman çocukluk evi, kimi zaman da okul yurdu ev olarak görülebilmektedir. Sixsmith'in çalışmasının bir diğer ilginç sonucu ise insanların tek bir "ev"inin olmadığı, birçok kişinin aynı anda birden fazla mekanı ev olarak gördükleri bulgusudur. Benzer şekilde, evde olma hissi de çok farklı mekanlarda hissedilebilir; örneğin bir aşçı mutfakta kendini evinde gibi hissedebilir ya da bir piyanist piyanosunun başında evde olma hissini yaşayabilir (Dovey, 1985, s.39). Buna göre, bir mekanın ev olabilmesi için dört duvardan fazlasına ihtiyaç duyulmaktadır. Doğduğu veya büyüdüğü şehri ev olarak sayan kişilerin örneğinde olduğu gibi bazı durumlarda bir mekanın ev olabilmesi için bu mekana sahip olunması bile gerekmemektedir (Göregenli, 2015a). Ev, emniyette ve güvende hissedilen, kişinin kendini gösterebildiği, kendi olabildiği yerdir. Bu hislerin yaşandığı farklı yerler de insana ev hissi uyandırabilir (Richardson, 2019).

Evi ev yapan öğelerden bir tanesi de eve yapılan psikolojik ve ekonomik yatırımlardır (Saegert, 1985). Psikolojik yatırım evde ne kadar vakit geçirildiği, eve ne kadar özen gösterildiği, evin içerisindeki olumlu anıların fazlalığı iken finansal yatırımsa eve yönelik eşyaların alınması, eve iyi bakılması gibi kısımları kapsamaktadır. Csikszentmihalyi ve Rochberg-Halton'ın (1981) dediği gibi "ev, içinde yaşayan herkes tarafından inşa edilen bir zanaattır" (s.138). Ev içerisindeki yaşanmışlıklar mekanı dört duvar betonarme bir yapıdan çıkarıp ev haline dönüştürür. Her insanın ev içerisindeki deneyimi, yaşantısı farklı olduğu için her bir konut farklı bir evdir. Csikszentmihalyi ve Rochberg-Halton (1981) evi canlı ve yaşayan bir organizma olarak ele alır ve her evin farklı bir karakteri olduğunu belirtir. Eve yapılan psikolojik yatırım evin içindeki yaşanmışlıklar ve deneyimlerdir. Richardson'a (2018) göre içinde yaşayarak ve deneyimleyerek evi inşa ederiz. Özellikle mekanın fiziksel özellikleri, içinde yaşadıkça bizim bir parçamız olur. Örneğin, gece karanlığında ev

içerisinde yönümüzü bulabiliriz, mutfak eşyalarının nerelerde olduğunu biliriz, evin özel noktalarına hâkim oluruz. Bir konutun ya da mekanın ev olabilmesi için zaman gerekir, içinde yaşanmışlıklarla beraber gelişir ve mekanı kendi evimiz haline getiririz (Dovey, 1985). Çünkü ev ile ilgili deneyimler oluşması için zamana ihtiyaç vardır. Ev, kişiler için bu kadar tanıdık bir ortam olduğu için insanlar bunu devam ettirmek isterler. Örneğin, bireyler yetişkinlik dönemlerinde seçtikleri ya da tasarladıkları evi, ilk keşfettikleri ve kendilerini güvenli buldukları aile evlerine benzer olarak tercih etmektedirler (Marcus, 1992). Aslında bir yerde uzun süre vakit geçirmek ve o mekanda ömrünü geçirmek sadece ev için değil genel olarak mekanlar için de önemlidir. Göregenli ve arkadaşları (2014) uzun süre aynı yerde yaşayan kişilerin yaşadıkları mahalleye bağlılıklarının ve Karakuş ve Göregenli (2008) de İzmir'e bağlılıklarının daha yüksek olduğunu göstermişlerdir.

Evi rastgele bir konut ve mekandan ayıran bir diğer şey de insanlar için olan psikolojik önemidir (Moore, 2000). Örneğin, Karakuş ve Göregenli (2008) İzmir'de Kültürpark'ın temsillerini incelediklerinde, katılımcıların Kültürpark deyince ilk akıllarına gelen şeyler yerin salt fiziksel özellikleri değildir. Katılımcılar her sene düzenlenen fuarı, aileleri ile geçirdikleri vakitleri ve sosyal aktiviteleri sıralamaktadırlar. Evin psikolojik öneminin bir göstergesi de evde olan eşyalardır. Kişilerin sahip oldukları eşyaların da bir kimliği, belirli karakteristik özellikleri vardır ve bu sayede eşyalar aracılığı ile kendi kimliklerini ve benliklerini yansıtır. Eşyalara atfedilen kimlikler ve önem, kişinin kimliğini ve benliğinin bir parçasını yansıtır. Bilgin (2016) kişilerin eşyalarla kurdukları ilişkiyi anlamak amacıyla ilk olarak 1979 yılında bir çalışma gerçekleştirmiştir (Bilgin, 1991) ve aynı çalışma yaklaşık 30 yıl sonra 2007 yılında da tekrarlanmış ve aradan geçen süre boyunca ev düzenlemelerinde ve eşya ile kurulan ilişkilerdeki değişimler incelenmiştir. Çalışma İzmir ve Sandıklı'nın kent merkezinde, gecekondu bölgelerinde ve köylerdeki hane halkları ve göçebe yaşayan gruplarla gerçekleştirilmiştir. Çalışmalar sırasında evlerde bulunan eşyaların envanterleri çıkarılmış, hane halkları ile gündelik yaşamlarına ve eşyalarına yönelik görüşmeler gerçekleştirilmiş ve ev planları çıkarılmıştır. Gerçekleştirilen bu kapsamlı çalışmanın bulguları evlerde olan eşyaların işlevsel yapılarının ve önemlerinin dışında sembolik anlamlarının da olduğunu göstermektedir. Hane halklarının sosyoekonomik

açıldan farklılaşmalarına ve mekânsal olarak farklı yerlerde yaşamalarına rağmen, neredeyse her hane halkının ailesinden kalan, kendisi için özel olan veya çocuklarına aktarmak istediği eşyalar bulunmaktadır. Örneğin, köy ve gecekondü grubunda çeyiz eşyaları çocuklara miras bırakılmak istenirken, kentli grupta antikalar bu eşyalar arasında göze çarpmaktadır. Benzer şekilde Csikszentmihalyi ve Rochberg-Halton (1981) da gerçekleştirdikleri çalışmada evde en önem veriler eşyalar arasında çoğunlukla bir hatırası olan nesnelerin yer aldığını bulmuşlardır. Bu eşyalar her ne kadar oraya sonradan taşınan malzemeler olsalar da evin ayrılmaz parçalarıdır. Bir diğer çalışmada, Kanada'da paylaşımly veya sosyal konutlarda yaşayan gençlerle görüşmeler gerçekleştirildiğinde, buldukları mekanda evde olma hissini eşyaları aracılığıyla sağladıkları gözlenmiştir (Vanzella-Yang, 2019). Özellikle genç katılımcılar, bilgisayar, tablet ve internet ile odalarında bile evde hissettiklerini vurgulamışlardır.

Ev aynı zamanda kültürel bir ögedir. Hayalini kurduğumuz ev, içinde yaşadığımız ev ya da düşündüğümüzde aklımıza gelen ev görüntüsü aslında kültürün bir yansımasıdır. Kültür evin nasıl kullanılacağından, konutun ancak nasıl bir “ev” olacağına kadar birçok konuda kendini gösterir. Evin bölümlerinin ayrılması, bölümlerin çeşitli işlevlerle belirlenmesi, odaların hiyerarşik konumları ve önemleri gibi ögeler kültürün belirlediği durumlardır (Kopec, 2006). Bireycilik-toplulukçuluk kültür örüntüleri açısından ele alınacak olursa, evin düzenlenme ve kullanım şekli kültür örüntülerinin yansımaları olarak görülebilir (Kâğıtçıbaşı, 1994). Toplulukçu kültürlerde, kişinin kendinin yanında “diğerleri”, yani grubun diğer ögeleri de öne çıkmaktadır (Hofstede, 2011; Kâğıtçıbaşı, 1994; Triandis, 2018). Konu ev olduğunda bahsi geçen grup genellikle ailenin diğer üyeleridir. Bu nedenle toplulukçu kültürlerde aile üyelerinin iletişimini ve ilişkisini ön plana çıkaran ev düzenlerinin gözlenmesi beklenebilir. Buna nazaran, bireyci kültürlerde ise, öncelikli olan kişilerin kendi bireysel ihtiyaçlarının karşılanmasıdır (Triandis, 2018). Bu nedenle, ev düzenlemelerinin de bireysel konfor ve ihtiyaçları göz önünde bulundurularak yapılması kültür örüntüleri ile uyumlu olacaktır. Bu zihinsel süreci destekler şekilde Bilgin'in (2016) ardışık kesitsel çalışmasında sosyal hayatın, zamanın ve doğal olarak da kültürün değişmesi ile gelen ev düzenlerindeki değişim gözlenebilmektedir. 1979 yılında gerçekleştirilen ilk çalışmada, ev

düzenlemelerinde evin bölümlerinin bir çok işlevinin olduğu göze çarpmaktadır (Bilgin, 1983). Evlerin daha küçük şekilde planlanması, ailenin bir arada yemek yemesine ve uyumasına imkân veren şekilde düzenlenmesi daha toplulukçu bir kültürün izlerini taşımaktadır. Ancak 2007 yılında gerçekleştirilen çalışmada bireysel oda ve mekanların çoğalması, toplu olarak iletişime izin veren avluların azalması gibi ögeler daha bireyselci bir topluma doğru değişimin işaretleri olarak kendini göstermektedir.

Ev üzerinde kültürün etkisini mahremiyet kavramı üzerinden de izlemek mümkündür. Mahremiyet insanların paylaşmak istediği ya da istemediği bilgiler üzerinde kontrol sahibi olmasıdır (Altman, 1976; Bert-Jaap, 2018). Bu bilgi paylaşımının ne zaman, nerede ve kiminle paylaşılacağını düzenleyebilmesi ile elde edilir. Örneğin eski Türk evlerinde bazı odaların Haremlik ve Selamlık olarak ayrılması, evlerin yüksek duvarlarının ortasında bir avlunun bulunması ve zamanla bunların değişerek apartmanlara evrilmesi kültürün değişmesi ile mahremiyet kavramını arasındaki ilişkinin ev üzerinden şekillenmesidir. Bilgin (2016) bu konuda avlu kullanımına ve evlerdeki avluların değişimine dikkat çekmektedir. Avlular ev için hem “içerisi” yani evin bir parçası hem de “dışarı”dır yani evin dışında bir bölmedir. Avlular aile üyelerinin ya da aile dışından kişilerle görüşmek ve vakit geçirmek için kullanılan bir mekandır. Avluların bulunması ve sosyalleşmelerin burada gerçekleşmesi eve yabancı insanların girmesini engellemekte böylece de evin mahrem özelliğinin korunmasına imkân sağlamaktadır. Ancak zaman içerisinde avluların yok olması ve apartman dairelerine geçilmesi bu “ara alanın” ortadan kalkmasına ve ev içerisinde yeni mahremiyet düzenlemelerine gidilmesine neden olmuştur (Bilgin, 2016; s.44). Aynı zamanda günümüzde yavaş yavaş değişmeye başlasa da salonun sadece eve gelen misafirler için ayrılması, günlük hayatta kullanılmaması aynı şekilde mahremiyet sağlamaya yönelik kültürel bir harekettir. Richardson (2019) Çingenerle gerçekleştirdiği çalışmada, Çingener ve şehit hayatına alışkın olan insanlara ideal ev tanımlarını sormuşlardır. Çalışmanın bulgularında Çingenerler için ideal ev, kapıların sonuna kadar açık olduğu ve aile üyelerine yakın bir yer olarak tanımlanırken, yerleşik yaşayan insanlar içinse kapıların tamamen açık olduğu bir ev korkunç olarak değerlendirilmektedir. Şehir hayatına alışkın insanlar içinse ideal ev başkalarının geçişine izin vermeyen mahremiyet sağlayan bir

mekandır. İnan'daki geleneksel ve modern evlerin mimari yapılarını mimarlık alanında inceleyen bir çalışma ise, modern yapılarda yapılan değişikliklerle mahremiyet imkânlarının nasıl değiştiğini göstermektedir (Alitajer ve Nojoumi, 2016). Bu çalışmaya göre, modern evlerde yatak odalarının doğrudan koridora açılması yani ev içi yürüyüş yolunda konumlanması her an mahrem hayatın ihlal edilebileceğini göstermektedir. Benzer şekilde genel ev tasarımlarında, modern evlerde mahremiyetin sadece kapılar vasıtasıyla sağlandığını ancak geleneksel evlerde kapılar dışında evin genel tasarımı ile de bu mahremiyetin sağlandığına değinilmektedir. Bu nedenle ev tanımı ve ev hissi kültürden kültüre de değişiklik göstermektedir.

Sonuç olarak ev, kişisel özellikler ve sosyal ilişkilerle şekillenen, kültürden etkilenen genellikle fiziksel mekanları ifade etmektedir (Sixsmith, 1986). Richardson (2019) evi, hayat performansının sergilendiği bir sahne olarak betimler ve bu sahnedeki performanslar hayat boyunca değişiklikler gösterir. Hayat değiştikçe ya da sahne değiştikçe sergilenen performans da değişir.

II.1.1. Evin Psikolojik Fonksiyonları

Evin ve genel olarak mekanların anlamları ve psikolojik fonksiyonları literatürde birçok araştırmacı tarafından incelenmiştir. Evin anlamlarına yönelik gerçekleştirilmiş ilk çalışmalardan birinde Sixsmith (1986) evin kişiler için aitlik, mutluluk, kendini ifade etme, mahremiyet, her zaman geri dönülecek bir referans noktası gibi çok farklı anlamlarının olduğunu ifade etmiştir. Ancak Sixsmith'e göre bu anlamların hiçbiri olmazsa olmaz koşullar değildir, herkes için ev bu ve benzeri anlamların bir bütünü olarak ortaya çıkmaktadır. Kimisi için ev aile ve arkadaşların olduğu ve aynı zamanda mahremiyete sahip olunan bir yerken, kimisi için ev kendini ifade edebildiği ve fiziksel olarak kendi zevkine uyan yerdir. Benzer şekilde, Somerville (1997) evin yedi boyutundan bahsetmektedir: sığınak, yuva, kalp, mahremiyet, kökler, konut ve cennet. Moore (2000) evin anlamlarına göre gerçekleştirdiği derleme çalışmasında bu ayrışmaları fiziksel, sosyal ve kültürel unsurlar olarak ele almıştır. Genel olarak mekanların anlam ve fonksiyonlarına yönelik çalışmalar incelendiğinde Twigger-Ross ve Uzzell (1996) kimlik teorilerinden yola çıkarak mekanların dört temel

işlevini belirtmişlerdir; ayırt etme, süreklilik, benlik saygısı ve öz-yeterlik. Buna paralel olarak, Gustafson (2001) mekanların taşıdıkları anlamları benlik, diğerleri ve çevresel öğeler olarak ayırtmıştır. Benzer şekilde Manzo (2005) mekanların özellikle ilişkisel anlamlarına değinerek mekanların kimlik ile etkileşimine, hayat yolculuğuna tanıklık etmesine ve bir aitlik ve bağ sağlamasına değinmiştir. Evin anlamlarını anlamaya yönelik ulaşılan en güncel çalışma demans/bunama hastalarına bakım veren aile üyelerinin ev temsillerine yönelik gerçekleştirilmiştir ve evin bir yandan güvenli bir sığınak olduğu, bir yandan da hasta bakımı gerçekleştirildiği için hastane ve hapisane gibi anlamlar içerdiği görülmüştür (Soilemezi ve diğerleri, 2017). Bahsi geçen çalışmaların yanında evin anlamlarına yönelik çok farklı çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Örneğin, evin hukuksal boyutlarına (O'Mahony, 2013), Maslow'un hiyerşilerine göre evin bileşenlerinin neler olduğuna (Annison, 2000), evi ev yapan ve ev yapmayan unsurlara (S. G. Smith, 1994) ve evin anlamlarına (Després, 1991; Mallett, 2004) yönelik çalışmalar bulunmaktadır. Literatürde mekanların ve evin anlamlarına yönelik gerçekleştirilen bu çalışmalar bir bütün olarak değerlendirildiğinde evin fonksiyonlarını dört temel ana başlıkta sınıflandırmak mümkündür; düzen, kaçış alanı, kimlik, bağ ve süreklilik. Evin *düzen* fonksiyonu kişilere, çoğunlukla fiziksel özelliklerinden dolayı bireysel kontrol imkânı ve tanıdıklık sağlar. Evin, cennet ve sığınak olması (Després, 1991), aynı zamanda kişilere ihtiyacı olan mahremiyeti sağlaması (örn. Göregenli, 2015; Manzo, 2005) evin *kaçış alanı* işlevini oluşturmaktadır. Sixsmith'in (1986) belirttiği evin "kendini ifade" anlamı veya kişinin kim olduğunun ev aracılığı ile gösterilmesi (Després, 1991) evin *kimlik* fonksiyonuna işaret eder. Son olarak, her zaman gidilen ve dönülen (Dovey, 1985), içerisinde sonsuz anılarla çevrili yer olan ev *bağlılık ve süreklilik* fonksiyonuna sahiptir.

II.1.1.1. Düzen

Dovey'e (1985) göre evin en temel özelliklerinden bir tanesi düzendir; mekânsal olarak her şeyin yerini bildiğimiz en azından konumlarına hâkim olduğumuz ve içerisinde kaybolmadığımız bir yerdir. Evin sahip olduğu düzen sadece fiziksel değildir, zamansal, sosyal ve kültürel olarak da hâkim olduğumuz alıştığımız düzene sahiptir. Eve dair

alışkanlıklarımız, yemek saatleri, evin odalarının kullanımı gibi ögeler evin sosyal ve kültürel düzenini oluşturur. Bu nedendir ki öngörülebilirdir. Aslında Dovey (1985) eve dair bu alışkanlıklarımızın evi oluşturduğu söyler. Eve dair oluşturulan düzen başka bir mekanda yaratıldığında “ev” o mekanda da yeniden canlanabilmektedir.

Evin düzen ifade etmesinin bir nedeni de mekan ve içinde gerçekleşen olaylar üzerinde kontrol sahibi olunmasıdır (Dovey, 1985). Değişiklikler yaratılabilir ve istenen düzenin kurulması sağlanabilir. Bu kontrol hissi aynı zamanda yetişkinler için fiziksel bir güven sağlama mekanizmasıdır ve mekanın kontrolü sayesinde kendine ait alanı belirlemektedir (Despres, 1991). Örneğin bir çalışmada Tanner, Tilse ve de Jonge (2008) yaşlı kişilerin evinde çeşitli değişiklikler yaparak katılımcıların evi daha iyi kullanmalarına imkân sağlamışlardır. Ancak çalışmanın sonucunda bir katılımcının eve yapılan fiziksel müdahalelerden son derece rahatsız olduğu gözlenmiştir. Bu katılımcı ile yapılan görüşmeler göstermiştir ki, eve yapılan müdahaleler katılımcının evi üzerindeki kontrolünü kaybetmesine ve evdeki her şeyin farklı görünmesine neden olmuştur. Ev aslında yeni bir ev olmasına rağmen kişi ev üzerindeki kontrolü kaybettiği için yaşadığı yeri artık evi olarak görmemektedir. Ev içi mekanlar üzerinde kontrol hissetmek aynı zamanda psikolojik ihtiyaçların karşılanması için de önemlidir. Omata (1995) Japon kadınları ile gerçekleştirdiği çalışmada, kadınların yalnız kalmak istedikleri zaman üzerinde kontrol sahibi oldukları odaları (yemek odası, yatak odası vb.) tercih ettiklerini göstermişlerdir. Ek olarak, evde kontrol edebileceği bir mekan olmayan kadınlar, ev üzerinde kontrol sahibi kadınlara göre daha fazla psikolojik uyumsuzluk (yüksek duygusal dengesizlik ve kaygı) hissetmektedirler.

II. 1.1.2. Kaçış Alanı

Despres (1991) evin anlamlarına yönelik yapılmış çalışmalarla gerçekleştirdiği derleme çalışmasında evin ana anlamlarından birinin de “cennet” ve “sığınak” olduğundan bahsetmektedir (s. 98). Ev, dış dünyanın baskılarından kaçılacak, sosyal ilişkilerin rahatça düzenlenebileceği mahremiyet ve özgürlük sağlayan bir alandır. Evin diğerleri ile çizdiği sınırlar dahilinde bir kaçış alanı olması eski zamanlardan beri kendini göstermektedir. Örneğin eski Türk evlerinde sadece kadınlara ya da erkeklere ait Haremlik-Selamlık

mekanlarının olması, ya da günümüzde kişilerin kendi odalarının ayrılması, eve gelen yabancıların – misafirlerin – kullanabilecekleri mekanların sınırlı olması, evin sınırlarının o evde yaşayanlar dahilinde olduğunu göstermektedir. Yüksek lisans ve doktora öğrencileri ile gerçekleştirilen bir çalışmada katılımcıların yurt odası tercihleri ve bu yurt odalarının ev ile karşılaştırılması incelenmiştir (Khozaei, Amole, Sanusi Hassan ve Khozaei, 2010). Katılımcıların paylaşımlı odalar yerine tek kişilik odaları tercih etmesinin en önemli nedeni evdeki gibi mahremiyet ihtiyaçlarını karşılayabilmeleridir. Benzer şekilde yurt içerisinde toplu alanlara önem vermelerinin nedeni de evde oldukları gibi istedikleri zaman odalarında yalnız zaman geçirip, istedikleri zaman diğer kişilerle sosyalleşmelerine imkân sağlayacak olmasıdır.

Ev içi mekan kullanımı ve mahremiyet algısına yönelik Göregenli (2015b) tarafından çok kapsamlı bir proje gerçekleştirilmiştir. Çalışma yarı yapılandırılmış görüşmeler ile hane halkları ile gerçekleştirilmiştir. Projede ev içi mekanların nasıl kullanıldığı, mahremiyet pratiklerinin nasıl gerçekleştiği yönünde sorulara yer verilmiştir. Çalışmanın bulguları evin içinin katılımcılar için temel mahremiyet noktası olduğunu; evin rahatlık, güven ve gerçekten oldukları gibi görünebilecekleri bir yer olarak tanımlandığını göstermektedir. Çalışmanın bir diğer bulgusu ise evli ya da bekar olmanın (aile ile beraber yaşamak) ev içerisindeki mahremiyet ve kaçış noktalarını etkilediğini göstermektedir. Bekar katılımcılar için kaçış alanı kendi odaları iken, evli kişiler için bu mekanlar salon, banyo gibi çok daha fazla çeşitlilik göstermektedir. Göregenli'nin de belirttiği gibi bu durumda bekar katılımcılar odalarını “kendileri için küçük bir eve dönüştürmektedirler” (s. 56).

Kişiyeye yönelik fiziksel şiddet ya da psikolojik rahatsızlık gibi tehditler dışarıdan geldiğinde genel olarak ev bir koruma sağlarken, bu olumsuzlukların kaynağı ev içerisinde olduğunda, evin çeşitli bölümleri sığınak olma işlevini sürdürmektedir. Örneğin Manzo'nun (2005) görüşme yaptığı katılımcılardan biri en sevdiği yer olarak evdeki banyosundan bahsetmektedir, çünkü orası şiddet durumunda eşinden saklanabileceği ve mahremiyete sahip olabileceği yerdir. Eğer ev ya da evin bölümleri bu kaçış alanı işlevini gösteremiyorsa, kişilerin sağlıklarını etkilemektedir (Evans, Lercher ve Kofler, 2002). Solari ve Mare (2012) kendine kaçacak bir sığınak bulamamaya neden olacak şekilde kalabalık evlerde yetişmenin

çocukların iyilik halini nasıl etkilediğini inceledikleri çalışmada, ulusal verilere dayanarak kalabalık evlerde yaşayan çocukların akademik başarılarının daha düşük olduğunu, daha yüksek depresyon ve içe dönüklük yaşadıklarını ve genel olarak sağlık değerlerinin daha düşük olduğunu göstermişlerdir. Üstelik bu etki, ailelerin sosyoekonomik durumları kontrol edildiğinde de aynı kalmaktadır.

Sonuç olarak, gerek evin tamamı, gerekse evin bölümleri olsun, ev kişilerin kendilerini güvende hissedebildikleri, iletişimi ve sınırları kontrol edebilecekleri bir sığınak sağlayarak kişilere dışarıdan istenmeyen durumlardan bir kaçış alanı sunmaktadır.

II. 1.1.3. Kimlik

Evin en önemli fonksiyonlarından bir tanesi de kimliğin parçası olması ve kendini bir mekan ile beraber tanımlamaktır. Elvis Presley şarkısında olduğu gibi “Kalbin neredeyse evin oradadır” (Home is where the heart is). Nerede olduğumuza bağlı olarak, kim olduğumuz belirlenir. Ev, dekorasyonu, kullanım şekli, bulunduğu konum ve sahip olduğu birçok özellik ile içinde yaşayan kişinin kimliğini belirtirken, aynı zamanda içinde bulunulan mekan da kişinin kimliğine yansır (Dovey, 1985). Bir nevi insanların kendilerini nasıl gördüklerinin ve göstermek istediklerinin sembolüdür (Despres, 1991). Ev kişinin kendini geliştirmesine, korumasına ve değişmesine imkân veren aktivite ve iletişimleri sağlayan bir mekandır (Csikszentmihalyi ve Rochberg-Halton, 1981; Manzo, 2005). Bu nedenle de kimliğin oluşmasına ve korunmasına katkı sağlar. Bir mekanı ev yapma sürecinde kendi kimliğimizi ve dünyadaki yerimizi yansıtırız (Richardson, 2019). Park ve Ko (2020) evi bir kültür ögesi olarak eve aldıkları çalışmada Koreli yaşlı insanların “benim evim” kavramını incelediklerinde, evin hayatlarını temsil eden mekan olduğunu bulmuşlardır. Katılımcılar evlerini, anılarının deposu, bütün hayatını geçirdikleri yer ve “varlıklarının kanıtı” olarak temsil etmektedirler (s. 100).

Evin kimliği yansıttığına yönelik bir diğer bakış açısına göre de vücuttan sonra ev benliğin en güçlü dışarı yansımalarından bir tanesidir, benliğin bir sembolüdür (Després, 1991). Evin değiştirilmesi, düzenlenmesi ve modifiye edilmesine yönelik duyulan ihtiyaç, aslında benliğin bir şekilde ifade edilmesine duyulan ihtiyaç ile bağlantılıdır. Bu kendini

ifade etme çabası bilinçli bir çaba olmayabilir ancak dışarıdan bakanlar için mekanlar içerisinde yaşayan kişilere dair izlenimleri oluşturur. Ridoutt, Ball ve Killerby (2002) ofis ortamlarında ahşap tasarımlar kullanılmasının, bu ofise sahip kişilerin diğerleri tarafından nasıl algılandığını inceledikleri çalışmada, ahşap tasarımlı ofis sahiplerinin daha olumlu özelliklerle algılandığını göstermektedir. Benzer şekilde ahşap, minimalist, nostaljik gibi farklı tasarımlara sahip evler de insanların gözünde farklı ilk izlenimlere ve kişilik çıkarımlarına sebep olabilir. Örneğin Japonya’da evin dış görünümüne göre insanlar ev sahiplerinin kendine güvenleri, ilişki stilleri ve olgunlukları hakkında farklı çıkarımlarda bulunmaktadır; betonarme evlerin sahipleri soğuk ilişkiler kuran kişiler olarak algılanırken, evin dışını kiremit ya da taşlarla kaplamış olan evlerin sahipleri ise kendine güveni yüksek kişiler olarak algılanmaktadır (Ridoutt, Sueyoshi, Ball, Miyazaki ve Morikawa, 2005). Manzo’nun (2005) mekanların anlamlarına yönelik yürüttüğü çalışmada katılımcılardan biri evinden bahsederken “...eve geldiklerinde ve evi gördüklerinde insanlar beni daha iyi anlayabilirler. Ev o kadar ben ki bazen burayı bir yer olarak düşünmüyorum.” sözleri bu durumu çok güzel ifade etmektedir (s. 76).

Mekanların kimliği ve benliği yansıtması, aynı zamanda mekanların ve içerisindeki eşyaların sembolik anlamlarından da kaynaklanır. Eşyaların ve mekanların sembolik anlamları en basitinden kişiler için statü ifade eder ve özellikle günümüz dünyasında mali kaynaklar birçok anlamda benlik göstergesidirler. Bilgin’in (1983, 2016) hem 1979 hem de 2007 yılında gerçekleştirdiği çalışmalarda kent merkezindeki evlerle gecekondu ve köy evleri arasında eşya envanterlerinde farklılıklar bulunmuştur. 1979 yılında buzdolabı, televizyon ve elektrik süpürgesi gibi eşyalar gruplar arasında ayırt edici eşyalar, 2007 yılında bilgisayar, internet gibi eşyalar ayırt edicilik özelliği taşımaktadır. Her ne kadar aradan geçen 30 yıl ile beraber eşyalar değişse de grupları ve statüleri ayıran eşyalar varlığını korumaktadır. Sadece eşyalara yüklenen sembolik anlamlar zaman içerisinde bu eşyaların yaygınlaşması ile anlamını yitirmiş ve statü anlamındaki sembolik değerini başka eşyalara aktarmıştır. Benzer şekilde yine aynı çalışmada evin bölümlerinin varlığı ve kullanım şekilleri gruplar arasında farklı statülere işaret etmektedir. Kiler, bodrum, samanlık ve mutfak gruplar arasında ciddi bir yaşam şekli farkına işaret etmektedir. Örneğin, samanlığın olması

kişilerin çoğunlukla tarım ve hayvancılıkla geçindiğine işaret etmektedir. Kiler, yüksek sosyoekonomik kesimde fazla mutfak malzemelerinin koyulduğu mutfak eki olarak görev yapmaktayken, düşük sosyoekonomik kesimde mutfağın devamı ve mutfak ile aynı işlevi görmektedir. Mutfağa masa konarak, orada vakit geçirilmesi ve sosyalliğe izin verilmesi ise, mutfağın sadece yemek yapılan bir “ev işi” mekanı olmaktan çıkarmaktadır. Sonuç olarak insanlar, mekanlar ve mekanların içerisinde eşyalarla etkileşime geçerek, kendi sosyo-kültürel değerlerini, dünya görüşlerini ve hayat şekillerini dış dünyaya aktarırlar (Bilgin, 1983). Bu nedendir ki, insanlar sosyoekonomik seviyelerine göre farklı yerlerde oturmayı tercih etmektedirler (Chen, Wang, Liu ve Liu, 2020).

Mekanların kimlik ile etkileşimi, insanların belirli mekanları ve eşyaları kendilemesinde (appropriation) de gözlemlenebilir. Bilgin’in (1990) çevre psikolojisindeki *kendileme olgusunu* ele aldığı makaleden özetlemek gerekirse; kendileme mekanların salt sahip oldukları fiziksel özelliklerinden çok daha fazlası ile kişilere özel hale getirilmesidir. Mekanlara ve eşyalara anlamlar yüklenerek, üretim amaçlarından farklı şekillerde kullanım özellikleri kazanarak sadece kullanan kişi için anlamlı hale gelmesidir. Özetle “herhangi bir mekandan, bizim olana dönüşümdür”(Göregenli, 2015a, s. 125) Mekanların kendilenmesi şehirler ya da ülkeler gibi büyük ölçeklerde olabildiği gibi eşyalar gibi küçük ölçeklerde de gözlemlenebilir. Örneğin, memleketini ya da yaşadığı şehri “benim İzmirim” diye anmak, şehre bir idari birim olmaktan çok daha fazla anlamlar yüklemektir (Bilgin, 2011). Hale halkları tarafından kendilenmiş evler de, dekorasyon seçimleri, evin kullanımı, evin farklı anlamları ve anılarıyla kişiler için kimliğin sembolleridir (Göregenli, 2015a). Oturma odalarında eşyalara yönelik, hane halklarıyla gerçekleştirilen bir çalışmada bir çok eşyanın eve girdiği andan itibaren hane halkları için farklı anlamlarla adlandırıldığı gözlenmektedir (Money, 2007). Katılımcılar evlerindeki eşyalardan bahsederken büyük çoğunlukla o eşyaların fiziksel özelliklerinden çok kendilerini için önemine ve o eşyaların hikâyesine değinmektedirler. Örneğin, “anne-babamın hediyesi” (tabak), “büyükannemden kalma ve onun içi çok değerliydi” (dolap) gibi ifadelerle nesnelere bahsetmektedirler. Mekanların ev anlamları yüklenerek kendilenmesi, kısa süreli tatil mekanlarında bile kendini göstermektedir (Isabelle, Dominique ve Statia, 2019). Katılımcılar tatil evlerine vardıkları

andan itibaren odadaki yatakları paylaşarak, eşyalarını yerleştirerek, buluşma yerleri ve günlük rutinler belirleyerek mekanları kendilemekte ve kendileri için geçici bir “ev” oluşturmaktadırlar.

II. 1.1.4. Bağlılık ve Süreklilik Sağlama

Ev aynı zamanda kişiyi geçmişine, geleceğine ve diğer insanlara bağlayan bir araçtır. Anılar geçmiş ile bağı korurken, kişinin kendi olmasına imkân vererek kişiye bir gelecek imajı çizer. Diğer insanlarla ilişkilerin düzenlenmesine imkân vererek diğerleri ve kişi arasında bir sınır çizer ve aynı zamanda da içeri ve dışarıyı birbirine bağlar (Dovey, 1985). Ev hissi aynı zamanda zaman içerisinde gerçekleşen bir süreçtir (Despres, 1991). Aylar, yıllar içerisinde ev tanıdık bir yer haline gelir ve insanlar bir yere – eve- bağlanır ve kök salarlar. Billig (2006) kişilerin evlerine yönelik bağlanmalarını incelediği çalışmada aynı evde yaşanan zaman arttıkça eve bağlanmanın arttığını bulmuşlardır. Hatta bir katılımcı bu durumu “uzun süre aynı yerde yaşayınca ruhu buraya kök salmıştır.” şeklinde açıklamaktadır. Bu nedenledir ki, üniversiteye yeni başlayan öğrenciler, birinci sınıfa başlarken evlerinden ayrıldıklarından bu geçiş süreci çok zorlu olmaktadır; öğrenciler mekanın kayıp olmasıyla beraber aitlik hissini, bağlanma ve süreklilik hissini kaybolduğunu ve aynı zamanda evin benliği temsil etme duygusunun da kaybolduğunu hissederler (Chow ve Healey, 2008).

Manzo (2005) kişiler için anlamlı olan mekanları incelediği çalışmada, mekanların en önemli fonksiyonlarından birinin “geçmişe köprü kurması” olduğunu belirtmektedir (s.78). Anlamı olan mekanlara sürekli gidilerek, o mekanlardaki otobiyografik anılar tekrar edilir ve anılar kendine özgü bir mekânsal hatıraya dönüşür. Bu sayede mekanlar geçmişte nerede olduğumuz ve geçmişte kim olduğumuzdan şimdi nerede olduğumuz ve kim olduğumuza yönelik bir harita sağlarlar. Birçok kişi için hayatın büyük çoğunluğunun geçtiği yer ev olduğu düşünüldüğünde, evin geçmiş-şimdi-gelecek arasında sağladığı köprü görevi kaçınılmazdır. Ev, hayat sürekliliği yanında kişiler arası iletişim ve bağlar arasındaki sürekliliği de temsil eder. Bu nedenledir ki, Despres’in (1991) katılımcıları için ev aynı zamanda aile ve arkadaşlarla ya da evde birlikte yaşanan kişilerle kurulan bağları temsil

etmektedir. Kişilerin davranışlarının ve düşüncelerinin kabul edildiği sosyal bir alan yaratır. Yaşlılarla gerçekleştirilen bir çalışmada evin sosyal ilişkilerin devamlılığı için ne kadar önemli olduğu göze çarpmaktadır (Tanner ve diğerleri, 2008). Hatta bir katılımcı evinin fiziksel koşullarının ona hiç uymadığından, evi kullanmanın artık kendisi için çok zor olduğundan bahsederken, bu fiziksel koşulların düzeltildiği başka bir eve geçmeyi reddetmektedir. Bu reddetmenin nedeni ise, kişinin kendine biçmiş olduğu sosyal roldür. Katılımcı her gün evinin önündeki otobüs durağında bekleyen ve otobüsten inen öğrencileri takip ederek onlara göz kulak olmaktadır. Sırf bu sosyal rolünü kaybetmemek için evini terk etmek istememektedir.

II. 1.2. Evin Diyalektik Yapısı

Csikszentmihalyi ve Rochberg-Halton'un (1981) araştırmasına göre mekan olarak ev, içerisinde birbiriyle çelişen anlamlar, tanımlamalar ve deneyimler içerir. Ev, içeri ve dışarısını ayırır, gidilen ve dönülen yerdir. Bu nedenle evin diyalektik bir yapısı vardır (Göregenli, 2015a). Aynı zamanda bir karşılaştırma ve sınır içerir, örneğin dışarısı tehlikeli olduğu için ev güvenli algılanır (Gustafson, 2001). Evin diyalektik yapısı ev içerisinde önem verilen eşyalar düşünüldüğünde de kendini göstermektedir. Örneğin insanlar hem onlara anlık heyecan ve keyif verecek televizyon, müzik seti gibi eşyalara önem verirken aynı zamanda onlara geçmiş ve geleceği hatırlatan eşyalara da önem vermektedir (Csikszentmihalyi ve Rochberg-Halton, 1981). Ev insanın hem sosyal baskı ve yargılamalarından kaçabildiği, kendi olabildiği yerken, hem de dışarıya kendini gösterdiği ve bir nevi kendini sunduğu yerdir (Bilgin, 2016). Evin diyalektik yapısı, en basit ifadesi ile seyahat etme davranışı, yani evden uzaklaşma ile anlaşılabilir. Örneğin Case (1996) evin diyalektik yapısını anlamak için katılımcılarla evden uzakta olma hissi ve deneyimi üzerine niteliksel bir çalışma gerçekleştirmiştir. Kısa veya uzun süreli evden uzakta olma deneyiminde iki kategori kendini göstermektedir; (1) rutin ve rutinin kırılması, (2) aile ve arkadaşlarla birliktelik ve ayrışma. Çalışmanın bulgularına göre evden uzakta olmak ilk etapta evin sorumluluklarından kaçmak, uzaklaşmak, farklı ve özgür olmak imkânı sağlıyor. Ancak evden uzakta zaman geçtikçe bunlar önemini yitiriyor ve evin rutini ve ev ile gelen

tanıdıklığı insanlar özlemeye başlıyor. Case, bu sayede evin gidilen ve dönülen bir yer olduğu ve diyalektik unsurlar barındırdığını iddia etmektedir.

Göregenli'nin (2015b) ev içi mekanların nasıl değerlendirildiğine yönelik çalışmasında evin içinin temsillerinin diyalektikler taşıdığı gözlenmektedir. Ev içi bir yandan rahatlama ve mahremiyet ifadeleri ile tanımlanırken bir yandan da aile ve çocukları da kapsamaktadır. Evin rahatlık ve mahremiyet kavramları ile ifade edilmesi, yalnızlığa ve kendi başına olmaya işaret eder. Öte yandan, aile ve çocuklar ise evde tek başına olmamaya yani iletişime ve başkalarının varlığına işaret eder. Yalnızlık ve yalnız olmamak evin diyalektik yapısını göstermektedir.

Sonuç olarak, ev içinde karışıklıkları barındırmak suretiyle da kişiler için birçok psikolojik, sosyal ve kültürel fonksiyonu yerine getirmektedir. Bu fonksiyonları sayesinde ev, kişiler için, özel ve anlamlı bir yer olmakta, kimlikte kendine yer edinmekte ve kişilerin bir yerde kök salmalarına ve bağlılık hissetmelerine neden olmaktadır.

II.2. Sosyopet-Sosyofüj Mekanlar

Otobüste edilen sohbetler ya da yolda karşılaşılan bir tanıdık ile sohbetler dışında, bir amaç ile gerçekleşen iletişimlerde, o iletişime, iletişimin içeriğine ve durumlara göre mekanlar çoğunlukla bilinçsiz bir şekilde ancak iletişimin amacına uygun olarak seçilir (Hall, 1966). Bu anlamda insan-mekan etkileşiminin de önemi ve uyumu göze çarpmaktadır. Daha önce de bahsedildiği gibi insan-mekân etkileşiminin birçok boyutu bulunmaktadır. Sosyopet ve sosyofüj mekan kavramları mimarlık alanından çevre psikolojisine dahil edilmiş mekânsal tasarım ve mekânsal öğelerin tasarımsal kullanımlarıdır (Göregenli, 2015a). Mekanların iletişimi kolaylaştırıcı ya da zorlaştırıcı tasarım özelliklerine odaklanarak, farklı mekânsal tasarımların insan davranışı ve tutumları üzerine etkilerine odaklanır. Mekansal tasarımın insan davranışlarını nasıl etkilediğini incelemeyen önce mekânsal özellikler ve kişiler arası iletişimde kullanılan mesafelere yönelik Hall'ın üretmiş olduğu *proxemi* kavramına değinilecektir. Çünkü mekanların kişiler üzerinde yarattığı birçok etki, kişilerin birbirlerine yönelik konumları, bakış açıları ve aralarındaki mesafeyle ilgilidir. Bu amaçla bu bölümde

ilk olarak Hall'ın proksemi kavramı açıklanacak, ardından kişisel alan ve sosyopet sosyofüj mekânsal düzenlemelerinin insan davranışına etkilerine değinilecektir.

II.2.1. Hall'ın Proksemi Kavramı

Çevre psikolojinin gelişimi sürecinde antropolog Edward T. Hall'ın 1960lı yıllarda yayımladığı kitapların etkisi büyüktür (Göregenli, 2015a). İnsan mekan ilişkilerinin incelenmesinde, özellikle mimarı tasarımların ve insanlar arasındaki iletişim mesafesinin incelenmesi amacı ile Hall (1963) tarafından ortaya atılan *proksemi* kavramı “insanın günlük ilişkilerinde kullandığı mesafe, evinde ve binalarında mekanların organizasyonu ve sonunda da şehirlerin planlanmasını farkında olmadan yapılandırmasına yönelik çalışmalar” şeklinde tanımlamaktadır (s. 1003). Hall (1963; 1966) fiziksel ortamları iletişimlerin gerçekleştiği mekanlar olarak ele alır ve farklı özelliklerdeki kişiler arası ilişkilerin ve iletişimlerin farklı mesafelerde gerçekleştiğini ve mesafelerin bu noktada belirleyici olduğunu öne sürer.

Hall (1966) fiziksel ortamların 3 mekansal yönünü ayırt etmiştir; *sabit özellikli mekanlar*, *yarı sabit özellikli mekanlar* ve *informal mekanlar*. Sabit özellikli mekanlar insanların alanlarını belirlemek için geliştirdikleri, sabit, taşınması ve değiştirilmesi kolay olmayan mekânsal öğelerdir. Binalar en belirgin sabit mekan örneği olmakla beraber binaların birleşiminden oluşan şehir ve kasaba tasarımları da sabit mekanlara örnek verilebilir. Yarı-sabit özellikli mekanlar ise değiştirilmesi, manipüle edilmesi mümkün olan mekânsal öğeleri içerir. Örneğin, masa veya sandalye gibi yerlerinin değiştirilerek düzenlenebilen öğelere sahip mekanlar yarı sabit mekanlardır. Informal mekanlar ise diğerleri ile karşılaşıldığında yani bir başka kişi ile iletişimlerde kullanılan kişisel arası mesafelerdir.

Hall kişilerin diğerleri ile ilişkilerinde kullandıkları mesafeleri belirlerken Hediger'in (1950) hayvan davranışları ile ilgili çalışmalarından yararlanmıştı. Hediger hayvanlarda dört çeşit mesafe belirlemiştir. Bunlar, düşmanla karşılaşıldığında kaçma davranışının gerçekleştiği kaçış mesafesi; mesafe aşıldığında hayvanın saldırıya geçtiği kritik mesafe; diğer hayvanlarla ilişkilerin sürdürüldüğü kişisel ve sosyal mesafelerdir. Hall (1966) çok nadir zamanlar haricinde insanlarda kaçış ve kritik mesafenin bulunmadığını ancak kişisel ve

sosyal mesafenin korunduğunu belirtmiştir. Hall (1963, 1966) kendi antropolojik gözlem ve çalışmalarından ve Hediger'in hayvanların mekânsal davranışlarından yola çıkarak diğer kişilerle ilişkilerde kullanılan informal mekanı, 4 mesafe bölgesine ayırmıştır; yakın mesafe, kişisel mesafe, sosyal mesafe ve genel mesafe. *Yakın mesafe*, kişinin vücudundan itibaren yaklaşık 45 cm ilerisini kapsar. Bu mesafe kişinin kendine özeldir ve sadece çok yakın kişilerin -romantik ilişkide olunan kişiler ya da aile üyeleri gibi- bu mesafeden iletişim kurmasına izin verilir. Bu mesafede fiziksel temas neredeyse kaçınılmazdır. *Kişisel mesafe*; kişinin bedeninde 45 santimetre ile 1,5 metre arasındaki mesafedir. Kişisel mesafe toplum içerisinde karşılaşılan günlük iletişimlerde kullanılan normal iletişim mesafesidir. Kişiler arzu ederlerse birbirlerine dokunabilirler ve samimi ya da resmi ilişkiler gerçekleştirilebilir. *Sosyal mesafe*, kişisel mesafeden sonra 3 metre 70 santimetreye kadar olan mesafeyi içermektedir. Kişilerin birbirlerine dokunabilmeleri için çaba göstermeleri gerekir. Çoğunlukla resmi görüşmelerde, sosyal toplanmalarda ya da ofisler gibi daha resmi iletişimlerde gözlenir. *Genel mesafe* ise 3 metre 70 santimetreden itibaren mesafedir. Bu mesafeden birebir ilişkinin gerçekleşmesi, göz kontağının kurulması pek mümkün değildir. Genelde bir topluluk önünde konuşurken kullanılan mesafedir. Proksemi kavramı ilk ortaya atıldığından itibaren 10 yıl içerisinde gerçekleştirilen çalışmaları inceledikleri makalede Altman ve Vinsel (1977), Hall'ın teorisinin genellikle desteklendiğini belirtmektedir.

II.2.2. Kişisel Mekan

Hall (1966) informal mesafe içerisinde tanımladığı kişisel mesafeyi “kişilerin diğerleri ile arasında duran koruyucu bir balon” şeklinde tarif etmektedir (s. 112). İleriki çalışmalarda bu mesafeden “kişisel mekan” olarak bahsedilmekte ve Hall'ın ortaya attığı kavramlar arasında en sık çalışılan kavram olarak kendini göstermektedir (Altman ve Vinsel, 1977). Sommer (1969) de kişisel mekanı kişinin bedeninin çevreleyen ve istenmeyen kişilerin girmesine izin verilmeyen mesafedeki mekan şeklinde tanımlamıştır. Gerçekleştirilen çalışmalar, kişisel mesafenin insanlar arası ilişkilerde en sık kullanılan mesafe olduğunu ve kişisel mesafeden daha yakın olan mesafelerin çoğunlukla romantik

çiftler ve birbirine yakın insanlar tarafından kullanıldığını göstermektedir (Altman ve Vinsel, 1977).

Hall kişisel mesafenin sağlıklı iletişim için gerekliliğini belirtirken Sommer de davetsiz misafirlerin kişisel mekanı aşmaması vurgusunu yapmaktadır. Kişisel mekanın ihlal edildiği durumlar, yani Hall'ın belirttiği yakın mesafenin romantik ilişki ve çok samimi olunan kişiler dışında kullanılması, kişilerde psikolojik rahatsızlıklar yaratmaktadır (Altman ve Vinsel, 1977; Sommer, 1969). Çoğunlukla insanlar birbirlerinin kişisel mesafesini ihlal etmemeye çalışmaktadırlar. Ancak, otobüs metro, asansör gibi bazı mekanlarda kişiler arasında rahat hissedilen mesafenin korunması her zaman mümkün olmamaktadır. Bu zamanlarda ise insanlar rahatsızlık hissetmekte, gözlerini kaçırmak, sandalyesinin yerini değiştirmek gibi tepkiler göstermektedirler (Altman ve Vinsel, 1977). Kaya ve Erkip (1999) günlük hayat sırasında en sık karşılaşılan durumlardan biri olan ATM'den para çekme sırasında karşılaşılan kişisel alan ihlaline yönelik verilen tepkileri incelemiştir. Gözlem yöntemi ile gerçekleştirilen çalışmada, mekandaki kişi sayısı arttıkça kişisel alan ihlaline daha çok maruz kalındığını ve bu durumlarda insanların arkalarında bekleyen kişilere daha çok dönüp baktıklarını ve makineyi elleri ile daha fazla kapattıklarını gözlemlemiştir. Yani kişisel mekanlarının ihlalini hissettikleri durumlarda bunu koruma ya da en azından bu ihlalin boyutunu öğrenme ihtiyacı hissetmektedirler. Bir diğer çalışmada ise trende kişisel alan ihlali durumunda kişilerin göstermiş oldukları fiziksel stres belirtileri, motivasyonları ve genel duygu durumlarındaki değişimler incelenmiştir (Evans ve Wener, 2007). Araştırmacılar günlük hayatında düzenli olarak treni kullanan kişilerle gerçekleştikleri çalışmada trenin kalabalık olduğu zaman dilimlerinde kişilerin fizyolojik stres belirtisi olarak kortizol salgı düzeylerini, motivasyon belirtisi olarak bir metin düzeltme görevinde ne kadar hata yakaladıklarını ve duygu durumlarını ölçmüşlerdir. Çalışmanın bulguları, katılımcılarla aynı sırada oturan kişi sayısının ölçülen stres belirtilerini yordadığını göstermektedir. Katılımcılar aynı sırada daha çok kişi ile beraber oturmak zorunda kaldıklarında kortizol değerleri artmakta, metin düzeltme işleminde hata tespitinde azalma gözlenmekte ve duygu durumlarında düşüş gözlenmektedir. Bir diğer deyişle, kişisel mekanın ihlaline maruz kalan kişiler çeşitli stres belirtileri göstermektedirler. Bu alanda gerçekleştirilmiş çalışmalar, diğer

kişilerin istenmeyen yakınlıkları karşısında kişilerin uzaklaştıklarını ya da yerlerini değiştirdiklerini (Felipe ve Sommer, 1966), yardım etme davranışlarının etkilendiğini (Abbate ve Ruggieri, 2008), stres belirtisi olan idrar çıkarmada süresinin azalması (Middlemist, Knowles ve Matter, 1976), rahatsız olma ve hatta iğrenme (Lewis ve diğerleri, 2017) gibi tepkilerin gerçekleştiğini göstermektedir.

Hall (1963, 1966) proksemi kavramı ile belirlenen mesafelerin kültüre, yaşa, cinsiyete, ilişkinin seviyesine ve ortama göre değişebileceğini belirterek, elde etmiş olduğu sonuçların Kuzey Amerikalı, entelektüel, sağlıklı, beyaz kişiler için geçerli olduğunu belirtmiştir. Hall'ın kültürel çıkarımları her ne kadar kültürel gelenek ve göreneklerin farklılığına dayanarak yapılan antropolojik gözlemler olsa da kişisel mekan ve kişisel mesafe kullanımında farklılıklar gözlenmektedir (Altman ve Vinsel, 1977). Altman ve Vinsel (1977) proksemi üzerine yapılan çalışmalarını inceledikleri çalışmada kişilerin, sevdikleri ve tanıdıkları ile daha yakın mesafeler kullandığını, pozitif ilişki içinde olunan kişilerle temasta, kişilerin kendilerini diğerlerine daha yakın konumladıklarını ve olumsuz ilişki içinde olunana kişilere karşı ise daha uzak durulduğunu belirtmektedir. Sorokowska ve arkadaşları (2017) kültürler arası iletişimsel mesafelerin kullanımını netleştirmek adına 42 ülkeyi içeren kapsamlı bir çalışma gerçekleştirmişlerdir. Çalışmada katılımcılara bir grafik üzerinden kağıt-kalem testi uygulanmıştır. Katılımcılardan grafik üzerinden yabancı bir kişi, tanıdıkları bir kişi ve yakın oldukları bir kişiyi düşünerek, bu kişi ile rahat bir iletişim kurabilmek için karşıdaki kişinin ne kadar yaklaşabileceğini 0-220 cm arasında belirtmeleri istenmiştir. Hall'ın kavramları ile düşünüldüğünde, yakın bir kişi ile arada bırakılan mesafe yakın mesafeyi, tanıdık ile kurulan iletişimde tercih edilen mesafe kişisel mesafeyi ve bir yabancı ile arada korunan mesafe de sosyal mesafeyi temsil etmektedir. Çalışmanın bulguları yakın, kişisel ve sosyal mesafelerin kültürler arasında değişiklikler gösterdiğini doğrulamaktadır. Örneğin, bir yabancı ile kurulan iletişimde Romanyalılar yaklaşık 130 cm ile en fazla mesafeye ihtiyaç duyarken, Arjantinliler yaklaşık 80 cm ile en kısa mesafeye ihtiyaç duymaktadır. Ek olarak, yaş ile beraber kişilerin bir yabancı ile araya konulan sosyal mesafe tercihlerinde değişim olmazken, kişilerin kişisel mesafe ve yakın mesafe tercihlerinin arttığı

gözlenmektedir. Bu bulgu, literatürdeki diğer çalışmalarla da uyumludur (Aiello, 1987; Ozdemir, 2008).

Kişisel mekan çalışmalarında cinsiyet farklılıklarına sıklıkla değinilmekle birlikte net bir sonuç elde edilememiştir. Örneğin, Sorokowska ve arkadaşları (2017) kadınların erkeklere nazaran daha fazla kişisel ve sosyal mesafe tercih ettiklerini belirtmektedir. Ancak literatürde gerçekleştirilmiş diğer çalışmalar, genel olarak kadınların daha yakın mesafeler tercih ettiklerini göstermektedir (Aiello, 1987; Iachini ve diğerleri, 2016; Ozdemir, 2008). Japonya’da gerçekleştirilen bir çalışmada kadınların yabancı ya da tanıdık kadınlarla aralarında daha kısa kişisel mesafe tercih ettiklerini ancak kadın-erkek etkileşiminde daha uzak mesafeler tercih ettiklerini göstermektedir (Yoshida, 2020). Kaya ve Erkip (1999) ise kişisel mekan ihlaline yönelik verilen tepkileri inceledikleri çalışmada cinsiyetler arası farka rastlamamakla beraber karşı cins ile daha fazla kişisel mesafe bırakıldığını belirtmektedirler. Araştırmacılar, özellikle cinsiyetler arasındaki farklara yönelik bu bulguların araştırmalarda gerçekleştirilen farklı yöntemlere ve tanımlanan iletişim farklılıklarına dayandırmaktadır (Altman ve Vinsel, 1977; Sorokowska ve diğerleri, 2017). Sorokowska ve arkadaşlarının (2017) bir çalışmasında katılımcıların yakın bir kişiyi düşünmeleri istenmiştir, ancak katılımcıların yakın olarak hayal ettikleri kişinin cinsiyetine yönelik bir yönerge verilmemiştir. Benzer şekilde çalışmalarda bahsi geçen hedef kişiler bir partner olabileceği gibi yakın bir arkadaş ya da aile üyesi olabilir.

Proksemi kavramının kültürel ve bireysel farklılıkları çoğunlukla informal mesafe üzerinden çalışılsa da Hall (1966), sabit özelliklere sahip mekansal yapılaşmanın da kültürlere göre değiştiğinden bahsetmektedir. Örneğin şehir tasarlanmasında kullanılan farklı tasarım ve yerleşim özelliklerine değinmektedir. Fransa’da şehirlerin yıldız şeklinde, bir merkez ve oradan bütün şehre yayılan ana yollar şeklinde tasarlanmasının tesadüfi olmadığını, kültürel olarak şekillendiğini savunmaktadır. Books (2005) da kendi kişisel deneyimleri ve görüşmelerinden yola çıkarak gerçekleştirdiği çalışmada Japonya’dan örnek vermektedir. Japonya’da sokaklar yerine sokak kesişimlerinin isimlendirilmesini veya evlerin numaralandırma sisteminin sıralı şekilde değil de yapım yılına göre (örn. ilk yapılan evin 1 numaralı ev olması) numaralandırılmasını kültürün işaretleri olarak yorumlamaktadır.

Books'un dikkat çektiği bir diğer nokta ise kültüre göre mekanların sabit ya da yarı-sabit özelliklerinin de değişebileceğidir. Sabit özellikle sınıflandırılan duvarların Japonya'da yarı-sabit şekilde kullanıldığına değinir. Çünkü *fusuma* adı verilen duvarların kayan bir şekilde tasarlanarak ihtiyaca göre mekanın büyüklüğünün ve yapısının değiştirilebilmesi ile yarı sabit özellikler göstermektedir. Benzer şekilde Amerikalıların da masa sandalye gibi yarı sabit nesnelere sabitmiş gibi davrandıklarını, yerlerini mümkün oldukça değiştirmediklerini belirtmektedir.

II.2.3. Sosyopet ve Sosyofüj Mekan Tasarımları

Osmond (1957) psikiyatri kliniklerini incelediği ve mimarlara bu mekanların nasıl daha iyi tasarlanabileceğine yönelik tavsiyelerde bulunduğu makalesinde Sosyopet ve sosyofüj mekan kavramlarını ortaya atmıştır. Mekan tasarımlarının insan ilişkilerini nasıl etkilediğini anlatırken “eğer işlev yapıyı belirlemiyorsa, yapı işlevi belirler” (s.23) ifadesini kullanmıştır. Özellikle psikiyatri kliniklerinde, psikiyatri hastalarının “deli” sıfatı ile toplumdaki uzaklaştırıldıklarını ve insanlar ile iletişim kuramadıklarını belirtmektedir. Bu nedenle de özellikle psikiyatri kliniklerinde sosyalleşmenin desteklendiği yapısal düzenlemelere ihtiyaç olduğunu belirtmektedir. İleriki yıllardaki çalışmalarda *Sosyopet* mekanlar tasarım öğeleri ile insanların birbirleri ile iletişim kurmasına izin veren mekanlar olarak tanımlanırken, *sosyofüj* mekanlar da kişilerarası iletişime imkân vermeyen mekansal öğeleri içeren ortamları ifade etmektedir. Sosyopet ve sosyofüj mekanlar Hall'in (1966) sınıflandırmasında yarı sabit mekanlar olarak ele alınmaktadır. Mekansal öğeler açısından incelendiğinde, iletişime izin veren mekanlar -sosyopet-, bireyler arasındaki mesafenin birbirlerinin sesini duyabilecekleri kadar yakın, herkesin birbirini görebileceği şekilde tasarlanmış mekanlardır. İletişime kapalı mekanlar -sosyofüj- ise insanların mümkün oldukça birbirinden uzak, masa, duvar gibi aralarına fiziksel bariyerler konulmuş şekilde ve birbirlerinden uzak açılarda konumlanacakları şekilde tasarlanmış mekanlardır. Aynı zamanda insanların rahat iletişim kurabilmeleri açısından, birbirlerine göre konumları da sosyopet ve sosyofüj mekanların özelliklerindedir. Sommer (1967) kütüphanede insanların ihtiyaçlarına göre birbirlerine nasıl konumlandıklarını belirlemek amacıyla bir çalışma

gerçekleştirmiştir. Öncelikle kütüphaneler daha çok ders çalışmak ve araştırma yapmak gibi bireysel işlerin yapılabilceği ve norm itibari ile sessizliğin tercih edildiği mekanlardır. Bu nedenle birçok kütüphane tasarımı da iletişimi engelleyecek şekilde sosyofüj olarak tasarlanmıştır. Sommer'in çalışmasında da katılımcılar çoğunlukla kendilerini diğer okuyuculardan uzak şekilde konumlamaktadırlar. Örneğin dikdörtgen şekilde tasarlanmış masalarda diğer okuyucu ile kendi arasında 3 sandalye boşluk bırakacak şekilde oturmaktadır. Yan yana oturan katılımcılar ise ya kütüphaneye beraber gelen ya da aralarında iletişim olan katılımcılardır. Buradan yola çıkarak Sommer, sosyofüj mekanları soğuk ve hiç kimse tarafından sahiplenilmeyen mekanlar olarak tanımlamıştır. Bu tanıma göre aslında en uygun sosyofüj mekanlar, kurallar çerçevesinden belirlenmiş, insanlar tarafından özellikle izolasyon amaçlı kullanılan mekanlar olarak belirlenmiştir. Sosyopet ve sosyofüj mekan örnekleri incelendiğinde, kütüphanelerin, hastane bekleme odalarının, koridorların, otobüs duraklarının ve metroların iletişime izin vermeyecek şekilde sosyofüj olarak tasarlandığı görülürken; kantin, kafe, bar gibi sosyal alanlarınsa sosyopet özelliklerle tasarlandığı göze çarpmaktadır.

Sosyopet ve sosyofüj mekanların tasarım öğeleri incelendiğinde mekânsal düzenlemelerde açısız olarak iletişime izin verebilmesinin önemi dikkat çekmektedir. Mekanların açısız düzenlemeleri bakımından Hall (1966) gerçekleştirdiği ilk çalışmada masanın köşelerinde oturan, yani birbirine dik açı ile oturan kişilerin birbirleri ile çok daha fazla konuştuklarını belirtmiştir. Benzer şekilde Sommer (1967) de yan yana ya da köşelerde dik açı ile oturan kişilerin daha fazla iletişime geçtiğini belirtmektedir. Gerçekleştirilen güncel bir çalışmada Susanti (2019) üniversite öğrencilerinin üniversitenin kamusal alanlarındaki davranışlarını incelediğinde, iletişim kurmak isteyen kişilerin bir daire ya da yarı daire şeklinde oturduklarını, iletişim kurmak istemeyen kişilerinse tek başlarına, diğerlerine arkasını dönecek şekilde kendilerini konumlandıklarını gözlemlemiştir. Örneğin, kare şeklinde dizilmiş masaların bulunduğu bir çardakta masa dizilimi sosyofüj olarak belirlenmiştir, çünkü masaları kullanan kişiler merkezden dışarı doğru bakmakta ve birbirleri ile iletişime geçmeleri çok güç olmaktadır. Khan ve Kamal (2010) da benzer şekilde sosyofüj mekanları herkesin karşısına baktığı, sıra sıra sabit ayaklı banklardan oluşan

mekanları örnek vermiştir. Özetle, sosyopet mekanlar insanların yüz yüze bakabilecekleri ya da iletişime geçebilecekleri şekilde herkesin birbirini görebildiği dairesel mekanları içermekteyken; sosyofüj mekanlarsa insanların yan yana ya da birbirine sırtını dönmüş şekilde konumlanabilecekleri mekanlardır.

Sosyopet ya da Sosyofüj mekanlar için biri diğerinden daha iyidir denilemez; önemli olan insanların ihtiyaçları, mekanların işlevleri ve mekânsal tasarımların birbiri ile uyum halinde olmasıdır (Hall, 1966). Çünkü insanlar mekanları genellikle kendi ihtiyaçları dahilinde kullanmaktadır, mekânsal tasarımlar iletişim anlamında kolaylaştırıcı faktör olarak işlev görmektedir. Örneğin hapishaneler insanların birbirleriyle iletişim kurmaları istenmeyen mekanlar olarak tasarlanmasına rağmen mahkumlar belirli sesler çıkararak ya da bağırarak bir şekilde iletişim kurmanın yolunu bulmuşlardır (Sommer, 1967). Bir süpermarkette arzulanan şey insanların birbirleri ile sosyalleşmesi değil, mümkün olduğunca hızlı alışveriş yapıp mekanı terk etmeleridir, bu nedenle bu mekanlarda sosyofüj mekânsal tasarımların kullanılması daha anlamlıyken, kafe bar gibi insanların iletişimi ve sosyal aktiviteler için tasarlanmış mekanların tasarlanmasında ise sosyopet tasarımlar daha yerinde olacaktır. Seabury (1971) sosyal hizmet çalışmalarının gerçekleştirildiği mekanları incelediği çalışmasında bekleme salonlarının çoğunlukla sıralı banklardan oluştuğunu ve bu banklarda yan yana oturan insanların çok nadir iletişime geçtiğini, iletişim kurmak isteyen kişilerinde odanın köşesinde küçük bir grup oluşturduklarını gözlemlemiştir. Benzer şekilde Susanti (2019) de C şeklinde yarım daire olarak tasarlanan bankları yalnız olarak kullanmak isteyen kişilerin dışarıya doğru tek başına oturdukları, grup halinde bu mekanları kullanmak isteyen kişilerin ise karşılıklarına masa sandalye gibi hafif bir obje olarak birbirlerini görebilecekleri şekilde kullandıklarını gözlemlemiştir. Kruse (2003) at yarışı izleme alanlarının sosyopet ve sosyofüj mekânsal öğelerini incelediği çalışmada, en başarılı izleme alanının hem yalnız başına yarış izlemek isteyen izleyicilere hitap ettiğini (bireysel koltuklar ve karşısında monitör ile) hem de grup olarak eğlenmek isteyen kişilere (küçük yuvarlak masa ve etrafında sandalyeler ve duvarda büyük monitörler ile) hitap ettiğini gözlemlemiştir. Özetle, yapılan çalışmalar insanların kendi iletişim ihtiyaçlarına göre mekanları kullandıklarını göstermektedir, ancak burada önemli olan kişilerin ihtiyaçlarına göre mekanların

düzenlenerek iletişimin kolaylaştırılması ve konfor sağlanmasıdır. Hareket ettirilebilir, yerleri değiştirilebilir masa sandalye gibi mobilyalar ile kişilerin ihtiyaçlarına göre mekânsal düzenlemeler yapılmalı (Seabury, 1971) ya da mekânsal tasarımlar her ihtiyacı karşılamaya yönelik hem sosyopet hem de sosyofüj mekânsal öğeleri içermelidir (Kruse, 2003; Sommer, 1967).

Özellikle eğitim alanında gerçekleştirilen çalışmalar mekânsal düzenlemelerin psikolojik etkilerini göstermektedir. Douglas ve Gifford (2001) üniversite öğrencileri ve öğretmenleri ile gerçekleştirdikleri çalışmada katılımcılara sosyopet ve sosyofüj özelliklere sahip 35 farklı sınıf tasarımları göstermişlerdir. Ardından katılımcılardan bu sınıfların samimiyet düzeylerini (friendliness) ve bu sınıf tasarımlardan hangilerini tercih ettiklerini belirtmeleri istenmiştir. Çalışmanın bulguları sosyopet özellikli sınıfların yani iletişime izin veren sınıf tasarımlarının daha samimi bulunduğunu ve daha çok tercih edildiğini göstermektedir. Sınıf tasarımlarına yönelik gerçekleştirilen bir diğer çalışma da 4. Sınıf öğrencileri ile deneysel olarak yürütülmüştür (Marx, Fuhrer ve Hartig, 1999). Öğrencilerin sınıf düzenleri yarım daire şeklinde ya da sıralı düzen olarak manipüle edilmiş ve 2 hafta boyunca derslerin bu sınıflarda sürdürülmesi sağlanmıştır. Çalışmada öğrenciler eğitim süresince gözlemlenerek farklı sınıf tasarımlarında ne kadar soru sordukları kaydedilmiştir. Öğrencilerin farklı sınıf düzenlerinde derste ne kadar soru sordukları incelendiğinde, yarım daire olarak tasarlanan sınıf düzeninde öğrencilerin daha çok soru sorduğu gözlemlenmiştir. Araştırmacılar bunu sosyopet sınıf tasarımlarının iletişime daha açık olmasından dolayı, öğrenci-öğretmen iletişiminin daha fazla sağlanabilmesi şeklinde yorumlamışlardır. Yani sosyopet sınıf tasarımı iletişimi arttırmaktadır. Wannarka ve Ruhl (2008) sınıf içi oturma düzenlerinin akademik ve davranışsal çıktıları inceledikleri derleme çalışmasında, mekan-ihtiyaç uyumuna dikkat çekerek, sosyopet özellikli dairesel oturma düzeninin iletişim gerektiren aktivitelerde faydalı iken, sıralı oturma düzeninin bireysel çalışmaya yönelik aktivitelerde daha etkili olduğunu belirtmektedirler.

Sosyopet ve sosyofüj kavramları çoğunlukla mobilyalar ve mekânsal düzenlemelerle mekanların iletişime açıklığı ve kapalılığı olarak ele alınsa da Ekuan (b.t.), bu kavramlara farklı bir bakış açısı ile yaklaşmaktadır. Yazar, cep telefonu, radyo gibi taşınabilen günlük

kullanım eşyalarının, mekanları ve kişiler arası iletişimi sosyofüj hale getirdiğine değinmektedir. Örneğin geçmiş zamanda kullanılan sobalar, hane halklarının belirli bir mekanda sobanın etrafında toplanmalarını ve iletişimi zorunlu kılmaktaydı. Ekuan, sabit araçların mobil araçlara dönüşmesinin, insanların birbirlerinden uzaklaşmalarına ve mekanların sosyopet özelliklerinin kaybolmasına neden olduğuna değinmektedir. Bilgin'in (2016) ev içerisindeki eşyalara yönelik gerçekleştirdiği çalışmada da ailenin fertleri tarafından ortak kullanılan eşyaların yavaş yavaş yerini bireysel kullanım eşyalarına bıraktığı gözlenmektedir. Bu anlamda zamanın ve teknolojinin değişimi ile günlük kullanılan eşyalarının, iletişimsel etkisi düşünülerek, daha sosyofüj özellikler taşımaya başladığı söylenebilir.

Özetle, ikili ilişkilerde arada korunan mesafe rastgele olmamakla beraber (Khan ve Kamal, 2010), kiminle, hangi amaçla, nerede ve ne koşullarda olduğuna bağlı olarak değişmektedir. Aynı zamanda mekânsal tasarım özellikleri kişilerin birbirleri ile iletişime geçmelerinde destekleyici ya da engelleyici olarak rol oynayabilir. Bu nedenle mekanların kullanım amaçlarına, işlevlerine ve kişilerin ihtiyaçlarına yönelik mekânsal öğelerin bulunması ve mümkünse mekânsal tasarımın farklı öğelerle zenginleştirilerek herkesin ihtiyacına hitap etmesi önemlidir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ALGILANAN KOLEKTİF SÜREKLİLİK

III.1. Benlik Sürekliliği

Benliğin zaman içerisinde bir hikâye gibi devam eden şekilde algılanması benlik bütünlüğünün sağlanması açısından çok önemlidir. Chandler ve Proulx (2008) benlik sürekliliğini, kapsamlı çalışmalar ile incelemişlerdir ve bu çalışmalarını derleme makalesinde bir araya getirmişlerdir. Araştırmacılara göre benlik sürekliliği kendi içerisinde bir paradoks barındırır; bir yandan zaman akışı içinde aynı olma hissini içerir (böylece birey kendi olmaya devam eder), bir yandan da kaçınılmaz değişime ayak uydurmayı gerektirir. Eğer zaman içerisinde aynılık hissi kaybolursa kişi kendi benliği içerisinde bütünlüğü kaybedebilir, ancak değişim gerçekleşmezse de ilerleme ve gelişme gösteremez. Chandler ve Proulx (2008) psikolojik olarak sağlıklı gençlerle gerçekleştirdikleri çalışmada herkesin bir şekilde benliğin sürekliliği hissini sağladıklarını gözlemlemişlerdir. Aynı zamanda benlik sürekliliğinin içinde barındırdığı paradoksu iki şekilde çözümlediklerini bulmuşlardır. Bu çözümlerden ilki *özcü* bir şekilde, zaman geçse de benliğin bazı parçalarının aynı kalmaya devam etmesidir. Zaman ile bireyler kaçınılmaz bir şekilde beden, bilişsel ve zihinsel olarak değişime uğrarlar. Ancak kişinin içerisinde bazı temel parçalar değişmeden aynı kalmaya devam eder. Bu parçaların sürekliliği ile benlik sürekliliği sağlanır ve kişi aynı kişi olmaya devam eder. Benlik sürekliliği için bulunan çözüm yollarından ikincisi ise geçmiş olaylar arasında *ilişkisel* bağlantıların kurulmasıdır. Geçmişte kişinin başından geçen olaylar birbirini tetikleyerek, biri diğerine neden olarak kişiyi şimdiki haline getirmiş ve geleceğe de taşıyacaktır. Chandler, Lalonde, Sokol ve Hallett (2003) farklı kültürel arka plana sahip Kanadalı öğrencilerle gerçekleştirdikleri çalışmada da benzer şekilde herkesin benlik sürekliliği ihtiyacında olduğunu ancak bu ihtiyacı sağlamak için kullanılan yolların kişilerin kültürel geçmişlerine göre değiştiğini göstermişlerdir. Daha kolektivist yönelimlere sahip Aborjin gençler çoğunlukla ilişkisel bağlantılar ile benlik sürekliliği sağlarken, Avrupa Amerikalı gençler ise özcü açıklamalarla benlik sürekliliği sağlamaktadırlar.

Benliğin çeşitli zamanları arasındaki bağlantının sağlanması psikolojik ve fiziksel sağlık için de önemlidir. Geçmişteki olayların birbiri ile ilişkisinin kopuk olduğu durumlarda insanlar, kendilerinden ve benliklerinden uzaklaştıklarını hissetmektedirler (Lampinen, Odegard ve Leding, 2004). Rutchick, Slepian, Reyes, Pleskus ve Hershfield (2018) insanların şimdiki benlikleri ve gelecekteki hallerinin birbirine ne kadar benzediğine göre sağlık davranışlarındaki değişimleri inceledikleri çalışmada, şimdi ile gelecek benlik arasında sağlanan bağlantı arttıkça insanların öznel sağlıklarının arttığını göstermişlerdir. Ek olarak, kişilerden, uzak gelecekteki kendilerini düşünmeleri istenerek benlik sürekliliği manipüle edildiğinde, bu katılımcıların daha fazla egzersiz yaptıklarını tespit etmişlerdir. Yani gelecekte var olmaya devam edeceğine dair bir ipucuna sahip olan ve bunu hayal eden kişiler, daha sağlıklı yaşamaya ve geleceklerine yatırım yapmaya çalışmaktadırlar. Sadeh ve Karniol (2012) işini kaybetmek ile benlik sürekliliğini incelediklerinde, işini kaybeden kişilerin, benliklerini daha kopuk algıladıklarını ve yüksek benlik sürekliliğine sahip kişilerin işini kaybetme ile daha iyi baş etme stratejileri gösterdiğini bulmuşlardır. Yapılan çalışmalar benlik sürekliliğinin bireylerin psikolojik iyilik haline katkı sağlamanın yanında koruyucu işlevinin de olduğunu göstermektedir. Sokol ve Serper (2019) bireylerin benlik sürekliliğini manipüle ederek yaşam doyumları ve benlik saygılarının değişimlerini incelemişlerdir. Katılımcılardan, benlik sürekliliği manipülasyonu olarak, kişilik özelliklerinin zaman içerisinde nasıl sabit kaldığına yönelik yazı yazmaları istenmiştir. Kişilik özelliklerinin sabitliği ile benliğin sürekli algılandığı belirtilmiştir. Sonuç olarak, benlik sürekliliğine maruz kalan katılımcıların daha yüksek yaşam doyumuna sahip oldukları ve çözümünü imkânsız bulmacanın ardından benlik saygılarında düşüş gözlenmediği bulunmuştur. Bir diğer deyişle, kişiliğini zaman içerisinde uzatmak başarısızlık ardından ortaya çıkan benlik saygısı düşüşünden kişileri koruyucu işlev görmektedir. Ek olarak, Chandler ve arkadaşları (2003) intihara meyilli olup hastanede yatan hastalarla ve herhangi psikolojik rahatsızlığı olmayan gençlerle kişisel süreklilik üzerine gerçekleştirdikleri görüşmelerde, sağlıklı gençlerin kişisel süreklilik için kendilerine bir yol bulduklarını ancak intihar eğilimli olan gençlerin kişisel sürekliliği sağlamak için bir çıkış yolu bulamadıklarını gözlemlemişlerdir.

Benlik kişisel özellikler ve kişisel yaşantıların yanında kültürden ve dahil olunan gruptan da etkilenmektedir. Bu nedendir ki, benlik sürekliliği, kişinin kendi sürekliliğinin yanında, dahil olunan grupların sürekliliğiyle de ilgilidir. Dahil olunan grubun geçmişi ile bağları ve geleceğe varlığını taşıyacak olması, benliğin de grup ile beraber taşınacağını ifade etmekte ve geleceğe dair bir umut taşımaktadır. Bu amaçla, Chandler ve Lalonde (1998) kültürel süreklilik ile benlik sürekliliğinin bir göstergesi olan intihar oranları arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Araştırmacılar 1987-1992 yılları arasında Kanada’da yerli kabileler arasında gerçekleşen intihar oranlarını analiz etmişlerdir. İlk olarak birbirinden farklı yerli kabilelere çeşitli kültürel süreklilik göstergeleri açısından sınıflandırılmıştır. Bu göstergeler; kendi yönetimlerini elde etmeleri, kendi toprakları ve ismi için mahkemeye başvurmaları, sağlık ve diğer hizmetler için yerel kontrol sahibi olmaları, kültürü korumaları için sosyal tesisler yaratmalarıdır. Ardından farklı kabilelerdeki gençlerin intihar oranları incelendiğinde, bu oranların kabilelerin kültürel sürekliliklerine göre değiştiği bulunmuştur. Kültürel süreklilik göstergelerinin hepsine sahip olan kabilelerde hiç intihar gözlenmezken, kültürel sürekliliğini sağlayamayan kabilelerde en yüksek intihar oranları görüldüğü gözlenmektedir. Araştırmacılar aynı çalışmayı 1993-2000 yılları arasında tekrarladıklarında yetişkinleri de örnekleme dahil etmelerine rağmen çalışmanın bulguları değişmemiştir (Chandler ve Lalonde, 2008). Oster, Grier, Lightning, Mayan ve Toth (2014) da Amerika’nın Alberta bölgesindeki yerel halk ile gerçekleştirdikleri çalışmada gelir düzeyi ve işsizlik gibi birçok sosyo-ekonomik faktöre rağmen sadece kültürel sürekliliğin simgesi olan yerel dili bilmenin yerli halkın diyabet oranını yordadığını bulmuşlardır. Kültürel sürekliliği sağlayabilen yerliler daha az diyabet hastalığı göstermektedirler. Sonuç olarak gerçekleştirilen bu çalışmalar kültürel sürekliliğin benlik sürekliliğine katkıda bulunduğunu ve bireylerin psikolojik ve fiziksel sağlıkları için kritik bir öneme sahip olduğunu göstermektedir.

III.2. Algılanan Kolektif Süreklilik

İnsanlar hayatlarında küçük değişiklikler olsa da “geçmişte kimsem gelecekte de o olacağım” (Sani, Bowe ve Herrera, 2008a, s. 159) algısına sahip olmak isterler. Benzer

şekilde zamanın ilerlemesine rağmen varlığın ve benliğin devam etmesi ihtiyacı dahil olduğumuz gruplar için de geçerlidir. Bu gruplar Türk olmak, Fenerbahçeli olmak ya da Müslüman olmak gibi çok farklı aidiyetler üzerinden oluşturulabilir. Yani bir grubun üyesi, kendini şimdiki zamanda var olan daha büyük bir varlığın parçası olarak görmenin yanında, gelecekte de varlığını devam ettirecek bir varlığın üyesi olarak görmek ister. Algılanan kolektif süreklilik kavramı da grupların, zaman içerisinde hem tarihsel hem de kültürel olarak devam eden bir şekilde algılanmasıdır. Grup aidiyeti üzerinden kurgulanan benliğin de geçmişte var olduğu, değerleri ve tarihi ile gelecekte de var olmaya devam etmesidir (Sani ve diğerleri, 2008a). Zaman içerisinde sürekliliği devam eden grupların bir parçası olmak, insanlara sonsuz bir zincirin parçası olmak gibi hem zamanda hem de mekanda sonsuzluğa gitme hissine imkân sağlamaktadır (Sani ve diğerleri, 2007).

Sani ve arkadaşları (2008a) ilk olarak algılanan kolektif sürekliliğin zaman içerisindeki değişimini test etmek amacıyla İskoç öğrencilere, 3 hafta arayla Algılanan Kolektif Süreklilik Ölçeği'ni uygulamışlardır ve iki ölçümün yüksek bir korelasyona sahip olduğunu bulmuşlardır. Yani bireylerin kendi grupları için hissettikleri tarihi ve kültürel süreklilik algısı, görece sabit bir algıdır. Ardından kültürel geçerliliğini test etmek amacıyla ölçek, Fransa, Valensiya, İskoçya ve Çin'de büyük öğrenci örneklemelerine ve İskoçya'ya halk örneğine uygulanmıştır ve ölçeğin kültürler arası geçerliliğe sahip olduğu gösterilmiştir. Yani farklı ulusal ve bölgesel gruplarda algılanan kolektif süreklilik gözlemlenmektedir. Sonuç olarak yapılan çalışmalar, algılanan kolektif sürekliliğin zaman içerisinde tutarlı, farklı kültürler ve gruplar için uygulanabilir olduğunu göstermektedir.

Zaman içerisinde bireyin kendini sürekli algılanması kişisel iyilik halini etkilediği gibi, algılanan kolektif süreklilik de kişilerin sosyal iyilik halleri ile ilişkilidir. Çünkü bireyler kendilerini zaman içerisinde devam eden bir grubun üyesi olarak algıladığında, grup ile daha fazla bağ kurulum ve gruba dahil olma hissi artarken, gruptan uzaklaşma ve ayrışma hissi de azalır (Sani ve diğerleri, 2008a). Bu görüşü test etmek için İskoçya'da hem öğrenci örneklemini hem de halk örneklemini ile gerçekleştirilen çalışmalarda algılanan kolektif süreklilik, sosyal iyilik hali ölçümleri ile olumlu yönde ilişkili bulunurken; anomi (kişinin gruba entegre olamama ve diğerlerine yabancılaşma hissi) ölçümleri ile negatif yönde ilişkilidir. Kişilerin

gruplarının algılanan kolektif sürekliliğine bağlı olarak sosyal entegrasyonlarını inceledikleri bir diğer çalışma da Sani, Bowe ve Herrera, (2008b) tarafından Valensiyalı katılımcılarla gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmanın bir diğer amacı da ulusal grupların yanında bölgesel gruplarda algılanan kolektif sürekliliğin nasıl değiştiğini gözlemlemektir. Algılanan kolektif sürekliliğin kişilerin kolektif benlik saygısını, sosyal iyilik hallerini ve gruba uyumsuzluklarını nasıl etkilediğini inceledikleri çalışmada, yüksek algılanan kolektif sürekliliğin grup mevcudiyetini arttırdığı ve bu artışın da daha yüksek kolektif benlik saygısına yönelttiğini göstermektedirler. Yüksek kolektif benlik saygısı ise katılımcıların sosyal iyilik hallerini olumlu, gruba uyumsuzluklarını ve dışlanmışlık hislerini de olumsuz yönde etkilemektedir. Yani dahil olunan grubun zamansal ve tarihsel bir süreklilik ile algılanması, grubun bir bütün olarak algılanmasına neden olmaktadır. Bir diğer deyişle, grubun bir bütün ve gerçek bir varlık olarak algılanması, aslında grubun zamansal sürekliliğine bağlıdır. Grubun bir bütün olarak algılanması da gruptan kaynaklı benlik saygısına katkıda bulunmakta, bu sayede bireyler kendilerini daha çok gruba dahil hissetmektedirler. Bir diğer çalışmada, Sani ve arkadaşları (2007) algılanan kolektif sürekliliğin ait olma ihtiyacı, belirsizliği giderme ihtiyacı, kolektif benlik saygısı ve kolektif mevcudiyet gibi sosyal kimlik değişkenleri ile olumlu yönde ilişkili olduğunu belirtmektedirler. Sonuç olarak algılanan kolektif süreklilik sosyal kimliği çeşitli yönlerden etkilerken, daha yüksek grup aidiyetine yönelmektedir.

Dahil olunan grubun zaman içerisinde kültürel ve tarihi olarak devam eden bir hikâye olarak algılanması, kişileri bireysel olarak etkilemesinin yanında, grup içi ve gruplar arası ilişkileri de etkiler. Grupların zaman içerisinde daha sürekli algılanmasının iç grup için olumlu etkileri olurken, dış gruplarla yönelik tutumları, dış gruplarla ilişkiye bağlı olarak etkilemektedir. Bir dış grubun sürekli olarak algılanması, şu anda o grup üyelerinin de geçmiş kültürel değerleri taşıdığını ve geçmiş tarihi olaylara dair sorumluluk hissettikleri inancına yöneltebilir. Bu inanıştan dolayı kolektif süreklilik bakımından sürekli ya da kopuk olarak değerlendirilmesi, bu dış grupların üyelerinin değerlendirmesine de yansiyabilir. Warner, Kent ve Kiddoo (2016) dış grupların sürekliliklerinin, dış grup ile geçmişte var olan ilişkinin kalitesine bağlı olarak gruplararası ilişkileri etkilediğini göstermektedirler.

Gerçekleştirdikleri ilk çalışmada şu anda olumlu, olumsuz ve nötr algılanan grupları incelediklerinde, olumlu ve nötr olarak algılanan dış gruplar sürekliliği yüksek olarak algılandığında bu gruplara yönelik tutumlar daha olumlu olmaktadır. Ancak dış grup üyelerine yönelik olumsuz duygular besleniyorsa, bu gruplar sürekli algılandığında daha olumsuz tutumlara yönelmektedir. Katılımcılar pozitif duygular besledikleri dış grup üyeleri ile daha az sosyal mesafe, negatif duygular besledikleri dış grup üyeleri ile de daha fazla sosyal mesafe arzulamaktadırlar. Gerçekleştirdikleri ikinci çalışmada, geçmiş ilişkiler bakımından müttefik ve düşman ilişkilere sahip ülkelere yönelik tutumları incelediklerinde benzer bulgulara ulaşmışlardır. Geçmişte müttefik olan gruplar, daha çok süreklilik sahibi olarak algılandığında daha olumlu değerlendirilirken, düşman olan gruplar kolektif süreklilik yükseldikçe daha olumsuz değerlendirilmektedir. Son olarak, katılımcıların Amerika ile geçmiş ilişkileri hakkında çok fazla bilgi sahibi olmadıkları bir ülke olan Slovenya'ya yönelik tutumlar incelenmiştir. Slovenya'nın seçilme nedeni, katılımcılar fazla bilgi sahibi olmadıkları için, Amerika ile geçmiş ilişkilerine yönelik manipülasyona izin vermesidir. Slovenya katılımcılara geçmiş ilişkileri olumlu ya da olumsuz olarak tanıtılmış ve ardından kolektif sürekliliği, süreklilik ve süreksizlik olarak manipüle edilmiştir. Sonuçlar geçmiş bulgularla tutarlı şekildedir. Slovenya geçmişte Amerika'nın müttefiki olarak tanıtıldığında algılanan kolektif sürekliliğinin artması daha olumlu tutumlara yöneltirken, geçmişte Amerika'nın düşmanı olarak çerçevelendirildiğinde algılanan kolektif süreklilik daha olumsuz tutumlara yönelmektedir. Sonuç olarak dış grupların kültürlerinin zaman ve tarih içerisinde devam eden varlıklar olarak algılanması, bu gruplarla ilişkileri etkilemektedir. Bu ilişki ulusal, dini ve organizasyonel gruplar için de geçerlidir.

III.3. Algılanan Kolektif Sürekliliğin İki Boyutu

Chandler ve arkadaşları (2003) bireysel süreklilik hissinin iki yol üzerinden gerçekleştiğini öne sürmektedirler. Bunlardan ilki, hayat boyunca gerçekleşen fiziksel ve psikolojik değişimlere rağmen benliğin derinliklerinde değişmeyen bir parça olduğu algısıdır. İkincisi ise hayatın farklı aşamalarının bir akış içerisinde ilerleyen dizinin bölümleri gibi birbirine bağlı olarak algılanmasıdır. Buradan yola çıkarak, Sani ve arkadaşları (2008b)

benlik sürekliliğinde olduğu gibi, grupların sürekli olarak algılanmasında da kültürel ve tarihi süreklilik olmak üzere iki temel boyuttan bahsetmektedirler. *Kültürel süreklilik*, grubun sahip olduğu belirli normların, inanışları, değerlerin ve geleneklerin nesilden nesile devam etmesidir. Yani bütün bir grup ve onun üyeleri, grubun içine işlemiş ve nesiller arası aktarılan bazı temel değerlere sahiptir. Bu devamlılık ve aktarım grubun sahip olduğu her değer için geçerli değildir. Periferik öneme sahip değerler zaman içerisinde değişime uğrayabilir ve süreklilik ifade etmeyebilir. Ancak grubun temel değerleri, olmuş, içine işlemiş, değişmez kabul edilen değerleri için kültürel süreklilik kavramından bahsedilebilir (Sani ve diğerleri, 2008a). Grupların oluşma sürecinde belirli değerler, yargılar ve inanışlar oluşur ve grubun varlığının devam edebilmesi de aslında bu değerlerin bir sonraki nesiller tarafından da devam ettirilmesi ile mümkündür. Bu devamlılık grup içerisindeki efsanelerin, masalların ya da hikâyelerin aktarımı ile, kahramanların hikâyelerinin devamlılığı ile gerçekleştirilebilir. Buna ek olarak, inşa edilen kültürel simgeler ve antik yapılar ile de devam ettirilebilir. Örneğin, Mısır'da inşa edilen eski piramlara halen saygı duyulması, bu saygı üzerinden “biz” kavramının devamlılığını sağlamaktadır (Sani ve diğerleri, 2008a, s. 161). Özetle bu kültürel elementler grup üyelerini birbirine bağlayan yapıştırıcılar olarak görülebilir.

Algılanan kolektif sürekliliğin ikinci boyutu olan *tarihsel süreklilik* ise grubun tarihindeki farklı zamanlarda gerçekleşen olayların nedensel olarak birbiri ile bağlantılı olarak algılanmasıdır. Bu nedensel bağlantı grubun tarihinin bir öykü gibi devamlılığına işaret eder. Nasıl ki geçmişte yaşadığımız olaylar bir nedensellik ile birbirine bağlıysa ve bizi şimdi olduğumuz kişi yapıyorsa, kültürel olarak da tarihte yaşanmış olaylar birbiri ile bağlantılı bir akışla ilerleyerek kolektif sürekliliği sağlar ve grubu şimdi olduğu haline getirir. Bir diğer deyişle grubun tarihi “sonsuz bir zincir gibi” devam eder (Sani ve diğerleri, 2008a, s. 161). Ait olunan grubun tarihsel sürekliliği, sosyal kimliğin de oluşması ve devam etmesi için önemli bir yere sahiptir. Jetten ve Wohl (2012) İngilizlerle gerçekleştirdikleri çalışmada tarihsel sürekliliğin ve süreksizliğin bireylerin sosyal kimliklerinin korunmasındaki rolünü incelemişlerdir. Katılımcılara İngiliz tarihinin sürekli olarak devam ettiği ya da kesintilere uğradığı ve süreklilik ile devam etmediğine yönelik manipülasyonlar uygulanmıştır. Ardından sosyal kimliğin korunmasını ölçmek amacıyla göçmenlere yönelik tutumlar ve

grubun geleceği hakkındaki kaygıları ölçülmüştür. Beklendiği gibi, grup aidiyeti yüksek olan katılımcılar için geçmişin ve şimdinin birbiri ile bağlantısız sunulması, katılımcıları göçmenlere daha çok karşı çıkmaya ve İngiltere'nin geleceği için daha çok kaygılanmaya yöneltmektedir. Ancak düşük grup aidiyeti olan grupta bu sonuçlar elde edilememiştir. Yani grup ile daha çok bağ hisseden katılımcılar, grubun tarihsel sürekliliğinden daha çok psikolojik fayda sağlarken, tarihsel süreksizliğinden de daha çok zarar görmektedirler. Tarihsel süreksizlik karşısında sosyal kimliklerini koruma ihtiyacı hissetmekte ve göçmenleri bir kimlik tehdidi olarak algılamaktadırlar, çünkü benlik ve grup aidiyeti birbirine daha çok bağlıdır.

Sani ve arkadaşları (2007) İtalyan ve İspanyol katılımcılarla gerçekleştirdikleri çalışmalarda algılanan kolektif sürekliliğin nispeten sabit olduğunu ve iki alt boyutunun birbiri ile ilişkili ancak farklı boyutlar olduğunu göstermişlerdir. Ek olarak, algılanan kolektif süreklilik, ait olma ihtiyacı, belirsizliği giderme ihtiyacı, kolektif benlik saygısı ve kolektif mevcudiyet gibi sosyal kimlik değişkenleri ile olumlu yönde ilişkilidir. Politik yönelim değişkeninde ise, sadece kültürel algılanan kolektif süreklilik ilişkili iken tarihi süreklilik politik yönelimden bağımsızdır. Bulgulara göre, algılanan kültürel süreklilik, sağ politik yönelim arttıkça artış göstermektedir. Sonuç olarak, algılanan kolektif süreklilik sosyal kimliği çeşitli yönlerden etkilerken, iki alt boyutu farklı mekanizmaları da etkileyebilir. Örneğin, tarihinde utanç duyacağı olaylar yaşamış olan gruplar, tarihsel olarak sürekli algılanmak istemeyebilir ancak kültürel sürekliliğin devam etmesi bu grupları bir arada tutuyor olabilir. Ya da çeşitli olaylar nedeni ile kültürel sürekliliği radikal değişimlere uğramış gruplar, kültürel süreklilik yerine tarihsel olayların birbiri ile bağlanması ile "bir" olabilirler. Örneğin, Siromahov, Buhrmester ve McKay (2020) algılanan kolektif süreklilik ve alt boyutları açısından Amerika ve Hindistan'ı karşılaştırdıklarında Hindistan'ın Amerika'dan daha yüksek algılanan kolektif süreklilik puanlarına ve daha yüksek kültürel süreklilik puanlarına sahip olduklarını gözlemlemişlerdir. Ancak tarihi süreklilik alt boyutunda farklılaşma gözlenmemiştir. Hindistan'ın kültürel olarak çok eski bir geçmişi olmasına rağmen tarihi olarak nispeten yeni bağımsızlığını alan bir ülke olduğu düşünüldüğünde ülkenin kültürel olarak devamlılığının olduğu ancak tarihi olarak

devamlılığının çok yüksek algılanmadığı sonucuna varılabilir. Benzer şekilde Müslümanlık karşıtı düşüncelerin algılanan kolektif sürekliliğin iki boyutundan nasıl etkilendiğini inceledikleri çalışmada Smeekes ve Verkuten (2014a) sadece kültürel sürekliliğin Müslümanlık karşıtı düşünceleri etkilediğini göstermektedir. Çalışmanın bulgularına göre algılanan kolektif sürekliliğin kültürel süreklilik boyutunda, katılımcılar Hollanda kültürünü daha yüksek zamansal süreklilikte algılandıkça Müslümanların varlığı kültürel sürekliliğe bir tehdit olarak algılanmakta ve bu yüzden de Müslümanların haklarını özgürce ifade etme imkânlarına karşı çıkmaktadırlar. Ancak bu etki tarihi süreklilik boyutunda gözlenmemektedir.

Algılanan kolektif sürekliliğin boyutları kişileri ve gruplar arası ilişkileri farklı etkileyebildiği gibi, bireysel ve kültürel özelliklerden de değişen şekillerde etkilenebilir. Kültürel süreklilik boyutu, kültür için geçerli değerler ve inanışların olduğu ön kabulüne dayanır. Yani kültürün öğelerinde bir sabitlik ve zamansal anlamda da değişmezlik söz konusudur. Tarihi süreklilik ise tarihi olayların nedensel olarak birbirine bağlanmasını ifade eder. Bir diğer deyişle sabitlikten ziyade değişimi kabul eder ancak bu değişimlerin birbiri ile bağlantısını göz önünde bulundurur. Siromahov ve arkadaşları (2020) sosyal-özcülüğün (social essentialism; dahil olunan grubun temel değer ve öğelerinin sabit, adeta genetik bir şekilde aktarıldığına yönelik inanç) ve kişisel kimliğin grup kimliği ile karışmasının algılanan kolektif sürekliliğin boyutlarını yordama gücünü incelemişlerdir. Çalışmanın bulguları sosyal özcülüğün, algılanan kolektif sürekliliğin hem kültürel hem de tarihi alt boyutlarını yordadığını (Amerika örnekleme için), ancak kişisel kimlik ile grup kimliğinin karışmasının sadece kültürel alt boyutu yordadığını göstermektedirler. Yani benliklerini tanımlarken, grup kimliğini de kişisel benliğine dahil eden kişiler, grubun kültürel öğelerini de zaman içerisinde devamlı algılamaktadırlar.

Dahil olunan grubun sürekliliği, bireylere, kolektif bir kimlik, gurur ve amaç sağladığı için grubun tarihinin nasıl temsil edildiği ayrı bir önem arz etmektedir. Gruplar kendilerine gurur veren, başarıları anımsatan ve bu başarıları devam ettiren geçmiş kişileri ve olayları devam ettirmek isterler (Sani ve diğerleri, 2008a). Bu amaçla sosyopolitik olayların temsil edilmesinde, algılanan kolektif süreklilik ve bu sürekliliğin hangi olaylar ve

değerler üzerinden sağlandığı kullanılabilir. Örneğin, görece daha kısa bir tarihe sahip Avusturalya gibi ülkelerde kültürel süreklilik daha az önem arz edebilir (Smeekes ve Verkuyten, 2014a) ya da geçmişinde olumsuz bir tarihe sahip Almanya gibi ülkeler tarihsel süreklilikten uzaklaşmayı gruplararası ilişkiler açısından daha sağlıklı bulabilir (Bilewicz, 2007; Sahdra ve Ross, 2007). Sonuç olarak kolektif sürekliliğin işaretleri kültürün devamlılığını sağladığı gibi, bu işaretlerin yok edilmesi kültürün devamlılığın kırılmasına da neden olabilir. Gruplar, içerisinde çeşitli kültürleri ve normları bir arada bulundurur, kolektif süreklilik açısından hangisinin tarih ve norm olarak seçileceği özellikle gruplararası ilişkilerde temel belirleyici rol oynayabilir. Smeekes ve Verkuyten (2014) Hristiyanlık ve dinlere karşı tolerans normlarının sürekliliğini manipüle ettikleri çalışmada, Hristiyanlık sürekliliği alan katılımcılar Müslümanlara yönelik özgürlüklere karşı çıkarken tolerans sürekliliği koşulunda katılımcılar Müslümanların özgür ifade haklarını desteklemektedirler. Yani kültürel süreklilik durumunda hangi kültürel ögenin tehdit edildiği veya süreklilik sağladığı dış gruplara yönelik tutumların belirlenmesinde etkili olmaktadır.

III.4. Algılanan Kolektif Süreklilik ve Mekan

Mekanlar bireyler için olduğu kadar gruplar için de önemli bir yer tutar. Gruplar geçmiş yaşanmışlıklara anlamlar yükleyerek şimdi nasıl olduklarına yönelik çıkarımlarda bulunurlar ve geleceğe dair öngörülerde bulunabilirler (Lyons, 1996). Ancak grup içerisindeki her bir bireyin tek tek olayları hatırlaması mümkün değildir. Mekanlar bu hatıralara ev sahipliği yaparak grup hafızasının canlı tutulmasına ve hatırlamaya yardımcı olur. Mekanlar hem kişiler hem de gruplar için kimliklerinin birer temsili olan sembollerdir (Devine-Wright ve Lyons, 1997). Jakobi ve Stokols'e göre (1983) mekanlar, grupları bir arada tutan tarihin fiziksel göstergeleridir, çeşitli duygu ve değerlerin temsilleri olarak hatırlanır ve grup için önem taşırlar. Bir diğer deyişle, mekanlar grup üyeleri tarafından paylaşılan anlamların, hafızanın, değerler ve duyguların mahzenidir (Devine-Wright ve Lyons, 1997). Özetle mekanlar bir nevi grubun hafızasının kaydını tutan papirüslerdir.

Tarihi önemi olan mekanlar grubun farklılığını, sürekliliğini ve zamansal olarak bütünlüğünü temsil ettiği için grup kimliğinin korunmasında rol oynayabilirler (Lyons,

1996). Ancak unutulmamalıdır ki, her tarihi olay her bir grup üyesi için aynı algılanmayabilir, farklı yorumlar ve farklı hafıza temsilleri mekanların da farklı kodlanmasına neden olabilir. Devine-Wright ve Lyons (1997) İrlandalılarla, tarihi öneme sahip mekanların İrlandalı kimliğine katkısı ve bu mekanların temsilleri üzerine kapsamlı bir çalışma gerçekleştirmişlerdir. Çalışmanın bulguları çeşitli tarihi mekanların İrlandalı olmayı hatırlattığını ve İrlanda kimliğine katkıda bulunduğunu göstermektedir. Bu mekanlar özellikle ulusal öneme sahip, bağımsızlık savaşında anlamlı bir yere sahip mekanlardır. Ancak mekanların önemi ve bu mekanların temsilleri tarihin nasıl yorumladığına göre değişmektedir. Örneğin, geleneksel aktivitelere katılan gruplar için Genel Posta Binası, İrlanda bağımsızlığının temsili olduğu için gurur gibi olumlu değerlerle anılırken; geleneksel olmayan grup için İrlanda Cumhuriyet Ordusu (İRA) ile eşleştirildiğinden utanç ve üzüntü gibi değer ve duygularla temsil edilmektedir. Mekanlar, farklı gruplar için sosyal hafızanın farklı ipuçları olarak davranmaktadır. Ulusal geçmişle ilgili farklı sosyal hafızaları canlandırmakta ve bu da farklı duygu ve bilişleri ortaya çıkarmaktadır. En nihayetinde, tarihi mekanlar çeşitli sosyal olaylara tanıklık etmiştir ve belirli şekillerde hatırlanırlar. Tarihi mekanlar ulusal kimliğinin oluşturulmasında ve korunmasında önemli bir role sahiptir.

Grupların kolektif sürekliliği, grubun tarihinin ve kültürünün nasıl algılandığıdır (Sani ve diğerleri, 2007). Bu algılar, aynı zamanda çeşitli fiziksel ve somut örneklerle şekillenebilir veya temsil edilebilir. Özellikle tarihi mekanlar, kalıcı olmaları nedeni ile gruba dair bir süreklilik hissinin oluşmasına katkıda bulunabilirler (Bilgin, 2013). Yunanistan'daki Akropolis, Anadolu'daki Efes Harabeleri, Bergama gibi mekanlar geçmiş antik kentlerin kalıntıları olmalarının yanında, bu topraklarda yaşayan insanların geçmişte nasıl hayatlar yaşadıklarını günümüze taşıyan simgelerdir. Yani tarihi mekanlar bir nevi geçmişin simgeleridir ve geleceğe de grubun işaretlerini taşıyacak olan yapılardır. Nemrut Dağı'ndaki heykeller gibi bazı yapılar genel insanlığın tarihini simgelerken, Topkapı Sarayı gibi bazı yapılar ise grupların tarihini simgeler. Bu tarihi simgeler tahrip edildiğinde grupların sürekliliğinin de tahrip edileceği düşünülür. Örneğin, 11 Eylül saldırılarında İkiz kulelerin hedef seçilmesinin nedeni ekonomik ve politik öneminin yanında şehrin bir temsiline olmasıdır, bu nedendir ki, bu saldırı tarihi bir kırılma işareti olarak adlandırılmaktadır

(Rice, 2001). Sani ve arkadaşları (2008a) eski Yugoslavya'da savaş zamanında hiçbir stratejik önemi olmamasına rağmen Mostar köprüsünün yıkılmasını, Bosnalıların bu yapıyı etnik gruplarının sürekliliğinin bir temsili olarak görmelerine bağlamaktadırlar. Bu yapının yıkılması ile Bosna etnik grubunun da yıkılacağı algısından kaynaklanmaktadır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DEHŞET YÖNETİMİ KURAMI VE MEKAN

Dehşet Yönetimi Kuramının mekan ile ilişkisine yönelik çalışmalar üç ana grupta toplanabilir. Bu araştırmaların ilk grubu mezarlık gibi ölümü çağrıştıran mekanların ölümlülük belirginliği yaratmak amacıyla kullanıldığı çalışmalardır. İkinci grup çalışmalar ise mekanları bağımlı değişken olarak ele almakta ve ölümlülük belirginliğinden sonra kişilerin savunma mekanizmalarını çoğunlukla mekânsal göstergeler açısından (örn. kişiler arası mesafe) incelenmektedir. Üçüncü grup ise, bir değer olarak ele alınan çevre koruma davranışı ve doğa ile ölümlülük belirginliğinin ilişkisini inceleyen çalışmalardır.

Mekanların ölümlülük belirginliği yaratma etkisinin incelendiği çalışmalarda doğası gereği ölümü çağrıştıran mezarlıklar en sık kullanılan mekanlardır. Katılımcıların mezarlığın içinden geçen kişilerden seçilmesi (Gailliot ve diğerleri, 2008), mezar taşlarından oluşan bir video gösterilmesi (Frietze ve Cohn, 2018; Rosenbloom, 2003), sanal gerçeklik gözlükleri sayesinde sanal bir mezarlık ortamı yaratılması (Chittaro ve diğerleri, 2017), mezarlığın önünde görüşme yapılması (Jonas ve diğerleri, 2005) ve mezarlık fotoğraflarının gösterilmesi (Lee ve Kim, 2020) gibi çalışmalar buna örnek gösterilebilir. Bunun yanında terörist saldırılar sonucunda yıkılmış binaların katılımcılara gösterilmesi yoluyla da mekânlar sayesinde ölümlülük belirginliği sağlanmaktadır (Vail, Arndt, Motyl ve Pyszczynski, 2012). Örneğin, riskli araba sürme davranışlarından biri olan araba kullanırken cep telefonu kullanma niyetlerinin incelendiği çalışmada Frietze ve Cohn (2018) ölümlülük belirginliğini iki farklı manipülasyon ile sağlamışlardır. İlkinde katılımcılara üzerinde kendi isimlerinin yazılı olduğu mezar taşları gösterilmiş, ikinci manipülasyonda da soyadlarının yazılı olduğu aile mezarlığına ait mezar taşları gösterilmiştir. Kontrol koşulundaki katılımcılara ise ölüm ile ilgili olmayan nötr fotoğraflar sunulmuştur. Çalışmanın bulguları her iki şekilde de ölümlülük belirginliği alan katılımcılarda araba kullanırken cep telefonu kullanmaya yönelik olumsuz tutumlarında artış ve bu davranışı gerçekleştirme niyetlerinde de azalma gözlenmiştir. Gerçekleştirilen çalışmalar, ölümlü olmayı çağrıştıran mekanların ölümlülük belirginliği yaratmada etkili olduğunu göstermektedir.

İkinci grupta yer alan çalışmalar incelenirse, literatürde mekanın bağımlı değişken olarak ele alındığı az sayıda çalışma mevcuttur. Bu çalışmaların hepsinde ölümlülük belirginliği ardından katılımcıların farklı mekansal düzenlemelere ilişkin tercihleri incelenmiştir. Örneğin, Cox ve arkadaşları (2008) katılımcılardan, beraber çalışacakları partner için sandalyelerin konumlarını ayarlamalarını istemiş ve sandalyeler arasında kalan mesafe bağımlı değişken olarak ölçülmüştür. Bir diğer çalışmada, Wisman ve Koole (2003) katılımcılardan gelecekte gerçekleştirecekleri grup tartışması sırasında oturmak istedikleri sandalyeleri seçmeleri istenmiştir. Katılımcının seçtiği sandalyenin konumuna göre grup ile beraber olmak istediği ya da yalnız olmak istediği yönünde çıkarım yapılması planlanmaktadır. Son olarak, kişilere ölümlü olmayı hatırlattığı gerekçesi ile katılımcılardan ölümcül kanser hastalarıyla kuracakları ilişkide ne kadar yüz yüze bakmak istedikleri katılımcıların sandalye düzenlemeleri aracılığıyla ölçülmüştür (Smith ve Kasser, 2014). Bahsi geçen çalışmalar dehşet yönetimi kuramı ile ilişkisel mekan tasarımlarının incelendiği bölümde detaylı olarak anlatılmaktadır.

Üçüncü grup çalışmalar, çoğunlukla çevre koruma davranışı ve insan-doğa arasındaki ilişkiye odaklanmaktadır. İnsan-doğa ilişkisi birbiri ile çelişen duygular içerir; doğa bir yandan vahşi, kontrol edilemez ve tehlikeli görülürken bir yandan da rahatlatıcı, huzur verici ve insanın bir parçası olarak temsil edilir. İnsanın doğa ile olan ilişkisindeki bu karmaşıklık, ölümlülük durumunda da farklı etkilerin ortaya çıkması ile kendini göstermektedir (Fritsche ve Hoppe, 2018). Ölüm ile vahşi doğanın ilişkisini anlamak amacıyla gerçekleştirdikleri ilk çalışmada Koole ve Van Den Berg (2005) katılımcılara aile, politika ve ölümün de içinde bulunduğu farklı konular vermişlerdir ve bu konuları hangi mekan ile ilişkili (vahşi doğa veya insan eli oluşturulmuş mekanlar) düşündüklerini belirtmelerini istemişlerdir. Beklendiği üzere katılımcıların ölüm ile vahşi doğayı eşleştirdikleri gözlenmiştir. İkinci çalışmada ise ölümlülük ile vahşi doğanın ilişkisini doğrudan inceleyebilmek için katılımcılara önce ölümlülük belirginliği manipülasyonu uygulanmış, ardından da farklı doğa manzarası fotoğrafları gösterilmiş ve bu mekanları ne kadar güzel bulduklarını belirtmeleri istenmiştir. Gösterilen doğa manzaralarının bir kısmı vahşi doğa manzarası iken bir kısmı da insan eli ile inşa edilmiş (örn. ekilerek sıralı şekilde hazırlanmış orman) doğa görüntüleridir.

Çalışmanın bulguları ölümlülük belirginliği koşulundaki katılımcıların, kontrol koşuluna göre insan eli ile inşa edilmiş doğayı daha güzel değerlendirdiklerini, vahşi doğanın güzelliklerinin değerlendirilmesinde ise tersi bir etkiyi gözlemlemişlerdir. İnsanın doğa ile bağlantısında dindarlığın ve ölümlülüğün etkisini inceleyen bir diğer çalışmada katılımcılara köktendincilik ölçeği uygulanmış ve ardından ölümlülük belirginliği gerçekleştirilmiştir (Vess ve diğerleri, 2012). Çalışmada kişilerin doğa ile ne kadar bağlantılı hissettikleri ölçüldüğünde ölüm belirginliği alan köktendincilik eğilimi yüksek katılımcıların daha az doğa ile bağlantılı hissettikleri bulunmuştur. Kişilerin ölümlülük durumunda doğaya yönelik tutumlarının incelendiği bir diğer çalışmada katılımcılara ölümlülük belirginliği ardından çeşitli ağaç fotoğrafları gösterilmiş ve bu ağaçları insanlara atfedilen sıfatlar (bilge, kendine güvenli, farkındalığı yüksek) ile değerlendirmeleri istenmiştir. Ölümlülük belirginliği koşulundaki katılımcılar, kontrol koşulundaki katılımcılara kıyasla ağaçlara daha az insan özelliği atfetmişlerdir (Norenzayan, Hansen ve Cady, 2008). Bu çalışmalar çoğunlukla ölümlülük belirginliğinden sonra kişilerin doğa ile bağlarını koparmaya çalıştıklarını ve doğadan uzaklaşma eğilimleri gösterdiklerini göstermektedir.

DYK ve mekanı birleştiren çalışmaların büyük bir çoğunluğu çevreci davranış ve tutumlara yönelmektedir. Dünya Değerler Araştırması'nın 2010-2014 yılları arasındaki verilerine göre katılımcıların yaklaşık %76'sı çevreye ve doğaya önem verdiklerini belirtmektedir ve 2017-2020 arasında gerçekleştirilen araştırmaya göre de katılımcıların %54'ü ekonomik büyüme ve çevre sorunları arasında bir tercih yapmaları gerektiğinde çevre sorunlarını tercih etmektedir. Görüldüğü üzere, özellikle son yıllarda “çevre koruma” bir değer olarak insanların hayatında yer etmeye başlamıştır. Çevreci olmak, DYK içerisinde de bir kültürel dünya görüşü çerçevesi olarak ele alınmaktadır. Bu araştırmalar arasında ölümlülük belirginliğinin çevre sorunlarına yönelik daha çok kaygı duymaya ve duyarlı olmaya yönlendirdiği (Vess ve Arndt, 2008), çevre korumaya yönelik motivasyonları arttırdığı (Fritsche ve Häfner, 2012), çevre koruma niyetini ve yeniden kullanılabilir bardakları kullanma istediğini arttırdığı (Fritsche, Jonas, Kayser ve Koranyi, 2010) gözlenmiştir. Ancak gerçekleştirilen çalışmalarda ölümlülük belirginliğinin daha fazla çevreci davranışa yöneltmesinde, kişilerin benliklerini çevreci olarak tanımlamaları önemli

yer tutmaktadır. Örneğin, Vess ve Arndt'nin (2008) gerçekleştirdiği çalışmada, katılımcılar için çevreci bir birey olmanın kendileri için ne kadar önemli olduğu ölçüldükten sonra ölümlülük belirginliği manipülasyonu uygulanmış ve çevreye yönelik kaygıları ölçülmüştür. Çevreye yönelik kaygılar hem ormana zarar verilerek inşa edilecek bir su parkına yönelik tutumlarını belirtmeleri hem de sunulan makalelerden (3'ü çevre korumasını destekleyen ve 3 'ü reddeden) okumak için ilgilendikleri makaleleri seçmeleri istenerek ölçülmüştür. İki ölçümün bulguları birbirine çok paralel olduğu için analizler ölçüm sonuçları birleştirilerek gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın bulgularına göre, benliğini çevrecilik ile tanımlayan katılımcılar için ölümlülük belirginliği çevreye yönelik kaygıları arttırırken, çevreci olmayı önemsemeyen katılımcılarda ise azaltmaktadır. Benzer şekilde ölümlülük belirginliğinden sonra çevre koruma niyetindeki ve yeniden kullanılabilir bardakları kullanma istediğindeki artış çevreci olma normu belirgin hale getirilen katılımcılarda gözlenmiştir (Fritsche ve diğerleri, 2010). Yani, ölümlülük ile insan-doğa ilişkisinin incelemesi için, çevreci değerlerin belirgin olması ve kişilerin bu değerlerin farkında olması gerekmektedir (Fritsche ve Hoppe, 2018).

Özetle, DYK literatürü ile çevre psikolojisini birleştiren çalışmalar çoğunlukla çevreyi bir araç olarak kullanmakta (örn. ölümlülük belirginliği manipülasyonu amacıyla) veya günümüzün en büyük sorunlarından biri olan çevrecilik davranışları ve tutumlarına yönelmektedir.

IV.1. Dehşet Yönetimi Kuramı ve Ev

DYK'ya göre, benlik saygısı gibi çeşitli psikolojik yapılar ölümlülük belirginliğinden doğan kaygıyı engelleme işlevi görmektedir. Öte yandan, ev de bir mekan olarak insanların hayatında, koruma sağlama, kimliği yansıtma gibi farklı psikolojik işlevlere sahiptir. Evin psikolojik fonksiyonları göz önünde bulundurularak, üç rota üzerinden ölümlülük belirginliği ardından ortaya çıkan kaygıyı engellemede rol oynayabileceği akla yatkın görünmektedir. Bu rotalardan ilki, evin sağladığı fiziksel koruma ve güvenlik sayesinde doğrudan ölümden koruyabileceği fikri üzerinden ele alınmıştır. İkinci olarak, evin benlik ile ilişkisinden yola çıkarak, benlik saygısını destekleyici bir etkisi olabileceği düşünülmektedir. Üçüncü rotada

ise, evin, kişiye hem benlik anlamında hem de kültürel anlamda sağladığı süreklilik ve devamlılık hissinden yola çıkılmıştır.

Fiziksel Koruma

Evin bir mekan olarak en temel işlevlerinden birisi kişiye sağladığı fiziksel koruma ve güvendir. Ev, genellikle dört duvar ile çevrili, içerisinde kişinin ihtiyaçlarını giderebildiği, beslenip üretim yapabildiği, dışarıdaki tehlikelerden korunabildiği bir sığınak ve korunak işlevi görür (Després, 1991). Kapalı bir mekan insanlığın temel ihtiyaçlarından bir tanesidir, konut ya da yaşayacak bir yer olmazsa sağlığımız tehdit edilir (Richardson, 2019). Ev, bir çocuk için dünyaya geldiği, korunduğu, beslendiği yani temel hayati ihtiyaçlarının karşılandığı yerdir. Evin sağladığı güvenlik hissi, temel ihtiyaçlarının karşılanması ile başlar, zaman içerisinde evin bir anlamı olarak inşa edilir. Çocuk, aynı zamanda, ev içerisinde özgürdür; evin sağladığı belirli sınırlar dahilinde kontrol edebildiği bir alana sahiptir. Bu alan içerisinde keşfedebilir ve kendini geliştirebilir. (Csikszentmihalyi ve Rochberg-Halton, 1981).

İlginçtir ki, eve yönelik bu koruma ve güvenlik hissi çok tehlikeli, savaş olan bölgelerde yaşayan insanlar için de geçerlidir (Billig, 2006). Bu bölgelerde yaşayan insanlar evlerine bağlanmaları arttıkça savaş kaynaklı tehlikeyi daha az tehlikeli olarak algılamaktadırlar ve evlerini terk etmeye daha isteksiz olmaktadır. Öyle ki Billig'in çalışmasında bir katılımcı evini "Evim benim kalem" şeklinde tanımlamaktadır. Benzer şekilde sel bölgesinde yaşayan insanların, sel zamanı güvenli davranmamasının en önemli nedenlerinden bir tanesi de evlerinin onları doğal afetlerden koruyacağına dair inançlarıdır (Harries, 2008).

Benlik Saygısı

Evin anlamları üzerine gerçekleştirilen çalışmalar, evin, sosyal kimliğin bir parçası olduğunu ve kimliklerin ev aracılığı ile gösterildiğini belirtmektedir (Bilgin, 2016; Després, 1991). İnsanlar mekanları değiştirerek, dönüştürerek, içerisinde yaşayarak ve bu mekanlarda çeşitli anılar biriktirerek, mekanı, herhangi bir yer olmaktan çıkarır; kendi mekanı haline getirir (Göregenli, 2015a). Süreç içerisinde gerçekleşen bu dönüşüm sayesinde kişiler evleri ile bağ kurarlar ve evi benliklerinin bir parçası haline getirirler. Yani ev, kişinin benliğinin

dışa yansıyan tablosu olur ve hayatını temsil eder (Park ve Ko, 2020). Evin benlik ile bu yakından ilişkisi ve ev aracılığı ile gerçekleşen kendini yansıtma süreci aynı zamanda kişilerin benlik saygısına da katkıda bulunabilir.

Evin benlik saygısı ile ilişkisi en temelde, evin, kişinin biricikliğini ortaya çıkarmasından kaynaklanır. Günümüzde herkes birbirine benzer apartmanlarda, toplu konutlarda yaşamasına rağmen, içinde yaşanan her ev birbirinden farklıdır. Evlerin ve mekanların tasarımları sayesinde kişiler, bu mekanları kullananlar hakkında çıkarımlarda bulunabilir (Ridoutt ve diğerleri, 2005). İnsanların evleri aracılığı ile verdiği “ben farklıyım” mesajı, benlik saygısını yükseltmesine yardımcı olabilir. Mekanların kişiselleştirilmesinin benlik saygısı ile ilişkisinin incelendiği bir çalışmada, sınıflarını kişiselleştirmesine izin verilen ilkökul birinci sınıf öğrencilerinin benlik saygılarının yükseldiği gözlenmektedir (Maxwell ve Chmielewski, 2008).

Evin benlik ile ilişkisini inceleyen bir diğer çalışmada Yang, Sedikides, Yue ve Cai (2020) Çinli öğrencilerle çalışmışlardır. Sadece kadın katılımcılarla gerçekleştirdikleri ilk çalışmada evde olma hissi ve kamusal bir meydana olma hissi manipüle edilmiş ve katılımcıların stereotipik benlik tehditlerine ne kadar açık oldukları ölçülmüştür. Normalde, benlik tehdidi karşısında insanların çeşitli savunma mekanizmalarına girmeleri beklenir, ancak benliğin olumlandığı durumlarda bu savunma mekanizmaları gözlenmemektedir. Bu çalışmada da evde olmayı hisseden katılımcılar, kamusal bir meydana olmayı hisseden katılımcılara kıyasla benlik tehditlerini daha olumlu karşılamışlardır. İkinci çalışmada ise evde olma hissinin benlik tehditlerine karşı tampon görevi görmesi test edilmiştir. Katılımcılara evde olma hissi manipülasyonunun ardından yer-yön bulmaya yönelik benlik tehdidi uygulanmıştır. Beklendiği üzere evde olma hissi manipülasyonu alan katılımcılar benlik tehdidi ardından yer-yön bulma testinde daha başarılı performans göstermiştir. Bu iki çalışma evin, benlik tehditleri karşısında koruyucu işlevini gözler önüne sermektedir. Evde olma hissi, benlik saygısına katkıda bulunarak, öz-olumlama görevi görerek benliğin tehdit edilmesi durumunda koruyucu kalkan işlevi görmektedir.

Kültürel ve Kişisel Devamlılık

Ev, kişiler için hem fiziksel hem de psikolojik bir referans noktasıdır (Sixsmith, 1986). Fiziksel bir referans noktası olarak sabah işe ya da okula giderken çıkılan, akşam dönülen, ya da seyahate giderken ayrılan ancak seyahat bittiğinde dönülen bir mekandır. Her zaman oradadır ve kişinin dönüşünü bekler. Psikolojik olarak ise kişinin genellikle çocukluğunun geçtiği ya da kendi olduğu ve kendi olarak kalmaya devam edebileceği bir yerdir.

Dovey (1985) evin sürekliliğini zamansal düzen olarak ifade etmektedir. Ev bir başlangıç ve çıkış noktası olmasının yanında bir süreç ifade eder. Geçmiş anıların oluşturduğu bir başlangıç, içinde yaşanan anılarla birleşerek kişi için bir akış, hikâye oluşturur. Kim olduğumuzu ve nereden geldiğimizi hatırlatır (Dovey, 1985; Manzo, 2005). Evin zamansal devamlılık içermesinin bir nedeni özellikle çocukluğun geçtiği evin, geçmiş anıları hatırlatması, kişinin zaman içerisinde geçirdiği değişim ve dönüşümlere işaret etmesidir (Sixsmith, 1986). Örneğin çocukluk ve gençlik fotoğrafları ile kişi kendi geçmişini ve sürekliliğini takip edebilir (Csikszentmihalyi ve Rochberg-Halton, 1981). Benzer şekilde ev içerisinde devamlı yapılan aktivitelerle (belirli yemek saatlerinin olması, eve girdiğinde anahtarı belirli bir yere koymak gibi) oluşturulan süreklilik zamansal bir devamlılık da oluşturur.

Csikszentmihalyi ve Rochberg-Halton (1981) evdeki eşyaların kişiler için önemine dair gerçekleştirdikleri kapsamlı çalışmada, en önemli eşyaların, yani aslında evi ev yapan ve evi hatırlatan eşyaların, her zaman anısı olan eşyalar olduğu göze çarpmaktadır. Kimisi kişilere çocukluğunu, kimisi aile üyelerini hatırlattığı için bu eşyalar önemlidir. Öte yandan bu eşyaların her biri kişinin geçmişini, şu anını ve geleceğini ifade etmektedir. Yani kişisel bir süreklilik göstergeleridir. Bu süreklilik, aynı zamanda kişinin dünyadaki kalıcılığına bir diğer anlamı ile ölümsüzlüğüne işaret etmektedir. Önem verilen eşyaların kategorileri incelendiğinde de benzer şekilde kalıcılık ve sabitlik işareti olan mobilyaların en çok değer verilen eşyalar olduğu gözlenmektedir. Eşyalar ve mekanlar aracılığı ile sağlanan bu sonsuzluk hissi, kişilere ölümsüzlük hissi sağlayabilir ve ölümlülük belirginliğinden doğan kaygı ile baş etmelerine yardımcı olabilir.

Evin sağladığı bu devamlılık ve süreklilik kişilerde nostalji hissi yaratabilir. Nitekim Juhl, Routledge, Arndt, Sedikides ve Wildschut (2010) insanların nostalji eğilimlerinin varoluşsal tehdit karşısındaki işlevini 3 çalışma ile test etmeyi amaçlamışlardır. İlk çalışmada katılımcıların nostaljik olma eğilimlerini ölçülmüş ve ölümlülük belirginliği ardından kültürel dünya görüşleri ölçümü olarak okudukları üniversiteyi eleştiren bir makale okutulmuştur. DYK'ya göre ölümlülük belirginliğinin eleştirel yazara yönelik verilen tepkileri arttırması beklenirken bu etki sadece düşük nostalji eğilimine sahip katılımcılarda gözlenmiştir. Düşük nostalji eğilimine sahip katılımcılar, eleştirel yazarı ölümlülük belirginliği koşulunda kontrol koşuluna göre daha olumsuz değerlendirmişlerdir. Ancak yüksek nostalji eğilimine sahip katılımcılarda bu fark bulunamamıştır. İkinci çalışmada da benzer şekilde, ölümlülük belirginliğinin ölüm kaygısı üzerine etkisi incelendiğinde sadece düşük nostalji eğilimine sahip katılımcıların ölümlülük belirginliğinden sonra yüksek ölüm kaygısı duyduklarını, yüksek nostalji eğilimine sahip katılımcıların bu kaygıyı hissetmedikleri gözlenmiştir. Son olarak, üçüncü çalışmada ise yüksek nostalji eğilimi olan katılımcıların ölümlülük belirginliğinden sonra daha nostaljik olduklarını göstermektedirler. Yani ölüm belirginliğinden sonra ortaya çıkan kaygıyı engellemek için katılımcılar nostaljik bir eğilim göstermektedirler ve nostalji eğiliminin yüksek olması doğal bir koruma sağlayabilmektedir. Benzer şekilde Routledge, Arndt, Sedikides ve Wildshut (2008) katılımcıların nostalji eğilimlerini manipüle ettiklerinde, nostaljik olmanın ölüm belirginliğinin etkisinde kaygı engelleme işlevi gördüğünü ve katılımcıların ölüm düşüncelerinin daha az erişilebilir olduğunu göstermektedir. Bu çalışmalar, nostaljinin ölümlülük belirginliği karşısındaki koruyucu rolünü vurgulaması bakımından önemlidir. Mekansal ipuçlarının, özellikle “ev” ile ilgili olanlarının, nostalji ile ilişkili olabileceğini düşünmek akla yatkın görünmektedir. Ev, içerisindeki eşyalar ve anılar ile bir bütünlük sağlayarak geçmiş ve geleceği birleştirir (Manzo, 2005), bu sayede de kişiler için kendi evlerini düşünmek bir nostalji etkisi yaratabilir. Yani evini düşünmenin ve evde olduğunu hissetmenin, doğal bir nostalji manipülasyonu olarak işlemesi beklenebilir; bu yolla da ölümlülük belirginliğinden doğan kaygı ile baş etmede kişilere bir süreklilik sağlayarak, onları ölümlülüğün kaygısından koruyabilir.

Fiziksel olarak evin değil ancak evde olma hissini Dehşet Yönetimi Kuramı ile incelendiği bir çalışma bulunmaktadır. Yang ve arkadaşları (2020) açık ölüm belirginliği manipülasyonunun ardından katılımcılardan evde olma hissini ya da kamusal bir meydana olma hissini hayal etmelerini ve hissettikleri duyguları betimlemelerini istemişlerdir. Ardından katılımcılara yüksek statülü bir ürün olarak iPad tanıtımı yapılmış ve katılımcıların ürünü değerlendirmeleri istenmiştir. DYK'na göre ölüm belirginliği ardından ortaya çıkan kaygı ile baş etmek için insanlar kültür içerisinde yüksek statü göstergesi olan ürünlere daha fazla değer verirler. Ancak benliği destekleyen psikolojik yapılar güçlendiğinde bu eğilim ortadan kalkmaktadır. Çalışmanın sonuçları evde olma hissini hayal eden katılımcıların ölüm belirginliği ardından yüksek statülü ürünleri daha az arzuladıklarını göstermektedir. Bir diğer deyişle, bu çalışma, evde olma hissini ölümlülük belirginliği karşısında kaygı engelleme işlevi gösterdiğini doğrulamaktadır.

Sonuç olarak ev, sosyal, fiziksel ve kültürel öğeleri içinde barındıran psikolojik ve duygusal bir mekandır. Ev, sağladığı koruma işlevi sayesinde sığınak görevi görür; kişinin benliğinin ve kimliğinin bir temsili olarak benlik saygısına katkıda bulunur ve kendi hikâyesindeki sürekliliği hatırlatarak sonsuzluk hissi sağlar.

IV.2. Dehşet Yönetimi Kuramı ve İlişkisel Mekanlar

Dehşet yönetimi kuramı ile ilgili çalışmalar incelendiğinde, insan-doğa ilişkisi çalışılmış olmasına rağmen genel olarak fiziksel mekanın veya fiziksel mekan düzenlemelerinin doğrudan ölümlülük belirginliği ile etkileşiminin incelendiği çalışmalara rastlanmamıştır. Ancak kişiler arası yakınlığın bir görünüşü olan “bağlanma”nın DYK ile ilişkisi özellikle son 20 yılda sıklıkla çalışılmıştır. Yakın ilişkilerin dehşet yönetimi üzerindeki rolünü incelemek amacıyla gerçekleştirilen derleme çalışmasında, yakın ilişkilerin ölümlülük belirginliğinden doğan kaygıyı engellemede ciddi bir rolü olduğu gösterilmektedir (Plusnin, Pepping ve Kashima, 2018). Bu alanda gerçekleştirilen çalışmalar ölümlülük belirginliğinin romantik cinsel ilişki arzusunu arttırdığını (Birnbaum, Hirschberger ve Goldenberg, 2011), ilk görüşte aşk gibi romantik ideolojilere inanmayı tetiklediğini (Smith ve Massey, 2012), romantik ilişki ile ilgili kelimelerin aktivasyonunu

arttırdığını (sadece kadınlarda) (Arndt, Greenberg, ve diğerleri, 2002), ilişkiye bağlılığı arttığını (Florian ve diğerleri, 2002) ve sosyal iletişimi başlatma yönünde arzuları arttırdığını (Taubman-Ben-Ari, Findler ve Mikulincer, 2002) göstermektedir. Özetle, ölümlülük belirginliği, kişileri yakın ilişkilerine bağlanmaya ve var olan ilişkilerini sürdürmeye yöneltmektedir. Bunun yanında ölümlülük belirginliğinin ardından yakın ilişkilerde ya da romantik ilişkilerde fiziksel ve duygusal olarak yakınlık (intimacy) ihtiyacının da arttığı gözlenmektedir (Schaefer ve Olson, 1981; Waring ve Reddon, 1983). Mikulincer ve Florian (2000) DYK'da bağlanma modellerine göre romantik yakınlık ihtiyacını test ettikleri çalışmada ilk olarak bağlanma ölçeği uygulamış ve katılımcıların güvenli, kaygılı ve kaçınan bağlanma stillerini belirlemiştir. Ardından ölümlülük belirginliği manipülasyonu uygulamış ve romantik ilişkilerde yakınlık ihtiyacı ölçeğini değerlendirmeleri istemiştir. Çalışmanın bulguları, güvenli bağlanmaya sahip kişilerin, ölümlülük belirginliği ardından, kontrol koşuluna göre daha çok romantik bağlanma ihtiyacı gösterdiklerini ortaya koymaktadır; bu durum partnerden eleştirel ya da şikayet etme yönünde bir geri bildirim alınsa da değişmemektedir (Hirschberger, Florian ve Mikulincer, 2003). Yani ilişki modeli olumlu olan ve partnerini güvenli bir sığınak olarak gören kişiler, ölümlülüğün yarattığı kaygı ile baş edebilmek için partnerlerinin yakınlığına sığınmaktadırlar. Sosyopet mekanlar, özellikle yakın ilişkileri güçlendirmek veya romantik ilişki sağlamak amacıyla tasarlanmasa da genel olarak kişiler arası iletişimi ve ilişkiyi kolaylaştırmak için tasarlanmış mekanlardır. Bu nedenle, sosyopet mekanlar da kişilerin yakınlık ihtiyacını karşılamaya yardımcı olabilir.

Bağlanma kuramı ile ilgili yapılan çalışmalar, bireylerin bağlanma figürlerinin yakınlığından duyduğu rahatlık hissine değinmektedir. Özel ilişki kurulan, bağlanma figürü olan kişilerin yanında, sadece herhangi birinin varlığı da kişilerin yakınlık ihtiyacını karşılayabilir ve ölümlülük belirginliğinden duyduğu kaygı ile baş etmesinde yardımcı olabilir. Dokunmanın ölümlülükten doğan kaygı ile ilişkisini incelemek amacıyla Koole, Tjew A Sin ve Schneider (2014) dört çalışma gerçekleştirmişlerdir. İlk iki çalışmada dokunmanın etkisini değiştirmek amacıyla, araştırmacı anket formlarını dağıtırken katılımcıların omzuna 1 sn süre dokunmuş veya katılımcılara doğrudan anket formlarını dağıtmıştır. Çalışmaların bulgularına göre, dokunma koşulunda, dokunmanın

gerçekleşmediği koşula göre katılımcılar, daha düşük ölüm kaygısı göstermektedirler ve ölümlülük belirginliğinden sonra daha fazla sosyal bağlılık hissetmektedirler. Üçüncü çalışmada ölümlülük belirginliğinden sonra katılımcıların dokunma ihtiyacına hitap edecek oyuncak ayıya bir değer biçmeleri istenmiştir. Beklendiği gibi ölümlülük belirginliği koşulundaki katılımcılar, kontrol koşulundaki katılımcılara kıyasla oyuncak ayının mali değerini daha yüksek olarak belirtmişlerdir. Araştırmacılar gerçekleştirdikleri son çalışmada ise dokunmanın kaygı engelleme görevini test etmek amacıyla katılımcılardan bazılarında deney sırasında oyuncak ayıcı kucaklarına koymaları yönergesi vermiştir. Ölümlülük belirginliği ardından oyuncak ayıya dokunan katılımcıların daha az kültürel dünya görüşlerine bağlanma savunması gösterdikleri gözlenmiştir. Çalışmada aynı zamanda katılımcıların benlik saygıları ölçülmüş ve bütün bulguların benlik saygısı düşük bireyler için geçerli olduğu, benlik saygısı yüksek bireylerde ise benlik saygısının doğrudan kaygı engelleme işlevi gördüğü belirtilmiştir. Özetle çalışmanın bulguları, ölümlülük belirginliğinin kişilerin dokunma ihtiyacını arttırdığını ve bu ihtiyacın karşılanmasının da kişilerin ölüm ile ilgili kaygılarını bastırmalarına yardımcı olduğunu göstermektedir. Sosyopet mekanlar da kişilerin yüz yüze bakmalarına ve birbirlerine yakın durmalarına imkân sağlayacak şekilde tasarlanmıştır. Yani doğası gereği, kişileri yakınlaştırmaya ve kişiler arası iletişimi desteklemeye yardımcı olur. Bu nedenle, özellikle sosyopet tasarımlı mekanlarda bulunmanın, ölümlülük belirginliğinden doğan kaygıyı bastırmasını beklemek akla yatkın gözükmektedir.

Dehşet yönetim kuramı çerçevesinde duygusal yakınlığın dışında ölümlülük belirginliğinden sonra fiziksel yakınlığın etkileri de çeşitli çalışmalarla incelenmiştir. Özellikle sosyopet mekanların fiziksel yakınlık sağladığı göz önünde bulundurulduğunda bu çalışmalar önem arz etmektedir. Cox ve arkadaşları (2008) kişilerin ebeveynlerine benzer ya da farklı bir kişi ile ne kadar yakın mesafeden çalışmak istediğini araştırdıkları çalışmada, katılımcıların ebeveynlerine yönelik bilgileri önceden ayrı bir anket çalışması ile toplanmıştır. Deney aşamasında katılımcılara ölümlülük belirginliği uygulanmış, ardından da bir partner ile kısa bir konuşma yapacakları belirtilmiştir. Katılımcıların beraber çalışacakları partnerin profili ebeveynlerine benzer ya da farklı bir karakterde olacak şekilde

manipüle edilmiştir. Ölümlülük belirginliği ve partner karakteri manipülasyonunun ardından katılımcılardan hem partnerlerine yönelik olumlu düşünceleri sorulmuş hem de beraber çalışacakları kişi ile oturacakları sandalyeleri düzenlemeleri istenmiştir. Böylece kişilerin partnerleri ile aralarında bırakmak istedikleri mesafe ölçülmüştür. Çalışmanın bulguları, ölümlülük belirginliği ardından ebeveynlerine benzer bir kişi ile çalışacak olan katılımcıların partnerlerini, kontrol koşulundaki katılımcılara göre daha olumlu değerlendirdiklerini ve çalışmak için sandalyelerin arasında daha az mesafe bıraktıklarını göstermektedir. Yani, ölümlülük belirginliğinin bireyleri, eğer karşısındaki kişi ebeveynlerine benziyorsa, o kişilerle daha yakın mesafe kurma çabasına ittiği gözlenmektedir. Benzer şekilde Wisman ve Koole (2003) ölümlülük belirginliğinden sonra kişilerin gruba dahil olma ihtiyaçlarını, grup ile beraber oturmayı tercih etme (3 kişilik sandalye tercihi) ya da tek başına (tek kişilik sandalye tercihi) oturmayı tercih etme davranışı ile incelemişlerdir. Bu amaçla üç çalışma gerçekleştirilmiştir ve çalışmalarda katılımcılara ölümlülük belirginliğinden sonra bir grup tartışmasına katılacakları ve oturmak için bir sandalye seçmeleri yönünde yönerge verilmiştir. İlk çalışmanın bulgularına göre, ölümlülük belirginliği koşulundaki katılımcılar, kontrol koşulundaki katılımcılara kıyasla, grup ile beraber oturmayı daha çok tercih etmektedirler. İkinci ve üçüncü çalışma, kişilerin beraber oturacakları grup tercihlerinin, grubun kültürel dünya görüşlerinden etkilenip etkilenmeyeceğini anlamak amacıyla gerçekleştirilmiştir. İkinci çalışmada, katılımcılara, beraber oturma imkânı olan grubun, kişinin kendi sahip olduğu kültürel dünya görüşlerinin tersi görüşlere sahip olduğu söylenmiştir. Üçüncü çalışmada ise kişi eğer grup ile oturmayı tercih ederse, çalışmadan önce ölçülen kendi kültürel dünya görüşleri ile çelişen fikirleri savunması gerektiği belirtilmiştir. İkinci ve üçüncü çalışmada da bulgular değişmemiştir; ölümlülük belirginliğine maruz kalan katılımcılar, grup ile oturmayı tercih etmektedirler. Kişilerin birbirine nasıl konumlandıklarını inceleyen bir diğer çalışmada Smith ve Kasser (2014) ölümlülük belirginliğinden sonra katılımcılara ölümcül kanser hastası bir kişi veya eklem iltihabı olan bir kişi ile görüşme yapacaklarını belirtilmiş ve katılımcılardan bu görüşme için sandalye pozisyonlarını ayarlamaları istenmiştir. Katılımcıların görüşecekleri kişi ile oturacakları sandalyeleri ayarlarken, sandalyelerin yüz yüze ayarlanma açısı bağımlı değişken olarak

alınmıştır. Çalışmanın sonucunda, kontrol koşulundaki katılımcılar için kanserli ya da eklem iltihaplı hasta ile arasında bir fark bulunmazken, ölümlülük belirginliği koşulunda kanserli hasta ile buluşacak olan katılımcıların sandalyeleri daha az yüz yüze konumlandıkları gözlenmiştir. Yani ölümlülük belirginliğinden doğan kaygı ile baş etmek için kişiler bir şekilde diğerleri ile beraber olmak ve fiziksel olarak yakın olmak isterken ölümü hatırlatan kişilerden de fiziksel olarak uzaklaşmayı tercih etmektedirler.

Bağlanma ve fiziksel yakınlık ile fiziksel temas çalışmaları, kişilerin ölümlülük belirginliğinden sonra sosyal olma ihtiyaçlarının arttığını göstermektedir. Ancak DYK literatüründe ölümlülük belirginliğinin kişileri sosyallikten kaçınma davranışlarına yönlittiğini gösteren çalışmalar da bulunmaktadır. Strachan ve arkadaşları (2007) yüksek ve düşük sosyal kaygısı olan katılımcılarla gerçekleştirdikleri çalışmada, katılımcılara ölümlülük belirginliği veya diş ağrısı manipülasyonu uygulamışlardır. Ardından katılımcılara kişisel konuların konuşulacağı bir grup tartışmasına katılacakları söylenmiş ve bekleme süresinde de içinde buldukları odayı tarif etmeleri istenmiştir. Katılımcılar, oda hakkında yazmayı bitirdiklerinde grup toplantısına katılabileceklerdir. Çalışma sosyal iletişimden kaçış ölçümü olarak katılımcıların grup toplantısında önce yazı yazmakla geçirdikleri süreyi hesaplamışlardır ve daha uzun süre geçiren katılımcıların sosyal etkileşimden daha fazla kaçınma gösterdikleri belirtilmiştir. Çalışmanın bulguları sosyal kaygısı yüksek katılımcıların ölümlülük belirginliği ardından kontrol koşulundaki katılımcılara kıyasla odanın planını tarif ettikleri aktiviteyle daha uzun süre vakit geçirdiklerini göstermektedir. Yani, sosyal kaygısı olan kişiler için ölümlülük belirginliği kişileri sosyal iletişimden uzaklaştırmaktadır. Sosyal iletişimden kaçınmanın aynı prosedür ile ölçüldüğü bir diğer çalışmada Routledge ve arkadaşları (2010) katılımcılara 2 hafta boyunca düzenli olarak ölümlülük belirginliği manipülasyonu uygulamışlardır. Kontrol koşulundaki katılımcılara ise travma belirginliği 2 hafta süresince uygulanmıştır. Manipülasyonların üzerinden 1 ay geçmesinin ardından sosyal ilişkilerden kaçınma ölçümü alındığında, sadece düşük benlik saygısına sahip katılımcıların ölümlülük belirginliği koşulunda sosyal ilişkilerden daha fazla kaçındıkları bulgusu elde edilmiştir. Bir diğer

deyişle, belirli bireysel farklılıklara bağılı olarak, kişiler ölümlülük belirginliğinden kaçmak için sosyal ilişkilerden kaçınmayı da tercih edebilmektedirler.

Literatürde, farklı mekansal tasarımlar ile dehşet yönetimi kuramını birlikte inceleyen çalışmalara ulaşılamasa da ölümlülük belirginliği ile benzer tepkilerin gösterildiğı sosyal dışlanmaya yönelik çalışmalar bu konuyu aydınlatmaya yardımcı olabilir. Meagher ve Marsh (2017) sosyal dışlanma karşısında katılımcıların doğrudan sosyopet ya da sosyofüj mekanlara ne kadar yöneldiklerini test ettikleri bir çalışma gerçekleştirmişlerdir. Katılımcılar ilk olarak çevirim içi dışlanma oyunu oynamışlardır. Buna göre, katıldıkları bir web sitesine profil bilgilerini girdikten sonra diğerkatılımcılardan, kişinin profiline yönelik beğeniler gelmiştir. Dışlanma koşulunda katılımcıların profiline bir beğeni gelirken, dahil olma koşulunda ise 5 beğeni gelmiştir. Ardından katılımcılar araştırmacılar tarafından geliştirilen 6 maddelik çift kutuplu Sosyopet Mekan Ölçeğı'ni doldurmuşlardır. Buna göre katılımcılara biri iletişime izin veren diğeri de iletişime imkân vermeyen 2 farklı ofis ya da sınıf tasarımı gösterilmiş ve 1 ile 6 arasındaki bir değer ile “şu anda hangisinde çalışmak istersiniz” sorusuna cevap vermeleri istenmiştir. Çalışmanın bulguları sosyal dışlanmaya maruz kalan katılımcıların daha az sosyopet mekan tercihinde bulduklarını göstermektedir. Bu etki özellikle olumsuz değerlendirilme korkusu olan katılımcılarda daha belirgindir. İletişime izin vermeyen yani sosyofüj mekanların diğerklerinden bir koruma sağladığı düşünöldüğünde, daha fazla dışlanmaya maruz kalmamak için katılımcıların yalnızlığı tercih ettikleri düşünölmektedir. Yani sosyal dışlanma karşısında bireylerin farklı mekan tercihlerine yöneldikleri ve dışlanmadan kaçınabilmek için diğerk insanlardan uzak kalmayı arzuladıkları gözlenmiştir.

Sonuç olarak, literatürde DYK ve sosyopet mekan tasarımlarını birlikte inceleyen araştırmalar bulunmamasına rağmen, kişilerin ölümlülük belirginliğinden doğan kaygı ile baş etmek için farklı kişilerle iletişim kurmaya ve bağlanmaya ihtiyaç duydukları gözlenmektedir. Bazı durumlarda ise, bireysel farklılıklardan kaynaklı ölümlülük belirginliği kişileri yalnız kalma ihtiyacına yöneltmektedir. Sosyopet mekanların kişilerin iletişimini kolaylaştırdığı ve sosyofüj mekanların ise iletişime izin vermediğı düşünöldüğünde, ölümlülük belirginliğinin kişileri farklı mekansal tasarımlara yöneltmesi beklenmektedir.

BEŞİNCİ BÖLÜM

DEHŞET YÖNETİMİ KURAMI VE ALGILANAN KOLEKTİF SÜREKLİLİK

V.1. Dehşet Yönetimi Kuramı ve Algılanan Kolektif Süreklilik

Zaman kavramı Dehşet Yönetimi Kuramı içerisinde temel bir yere sahiptir, çünkü diğer hayvanlardan farklı olarak insanlar zamanın bilinçli olarak farkındadır. Doğal olarak zamanın akıp gittiğinin ve kaçınılmaz son olan ölümün de farkındadırlar. Zamanın akıp gitmesi ve kontrol edilememesi, insanların bir yok olacakları gerçeğine, her geçen gün bir adım daha yaklaştıkları izlenimini uyandırır. Landau, Greenberg ve Solomon'e göre (2008) insanlar, bu zaman tehdidi ile iki şekilde mücadele eder. Bunlardan ilki zamanın ahenkli, belirli bir düzen ve anlam içerisinde olduğunu düşünmektir. Zaman geçerken gerçekleşen olaylar kaydedilir ve birikimli olarak ilerler, bu sayede kendilerini “hiç bitmeyecek bir hikâyenin kalıcı parçaları” olarak görebilirler (Landau ve diğerleri, 2008, s. 91). İkincisi ise, zaman ile beraber, kişinin geçirdiği değişim ve dönüşümleri düşünmektir. İnsanlar sabit ve hep aynı şekilde kalmak yerine akan zamanın onları ileriki hedeflerine götürdüğünü düşünmek isterler. Zaman içerisinde kalıcılık sağlayacak, dünyada bir yer edinmelerini sağlayacak şeyleri başarmak isterler. Ölümün yaklaştığına işaret eden zamandan kaçmanın yolu, zaman içerisinde kültür için anlamlı benlik hikâyeleri oluşturmaktır.

Kişilerin, kendilerine dair oluşturdukları benlik hikâyeleri, geçmişi, şimdiki zamanı ve geleceği birbirine bağlayan iki bağlantıdan oluşur. İlki geçmiş deneyimlerin, kişileri şimdi oldukları kişi haline getirdiğini gösteren, geçmişten şimdiye kurulan bağlantı; ikincisi ise şimdinin onları geleceğe ve sonsuzluğa taşıyacağını hissettiren, şimdiden başlayıp geleceğe doğru giden bağlantıdır. Landau, Greenberg, Sullivan, Routledge ve Arndt (2009) gerçekleştirdikleri çalışmada, özellikle hayatlarında düzen ihtiyacı fazla olan kişilerin, ölümlülük belirginliğinden sonra, kişilik özelliklerinin açıkça tanımlanmış, bir bütünlük içinde organize edilmiş olmasını tercih ettiklerini göstermektedir. Aynı zamanda, bu kişilerde ölümlülük belirginliği ardından, geçmiş deneyimlerinde nedensel bir bütünlük arayışının arttığı ve geçmiş olaylarla şimdiki benlikleri arasında anlamlı bir nedensellik ihtiyacının arttığı gözlenmiştir. Yani ölümlü olmanın yarattığı dehşetten kaçınmak için kişiler

geçmişlerinin şimdi ile bağının olmasını aramaktadırlar. Benzer şekilde Landau, Greenberg ve Sullivan (2009) geçmiş deneyimlerin ölümlülük belirginliği karşısındaki rolünü incelemişlerdir. Çalışmada katılımcılara verilen ölümlülük belirginliği manipülasyonunun yanında otobiyografilerinin sıralanması da manipüle edilmiştir. Otobiyografilerindeki düzenin tehdit edildiği koşulda, katılımcılardan geçmiş deneyimlerini alfabetik bir şekilde sıralamaları istenmiştir. Bu sayede, geçmiş olaylar, aralarında bir anlam bütünlüğü olmadan, bağlantısız şekilde sıralanmıştır. Otobiyografilerinin tehdit edilmediği koşulda ise, geçmiş anılarını tematik ya da kronolojik olarak sıralamaları istenmiştir. Son olarak geçmişlerinin ne kadar anlamlı olduğunu değerlendirmeleri istenmiştir. Çalışmanın bulguları ölümlülük belirginliğinin ardından otobiyografi tehdidi ile karşılaşan katılımcıların, geçmişlerini daha anlamlı görme ihtiyacının arttığını göstermektedir. Ancak kontrol koşulunda bu etki gözlenmemiş hatta katılımcılar otobiyografi tehdidinden sonra geçmişlerini daha anlamsız değerlendirmişlerdir. Yani ölümlülüğün farkına varılmasının yarattığı dehşet karşısında anlamlı bir geçmişe sahip olmak, katılımcılarda koruyucu bir işlev yerine getirmektedir. Bu çalışmalar ölümlülüğün farkına varılmasının kişilerin geçmişi ile şimdiki halleri arasında bir bağlantı kurmaya ihtiyaç duyduklarını göstermektedir.

Geçmiş ile şimdi arasındaki bağlantının yanında benlik sürekliliğinin bir diğer aşaması olan şimdi ile gelecek arasındaki bağlantı da DYK çerçevesinde incelenmiştir. Benliğin geleceğe aktarılmasının en temel göstergelerinden biri, genlerin aktararak, gelecekte de kişiden bir parçanın yaşayacak olmaya devam etmesidir. Bu amaçla Wisman ve Goldenberg (2005) gerçekleştirdikleri çalışmada ölümlülük belirginliğinin erkeklerde sahip olmak istedikleri çocuk sayısını arttırdığını, kadınlarda ise kariyer planlarına engel olmadığı sürece istedikleri çocuk sayısını arttırdığını bulmuşlardır. Fritsche ve arkadaşları (2007) bu çalışmanın bulgularını tekrarlamalarının yanında ölümlülük belirginliğinden sonra ölüm ile ilgili kelimelerin yanında çocuk kelimesinin de zihinde daha erişilebilir olduğunu bulmuşlardır. Ek olarak, kendi çocuğuna sahip olma düşüncesinin ölümlülük belirginliği ardından ortaya çıkan kaygıyı engellediğini göstermişlerdir. Benliğin geleceğe aktarılması ve kalıcılığın sağlanmasının bir diğer kaynağı da sembolik ölümsüzlüğe götürecektir olan dünyada kalıcı bir iz bırakmaktır. Ünlü olmak ve öldükten sonra da adının ün ile yaşayacak

olması benliğin geleceğe aktarımının bir işareti olarak yorumlanabilir. Greenberg, Kosloff, Solomon, Cohen ve Landau (2010) gerçekleştirdikleri ilk çalışmada ölümlülük belirginliğinden sonra kişilerin ünlü olma isteğinin arttığını, ikinci çalışmada ise ölümlülük belirginliği alan katılımcıların gökyüzünde bir yıldıza isim vermeyi daha çok istedikleri gözlemlemişleridir. Özellikle her bir yıldıza tek isim verildiği ve yıldızların milyonlarca yıl gökyüzünde olacakları düşünüldüğünde, bir yıldıza isim vermek benlik sürekliliğinin bir işareti olarak yorumlanabilir. Özetle, kendisi öldüğünde bile kişiye ait parçaların gelecekte yaşamaya devam edecek olması, yani bir nevi benliğin zamansal sürekliliği kişileri ölüm belirginliğinden korumada etkilidir. Ölüm korkusu, bireyleri kendinden daha büyük ve sonsuza kadar yaşayacak bir şeyin parçası olmaya itmektedir.

Doğrudan benliğin ölümden sonra devam etmesi gibi, gruplar da benliğin bir parçası olarak kişinin süreklilik ihtiyacını karşılayabilir. Ölümlülük belirginliğinin insanlarda yarattığı en temel etkilerden bir tanesi de kişilerin iç-gruplarına bağlılıklarının artmasıdır (Castano ve diğerleri, 2002), çünkü kişinin dahil olduğu grup kişi öldükten sonra da yaşamaya devam edecek ve varlığını sürdürecektir. Böylece kişi de dahil olduğu grup vasıtası ile gelecekte sembolik olarak da olsa yaşamaya devam edecektir. Sani, Herrera ve Bowe (2009) kişilerin ölümlülük belirginliğinden sonra iç gruplarına yönelmesini, benlik sürekliliği gibi grupların sürekliliğinden kaynaklandığını öne sürmektedir. İç gruplar kişiye bir düzen ve anlamlı bir sistem sağlayarak zamansal bir süreklilik vaat eder. Sani, Herrera ve Bowe (2009) ölümlülük belirginliğinden sonra iç grup aidiyetinin artmasının yanında grupların algılanan kolektif sürekliliğini de arttırdığını ve grupların sürekli algılanmasının ölümlülük belirginliğinin iç grup aidiyeti ile ilişkisinde aracı rol oynadığını test etmek amacıyla İspanyol katılımcılarla bir çalışma gerçekleştirmişlerdir. Katılımcılar ilk olarak ölümlülük belirginliği veya kontrol koşullarına atanmışlardır. Oyalama görevlerinin ardından katılımcılara İspanyol kimlik aidiyeti ölçeği ve İspanya ve İspanyollara yönelik Algılanan Kolektif Süreklilik Ölçeği uygulanmıştır. Beklendiği üzere, ölümlülük belirginliği alan katılımcılar, iç gruplarını zamansal olarak daha sürekli görmekte ve kimlik aidiyetleri daha yükselmektedir. Aynı zamanda algılanan kolektif sürekliliğin, ölümlülük belirginliği ile kimlik aidiyeti arasındaki ilişkide aracı rol oynadığı bulunmuştur. İnsanların ölümlü

olduklarını fark etmelerinden doğan psikolojik kaygıdan savunma ihtiyacı, iç gruplarının zaman içerisinde daha sürekli algılanmasını sağlamaktadır. Dahil olunan grubun sürekliliği de bu grup ile kurulan aidiyeti arttırmaktadır. Çünkü benliğin zaman içerisindeki sürekliliği, grupların insanlardan sonra da yaşayacak olması ile mümkün olmaktadır.

Herrera ve Sani (2013) gerçekleştirdikleri bir diğer çalışmada algılanan kolektif sürekliliğin, neden ölümlülük belirginliği ve grup aidiyeti ilişkisinde aracı rol oynadığını araştırmışlardır. Bu amaçla bir gruba ölümlülük belirginliği uygulanmış ve kontrol grubundaki katılımcılara da önemli bir sınav manipülasyonu uygulanmıştır. Ardından algılanan kolektif süreklilik ve grup aidiyeti ölçümlerinin yanında katılımcılara algılanan grup mevcudiyeti ölçeği uygulanmıştır. Grup mevcudiyeti (perceived group entativity), bir grubun bağımsız ve sınırları olan bir şekilde bir bütün olarak algılanmasını ifade etmektedir. Çalışmanın bulguları ölümlülük belirginliğinden sonra katılımcıların daha yüksek algılanan kolektif süreklilik ve grup aidiyeti gösterdiklerini ve daha yüksek grup mevcudiyeti algıladıklarını göstermektedir. Aynı zamanda ölümlülük belirginliği ve grup aidiyeti arasındaki ilişki hem kolektif süreklilik hem de grup mevcudiyeti tarafından aracılık edilmektedir. Bir diğer deyişle, ölümlülük belirginliği, grup aidiyeti üzerindeki etkisini dolaylı bir şekilde grupların sürekliliği ve bütünlüğü üzerinden göstermektedir. Katılımcılar ölümlü olduklarının farkına vardıklarında, dahil oldukları grubu “geçmiş olan ve gelecekte de devam edecek” şekilde algılamakta ve bu süreklilik grup için bir birlik ve bütünlük, adeta gerçek bir nesneymiş imajı ifade etmektedir. Bütün ve sürekli bir gruba dahil olmak da zamanda sonsuzluğa gitmeyi işaret ettiği için, daha fazla bu grupların bir parçası olmak istemektedirler. Sonuç olarak insanlar ölümlü olduklarını fark etmekten doğan kaygı ile baş etmek için kendilerinden daha büyük ve sonsuz bir şeyin parçası olmak istemektedirler. Bu arzu geçmişe demir atmış ve gelecekte de varlığını sürdürecektir bir grubun parçası olarak sağlanabilir. Bu nedenle de kolektif sürekliliği daha yüksek algılanan gruplar, kişileri sembolik olarak geleceğe taşıyabilirler.

Sani ve arkadaşları (2009) ve Herrera ve Sani (2013) tarafından gerçekleştirilen çalışmalar dahil olunan grupların zamansal olarak devam eden varlıklar olarak algılanmasının ölümlülük karşısında hissedilen kaygı ile baş etmede koruyucu bir kalkan

olarak işlev görebileceğini göstermektedir. Algılanan kolektif sürekliliğin ölümlülük belirginliği karşısında kaygı engelleme işlevi görüp göremeyeceği konusunda henüz gerçekleştirilmiş bir çalışma bulunmamaktadır. Ancak geçmiş çalışmaların bulguları göz önünde bulundurulduğunda koruyucu işlev görmesi beklenebilir. DYK'nın ilk hipotezine göre ölümlülük belirginliği ardından, kişiler dehşete düşerler ve bu dehşet ile baş etmek için çeşitli psikolojik yapılara ihtiyaç duyarlar (Greenberg ve diğerleri, 1986). Bu nedendir ki, ölümlülük belirginliğinin ardından kişiler gruplarını zamansal olarak daha sürekli olarak algılamaktadırlar. Grupların algılanan kolektif sürekliliği ölüm karşısında duyulan dehşet ile baş etme yollarından bir tanesidir. DYK'nın ikinci hipotezi olan kaygı engelleme hipotezine göre, ölümlülük belirginliği ardından ihtiyaç duyulan psikolojik yapıların güçlendirilmesi, ölüme karşı hissedilen dehşetten koruyucu işlev görebilir. Geçmiş çalışmalarda görüldüğü üzere, ölümlülük belirginliğinden sonra ortaya çıkan gruplara yönelik algılanan kolektif süreklilik desteklendiğinde, yani bireylere bir grup vasıtasıyla sürekli oldukları hatırlatıldığında, ölüm dehşetinin etkisini azaltması beklenebilir. Algılanan kolektif sürekliliğin kaygı engelleme işlevi görebileceğine dair bir diğer neden de kolektif süreklilik ile benlik saygısı arasındaki ilişkidir. DYK'na göre benlik saygısı ölümlülüğün fark edilmesinden doğan kaygıyı engellemede en temel yapı taşlarından bir tanesidir; benlik saygısının yükseltilmesi ölümlülük belirginliğinin etkisini azaltmaktadır (Solomon ve diğerleri, 1991). Benzer şekilde, grupların daha sürekli algılanması da bireylerin kolektif benlik saygılarına olumlu katkılar sağlamaktadır (Sani ve diğerleri, 2007). Jetten ve Wohl (2012) gerçekleştirdikleri çalışmada grubun tarihsel sürekliliğinin tehdit edilmesi durumunda, özellikle grup ile yüksek aidiyeti olan katılımcılar için, sosyal kimliğin desteklenmesi ihtiyacının arttığını göstermektedirler. Bu bulgu, tarihsel sürekliliğin bir benlik kaynağı olduğunu göstermektedir. Özellikle ölümlülük belirginliği karşısında benlik saygısının yükseltilmesi ihtiyacı arttığı için kolektif süreklilik bu ihtiyacı giderebilir bir kaygı engelleme işlevi görebilir.

ALTINCI BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN AMACI

Dehşet Yönetimi Kuramı (DYK), Rosenblatt ve arkadaşları tarafından 1989 yılında ilk kavramsallaştırıldığından beri yapılan çalışmalarla belirlenen ve desteklenen 3 temel hipotezi bulunmaktadır (Hayes, Schimel, Faucher ve Williams, 2008). Bunlar, kaygı engelleme, ölümlülük belirginliği ve ölüm düşüncesi erişilebilirliği hipotezleridir. Bu çalışmada DYK'nın birinci hipotezi (Kaygı engelleme hipotezi) ve ikinci hipotezi (Ölüm Belirginliği hipotezi) birlikte kullanılarak test edilecektir. Benzer şekilde birkaç hipotezi beraber test eden çalışmalar literatürde bulunmaktadır (Burke ve diğerleri, 2010). Buna göre, ölümlülüğün belirgin hale getirilmesi, kişilerde bir kaygı yaratır ve kişiler bu kaygı ile baş edebilmek için kültürel dünya görüşlerine sığınma ihtiyacı hissederler ve kültürün sağladığı standartlara uygun yaşayarak kültürde değerli bir birey olmaya çalışırlar. Bu nedendir ki, ölümlülük belirginliğinin ardından kültürel dünya görüşlerini tehdit eden kişileri daha olumsuz değerlendirirken, kültürel dünya görüşlerini destekleyen kişileri de yüceltirler. Ancak, benlik saygısı gibi bazı psikolojik yapılar ölümlülük belirginliğinden sonra ortaya çıkan bu etkilere karşı koruma sağlar. Bu psikolojik yapıların yükseltilmesi ya da desteklenmesi halinde kültürel dünya görüşlerine sığınma ihtiyacı ortadan kalkmaktadır. Örneğin benlik saygısının (Harmon-Jones ve diğerleri, 1997) veya nostalji eğiliminin yükseltilmesi (Routledge ve diğerleri, 2008) gibi değişimlemeler ölümlülük belirginliğinden doğan kaygı ile baş etmede rol oynamaktadır.

Dehşet Yönetimi Kuramı çerçevesinde gerçekleştirilen mekan ile ilgili çalışmalar ya mekanı bir ölümlülük belirginliği amacı ile kullanmakta (örn. Jonas, Fritsche ve Greenberg, 2005; Lee ve Kim, 2020) ya da çoğunlukla çevre koruma davranışına yönelik çalışmalar ve doğa-insan ilişkisi ilgili çalışmalardan oluşmaktadır (bkz. Fritsche ve Hoppe, 2018). Bunların yanında çok az sayıda diğerleri ile beraber olmayı sağlayan mekânsal tasarımlara yönelik çalışma bulunmaktadır (örn. Smith ve Kasser, 2014; Wisman ve Koole, 2003). Literatürde mekânsal değişkenlerin ölümlülük belirginliği ile etkileşim halinde kaygı engelleme rolünü inceleyen çalışmalara ulaşılamamıştır. Bu tez araştırması kapsamında literatürdeki bu

boşluğun kapatılması hedeflenmektedir. Özetle, tez araştırması kapsamında farklı mekanların ölümlülük belirginliği karşısında kaygı engelleme işlevi görüp görmediği ve ölümlülük belirginliğinin kişilerin mekan tercihlerini nasıl etkilediği incelenmiştir.

VI.1. Araştırmanın Modeli: Mekansal ipuçları bağlamında ölümlülük belirginliğinin etkileri

Tez araştırması kapsamında mekanların ölümlülük belirginliği ile ilişkisi üç farklı mekan üzerinden incelenmiştir. İlk olarak, kişiler için bireysel öneme sahip bir mekan olan *evin*, ölümlülük belirginliği durumunda kaygı engelleme rolü iki deney çalışması ile incelenmiştir. Diğer bir bölümde *iletişime izin veren veya vermeyen mekanların* ölümlülük belirginliği ardından ne kadar tercih edildiği araştırılmıştır. Son olarak, iki deney ile *kültürel mekanların* DYK kuramındaki yerine odaklanılmıştır. Algılanan kolektif süreklilik düzeyleri değişen, kültür temsilcisi olarak ele alınan mekanların, ölümlülük belirginliğinden doğan kaygı ile baş etmedeki rolü incelenmiştir.

Evin kaygı engelleme rolünün incelendiği ilk deneyde katılımcılara açık ölümlülük belirginliği uygulanmış; Rosenblatt, ve arkadaşları (1989) tarafından geliştirilen, katılımcıların kendi ölümlerini düşünmeleri istenen iki soru sorulmuştur. Ardından, yere bağlanma manipülasyonu (Scannell ve Gifford, 2017) eve uyarlanmış ve katılımcıların bir kısmına “evim dedikleri yeri” hayal etmeleri, bir kısmına da “tanıdık gelen herhangi bir yeri” hayal etmeleri şeklinde yönerge verilmiştir. Diğer bir grup katılımcıya da herhangi bir imajinasyon görevi verilmemiş, nötr kelime bulmacası çözmeleri istenmiştir. Katılımcıların kültürel dünya görüşlerine bağlanmaları Florian ve Mikulincer (1997) tarafından geliştirilen Sosyal İhlaller Ölçeği kullanılarak ölçülmüştür. Bu ölçekte katılımcılara, kişilerin hayatını doğrudan etkileyen ve hem kişileri hem de etrafındaki diğer insanları etkileyen çeşitli olaylar sunulmakta ve katılımcılardan bu olayların faillerini değerlendirmeleri istenmektedir. İkinci deney çalışmasında, ölümlülük belirginliği manipülasyonu Arndt, Greenberg, Pyszczynski ve Solomon (1997) tarafından geliştirilen eşik altı uyarım yöntemi ile sağlanmıştır. Yere bağlanma manipülasyonu ve bağımlı ölçüm ilk deney ile aynı şekildedir, sadece tanıdık gelen bir yer yönergesi “herhangi bir otobüs durağı” şeklinde değiştirilmiştir.

Ölümlülük belirginliğinin kişilerin, iletişime izin veren veya vermeyen (sosyopet-sosyofüj) mekan tercihlerini nasıl etkilediğini araştırmak amacıyla bir deney gerçekleştirilmiştir. Deneyde katılımcılara eşik altı uyarım yöntemi ile ölümlülük belirginliği uygulanmıştır. DYK alanında gerçekleştirilmiş çevreci tutumların araştırıldığı çalışmalarda çevresel normların belirgin hale getirilmesinin önemine değinilmektedir (Fritsche ve Hoppe, 2018). Bu nedenle ölümlülük belirginliğinden sonra katılımcılara sosyalliğin bir norm olarak sunulduğu (veya kontrol koşulunda besin olarak balığın faydalarına yönelik) metin okutulmuştur. Katılımcıların bir kısmına ise herhangi bir norm manipülasyonu uygulanmamıştır. Çalışmanın bağımlı değişkeni olarak katılımcılara, sosyopet ve sosyofüj özelliklere sahip kafe, ofis ve sınıf tasarımları çiftler halinde sunulmuştur. Deneyde kullanılan mekanlar Meagher ve Marsh'ın (2017) kullanmış olduğu tasarımlardan alınmış ve farklı tasarımlar eklenerek zenginleştirilmiştir. Katılımcılardan gösterilen mekan çiftlerinden birini tercih etmeleri istenmiştir.

Tez araştırmasının üçüncü aşamasında farklı algılanan kolektif sürekliliğe sahip mekanların ölümlülük belirginliğinden doğan kaygıyı engelleme işlevi olup olmadığı iki deney ile araştırılmıştır. İlk deneyde örtük ölümlülük belirginliği manipülasyonunun ardından katılımcılara ön çalışmalarla belirlenen, algılanan kolektif sürekliliği yüksek veya düşük mekan fotoğrafları sunulmuştur (Kalaycı, 2019). Deneyin ilk bağımlı değişkeni olan ölüm düşüncesi ulaşılabilirliği ölçümü Hayes ve arkadaşları (2008) tarafından geliştirilen Sözcüğe Ait Karar Verme Görevi (Lexical Decision Task) ile ölçülmüştür. Deneyin ikinci bağımlı değişkeni olarak DYK çalışmalarında sıklıkla kullanılan ülkeyi eleştiren makale yazarının değerlendirilmesi kullanılmıştır (örn. Greenberg ve diğerleri, 1990). Makalede yazar Türkiye'nin tarihi ören yerlerini ve Türklerin yardımseverliğini eleştirmektedir. Katılımcılardan 2 soru ile makalenin içeriğini ve 3 soru ile makalenin yazarının değerlendirmeleri istenmiştir. İkinci deneyde çalışmada kullanılan araçlar aynı tutulmuş ancak ölüm düşüncesi ulaşılabilirliği ölçümü kaldırılmıştır. İkinci deney çevrim içi anket yöntemi ile uygulanmıştır ve deneyde ölümlülük belirginliği Lifshin, Greenberg, Zestcott ve Sullivan'ın (2017) çalışmasında kullanılan kıyafet tasarımları ile örtük bir şekilde sağlanmıştır. Bu manipülasyonda ölümlülük belirginliği koşulunda kıyafetlerin üzerinde

kuru kafa ve mezarlık fotoğrafları bulunmaktadır. Ardından önceki çalışmalardaki gibi algılanan kolektif sürekliliği yüksek ve düşük mekanlar sunulmuştur. Kültürel dünya görüşlerine bağlanama ölçümü geliştirilerek, Türkiye'yi eleştirel makalenin yanında Türkiye'nin kültürel görüşlerinin desteklendiği bir makale daha katılımcılara sunulmuştur. Makalenin yazarının değerlendirilmesi 8 olumlu ve 8 olumsuz sıfat üzerinden gerçekleştirilmiştir. Ek olarak, katılımcıların Türk kimliği ile özdeşleşmesi literatürde kullanılan ölçekler kullanılarak ölçülmüştür (Smeekes ve Verkuyten, 2014b; Üzümpçeker ve Akfırat, 2018).

YEDİNCİ BÖLÜM

EVİN KAYGI ENGELLEME İŞLEVİNİN İNCELENMESİ

VII.1. Amaç

Ev ile ilgili gerçekleştirilen çalışmalar kişilerin evlerine ya da evlerindeki eşyalarına anlamlar yükleyerek, evi kendilerinin bir uzantısı ve bir yansıması haline getirdiğini göstermektedir (Bilgin, 2016; Csikszentmihalyi ve Rochberg-Halton, 1981). Kişilerin evlerine bakarak kişilik özelliklerine yönelik çıkarımlar yapılabilen (Ridoutt ve diğerleri, 2002, 2005) veya sosyal statüleri belirlenebilmektedir (Bilgin, 2016). Örneğin, kişiler benliklerinin tehdit edildiği durumlarda bile evde olma hissini sağladığı güven ile bu tehditlerle baş edebilmektedirler (Yang ve diğerleri, 2020). Bu nedenle, evin bir benlik saygısı kaynağı olabileceği düşünülmüş ve evi düşünmenin ölüm düşüncesinden ileri gelen kaygıyı azaltabileceği öngörülmüştür. DYK literatüründeki çok sayıda çalışma da benlik saygısını yükseltmenin ya da dispozyonel olarak yüksek benlik saygısına sahip olmanın ölümlülükten doğan kaygıda, kaygı engelleyici rolünü göstermektedir (Pyszczynski ve diğerleri, 2004).

Ev, benlik saygısı işlevinin yanında güçlü bir süreklilik algısı da yaratmaktadır. Geçmiş ile gelecek arasında bağlantı kurulmasına imkân sağlamakta (Manzo, 2005), içerisinde barındırdığı anılarla, aile üyelerini ve kişilerin çocukluklarını hatırlatmaktadır (Després, 1991). Bir çok kişinin evinde aile yadigarı nesnelere olduğu göz önüne alındığında (Bilgin, 2016), bu anılar ve hatıralar çemberi sayesinde ev, kişilerde nostalji etkisi yaratabilir. DYK literatüründe gerçekleştirilen çalışmalar nostalji yatkınlığının yüksek olmasının kişileri, ölümlülükten doğan kaygıya karşı koruduğunu (Juhl ve diğerleri, 2010) ve nostalji yatkınlığının yükseltilmesinin de ölümlülük belirginliği ardından ölüm ile ilgili düşüncelerin zihinde erişimini engellediğini göstermektedir (Routledge ve diğerleri, 2008). Bu nedenle kişiler için evlerini hayal etmek, kişilerde doğal bir nostalji etkisi yaratarak ölümlü olduğunu fark etmekten doğan kaygı ile baş etmede etkili olabilir.

Deneylerde ölümlülük belirginliğinden doğan kaygı ile baş etme sürecinde, evi hayal etmenin kaygı engelleme rolünü incelemek amaçlanmıştır. Bu amaçla, farklı ölümlülük

belirginliği manipölasyonları ile iki deney gerçekleştirilmiştir. İlk deneyde ölümlölük belirginliği manipölasyonu açık bir yöntemle uygulanırken, ikinci deneyde örtük bir manipölasyon yöntemi tercih edilmiştir. Deneylerde katılımcıların evlerini hayal etmesinin ölümlölük belirginliğinden doğan kaygı ile baş etmede koruyucu işlev görmesi beklenmektedir.

VII.2. Birinci Deney

Deneyde, kontrol koşulundaki katılımcılara diş ağrısı imajinasyonu, deney koşulundakilere ise açık ölümlölük belirginliği manipölasyonu uygulanmış ve ardından “evim” dedikleri veya sadece tanıdık olan bir yeri hayal etmeleri istenmiştir. Bu değişimlemelerden sonra çeşitli dikkat dağıtma görevleri uygulanmış ve katılımcılardan Sosyal İhlaller Ölçeği ile çeşitli sosyal ihlalleri gerçekleştiren kişilere uygun gördükleri cezaları belirtmeleri istenmiştir. Deneyin sonucunda, ev hayal etmenin katılımcıları, ölümlölük belirginliğinden doğan kaygı ile baş etme sürecinde koruyucu işlev görmesi beklenmektedir. Bu amaçla deneyin iki hipotezi bulunmaktadır.

Hipotez 1: Ölümlölük belirginliği koşulundaki katılımcıların, sosyal ihlalleri gerçekleştiren kişilere kontrol koşuluna kıyasla daha ağır cezalar vermeleri beklenmektedir.

Hipotez 2: Ölümlölük belirginliği ardından, evlerini hayal eden katılımcıların tanıdık bir yer hayal eden ve bulmaca koşulundaki katılımcılara kıyasla sosyal ihlalleri daha düşük/hafif cezalandırması hipotez edilmektedir.

VII.2.1. Yöntem

VII.2.1.1. Örnekleme

Deneye Ege Üniversitesinde öğrenim gören 121 öğrenci katılmıştır. İki katılımcı çalışmanın birden fazla değişkeninde uç değer olarak tespit edildiğinden analizlerden çıkarılmıştır ve analizler 85 kadın ve 34 erkek toplam 119 kişi ile gerçekleştirilmiştir. Kadın katılımcıların yaş ortalaması 19.20 ($SS = .26$) ve erkek katılımcıların yaş ortalaması 19.97 ($SS = .65$) olmak üzere katılımcıların yaşları 18 ile 29 arasında değişim göstermektedir ($\bar{X} = 19.13$, $SS = 2.87$). Katılımcıların hepsi bir dersten ekstra puan karşılığı deneye katılmıştır.

VII.2.1.2. Kullanılan Araçlar

Ölümlülük Belirginliği Manipülasyonu: Bu çalışmada ölümlülük belirginliği manipülasyonu Rosenblatt ve arkadaşlarının (1989) geliştirmiş oldukları imajinasyon görevi ile sağlanmıştır. Ölümlülük belirginliği koşulundaki katılımcılara “*Lütfen kendi ölümünüz hakkında düşünüp bunun sizde ne gibi duygular uyandırdığını kısaca yazınız.*” ve “*Öldüğünüz anda ve artık ölü olduğunuzda bedeninize ne olacağını mümkün olduğunca açık bir şekilde yazınız.*” yönergesi verilmiştir. Kontrol koşulundaki katılımcılar ise kaygı uyandıran ancak ölümden bağımsız bir konu olan diş ağrısını hayal etmektedirler. Diş ağrısı hayal etme yönergeleri “*Lütfen dişinizin ağrıdığını düşünüp bunun sizde ne gibi duygular uyandırdığını kısaca yazınız.*” ve “*Dişiniz ağrıdığı anda size ne olacağını mümkün olduğunca açık bir şekilde yazınız*” şeklindedir.

Dikkat Dağıtıcı Görev: Ölümlülük belirginliğinin ardından geçen süre ile beraber bağımlı değişken üzerindeki etkisinin arttığı gözlenmektedir ve erteleme görevi çoğunlukla 2-6 dakika arasında değişmektedir (Burke ve ark., 2010). Bu çalışmada da DYK çalışmalarında en sık kullanılan ara görev olan Pozitif ve Negatif Duygu Durum Ölçeği (PANAS) kullanılmıştır. PANAS, Gençöz'ün (2000) Türkçe adaptasyonunu yaptığı şekli ile kullanılmıştır. Ölçek 10 olumlu ve 10 olumsuz duygu ile kişilerin son iki hafta süresince nasıl hissettiklerini ölçmeyi amaçlamaktadır.

Mekan Manipülasyonu: Deneyde mekan manipülasyonu olarak ev veya tanıdık bir yer hayal etme görevi ile herhangi bir imajinasyon içermeyen kelime bulmacası görevi uygulanmıştır. Mekan imajinasyonu olarak geçmiş çalışmalarda kullanılan yere bağlılık manipülasyonu (Scannell, 2013; Scannell ve Gifford, 2016) bu çalışmada eve uyarlanarak kullanılmıştır. Aynı zamanda yönergeler araştırmacılar tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir. Ev manipülasyonu koşulunda katılımcılara “*Lütfen kendinizi özellikle bağlı hissettiğiniz, “evim” dediğiniz yeri mümkün olduğunca detaylı hayal ediniz. Bunu yaparken yerin görüntüsü, kokusu ve sesi ile ilgili özellikleri de hayalinizde canlandırmaya çalışınız. Lütfen hayal ettiğiniz bu mekanın kısa bir tanımını ve sizin için bu mekanın neden önemli olduğunu yazınız.*” yönergesi sunulmuştur. Nötr mekan koşulunda ise “*Lütfen herhangi bir şekilde*

güçlü duygular hissetmediğiniz, size sadece tanıdık gelen rastgele bir yeri mümkün olduğunca detaylı hayal ediniz. Bunu yaparken yerin görüntüsü, kokusu ve sesi ile ilgili özelliklerini de hayalinizde canlandırmaya çalışınız. Lütfen hayal ettiğiniz bu mekanın kısa bir tanımını ve neden bu mekanı hayal ettiğinizi yazınız.” şeklinde bir yönerge ile sadece tanıdık gelen bir mekanı hayal etmeleri istenmiştir. Katılımcıların bir mekan hayal etmelerinden doğabilecek etkiyi kontrol edebilmek adına, ikinci bir kontrol koşulu olarak araştırmacılar tarafından hazırlanan kelime bulmacası çözme görevi verilmiştir (bkz. Ek A). Araştırmacılar tarafından geliştirilen kelime bulmacası görevinde, katılımcılar bulmaca içerisinde gizlenmiş olarak verilen hedef kelime listesindeki 10 nötr kelimeyi bulmaları gerekmektedir. Bulmacanın tamamlanması 3 ile 5 dakika arasında sürmektedir.

Kültürel Dünya Görüşlerine Bağlanma Ölçümü: Katılımcıların kültürel dünya görüşlerine bağlanmaları Florian ve Mikulincer (1997) tarafından geliştirilen ve sonrasında birçok dehşet yönetimi çalışmasında kullanılan Sosyal İhlaller Ölçeği kullanılarak ölçülmüştür. Bu ölçek çeşitli sosyal değerleri ihlal eden kişilere yönelik kısa öyküler içermektedir ve katılımcılardan bu ihlalleri gerçekleştiren kişilere uygun gördükleri cezaları ve bu ihlallerin ne kadar önemli olduklarını belirtmeleri istenmektedir. Ölçek, işlenen suçun dolaylı ve doğrudan sonuçlarını içeren iki alt boyuttan oluşmaktadır. Ölçeğin suçun doğrudan sonuçlarını içeren boyutu Çoban (2014) tarafından Türkçe’ye çevrilmiştir. Diğer boyutu ise araştırmacılar tarafından önce ayrı ayrı çevrilmiş daha sonra çeviriler üzerinde fikir birliği sağlanana kadar tartışılmıştır. Bu sayede ölçeğe son hali verilmiştir. Ölçek orijinalinde her bir alt boyutta 10 madde olmak üzere toplam 20 madde içermektedir. Her bir maddenin bir öykü içermesi ve deneysel bir çalışma için madde sayısının fazlalığı gözönünde bulundurularak bu deney için, suçun doğrudan sonuçlarını içeren alt boyutundaki 10 maddeden seçkisiz olarak 5 madde uygulanmak üzere belirlenmiştir. Ancak suçun dolaylı sonuçlarını içeren alt boyutunda İsrail’deki Kibbutz topluluğuna ilişkin iki öykü bulunmaktadır. Bu öyküler kültürümüzde çok fazla anlam taşımadığı için ve karışıklığa yol açabileceği nedeni ile seçimin dışında bırakılmıştır. Benzer şekilde literatürde kültüre özgü maddelerin seçim kriterleri dışında bırakıldığı çalışmalar bulunmaktadır (örn. Schultz, 2016). Sonuç olarak, ölçeğin ikinci boyutunda kalan 8 maddeden 5’i seçkisiz olarak belirlenerek bu

çalışmaya dahil edilmiştir. Bu çalışmada Sosyal İhlaller Ölçeği her bir alt boyutunda 5'er öykü olmak üzere toplam 10 öykü ile uygulanmıştır. Geçmiş çalışmalarda da her iki boyuttan seçkisiz olarak belirlenen 5'er madde ile toplam 10 maddelik ölçeğin kısa formu sıklıkla kullanılmıştır (Dechesne ve diğerleri, 2003; Niemiec ve diğerleri, 2010). Ölçek üzerinde yüksek puanlar daha ciddi bir suç olduğunu ve suçluların daha ağır cezaları almaları gerektiğini belirtmektedir. Örneğin, ihlallerin doğrudan sonuçlarını içeren boyutta "*Yetenekli piyanistin parmakları kendisine ihanet etti; yumuşak çalışı, tuşlara özgün dokunuşu, tanıdık hüneri artık görülüyor ya da duyulmuyor... Genç dâhinin kazadan sonraki ilk konseri gösterdi ki, kırmızı ışıkta geçerek kendisine çarpan genç kız, piyanistin bedenine hafif kariyerine ise ağır bir zarar vermişti.*" şeklinde bir öykü kullanılmıştır. Dolaylı sonuçları içeren boyutta ise "*Muhasebecisinin rakip firmayla işbirliği halinde giriştiği komplo sonucu batan köklü bir metal fabrikasının sahibi "olan babama oldu" dedi. "Ben üstesinden gelirim. Benim geleceğe dair yeni, çok güzel planlarım var. Fakat babamın kırılan kalbinin onarılabilceğini düşünmüyorum. O bu fabrikayı kurdu, yıllarca işletti ve fabrikanın büyümesini ve başarılı olmasını umarak benim ellerime teslim etti. Fabrika kapandığından beri, fabrikayı kaybetmek yaşama isteğini de kaybetmesine yol açmışçasına dünyası karardı.*" şeklinde bir öykü sunulmuştur. Seçilen maddelerin son hali Ek B'de sunulmuştur. Ölçeğin alt boyutlarının güvenilirlik katsayıları yüksek olarak bulunmuştur; doğrudan sonuçları içeren boyut için Cronbach alfa değeri .82, dolaylı sonuçlar içeren boyut için Cronbach alfa değeri .86'dır.

Mekana Yönelik Duygu Değerlendirme: Katılımcıların hayal ettikleri mekana (ev veya tanıdık bir yer) ilişkin duygusal değerliğini ölçmek amacı ile bir soru sorulmuştur. Ev imajınasyonu yapan katılımcılara "*Aşağıda görmüş olduğunuz ölçek aracılığı ile "eviniz"i hayal ederken hissettiğiniz olumlu/olumsuz duyguları değerlendirmeniz istenmektedir. Ölçeğin sağ ucunda tamamen mutlu, hoşnut, tatmin olmuş, memnun ve umutlu hissettiğiniz duygular temsil edilmektedir. Evinizi hayal ettiğinizde kendinizi bu şekilde tamamen olumlu duygular içerisinde hissediyorsanız ölçeğin sağ ucundaki değerleri işaretleyiniz. Ölçeğin bir diğer ucunda ise kendinizi tamamen mutsuz, melankolik, umutsuz, sıkkın ve huzursuz hissettiğiniz durumlar temsil edilmektedir. Evinizi hayal ettiğinizde kendinizi bu şekilde*

tamamen olumsuz duygular içinde hissediyorsanız ölçeğin sol ucundaki değerleri işaretleyiniz. Eğer kendiniz tamamen nötr (ne olumlu ne olumsuz) hissediyorsanız ölçeğin ortasındaki değerleri işaretleyiniz.” şeklinde bir yönerge verilmiştir. Ardından katılımcılar “Evinizi hayal ettiğiniz esnada yaşadığınız duygunun ne kadar olumlu/olumsuz olduğunu aşağıdaki ölçek üzerinden değerlendiriniz.” sorusunu 9 dereceli ölçekte yanıtlamışlardır. Tanıdık yer imajınasyonu yapan katılımcılar ise aynı yönerge ve soru ile karşılaşmışlardır, ancak “eviniz” şeklinde bahsedilen kısımlar “size tanıdık gelen sıradan bir mekan” şeklinde ifade edilmiştir.

VII.2.1.3. Deney Deseni

Deney 2 (Ölüm belirginliği-Diş ağrısı) X 3 (Ev-Tanıdık yer-Bulmaca) deneklerarası desen ile tasarlanmıştır. Katılımcılar tüm koşullara seçkisiz olarak atanmışlardır. Koşullara göre katılımcı sayıları Tablo 1’de gösterilmektedir.

VII.2.1.4. İşlem

Öğrencilere, çeşitli hayal etme ve farklı olayları değerlendirme görevlerini içeren bir çalışma şeklinde duyurulan deney, Ege üniversitesi Sosyal Psikoloji Laboratuvarında gerçekleştirilmiştir. Deney, Open Sesame programı versiyon 3.1 kullanılarak hazırlanmış ve uygulanmıştır. Katılım için gönüllü olan öğrenciler öncelikle bekleme odasına alınmışlardır ve burada bilgilendirilmiş onam formunu okumaları ve imzalamaları istenmiştir. Bu sırada araştırmacı deney odalarından birinde bilgisayara katılımcının yaşını, cinsiyetini ve deney koşulunu girmiştir. Bilgilendirilmiş onam formunu imzalayan katılımcılar deney odasına davet edilerek, bir masaüstü bilgisayarın karşısına oturtulmuştur. Masaya, deney sırasında yazı yazmaları istendiğinde kullanabilecekleri iki kağıt ve bir kalem bırakılmıştır. Araştırmacı, katılımcıları bütün yönergelerin bilgisayar ekranında verileceği ve adım adım işlemleri takip edebileceği yönünde bilgilendirmiş ve bilgisayar ile ilgili bir sorunla karşılaşarsa dışarıda olduğunu belirterek odadan ayrılmıştır. Katılımcılar deneyi yalnız olarak tamamlamışlardır ve deneyin tamamlanması 15-20 dakika arasında sürmektedir.

Katılımcıları, bilgisayar ekranında bir tanıtım yazısı karşılamaktadır. Bu ekranda deneyin içerisinde karşılaşacakları görevler sırası ile verilmiştir. Katılımcılar hazır

olduklarında “başla” tuşuna basarak devam etmişlerdir. Sonraki ekranda ölümlülük belirginliği manipülasyonu öncesinde, tanıtım yazısı olarak deneyin bir hayal etme görevi ile başlayacağı ve yazı yazmaları isteneceği belirtilmiştir. Ardından katılımcılar seçkisiz olarak “ölümlülük belirginliği” ya da kaygı uyandırıcı ancak ölümden bağımsız bir koşul olarak “diş ağrısı” koşullarından birine atanmışlardır. Buna göre katılımcılardan deney koşulunda olanlardan kendi ölümlerini düşünmelerinin onlarda ne gibi duygular uyandırdığını ve bedenlerine ne olacaklarını ve kontrol koşulunda olan katılımcılardan da dişleri ağrıdığına neler hissedecekleri ve bedenlerine ne olacağını hayal etmeleri istenmiştir. Katılımcılar hayal ettiklerini kendilerine sağlanan kağıtlara yazmışlardır. Bu işlem 5 ila 10 dakika arasında sürmüştür. Katılımcıların ölümü ya da diş ağrısını hayal etmelerinin ardından birinci hayal etme görevlerinin tamamlandığı belirtilmiş ve bir sonraki görev olarak bazı anket sorularını cevaplamaları istenmiştir.

Sonraki 3 ekranda Pozitif ve Negatif Duygu durumu (PANAS) ölçeğindeki duygu ifadeleri sunulmuş ve her bir duygu durumuna yönelik son iki hafta boyunca nasıl hissettiklerini 5 dereceli ölçek üzerinden değerlendirmeleri istenmiştir. Ölçek ifadelerini değerlendirmeleri bittiğinde ekranda ikinci hayal etme göreviyle karşılaşacaklarını belirten bir tanıtım yazısı belirmiştir. Katılımcılar “devam” tuşuna tıkladıklarında, katılımcılardan seçkisiz olarak evlerini ya da onlara tanıdık gelen rastgele bir mekanı hayal etmeleri veya kendilerine sağlanan kelime bulmacasını çözmeleri istenmiştir. Katılımcılar hayal ettiklerini kendilerine sağlanan kağıtlara yazmışlardır. Bu işlem 5 ile 10 dakika arasında sürmüştür. Mekan hayal etme görevi tamamlandığında katılımcılara Sosyal İhlaller Ölçeği ile karşılaşacaklarına ilişkin bir tanıtım yazısı şu ifadelerle sunulmuştur:

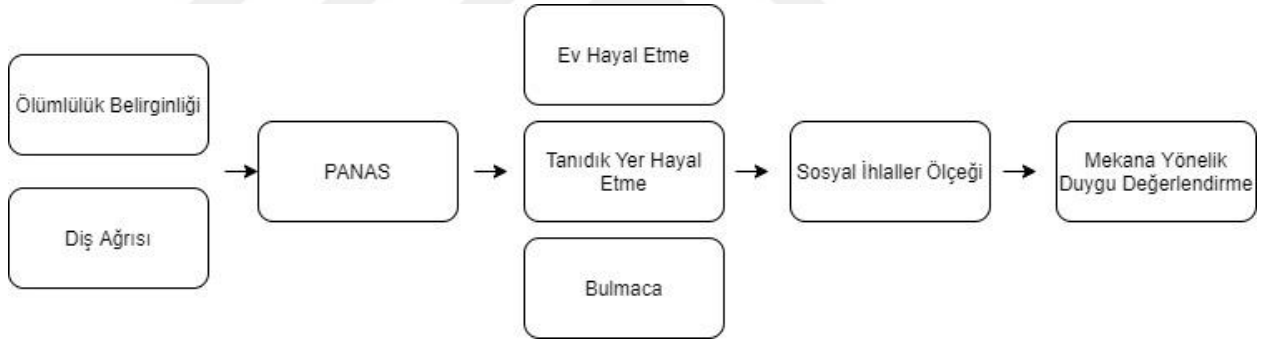
Birazdan size bazı olaylar sunulacaktır. Lütfen bu olayları dikkatlice okuyunuz ve olaylarda sözü edilen kusurların ne kadar ciddi kusurlar olduğunu ve bu kusuru işleyen ne kadar ağır cezalandırılması gerektiğini ölçekte belirtiniz.

Sosyal İhlaller Ölçeğinde değerlendirilmesi istenen 10 olay her katılımcıya rastgele sıra ile sunulmuştur. Her bir soru ekranında üstte olay sunulmuş, ekranın altında ise “*sizce failin işlediği bu kusur ne kadar ciddidir?*” ve “*fail ne ölçüde cezalandırılmalıdır?*” soruları

sorulmuştur. Sorulardaki “fail” kelimesi her bir olayda suçu/kusuru işleyen kişi olarak verilmiştir. Örneğin, bir trafik kazasından bahseden olayda “sizce sürücünün işlediği bu kusur ne kadar ciddidir” ve “sürücü ne ölçüde cezalandırılmalıdır” soruları sorulmuştur.

Son olarak katılımcıların olayları değerlendirmeleri tamamlandığında bir önceki hayal etme görevinde hayal ettikleri yere yönelik bir soruyu cevaplamaları istenmiştir. Bu soruda katılımcılardan hayal ettikleri evlerine ya da rastgele bir mekana yönelik duygularını 9 dereceli ölçek üzerinden olumsuz ya da olumlu olarak değerlendirmeleri istenmiştir.

Mekana yönelik duygu değerlendirme sorusunun ardından deney sona ermiştir. Katılımcılara teşekkür edilmiş, daha sonra detaylı bir bilgilendirme amaçlı e-mail atılacağından katılımcıların mail adresleri toplanmıştır. Araştırmanın işlem prosedürleri Şekil 1’de grafik halinde görselleştirilmiştir.

Şekil 1. Birinci deneyin işlem prosedürleri

VII.2.1.5. Bağımlı ve Bağımsız Değişkenler

Deneyin bağımsız değişkenleri ölümlülük belirginliği ve mekan manipülasyonlarıdır. Ölümlülük belirginliği manipülasyonunda, ölümlülük belirginliği koşulundaki katılımcılardan kendi ölümlerini düşünmeleri, kontrol koşulundaki katılımcılardan ise diş ağrısı çektiklerini düşünmeleri istenmiştir. Mekan manipülasyonunda ise, katılımcılar ev veya tanıdık bir yer koşullarından birini hayal etmiş ya da hiçbir mekan imajınasyonu içermeyen kelime bulmacasını çözmüşlerdir.

Deneyin bağımlı ölçümü, Sosyal İhlaller Ölçeği’nde sunulan olaylara verilen puanlardır. Ölçekte her bir öykü için ihlali gerçekleştirilen kişiye verilmesi uygun olan ceza ve gerçekleştirilen suçun ne kadar ciddi olduğunun değerlendirilmesi yapılmıştır. Ölçek

puanları ciddiyet ve ceza sorularına verilen cevapların ortalaması alınarak hesaplanmıştır. Bu sorulara verilen cevaplar iki farklı değişken olarak kodlanmıştır. Ancak ciddiyet ve ceza soruları arasındaki korelasyon yüksek olduğundan ($r = .75$) literatürde kullanılan şekilde iki değişkenin ortalaması alınarak tek bir değişken oluşturulmuş ve analizler oluşturulan “genel ihlaller” değişkeni üzerinden gerçekleştirilmiştir.¹

VII.2.2. Bulgular

VII.2.2.1. Başlangıç analizleri

Hipotez testlerinden önce mekan manipülasyonu sırasında kullanılan farklı mekanların duygu durum değerlendirmeleri incelenmiştir. Ev ve tanıdık bir yerin katılımcılarda uyandırdığı duygular bağlantısız örneklem için t-testi ile incelenmiştir. Katılımcılara göre, ev ($\bar{X} = 7.53$, $SS = 1.55$), tanıdık bir yere ($\bar{X} = 6.35$, $SS = 2.25$) kıyasla anlamlı olarak daha olumlu duygular ifade etmektedir [$t(76) = 2.69$, $p < .01$].

Katılımcıların duygu durumlarının maruz kaldıkları ölümlülük belirginliği veya kontrol koşullarına göre değişim gösterip göstermediğini anlamak amacıyla, olumlu ve olumsuz duygu durum ortalamaları bağımlı değişken olmak üzere ölüm ve kontrol grupları karşılaştırılmıştır. Bağlantısız örneklem için gerçekleştirilen t-testi sonuçlarına göre, ölüm ($\bar{X}_{olumlu} = 2.58$, $SS = .78$; $\bar{X}_{olumsuz} = 2.01$, $SS = .76$) ve kontrol grupları ($\bar{X}_{olumlu} = 2.59$, $SS = .75$; $\bar{X}_{olumsuz} = 2.07$, $SS = .83$) olumlu ve olumsuz duygu durumları açısından farklılaşmamaktadır [olumlu duygu durumu için $t(117) = -.10$, $p = .91$; olumsuz duygu durumu için $t(117) = -.41$, $p = .67$].

VII.2.2.2. Hipotez testleri

2 (Ölüm -Diş ağrısı) X 3 (Ev-Tanıdık yer- Kelime bulmacası) ANOVA sonuçlarına göre ölümlülük belirginliğinin ana etkisi anlamlı değildir [$F(1, 113) = 1.78$, $p = .18$]. Benzer şekilde mekan manipülasyonunun ana etkisi [$F(2, 113) = .72$, $p = .48$] ve ölümlülük belirginliği ile mekan imajınasyonu arasındaki etkileşim etkisi de anlamlılık sınırına

¹ Analizler ciddiyet ve ceza değişkenleri için de ayrı ayrı olarak test edilmiştir. Ancak bulgularda bir değişiklik olmadığı için rapor edilmemiştir.

ulaşmamıştır [$F(2, 113) = 2.15, p = .12, \text{partial } \eta^2 = .04$]. Gruplara göre katılımcıların sosyal ihlalleri değerlendirme sonuçları Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1. Katılımcıların sosyal ihlalleri değerlendirme puanları, standart sapma değerleri ve grupların katılımcı sayıları

	Hayal etme koşulu	Ortalama değerlendirme puanı	Standart sapma	Kişi sayısı
Ölüm	Ev	6.24	.61	20
	Tanıdık Yer	6.06	.66	20
	Bulmaca	6.05	.60	20
	Toplam	6.12	.62	60
Diş Ağrısı	Ev	5.77	.60	20
	Tanıdık Yer	6.21	.68	19
	Bulmaca	5.87	.84	20
	Toplam	5.95	.73	59
Toplam	Ev	6.01	.64	40
	Tanıdık Yer	6.13	.66	39
	Bulmaca	5.96	.73	40
	Toplam	6.03	.68	119

Ölümlülük belirginliğinin ana etkisinin bulunamamış olması ve anlamlı bir etkileşime de ulaşamamış olması nedeniyle ev hayal etme görevinin bulunmadığı koşulda ölümlülük belirginliğinin herhangi bir etki yaratıp yaratmadığını incelemek amacıyla kelime bulmacası alan katılımcılar arasında deney ve kontrol grupları (ölüm X diş ağrısı) bağlantısız örneklem için t-testi ile karşılaştırılmıştır. Analiz sonuçlarına göre, ölümlülük belirginliği koşulundaki katılımcıların ortalaması ($\bar{X} = 6.05, SS = .60$) ve diş ağrısı koşulundaki katılımcıların ortalaması ($\bar{X} = 5.87, SS = .84$) arasındaki fark anlamlı değildir, [$t(38) = .764, p = .44$]. Bulgular beklenenin aksi yönde, ölümlülük belirginliği manipülasyonunun bizim örneklemimizde çalışmadığını göstermektedir.

VII.2.3. Tartışma

Deneyin bulguları sonucunda beklentiler karşılanmamıştır. Ölümlülük belirginliğinin ana etkisinin bulunamaması, üstelik ölümlülük belirginliğinin bulmaca koşulunda da etki yaratmaması çalışmada kullanılan ölümlülük belirginliği manipülasyonunun işlerliği konusunda düşündürmektedir. Ölümlülük belirginliği manipülasyonunun etkilerinin literatürle uyumlu olacak şekilde tekrarlanamamış olması, üzerinde düşünülmesi gereken bir konudur. Ölümlülük belirginliğinin açık bir prosedürle (ölümü hayal ettirme) ele alındığı Türkiye’de yapılan çalışmalar incelendiğinde benzer sonuçlar bulunmaktadır. Örneğin Cihan’ın (2013) zayıflama haplarına yönelik tutumlarda ölümlülük belirginliğinin etkisini incelediği çalışmada ölümlülük belirginliğinin ana etkisini anlamlı değildir. Atabey (2011) gerçekleştirdiği tez çalışmasında muhafazakarlık ve engellilere yönelik tutumlarda ölümlülük belirginliğinin etkisinin ancak katılımcıların önceki muhafazakarlık puanlarına göre ortaya çıktığını göstermiştir. Benzer şekilde, Koca-Atabey ve Öner-Özkan (2011) katılımcıların muhafazakarlık düzeylerinin ölümlülük belirginliği ardından artış gösterip göstermediğini inceledikleri çalışmada katılımcıların dindarlık yönelimlerinin etkili olduğunu göstermişlerdir. Ölümlülük belirginliğinin sadece savunmacı dindarlık yönelimli katılımcıları daha muhafazakar düşüncelere yönelttiği, varoluşsal dindarlık yönelimine sahip katılımcılarda ise etkisinin olmadığını bulmuşlardır. Türkiye’de yapılan çalışmalar ışığında bu çalışmada da ölümlülük belirginliği manipülasyonunun olası bireysel farklar nedeni ile her katılımcıda varoluşsal kaygı yaratmamış olabileceği düşünülmüştür.

Aynı zamanda Simon ve arkadaşları (1997) ölümlülük belirginliğinin, katılımcıların ya da deney prosedürünün rasyonel veya deneyimsel olmasına göre etkilerinin değişimini inceledikleri çalışmada ölümlülük belirginliğinin etkisini sadece deneyimsel koşullarda bulmuşlardır. Katılımcılar mantıklı bir şekilde ölümü düşündüklerinde ya da laboratuvar önlüklü ciddi bir araştırmacı deneyi yürüttüğünde beklenen etkiler gözlemlenmemektedir. Araştırmacılar ölümlülük belirginliğinden doğan kaygının ortaya çıkabilmesi için katılımcıların ölümü mantıklı bir şekilde ele almamaları, daha deneyimsel olarak yaklaşımları gerektiği sonucuna varılmıştır. Bu deney çalışmasında da açık ölümlülük

belirginliği sırasında katılımcıların verdikleri cevaplar incelendiğinde, bazı katılımcıların ölümlülüğü aktif olarak düşünmedikleri (örn. “bana bir şey olmaz”) ya da çok bilimsel bir şekilde (örn. “bedenimde çeşitli bakteriler üreyecek, bedenim çürüyecek ve toprak ile kaybolacak”) yani rasyonel bir şekilde ele aldıkları gözlemlenmiştir. Yani deney sırasında açık ölümlülük belirginliği manipölasyonunun işlemediği ve arzulanan etkiyi yaratmadığı düşünölmektedir.

VII.3. İkinci Deney

VII.3.1. Amaç

İlk deney çalışmasında kullanılan açık ölümlülük belirginliği manipölasyonunun bizim örneğimizde işlemediği ya da en azından bazı bireysel farklılıklara (dindarlık vs.) dayalı olarak işlediği düşüncesi ile, aynı deney örtük ölümlülük belirginliği manipölasyon yöntemi ile yeniden tasarlanmıştır. Deneyin amacı ve hipotezleri önceki çalışma ile aynı olup, ev hayal etmenin ölümlülük belirginliği ardından ortaya çıkan kaygı ile baş etmede rol oynaması beklenmektedir.

VII.3.2. Ön Çalışma: Örtük Ölüm Belirginliği Yönteminin Belirlenmesi

Ön çalışmanın amacı, deneyde kullanılmak üzere, katılımcılarda ölümlülüğü hatırlatacak bir örtük ölümlülük belirginliği yöntemi belirlemektir. Literatürde bu amaçla kullanılan birçok farklı yöntem bulunmaktadır. Kelime bulmacasında ölüm ile ilgili kelimeler göstermek (Maxfield ve diğerleri, 2017), mezar taşları ya da kaza videosu sunulması (Coolson ve Nelson, 2002; Rosenbloom, 2003) ölüm ile ilgili cümlelerin düzenlenmesi (Hirschberger, 2006) bu yöntemlerden bazılarıdır. Bu tez çalışması kapsamında birçok farklı yöntem denenmiştir ve en güçlü etkiyi yaratan örtük ölümlülük belirginliği manipölasyon yönteminin bulguları sunulmaktadır. Diğer ön çalışmaların prosedürleri ve bulguları Ek C’de sunulmaktadır.

DYK’nın bilişsel arka planında bahsi geçen İkili İşleme Modeline göre ölümlülük ile ilgili düşünceler ile ilk karşılaşıldığında zihinde ölüm ile ilgili düşünceler bastırılır ve aradan belirli bir zaman geçip ilgi ölüm fikrinden uzaklaştığında ölüm ile ilgili düşüncelerin zihinde aktivasyonu gerçekleşir (Pyszczynski ve diğerleri, 1999). Örtük ölümlülük belirginliği

yöntemlerinde ise, kişiler ölüm ilgili doğrudan düşünmediklerinden, ölüm düşüncesi ile ilgili fikirler zihinde aktif olarak kalmakta ve ölümlülük belirginliğinden hemen sonra ulaşılabilir olmaktadır (Cox ve diğerleri, 2019). Bu fikirden yola çıkarak bu deneyde örtük ölümlülük belirginliğinin işlerliği, ölümlülük belirginliğinden sonra ölüm ile ilgili kelimelerin zihinde ulaşılabilirliği ile ölçülmektedir. Ölümlülük belirginliğinin katılımcılarda ölüm fikri uyandırabilmesi için ölümlülük belirginliği ardından ölüm ile ilgili kelimelerin zihinde erişilebilirliğinin daha yüksek olması beklenmektedir.

Ölüm düşüncesi ulaşılabilirliği ölçümü, kullanılan araçlar kısmında detaylı olarak anlatılmakla beraber Hayes, Schimel, Faucher ve Williams (2008) tarafından geliştirilen Sözcüğe Ait Karar Verme Görevi (Lexical Decision Task) ile ölçülmektedir. Bu görevde katılımcılara sunulan ölüm ile ilgili, olumsuz ve nötr kelimelere verilen tepki zamanları ölçülmektedir. Eğer ölüm ile ilgili düşüncelerin zihinde aktivasyonu sağlanmışsa, bu kelimelere daha hızlı tepki göstermeleri beklenmektedir. Özetle, deneyin temel hipotezi, ölümlülük belirginliği koşulundaki katılımcıların, kontrol koşulundaki katılımcılara kıyasla ölüm ile ilgili kelimelere daha hızlı tepki vermeleridir.

VII.3.2.1. Katılımcılar

Çalışma sınıf içerisinde duyuru yapılmasının ardından laboratuvara gelen gönüllü 39 kadın ve 7 erkek katılımcı ile gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların hepsi Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi öğrencileridir ve çalışmaya bir dersten ekstra puan karşılığında katılmışlardır. Kelime gruplarının hepsinde üç standart sapmanın üzerinde tepki zamanı olduğu tespit edilen iki katılımcı analizlerden çıkarılmıştır. Kalan 44 katılımcının yaşları 18 ile 29 arasında değişmektedir (kadınlar için $\bar{X} = 20.47$, $SS = 1.63$; erkekler için $\bar{X} = 21.00$, $SS = 2.94$).

VII.3.2.2. Kullanılan Araçlar

Ölümlülük Belirginliği Manipülasyonu: Örtük ölümlülük belirginliği manipülasyonu Arndt, Greenberg, Pyszczynski ve Solomon (1997) tarafından geliştirilmiştir ve literatürde yaygın olarak kullanılmaktadır. Bu görevde katılımcılara ekranda artarda iki kelime gösterilir ve katılımcılardan bu iki kelimenin ilişkili olup olmadığına karar vermeleri istenmektedir.

Örneğin, ekranda “iğne” ve “iplik” kelimeleri gözüktüğünde ilişkili, “ayakkabı” ve “tahta” kelimeleri gözüktüğünde ilişkisiz tuşuna basmaları gerekmektedir. Ancak iki kelimenin arasında eşik altı olacak şekilde ölümle ilgili veya ilgisiz/nötr kelimeler gösterilmektedir. Ekranda gösterilen iki kelime ön ve son maske olarak görev yapmaktadır ve ekranda 356 ms gösterilmektedir. Ölümlülük belirginliği manipülasyonu amacıyla deneyde iki nötr kelime arasında 33ms ile eşik altı *ölüm* ya da *spor* kelimeleri gösterilmiştir. Maske görevi için seçilen kelimeler Kapucu, Kılıç, Özkılıç ve Sarıbaz'ın (2018) çalışmasında sınıflandırılan nötr kelimelerden seçilmiştir. Dehşet yönetimi çalışmalarında kontrol koşulu olarak genellikle diş ağrısı ya da sınav gibi kaygı uyandıran bir konu ya da nötr bir konu kullanılmaktadır. Kaygı uyandıran bir konu ya da nötr bir konunun kontrol koşulu olarak kullanılmasının çalışmanın sonuçlarını etkilemediği belirtilmektedir (Burke ve diğerleri, 2010). Bu nedenle, bu çalışmada *ölüm* kelimesinin kontrol koşulu olarak nötr anlamlı *spor* kelimesi seçilmiştir. Ölüm ve spor kelimelerinin harf sayıları birbirine eşit ve kelime frekansları birbirine çok yakın olduğu için bu çalışmada kontrol koşulunda “spor” kelimesi seçilmiştir; ölüm kelimesinin frekansı 392, spor kelimesinin frekansı 395'tir (Göz, 2003). Bu deneyde katılımcılara 5 ilişkili ve 5 ilişkisiz toplam 10 kelime çifti ve bu kelime çiftlerinin arasında da eşik altı olarak, katılımcıların seçkisiz olarak seçilmiş bir yarısına *ölüm* diğer yarısına da *spor* kelimesi gösterilmiştir.

Ölüm Düşüncesi Ulaşılabilirliği Ölçümü: Ölüm ile ilgili düşüncelerin zihinde ulaşılabilirliği Hayes, Schimel, Faucher ve Williams (2008) tarafından geliştirilen Sözcüğe Ait Karar Verme Görevi (Lexical Decision Task) ile ölçülmüştür. Bu görevde bilgisayar ekranında bir kelime gözükmektedir ve katılımcıların mümkün olduğunca hızlı şekilde, gözüken kelimenin anlamlı ya da anlamsız olduğuna karar vermeleri gerekmektedir. Katılımcıların kelimelere verdikleri tepki zamanları kaydedilmiştir. Eğer katılımcıların ölüm ile ilgili düşünceleri zihinlerinde aktif olmuşsa yani daha ulaşılabilirse, ölümle ilgili kelimelere daha hızlı tepki göstermeleri beklenmektedir. Katılımcılar 3 nötr anlamlı ve 3 anlamsız kelime ile deneme aşaması gerçekleştirdikten sonra ölçüm alınan görev başlamıştır. Görevde 6 ölüm ilgili kelime, 6 olumsuz anlamlı kelime, 6 nötr anlamlı kelime ve 18

anlamsız kelime² bulunmaktadır³. Kelimeler ekranda belirdikten sonra katılımcıların cevap vermek için 3 saniyeleri bulunmaktadır. Katılımcıların bu kelimelere gösterdikleri tepki zamanlarının ortalaması alınarak ölüm, negatif ve nötr kelime listelerinin zamanları hesaplanmıştır. Olumsuz ve nötr kelimelerin frekansları ve kelime uzunlukları ölüm kelimelerine benzer olarak seçilmiştir. Çalışmada kullanılmak üzere seçilen kelimeler ve frekans değerleri Tablo 2’de sunulmuştur. Katılımcıların bu kelimelere gösterdikleri tepki zamanları çalışmanın bağımlı ölçümünü oluşturmaktadır.

VII.3.2.3. İşlem

Sınıf içerisinde yapılan duyurunun ardından laboratuvara gelen katılımcılar araştırmacı tarafından karşılandıktan sonra bilgilendirilmiş onam formunu imzalamışlardır. Ardından katılımcılar deney odasına alınmıştır. Araştırmacı deneyi katılımcının yanında başlatmıştır ve katılımcıya bütün deney yönergelerinin bilgisayar üzerinden verileceği bilgisini vermiştir ve deney odasından ayrılmıştır. Bilgisayar ekranında deneye yönelik kısa bir tanıtım yazısının ardından ölümlülük belirginliği manipülasyonu görevi tanıtılmaktadır. Katılımcılar 3 kelime çifti ile deneme yaptıktan sonra deney aşamasına geçilmiştir. Deney aşamasında 5 ilişkili ve 5 ilişkisiz kelime çifti seçkisiz bir sıra ile sunulmuştur ve her kelime çiftinin arasında deney ve kontrol koşulundaki katılımcılara sırası ile “ölüm” ya da “spor” kelimeleri eşik altı olarak sunulmuştur. Katılımcıların deney ya da kontrol gruplarından hangisine atanacağı seçkisiz olarak belirlenmiştir.

Deneyin ikinci aşaması olan ölüm düşüncesi ulaşılabilirliği ölçümü olarak sözcüğe ait karar verme görevi sunulmuştur. Katılımcılardan istenen görev çıkan her sözcüğün anlamlı mı yoksa anlamsız mı olduğuna klavyedeki bir tuşa basarak karar vermeleridir. Katılımcılar ilk olarak 3 anlamlı ve 3 anlamsız kelime ile deneme aşaması gerçekleştirmişlerdir. Bu aşamada katılımcılara doğru ya da yanlış olarak geri bildirim

² Çalışmada kullanılan anlamsız kelimelerin belirlenmesi için araştırmacı tarafından 50 kelimedenden oluşan bir liste hazırlanmıştır. Bu liste 10 kişiye uygulanmış ve bütün katılımcılara anlamsız gelen 18 kelime çalışmada kullanılmak üzere seçilmiştir.

³ Kelimelerin olumsuz ve nötr anlamlı olup olmadıkları Kapucu ve diğerleri (2018) tarafından gerçekleştirilen kelimelerin norm anlamlarının belirlendiği çalışma temel alınarak karar verilmiştir.

verilmiştir. Ardından seçkisiz bir sıra ile sunulan 36 kelime ile deney aşamasını gerçekleştirmişlerdir. Son olarak, olumsuz ve ölüm ifadeli kelimelere maruz kalmaktan dolayı katılımcıların duygu durumlarında herhangi bir düşüş olduysa bunu düzenlemek adına olumlu duygu durumuna sahip bir video gösterilmiş ve bu videoyu değerlendirmeleri istenmiştir. Deneyi tamamlayan katılımcılar araştırmacının yanına dönmüştür. Katılımcılara bilgilendirme yapılmış ve teşekkür edilmiştir.

Tablo 2. Ölüm, olumsuz ve nötr kelimeler ve frekans değerleri

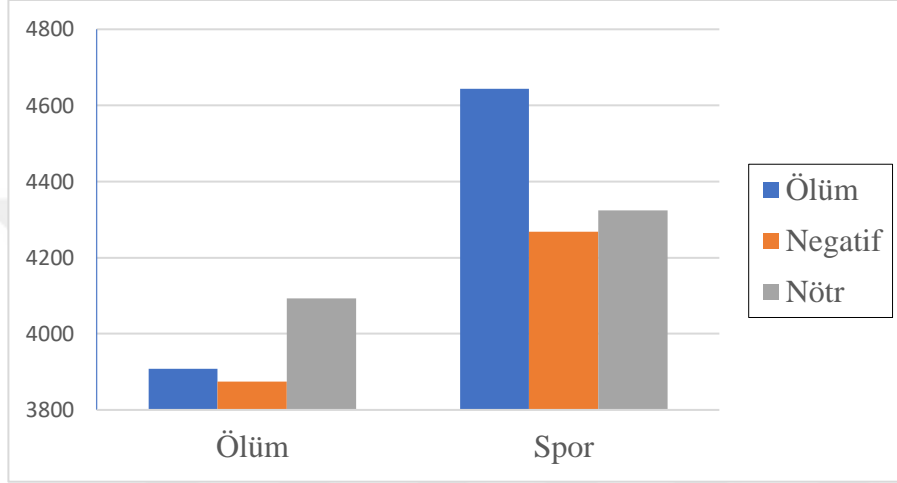
Ölüm Kelimeleri		Olumsuz Kelimeler		Nötr Kelimeler	
Kelime	Frekans	Kelime	Frekans	Kelime	Frekans
Mezar	78	Bağımlı	43	Kuram	77
Gömülmek	43	Hüzün	75	Yetişkin	47
İntihar	104	Hırsız	49	Genetik	45
Ceset	24	Keder	26	Dikiş	24
Katil	68	Şüphe	70	Cisim	68
Cenaze	45	Ameliyat	109	Pirinç	101
Ort.	60.3		62		60.3

VII.3.2.4. Bulgular

Ölümlülük belirginliğinin, ölüm, negatif ve nötr kelimelere verilen tepki zamanları üzerindeki etkisini incelemek için 2(Ölüm-Spor) X 3 (Ölüm-Negatif-Nötr) karışık desen varyans analizi uygulanmıştır.

Bulgulara göre ölümlülük belirginliğinin ana etkisi anlamlı değildir, [$F(1,42)=3.88, p = .05, \eta^2 = .07$]. Yani eşik altı olarak ölüm veya spor kelimesine maruz kalmanın kelime listesinden bağımsız bir etkisi yoktur. Benzer şekilde kelime listesinin ana etkisi de anlamlılık düzeyine ulaşmamıştır, [$F(2,84)=2.08, p = .13, \eta^2 = .04$]. Yani ölümle ilgili, negatif ve nötr kelimelere verilen tepki süreleri ölümlülük belirginliğinden bağımsız bir etkiye sahip değildir. Buna karşılık çalışmanın beklentilerine uygun olarak iki değişen arasındaki etkileşim etkisi anlamlıdır, [$F(2,84)=3.18, p = .04, \eta^2 = .07$]. Yani kelime listelerine verilen

tepki zamanları maruz kalınan eşik altı uyarana göre farklılaşmaktadır. Etkileşim Şekil 2’de detaylı olarak gösterilmiştir.

Şekil 2. Maruz kalınan eşik altı uyarana göre ölümle ilgili, negatif ve nötr kelime listeleri için tepki süreleri gösterimi

Deney ve kontrol gruplarının hangi kelime gruplarında farklılaştığını tespit etmek amacıyla 3 adet bağlantısız örneklemler için t-testi gerçekleştirilmiştir. Bu karşılaştırmalar sırasında birinci tip hata oranını azaltmak amacıyla Bonferroni düzeltmesi kullanılmış ve anlamlılık düzeyi .02 olarak alınmıştır.

Sonuçlara göre, ölüm ve spor grupları sadece ölümle ilgili kelimeleri içeren kelime grubunda anlamlı düzeyde farklılaşmaktadır; [$t(42) = -2.85.15, p = .007$]. Ölüm koşulundaki katılımcılar ($\bar{X} = 3907.95, SS = 885.14$) spor koşulundaki katılımcılara ($\bar{X} = 4643.90, SS = 818.59$) göre ölümle ilgili kelimelere daha hızlı cevap vermişlerdir. Negatif anlamlı ve nötr anlamlı kelime gruplarına verilen tepki zamanları karşılaştırmasında ise ölüm ve spor grupları birbirinden ayrılmamaktadır (Negatif kelimeler için; $t(42) = -1.73, p = .09$; nötr kelimeler için; $t(42) = -.801, p = .42$). Grupların ortalama puanları Tablo 3’te sunulmuştur. Deneyin bulguları beklentileri karşılamıştır. Ölümlülük belirginliği alan katılımcılarda ölüm ile ilgili düşüncelerin daha ulaşılabilir olduğu sonucuna varılmıştır. Sonuç olarak, eşik altı

uyarım yapmanın ölümlülük belirginliği manipülasyonu için geçerli bir yöntem olduğu tespit edilmiş ve gelecek deneylerde ölümlülük belirginliği manipülasyonu olarak kullanılmıştır.

Tablo 3. Ölüm ve spor gruplarının kelime gruplarına tepki süreleri ortalamaları

	Ölüm Grubu		Spor Grubu	
	Ortalama	Standart Sapma	Ortalama	Standart Sapma
Ölüm Kelimeleri	3907.95	885.14	4643.90	818.59
Negatif Kelimeler	3873.91	818.29	4268.52	672.95
Nötr Kelimeler	4093.60	856.01	4323.85	1047.33

VII.3.3. Yöntem

VII.3.3.1. Örneklem

Deney Ege Üniversitesi'nde öğrenim gören 154 lisans öğrencisine uygulanmıştır. Önceki dönemlerde DYK ile ilgili diğer çalışmalara katılan 19 kişi ile yabancı uyruklu olan 1 katılımcı analizlerden çıkarılmıştır. Sonuç olarak analizler kalan 94 kadın ve 40 erkek olmak üzere toplam 134 katılımcı ile gerçekleştirilmiştir. Kadınların yaş ortalaması 20.12 ($SS = .29$) ve erkek katılımcıların yaş ortalaması 20.70 ($SS = .53$) olmak üzere, katılımcıların yaş ortalaması 20.29 'dur ($SS = 3.02$).

VII.3.3.2. Kullanılan Araçlar

Ölümlülük Belirginliği Manipülasyonu: Bu deneyde ön çalışmada test edilen örtük ölümlülük belirginliği manipülasyonu kullanılmıştır (Arndt, Greenberg, Pyszczynski ve Solomon, 1997). Buna göre maske olarak kullanılan iki kelimenin arasında “ölüm” kelimesi eşik altı olarak sunulmaktadır. Katılımcıların ekranda gösterilen bu iki kelimenin birbiri ile ilişkili olup olmadığına Evet ve Hayır tuşlarına basarak karar vermeleri gerekmektedir. Örneğin, ekranda “iğne” ve “iplik” kelimeleri gözüktüğünde EVET; “ayakkabı” ve “tahta” kelimeleri gözüktüğünde HAYIR tuşuna basmaları gerekmektedir. Ekranda gösterilen iki kelime ön ve son maske olarak görev yapmaktadır ve ekranda 356 ms gösterilmektedir. Bu

deneyde iki nötr kelime arasında 33ms ile eşik altı *ölüm* ya da *spor* kelimeleri gösterilmektedir. Kullanılan tuşların elin konumuna göre kolay bir noktaya gelmesinin etkisini engellemek için tuşların yeri her katılımcıda değiştirilerek dengelenmiştir.

Mekan Manipülasyonu: Mekan manipülasyonu amacı ile birinci deneyde kullanılan yöntem küçük değişikliklerle kullanılmıştır. Ev manipülasyonu koşulunda önceki çalışmalarda “hayal etme” yönergesi verilmektedir ancak katılımcıların daha önce yaşamadıkları ve sahip olmak istedikleri evi hayal etmelerini önlemek amacıyla, hayal etme yönergesi “gözünüzde canlandırın” şeklinde değiştirilmiştir. Ek olarak, ilk deneyde tanıdık bir yer koşulunda katılımcıların duygu yoğunluğu yüksek yerleri sıklıkla tercih etmelerinden ve mekanların sürekli farklılaşmasından dolayı, tanıdık yer koşulu “sık kullanılan bir otobüs durağı” ile değiştirilmiştir. Son olarak ilk deneyde kullanılan kelime bulmacası bu deneyde de kullanılmıştır.

Sosyal İhlaller Ölçeği: Florian ve Mikulincer (1997) tarafından geliştirilen Sosyal İhlaller Ölçeği ilk deneyde kullanıldığı hali ile uygulanmıştır. Ölçekten alınan yüksek puanlar daha ağır yargılamaları göstermektedir.

Mekana Yönelik Duygu Değerlendirme: Katılımcıların gözlerinde canlandırdıkları mekanlara yönelik duygu durum değerlendirmeleri birinci deneyde kullanıldığı şekli ile uygulanmıştır. Katılımcılar mekanları 9 dereceli ölçek üzerinden değerlendirmişlerdir.

VII.3.3.3. Deney Deseni

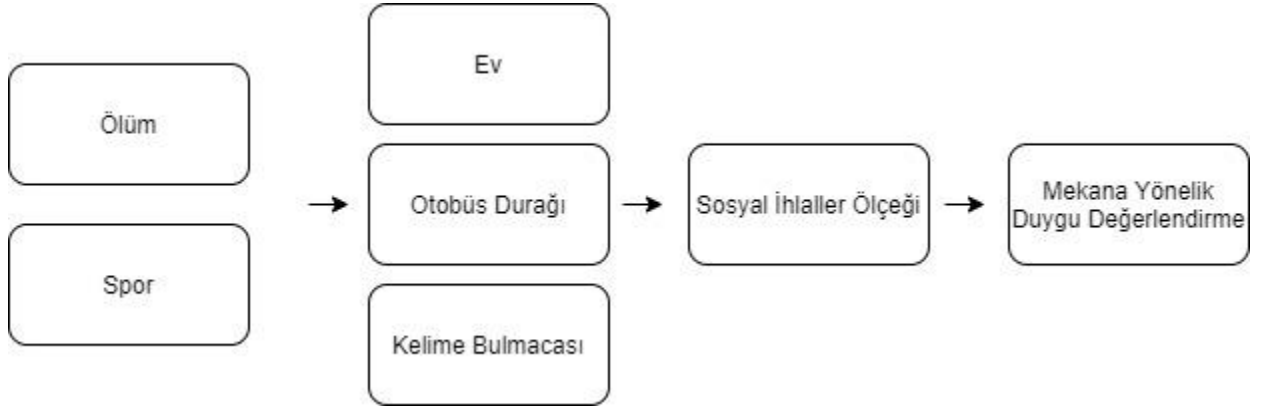
Deney 2 (Ölüm -Spor) X 3 (Ev-Otobüs durağı- Kelime bulmacası) deneklerarası desen ile tasarlanmıştır. Katılımcılar bütün koşullara seçkisiz olarak atanmışlardır. Katılımcıların koşullara göre dağılımları Tablo 4’te gösterilmektedir.

VII. 3.3.4. İşlem

Çalışmanın gerçek amacının bilinmesinin deney bulgularını ekleyebileceği düşüncesi ile çalışmanın amacı “dil becerilerine yönelik farklı aktiviteler içeren bir çalışma” olarak duyurulmuştur. Deney, Ege Üniversitesi, Sosyal Psikoloji Laboratuvarı’nda gerçekleştirilmiştir. Çalışmaya ekstra ders notu karşılığında katılmaya gönüllü olan katılımcılar, ilk olarak bekleme odasında Bilgilendirilmiş Onam Formu’nu okuyup

imzalamışlar, ardından da bilgisayarlı deney odasına alınmışlardır. Deneyin bütün yönergeleri OpenSesame v.3.1 deney programı kullanılarak bilgisayar ortamında verilmiştir. Araştırmacı, katılımcının yaşını ve cinsiyetini bilgisayar ekranına girdikten sonra katılımcıyı yalnız bırakarak dışarı çıkmıştır ve katılımcılar deneyi tek başlarına tamamlamışlardır. Deneyin tamamlanması yaklaşık 15 dakika sürmektedir.

Bilgisayar ekranındaki tanıtım yazısının ardından katılımcılar seçkisiz olarak ölüm ya da spor koşullarından birine atanmışlardır. Bu aşamada katılımcılar Kelime Eşleştirme Görevi adı altında ölümlülük belirginliği manipülasyonunu tamamlamışlardır. Ardından katılımcılar seçkisiz olarak ev hayal etme, herhangi bir otobüs durağını hayal etme ve bir hayal etme görevi içermeyen kelime bulmacası koşullarından birine atanmışlardır. Bu süreçte katılımcılardan kendilerine sağlanan kağıtlara yazı yazmaları ya da kelime bulmacasını çözmeleri istenmiştir. Yazmayı veya bulmacayı tamamlayan katılımcılar ekranda görünen “Devam” tuşuna tıkladıklarında deneyin bağımlı değişkenini oluşturan Sosyal İhlaller Ölçeği’ni cevaplamaları istenmiştir. Son olarak gözlerinde canlandırdıkları mekanlara yönelik duygularını bir soru ile belirtmeleri istenmiştir. Deneyin sonunda katılımcılara duygu durumlarında herhangi bir düşünüş olmasına yönelik olumlu duygu içeren bir video izletilmiştir. Araştırmanın işlem prosedürleri Şekil 3’te gösterilmiştir.

Şekil 3. İkinci deneyin işlem prosedürleri

VII. 3.3.5. Bağımlı ve Bağımsız Değişkenler

Ölümlülük belirginliği manipülasyonu ve mekan manipülasyonu deneyin bağımsız değişkenleri iken, katılımcıların Sosyal İhlaller Ölçeği’nde sunulmuş olan öykülerde işlenen

suçlarda, suçun ciddiyeti sorusuna verdikleri yanıtlar ve suçlulara yönelik uygun gördükleri cezaların ortalamaları çalışmanın bağımlı değişkenidir.

VII.3.4. Bulgular

VII.3.4.1. Başlangıç Analizleri

Hipotezler test edilmeden önce mekan manipülasyonu sırasında kullanılan ev ve otobüs durağına yönelik katılımcıların duygu durum değerlendirmeleri incelenmiştir. Evin ve otobüs durağının katılımcılarda uyandırdığı duygular bağlantısız örneklem için t-testi ile incelenmiştir. Katılımcılara göre, ev ($\bar{X} = 7.56$, $SS = 1.40$), otobüs durağına ($\bar{X} = 5.47$, $SS = 1.79$) kıyasla anlamlı olarak daha olumlu duygular ifade etmektedir [$t(86) = 6.08$, $p < .01$].

VII. 3.4.2. Hipotez Testleri

Deney 2 (Ölüm -Spor) X 3 (Ev-Otobüs durağı- Kelime bulmacası) deneklerarası desen ile tasarlanmıştır. Bağımlı değişkenler ise katılımcıların Sosyal İhlaller Ölçeğinde sunulmuş olan öykülerde işlenen suçlarda, suçun ciddiyeti sorusuna verdikleri yanıtlar ve suçlulara yönelik uygun gördükleri cezalarıdır.

İlk olarak Sosyal İhlaller Ölçeğinde sunulan ihlallere öngörülen cezalar ve ihlallerin ne kadar ciddi ihlaller olarak görüldüğü sorulara verilen yanıtlar Pearson koreasyon analizi ile karşılaştırılmıştır. İki değişken .78 ile yüksek korelasyona sahip olduğu için cevaplar birleştirilmiş ve bir genel değerlendirme değişkeni oluşturulmuştur. Ardından bağımlı değişken genel değerlendirme puanları olmak üzere 2 (Ölüm -Spor) X 3 (Ev-Otobüs durağı- Kelime bulmacası) varyans analizi (ANOVA) uygulanmıştır. Analiz sonuçlarına göre ölümlülük belirginliğinin ana etkisi anlamlı değildir [$F(1, 128) = 1.58$, $p = .11$]. Benzer şekilde mekan manipülasyonunun ana etkisi de istatistiksel olarak anlamlı değildir [$F(2, 128) = 1.11$, $p = .33$]. Ölümlülük belirginliği ile mekan manipülasyonu arasındaki etkileşim etkisi de istatistiksel anlamlılığa ulaşmamıştır [$F(2, 128) = .15$, $p = .86$]. Gruplara göre katılımcıların sosyal ihlalleri değerlendirme puanları Tablo 4'te sunulmuştur.

Genel değerlendirme puanları ile analizlerin gerçekleştirilmesinin ardından, Sosyal İhlaller Ölçeğinde sunulan doğrudan ve dolaylı sonuçları olan olaylar gruplanarak analizler tekrar edilmiştir. Kişileri doğrudan etkileyen sonuçlar doğuran olaylar ile gerçekleştirilen analizlerin sonuçları değişmemesine rağmen (bütün p 'ler $> .34$), hem kişiyi hem de kişinin etrafındaki farklı kişileri de etkileyen sonuçlar doğuran olaylarda sonuçlar kısmen değişmektedir.

Tablo 4. Katılımcıların sosyal ihlalleri değerlendirme puanları, standart sapma değerleri ve grupların katılımcı sayıları

	Hayal etme koşulu	Ortalama değerlendirme puanı	Standart sapma	Kişi sayısı
Ölüm	Ev	5.81	.74	22
	Otobüs Dur.	5.64	.62	21
	Bulmaca	5.62	.72	22
	Toplam	5.69	.69	65
Spor	Ev	5.62	.61	24
	Otobüs Dur.	5.35	.73	23
	Bulmaca	5.50	.88	23
	Toplam	5.49	.74	69
Toplam	Ev	6.71	.68	46
	Otobüs Dur.	5.49	.69	44
	Bulmaca	5.56	.80	44
	Toplam	5.59	.72	134

Buna göre ilişkisel sonuçlar doğuran olayları değerlendirme puanları bağımlı değişken alınarak 2 (Ölüm-Spor) X 3 (Ev-Otobüs durağı- Kelime bulmacası) varyans analizi tekrarlanmıştır. Sonuçlara göre, mekan manipülasyonunun ana etkisi [$F(2, 128) = 1.37, p = .25$] ve ölümlülük belirginliği ve mekan koşullarının etkileşim etkisi [$F(2, 128) = .49, p =$

.61] anlamlı değildir. Ancak, ölümlülük belirginliğinin ana etkisi sınıra yakın anlamlılıkta bulunmuştur [$F(1, 128) = 2.83, p = .06, \eta^2 = .03$]. Buna göre, ölüm kelimesine eşik altı olarak maruz kalan katılımcılar ($\bar{X} = 5.61, SS = .10$), spor kelimesine maruz kalan ($\bar{X} = 5.31, SS = .11$) katılımcılara göre bahsi geçen suçların faillerini daha ağır yargılamaktadırlar.

VII.3.5. Tartışma

Deneyin bulguları, deneyin temel amacı olan evin kaygı engelleme işlevine yönelik hipotezi desteklememektedir. Ancak ölümlülük belirginliğinin kültürel değerlerin nasıl ihlal edildiği ile ilişkisinin olduğu gözlenmektedir. Bulgular, ölümlülük belirginliğinin etkisinin sadece ilişkisel sonuçlar doğuran sosyal ihlallerde geçerli olduğunu, doğrudan bireyi etkileyen olaylarda geçerli olmadığını göstermektedir. Literatürde ölümlülük belirginliğinin etkisinin kültürlere göre değiştiği, özellikle Amerikan kültüründe çok daha etkili olduğu gözlenmektedir (Burke ve diğerleri, 2010). Kültürlerin bireycilik-toplulukçuluk sınıflandırmasında Amerika ve Batı Avrupa kültürünün daha bireyci eğilimler gösterdiği göz önüne alındığında (Hofstede, 2001; Triandis, 2018), bu değişimin özellikle Amerikan ve Batı kültüründeki bireycilikten kaynaklanabileceği düşünülmektedir. Türkiye çoğunlukla toplulukçu bir kültür olarak sınıflandırılmaktadır (Göregenli, 1995, 1997) ve toplulukçu kültürlerde olaylara daha genel bir bakış açısı ile bütüncül olarak yaklaşılır (Triandis, 2018). Bireyci ve toplulukçu kültürlerde gerçekleştirilen çalışmalar, toplulukçu kültürlerin bağlama ve arka plan bilgisine daha fazla dikkat ettiğini, olayları ve kişileri yargılamakta durumsal faktörlere daha fazla dikkat edildiğini göstermektedir (Owe ve diğerleri, 2013). Örneğin, Morris ve Peng (1994) bir Çinli ve bir Amerikalı tarafından işlenen iki cinayet olayının Çince ve İngilizce gazetelerde sunulma şeklini inceledikleri çalışmada Çin’de cinayetin nedeninin daha çok toplumdan soyutlanma gibi bağlamsal öğelerle açıklandığını, İngilizce gazetelerde ise katilin dengesiz olması gibi değişmez karakteristik özellikleri üzerinden suçun açıklandığını göstermişlerdir. Deneyde kullanılan doğrudan olayları içeren ihlaller incelendiğinde, bu suçlarda farklı açıklamaların da metinde bahsedildiği gözlemlenmektedir. Örneğin, doktorun hastasına danışmadan rahmini almasına yönelik olayda, kadın başka bir

çocuk daha istemediğini belirtmekte veya fabrika filtre taktırmadığı için görme yetisini kaybeden genç için, fabrika sahibinin maddi imkânsızlıklarından dolayı filtre taktırmadığı belirtilmektedir. Bu nedenle Sosyal İhlaller Ölçeğinde sadece kişiyi etkileyen sonuçlar doğuran olaylar farklı açıklamalara imkân verdiği için ölümlülük belirginliğinden doğan kaygılardan etkilenmemiş olabilir. Ancak hem kişiyi hem de kişinin etrafındaki diğerlerini etkileyen olaylar, bu bütüncül bakış açısının oluşmasına imkân sağlamış ve ölümlülük belirginliğinin etkisinin ortaya çıkmasına imkân sağlamış olabilir.

DYK'da ölümlülük belirginliğinin kişileri kültürel dünya görüşlerine sığınmaya yönlendiren en temel sebep, kişinin dahil olduğu kültür aracılığıyla sembolik ölümsüzlüğe ulaşabilecek olmasıdır (Greenberg ve Arndt, 2012). Yani kültürel dünya görüşleri, kişinin kendi sahip olduğu, değerli bulduğu ve onayladığı görüşler ve değerler olmalıdır. Örneğin, Rosenblatt ve arkadaşları (1989) çalışmasında sadece hayat kadınlarına yönelik olumsuz tutumlara sahip olan kişilerde veya Hayes ve arkadaşlarının (2008) çalışmasında zeki olmanın kişi için önemli olduğu bireylerde ölümlülük belirginliği kişileri kültürel dünya görüşleri savunmasına yöneltmektedir. Bu deney çalışmasında kullanılan Sosyal İhlaller Ölçeği'nde bahsi geçen özellikle doğrudan sonuçlar doğuran olaylar, kişilerin kültürel dünya görüşlerinin bir parçası olmadığı için ölümlülük belirginliğinin etkisi gözlemlenmemiş olabilir.

Ev ile ilgili gerçekleştirilen çalışmalar incelendiğinde evin anlamlarının kişiye özgü olduğu gözlemlenmektedir (Després, 1991; Manzo, 2005). Ev, içerisindeki eşyalar, anılar ve hatıralar ile herkes için farklı bir anlam taşıyabilir ve farklı özelliklerle sağlanabilir. Bu bağlamda, evin kaygı engelleme işlevi çeşitli bireysel faktörlere bağlı olarak değişebilir. Örneğin, nostaljinin ölümlülük belirginliği karşısında kaygı engelleme işlevi, nostalji eğilimi yüksek kişilerde gözlemlenmektedir (Juhl ve diğerleri, 2010).

Sonuç olarak, deneyin bulguları ölümlülük belirginliğinin kişilerde kaygıya neden olduğunu ve kültürel dünya görüşlerine sığınma ihtiyacını ortaya çıkardığını göstermektedir. Ancak kişilerin kendini evinde hissetmesinin ya da evlerini hayal etmelerinin ölümlülük belirginliği ardından ortaya çıkan kaygıyı engellemede bir görev almadığı veya bu işlevin çeşitli bireysel faktörlere dayandığı sonucuna varılmıştır.

SEKİZİNCİ BÖLÜM

ÖLÜMLÜLÜK BELİRGİNLİĞİNİN MEKAN TERCİHLERİNE ETKİSİ: SOSYOPET VE SOSYOFÜJ MEKAN TASARIMLARI ÖRNEĞİ

VIII.1. Amaç

Mimari ögeler açısından mekanlar incelendiğinde, bazı mekanların belirli davranış ve tutumları desteklediği ve bazı mekanların ve mekânsal ögelerin ise belirli davranışlara imkân vermediği gözlemlenmektedir. Örneğin bir topluluk karşısında konuşma yaparken, topluluktan daha yüksek bir seviyede durmak dinleyicilerle göz teması kurmayı kolaylaştırır. Benzer şekilde bir kafede bireysel masa sandalyelerde oturmak grup haline iletişim kurmayı zorlaştırır. Çünkü en basit ifade ile kişiler arasındaki mesafe arttıkça iletişim kurmak için daha yüksek sesle konuşmak gerekmektedir (Altman ve Vinsel, 1977; Hall, 1963).

Sosyopet ve sosyofüj mekan kavramları, mimarlıktan çevre psikolojisine kazandırılmış (Göregenli, 2015a), mekanların iletişime izin verme düzeyleri ile ilgili tasarımsal özellikleridir. Sosyopet mekanlar, mekânsal düzenlemelerle (örn. Masaların yuvarlak düzenlenmesi) kişilerarası iletişime izin veren ve kolaylaştıran mekanlar, sosyofüj mekanlar ise iletişimi kesecek bariyerlerle (örn. Sırt sırta konulmuş sandalyeler) düzenlenmiş mekanları ifade eder (Osmond, 1957; Sommer, 1967). Mekansal ögeler açısından incelendiğinde, iletişime izin veren mekanlar, bireyler arasındaki mesafenin birbirlerinin seslerini duyabilecekleri kadar yakın, herkesin birbirini görebileceği şekilde tasarlanmış mekanlardır. İletişime kapalı mekanlar ise insanların mümkün oldukça birbirlerinden uzak kalacağı, masa, duvar gibi aralarına fiziksel bariyerler konulmuş şekilde ve birbirlerinden uzak açılarda konumlanacakları şekilde tasarlanmış mekanlardır. Sommer (1967) sosyofüj mekanları soğuk ve hiç kimse tarafından sahiplenilmeyen mekanlar olarak tanımlamıştır. Bu tanıma göre, aslında en uygun sosyofüj mekanlar, kurallar çerçevesinde belirlenmiş, insanlar tarafından özellikle izolasyon amaçlı kullanılan mekanlardır. Bu

deneyde, ölümlülük belirginliği ardından kişilerin iletişimize izin veren sosyopet veya iletişime izin vermeyen sosyofüj mekan tercihleri incelenmiştir.

Ölümlülük belirginliğinin çevreci davranışlarla ilişkisinin araştırıldığı çalışmalarda, kültürel dünya görüşlerine bağlanma eğilimi her zaman varsayılan bir şekilde ortaya çıkmamaktadır. Örneğin ölümlülük belirginliğinden sonra çevreye yönelik kaygıların artması sadece benliğini çevreci olarak tanımlayan kişilerde ortaya çıkmakta (Vess ve Arndt, 2008) veya çevreye duyarlı davranış şekilleri sadece çevrecilik normu belirgin hale getirildiğinde gözlemlenmektedir (Fritsche ve diğerleri, 2010). Fritsche ve Hoppe (2018) de özellikle çevre ile ilgili DYK çalışmalarında, çevre ile ilgili normların belirgin olmasının önemine dikkat çekmektedir. Bu nedenle, deney sırasında ölümlülük belirginliğinin kişileri mekan tasarımı tercihlerinde farklılaşmaya yöneltmesini kolaylaştırmak için mekânsal öğelerle uyumlu olarak “sosyallik” normu belirginleştirilmiştir.

DYK’da ölümlülük belirginliği ile kişilerarası yakınlığı inceleyen çalışmalar, ölümlülük belirginliğinin özellikle diğer kişilerle yakınlık ihtiyacını arttırdığını ve dokunmanın ölümlülük belirginliğinin etkisini azalttığını göstermektedir (Koole ve diğerleri, 2014; Mikulincer ve Florian, 2000; Schaefer ve Olson, 1981; Waring ve Reddon, 1983). Benzer şekilde ölümlülük belirginliğinin kişileri grup oluşturma ihtiyacından kaynaklı olarak başkalarına fiziksel olarak yakın olmaya yönelttiği gözlenmiştir (Cox ve diğerleri, 2008; Wisman ve Koole, 2003).

DYK literatüründe sosyopet-sosyofüj mekan tercihlerine yönelik gerçekleştirilmiş bir çalışmaya ulaşılamamıştır. Bu deney kapsamında literatürdeki bu boşluk kapatılmak istenmiştir. Deneyde ölümlülük belirginliği karşısında katılımcıların diğerleri ile iletişime imkân veren ya da imkân vermeyen (sosyopet-sosyofüj) mekan tercihleri incelenmiştir. Eşik altı uyarım yöntemi ile ölümlülük belirginliği manipülasyonu uygulanmış ve sosyallik normu belirgin hale getirildikten sonra kişilerin sosyopet ve sosyofüj mekan tercihleri incelenmiştir. Çalışmanın hipotezi, sosyallik normunun belirgin hale getirilmesi ile, ölümlülük belirginliği ardından kişilerin, bir gruba dahil olma ihtiyacı ile iletişime imkân veren mekanları daha çok tercih edecekleri yönündedir.

VIII.2. Yöntem

VIII.2.1. Katılımcılar

Çalışmaya Ege Üniversitesi Diş Hekimliği ve İngiliz Dili ve Edebiyatı bölümlerinde öğrenim gören 81 kadın ve 51 erkek olmak üzere toplam 132 öğrenci katılmıştır. Katılımcıların yaşları 17 ile 33 arasında değişmektedir ve ortalamaları 18.90'dır ($SS= 1.65$; kadınlar için $\bar{X} = 18.92$, $SS = .20$; erkekler için $\bar{X} = 18.88$, $SS = .18$). Katılımcılar deneye katılmaları karşılığında bir dersten ekstra puan almışlardır.

VIII.2.2. Kullanılan Araçlar

Ölümlülük Belirginliği Manipülasyonu: Ölümlülük belirginliği ön çalışma ile test edilen ve önceki çalışmalarda kullanılan Arndt ve arkadaşları (1997) tarafından geliştirilen eşik altı yöntem ile gerçekleştirilmiştir. Bu çalışma için deneme aşamasındaki kelime çifti sayısı arttırılarak 10 kelime çifti ile deneme aşaması gerçekleştirilmiştir. Deneme aşamasında herhangi bir manipülasyon yapılmamıştır. Ardından 30 nötr kelime çifti ile deney aşamasını tamamlamışlardır.

Normu Belirgin Hale Getirme: Deneyde katılımcıların mekan tercihlerinde, araştırmacıların değişimlediği iletişime yani mekanların sosyalleşmeye uygunluklarına odaklanmaları istendiğinden, bağımlı ölçümlerin öncesinde sosyallik normu belirgin hale getirilmek istenmiştir. Benzer bir norma odaklanma manipülasyonu Fritsche ve arkadaşları (2010) tarafından gerçekleştirilen, ölümlülük belirginliğinin çevreci davranışlar üzerindeki etkisini inceledikleri çalışmada kullanılmış ve katılımcıların çevreci davranışlara odaklanmalarını sağlamak adına çevrecilik normunu belirgin hale getirmek üzerine bir manipülasyon gerçekleştirilmiştir. Deneyde normu belirgin hale getirmek için kullanılan metinler, katılımcılara “yeni oluşturulacak bir web sitesinde kullanılmak üzere hazırlanan bir metni değerlendirmeleri” şeklinde sunulmuştur. Katılımcıların norm belirginliği amacı ile hazırlanan metni okuyup, açıklık, anlaşılabilirlik ve web sitesine uygunluk kriterlerine göre bu metinleri değerlendirmeleri istenmiştir. Katılımcıların değerlendirmeleri sırasında verdiklerin puanlar çalışmada kullanılmamıştır, bu ölçümler sadece göstermelik öykünün

inandırıcılığını arttırmak amacıyla alınmıştır. Katılımcıların sosyalleşmeye odaklanması ve bunu kültürümüzün bir parçası olarak fark etmeleri amacıyla sosyallik normu koşulunda “İçinde yaşadığımız kültürün ve toplumun olmazsa olmazı nedir diye sorulsa “sosyalleşmek” derim. Bizim kültürümüzün temel yapı taşlarından bir tanesi insanların birbiri ile iletişim kurması ve sosyalleşmesidir. Kültürümüz sosyalleşmeye ve iletişime o kadar önem verir ki, biriyle konuşabilmek için onu tanımanız gerekmez. Otobüste yanında oturduğunuz kişi ile sadece selam vererek bir sohbet başlatabilirsiniz. Her gün gittiğiniz manav, bakkal ile arkadaş olabilirsiniz. Bizim kültürümüzün yazılı olmayan bir kuralıdır aslında sosyalleşmek.” metni verilmiştir. Kontrol koşulunda ise, herhangi bir norm belirginliği yaşatmamak adına nötr bir metin seçilmiştir. Seçilen metin şu şekildedir: “İnsanlar için en önemli besin kaynağı hangisidir diye sorulsa kesinlikle “balık” diye cevap veririm. Balık yemek bağışıklık sistemimizi güçlendirir. Balık o kadar besleyicidir ki, içerdiği yağ bile vücudumuza faydalı olan Omega-3’tür. Kemikleriyle beraber tüketilen balıklar ise zengin kalsiyum miktarı ile kemiklerin güçlenmesine yardımcı olmaktadır. Aynı zamanda yüksek protein oranından dolayı, uzun süre tokluk hissi sağlıyor. Balığın sağlığınıza faydaları saymakla bitmez. Sonuç olarak en temel besinlerimizden bir tanesidir.” Kullanılan metinler araştırmacılar tarafından çalışmanın hedeflerine uygun olarak farklı kaynaklardan esinlenilerek yazılmıştır. Aynı zamanda herhangi bir norm manipülasyonu yapılmadığı durumda katılımcıların tepkilerini ölçebilmek adına norm manipülasyonunun yapılmadığı, doğrudan bağımlı ölçümlerin alındığı bir koşul da çalışmaya dahil edilmiştir.

Mekan Tercihleri Ölçümü: Katılımcıların kültürel dünya görüşlerinin bir parçası olarak sunulan sosyalleşmeye ne kadar yöneldiklerini tespit etmek amacıyla, iletişime açık ve iletişime kapalı şekilde tasarlanmış mekan çiftleri kullanılmıştır. Buna göre, katılımcılara ekranda biri iletişime izin veren ve diğeri iletişime izin vermeyen iki mekan gösterilmiştir ve “Şu anda hangi mekanda olmak istersiniz?” sorusu ile iki mekandan birini tercih etmeleri istenmiştir. Çalışmada Meagher ve Marsh'ın (2017) kullanmış olduğu ofis ve sınıf tasarımları yenilenmiş ve 1'er çift tasarım daha eklenerek kullanılmıştır. Aynı zamanda, deney öğrenci örneklemiyle gerçekleştirildiği için ve öğrencilerin sıklıkla sosyalleştikleri bir alan olmasından dolayı kafe tasarımları da eklenmiştir. Sonuç olarak katılımcılar 4'er iletişime

açık ve 4'er iletişime kapalı olmak üzere, 8 sınıf, 8 ofis ve 8 kafe tasarımını, toplam 12 çift karşılaştırması üzerinden değerlendirmiş ve bir tercih yapmışlardır. Çalışmada kullanılan mekanlar Ek D'de sunulmaktadır. Mekanların sunulma sırası ve ekranda sağda ya da solda görünmeleri seçkisiz olarak bilgisayar tarafından atanmıştır.

Mekanların Beğenilme Düzeyleri Ölçümü: Çalışmada kullanılan her bir mekan katılımcılara tek tek gösterilmiş ve katılımcıların bu mekanları beğenme düzeyleri bir soru ile 7 dereceli ölçek üzerinden ölçülmüştür.

Mekanların İletişime Açıklık Düzeyleri: Çalışmada kullanılan mekanlar sosyofüj ve sosyopet mekan özellikleri dikkate alınarak iletişime açık ve kapalı olarak tasarlanmıştır. Ancak manipülasyon kontrolü amacı ile katılımcılardan her bir mekanı tek tek "Sizce bu mekan kişilerarası iletişime ne kadar imkân vermektedir?" sorusu üzerinden 7 dereceli ölçek üzerinden değerlendirmeleri istenmiştir.

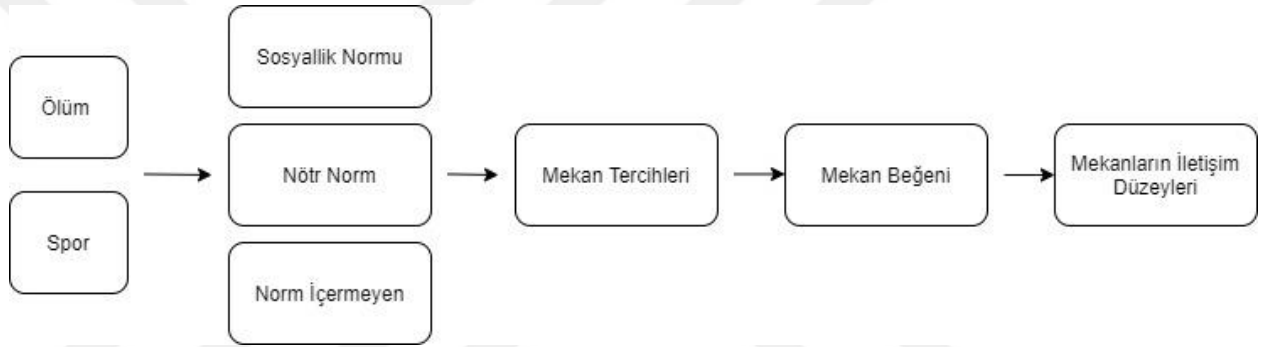
VIII.2.3. Deney Deseni

Çalışma 2 ölümlülük belirginliği (Ölüm - Spor) X 3 norm manipülasyonu (Sosyallik-Nötr-Norm yok) deneklerarası desen ile tasarlanmıştır. Bağımlı değişkenler ise sunulan mekanların tercih edilme sıklıkları ve mekanların beğenilme düzeyleridir. Katılımcıların tercih ettikleri mekanlar 1, tercih etmedikleri mekanlar 0 değeri ile kodlanmıştır. İletişime açık mekanların tercih edilme puanları, tercih edilme sıklıkları toplanarak hesaplanmıştır. Bu şekilde en düşük 0 yani hiç tercih edilmemiş ile 12 bütün çiftlerde iletişime açık mekanlar tercih edilmiş arasında bir puan elde edilmiştir. Katılımcılar koşullara seçkisiz olarak atanmışlardır.

VIII.2.4. İşlem

Katılımcılara "Dil Becerileri" ve "Mekan Değerlendirme" isimli iki çalışma olarak duyurulan deney, Ege Üniversitesi, Sosyal Psikoloji Laboratuvarında gerçekleştirilmiştir. Deneyin bütün yönergeleri OpenSesame v.3.1 deney programı kullanılarak bilgisayar ortamında verilmiştir. Bilgisayar ekranındaki tanıtım yazısının ardından katılımcılar seçkisiz olarak ölümlülük belirginliği ya da spor koşullarından birine atanmışlardır. Ardından katılımcılar seçkisiz olarak sosyallik normu, nötr metin ve herhangi bir metin içermeyen

koşullardan birine atanmışlardır. Norm manipülasyonunun ardından bağımlı ölçümlere geçilmiştir. Katılımcılardan kendilerine sunulan, farklı tasarımlara sahip ofis, sınıf ve kafe çiftlerinden birini tercih etmeleri istenmiştir. Bir diğer işlem olarak, katılımcılara bir önceki aşamada çift olarak gördükleri mekanlar seçkisiz bir sıra ile tek tek sunulmuş ve bu mekanları ne kadar beğendiklerini belirtmeleri istenmiştir. Son olarak katılımcılar aynı şekilde her bir mekanı iletişime izin verme düzeyleri açısından değerlendirmişlerdir. Araştırmanın işlem prosedürleri Şekil 4’te gösterilmektedir.

Şekil 4. Ölümlülük belirginliğinin sosyopet mekan tercihlerine etkisi deneyinin işlem prosedürü

VIII.2.5. Bağımlı ve Bağımsız Değişkenler

Deneyde ölümlülük belirginliği manipülasyonu ve normu belirgin hale getirmek için uygulanan norm manipülasyonu bağımsız değişkenlerdir. Katılımcıların sosyopet mekanları tercih etme toplamı çalışmanın ana bağımlı değişkenidir. Aynı zamanda mekanların beğenilme skorları da bir diğer bağımlı değişkendir. Mekanların iletişime açıklık puanları da manipülasyon kontrolü olarak kullanılmıştır.

VIII.3. Bulgular

VIII.3.1. Manipülasyon Kontrolü

İletişime açık ve kapalı olarak sınıflandırılan mekanların katılımcıların gözünde gerçekten amaçlandığı gibi algılanıp algılanmadığını kontrol etmek amacıyla, iletişime açık ve kapalı olarak sınıflanan mekanların iletişime imkân verme puanları t-testi ile karşılaştırılmıştır. Beklendiği gibi, iletişime açık olarak sınıflanan mekanlar, iletişime kapalı

olarak sınıflanan mekanlara göre katılımcılar tarafından da iletişime daha çok imkân veren olarak algılanmıştır [$t(131)= 33.51, p<.01$].

VIII.3.2. İletişime Açık Mekan Tercihleri

İletişime açık mekanların tercih edilme toplamı bağımlı değişken olmak üzere 2 (Ölüm -Spor) X 3 (Sosyallik-Nötr-Norm yok) deneklerarası varyans analizi (ANOVA) uygulanmıştır. Analiz sonuçlarına göre, değişkenlerin etkileşim etkisi ($F(2, 126) = .02, p = .98$), ölümlülük belirginliğinin ana etkisi ($F(1, 126) = .03, p = .86$) ya da norm manipülasyonunun ana etkisi ($F(2, 126) = 1.70, p = .18$) istatistiksel olarak anlamlılık düzeyine ulaşmamıştır. Katılımcıların gruplara göre mekanları tercih etme ortalamaları Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5. İletişime açık mekanların deney koşullarına göre tercih edilme ortalamaları

Deney Manipülasyonu	Mekanlar							
	Kafe		Ofis		Sınıf		Toplam	
	Ort.	SS	Ort.	SS	Ort.	SS	Ort.	SS
Ölüm	3.05	.13	2.31	.15	1.84	.16	7.19	.31
Spor	3.00	.13	2.05	.15	2.07	.19	7.10	.35

VIII.3.3. İletişime Açık ve Kapalı Mekanların Beğenilme Düzeyleri

Sosyopet ve sosyofüj mekanların beğenilme düzeylerine ölümlülük belirginliği ve norm manipülasyonunun etkisini belirlemek amacıyla, ölümlülük belirginliği ve norm manipülasyonu deneklerarası, iletişime kapalı ve açık mekanların beğenilme düzeyleri denek içi olmak üzere 2 (Ölüm -Spor) X 3 (Sosyallik-Nötr-Norm yok) X 2 (Açık-Kapalı) karışık desen varyans analizi (ANOVA) uygulanmıştır.

Bulgulara göre, değişkenlerin üçlü etkileşim etkileri, ikili etkileşim etkileri, ölümlülük belirginliğinin ana etkisi ve norm manipülasyonunun ana etkisi anlamlı değildir (bütün p 'ler $>.34$). Bunun yanında, mekanların iletişime açık veya kapalı olmasının ana etkisi anlamlıdır ($F(1, 126) = 39.74, p < .01$). İletişime izin veren yani sosyopet mekanlar ($\bar{X} =$

53.21, $SS = .84$), sosyofüj (iletişime kapalı) mekanlara ($\bar{X} = 44.46$, $SS = .94$) kıyasla daha çok beğenilmektedir.

VIII.4. Tartışma

Deneyin sonucunda, ölümlülük belirginliği karşısında kişilerin iletişime açık veya kapalı mekanlara beklenen şekilde tepki göstermedikleri bulunmuştur. İletişime izin veren ya da vermeyen mekanların sınıflandırılmasının manipülasyon kontrolü ile de teyit edilmesi, mekan sınıflandırılmasının deneyin amaçlarına uygun şekilde yapıldığını göstermektedir. Ancak ölümlülük belirginliğinin ana etkisinin mekan bazında ya da bütün mekanların toplamı üzerinden yapılan analizlerde bulunamamış olması, mekan tercihleri açısından ölümlülük belirginliğinin beklendiği gibi bir eğilime yönelmediğini düşündürmektedir. Literatürde, çeşitli bireysel farklılıklar nedeniyle, ölümlülük belirginliğinin kişileri, diğerleri ile yakınlaşmak yerine uzaklaşmaya yönelttiğini gösteren çalışmalar bulunmaktadır (Routledge ve diğerleri, 2010; Strachan ve diğerleri, 2007). Bu deney kapsamında da sosyal kaygı veya olumsuz değerlendirilme kaygısı gibi bazı psikolojik değişkenler karıştırıcı rol oynamış olabilir.

İletişime imkân veren ve vermeyen mekanların beğenilme düzeyleri incelendiğinde, ölümlülük belirginliğinin veya norm manipülasyonun etkisi gözlemlenmemiştir. İletişime açık ve kapalı mekanların beğenilme düzeyleri karşılaştırıldığında sosyopet mekanların, sosyofüj mekanlara kıyasla daha çok beğenilmektedir. Ancak bu farklılık manipülasyon koşullarına göre değişim göstermemektedir. Sonuç olarak, deneyde beklenen hipotezler desteklenmemiştir ve kişilerin ölümlülük belirginliği ardından, sosyallik normu belirgin hale getirildiğinde bile sosyopet veya sosyofüj mekan tercihlerinde veya mekanları beğenme düzeylerinde bir etki gözlenmemiştir.

DOKUZUNCU BÖLÜM

MEKANLARIN ALGILANAN KOLEKTİF SÜREKLİLİĞİNİN ÖLÜM

KAYGISIYLA BAŞ ETMEDEKİ ROLÜ

IX.1. Amaç

Dehşet Yönetimi Kuramı incelendiğinde temelinin kültür ve kültürel öğeler olduğu göze çarpmaktadır. Benlik saygısı kişilerin dahil oldukları kültür tarafından sağlanan standartlara ne kadar uyduğu şeklinde tanımlanmaktadır (Pyszczynski ve diğerleri, 2004). Ek olarak, DYK'nın en temel hipotezine göre ölümlülük belirginliği ardından ortaya çıkan kaygı ile baş edebilmek için insanlar kültürel dünya görüşlerine sığınır ve kültürel dünya görüşlerini destekleyen kişiler olurlarken, kültürel dünya görüşlerini tehdit eden kişiler de değersizleştirilir (Schimmel ve diğerleri, 2007). Bu nedenle, algılanan kolektif süreklilik ile Dehşet Yönetimi Kuramı'nı incelemek amacıyla gerçekleştirilen iki deney çalışmasında kültürün temsil edildiği mekanlara odaklanılmıştır.

Algılanan kolektif süreklilik kavramı, grupların kültürel ve tarihsel olarak zaman içerisinde devam eden şekilde yani zamansal bir süreklilik içerisinde algılanmasıdır (Sani ve diğerleri, 2007). Deneylerde kullanılan kültürel mekanların belirlenmesinde algılanan kolektif süreklilik kavramından yararlanılmıştır. Tarihi meydanlar, binalar ve öğrenme yerleri ve benzeri tarihi mekanlar zamansal kalıcılıkları sayesinde grubun tarihsel sürekliliğine işaret eder. Aynı zamanda, tarihi mekanlar, grupların kimliğine işaret eder; grup kimliğinin yansımalarını oluştururlar (Devine-Wright ve Lyons, 1997). Bu nedenle de tarihi mekanlar grubun kültürel ve kimlik olarak sürekliliğine dair ipuçları taşırlar. Tez araştırması kapsamında gerçekleştirilen deneylerde grupların sürekli olarak algılanması, mekanlar üzerinden sağlanmaya çalışılmıştır.

Algılanan kolektif süreklilik kavramını DYK ile beraber inceleyen iki çalışma bulunmaktadır. Sani, Herrera ve Bowe (2009) gerçekleştirdikleri çalışmada ölümlülük belirginliğinden sonra iç grup aidiyetinin artmasında algılanan kolektif sürekliliğin aracı rolünü göstermektedir. Yani ölümlülük belirginliğinden doğan kaygı ile baş etmek için kişiler

ait oldukları grupları tarihi ve kültürel olarak daha sürekli algılamakta ve sürekli algılanan gruplara da aidiyet artmaktadır. Bir diğer çalışmada ise Herrera ve Sani (2013) ölümlülük belirginliği ile iç grup aidiyeti arasındaki ilişkinin hem algılanan kolektif süreklilik hem de algılanan grup mevcudiyeti üzerinden gerçekleştiğini belirtmektedirler. Literatürde gerçekleştirilen çalışmalar her ne kadar grupların sürekli algılanmasının ölümlülük belirginliğinden doğan kaygıya karşı koruyucu bir işlev görebileceğini tavsiye etse de (Sani ve diğerleri, 2009) bu önermeyi doğrudan test etmeye yönelik bir çalışma gerçekleştirilmemiştir. Tez çalışması kapsamında gerçekleştirilen deneyler literatürdeki bu boşluğu doldurmayı hedeflemekte ve grupların mekânsal öğelerle sürekli algılanmasının ölümlülük belirginliğinin yarattığı kaygıyı engellemedeki rolünü incelemeyi amaçlamaktadır.

Özetle, gerçekleştirilen iki deney çalışması ile mekanlar aracılığı ile sağlanan algılanan kolektif sürekliliğin ölümlülük belirginliğinden doğan kaygıyı engelleme işlevi incelenecektir. İlk deneyde örtük ölümlülük belirginliği manipülasyonuna maruz kalan kişilerin algılanan kolektif sürekliliği değişen mekanları değerlendirmelerinin ardından, ölüm düşüncesi erişilebilirliği ölçülmüş ve kültürel dünya görüşleri savunmasını ne kadar gerçekleştirdikleri ölçülmüştür. İkinci deneyde ölüm düşüncesi ulaşılabilirliği ölçümü alınmamış ve kültürel dünya görüşlerine bağlanma ölçümü çeşitlendirilmiştir. Deneylerde, ölümlülük belirginliği ardından yüksek algılanan kolektif sürekliliğe maruz kalan katılımcılarda, ölüm ile ilgili kelimelerin zihinde erişilebilirliğinin daha düşük olması ve kültürel dünya görüşlerini tehdit eden ve olumsuz yazarı değerlendirirken daha az yanlı değerlendirmeler yapmaları beklenmektedir.

IX.2. Birinci Deney

Birinci deneyde katılımcılara ilk olarak algılanan kolektif sürekliliği düşük ya da yüksek mekanlar gösterilmiş ve ardından eşik altı uyarım yoluyla sağlanan ölümlülük belirginliği manipülasyonu uygulanmıştır. Katılımcıların ölüm düşüncesi erişilebilirliği ölçülmüş ve Türkiye'yi eleştiren yazara yönelik düşünceleri incelenmiştir. Mekanlar üzerinden sağlanan algılanan kolektif sürekliliğin ölümlülük belirginliği ardından ortaya

çıkan kaygıyı engellemede rolü olup olmadığını test etmeyi amaçlayan bu deneyin ölüm düşüncesi erişilebilirliği ve kültürel dünya görüşlerine bağlanma ile ilgili iki temel hipotezi bulunmaktadır.

Hipotez1a: Örtük şekilde ölümlülük belirginliği alan katılımcıların negatif ve nötr kelimelere kıyasla ölüm ile ilgili kelimelere zihinde ölüm düşüncesi hala aktif olduğu için çok daha hızlı tepki vermeleri beklenmektedir.

Hipotez 1b: Ölümlülük belirginliği koşulunda, yüksek algılanan kolektif sürekliliğe maruz kalan katılımcıların, düşük algılanan kolektif sürekliliğe maruz kalan katılımcılara kıyasla ölüm ile ilgili kelimelere daha geç tepkiler göstermeleri beklenmektedir.

Hipotez 2: Düşük algılanan kolektif sürekliliğe maruz kalan katılımcılara kıyasla, yüksek algılanan kolektif sürekliliğe maruz kalan katılımcıların, ölümlülük belirginliği ardından kültürel dünya görüşünü tehdit eden yazarı daha olumlu değerlendirmesi beklenmektedir.

IX.2.1. Yöntem

IX.2.1.1. Katılımcılar

Deneye Ege Üniversitesinde öğrenim gören 124 öğrenci katılmıştır. Deneye 59 erkek ve 65 kadın katılımcı alınmıştır, katılımcıların yaş ortalaması 21.57'dir ($SS = 2.30$; kadınların $\bar{X} = 21.50$, $SS = .27$; erkeklerin $\bar{X} = 21.64$, $SS = .31$)

IX.2.1.2. Kullanılan Araçlar

Ölümlülük Belirginliği Manipülasyonu: Ölümlülük belirginliği önceki çalışmalarda kullanıldığı şekliyle Arndt ve arkadaşları (1997) tarafından geliştirilen eşik altı manipülasyon yöntemi ile gerçekleştirilmiştir. Katılımcılar 10 denemenin ardından 30 kelime çiftinin arasında “ölüm” ya da “spor” kelimesine eşik altı olarak maruz kalmışlardır.

Algılanan Kolektif Süreklilik Manipülasyonu: Deneyde algılanan kolektif süreklilik manipülasyonunda kullanılan mekanlar Kalaycı'nın (2019) görgül bir çalışmasıyla belirlenmiştir. Kalaycı (2019) çalışmasında Türkiye'nin her şehrin önemli mekanlarından oluşan 160 fotoğraflık bir havuzdan belirlenen 80 fotoğrafı algılanan kolektif süreklilik değerleri açısından incelemiştir. Mekanların algılanan kolektif süreklilik değerleri, bu alanda

gerçekleştirilmiş çalışma ve ölçeklere dayanarak kavramın temel sayıtlarına işaret eden 9 soruluk bir ölçek üzerinden belirlenmiştir. Deneyde, Kalaycı (2019) ve Akça, Teközel ve Kalaycı (2019) tarafından belirlenen 12 algılanan kolektif sürekliliği yüksek ve 12 algılanan kolektif sürekliliği düşük mekan kullanılmıştır. Katılımcıların gösterilen mekanlara dikkat etmelerini sağlamak amacıyla, katılımcılardan sunulan her mekanı estetik değerleri açısından değerlendirmeleri istenmiştir. Bu değerlendirme sonuçları analizlere dahil edilmemiş, sadece katılımcıların mekanlara dikkatlerini vermeleri açısından sorulmuştur. Algılanan kolektif sürekliliği yüksek mekanlar Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Boğaziçi üniversitesi gibi tarihi mimariye sahip mekanlar, algılanan kolektif sürekliliği düşük mekanlar İzmir'deki Folkart Towers ya da İstanbul'daki İstinye Park AVM gibi modern mimariye sahip mekanlardır.

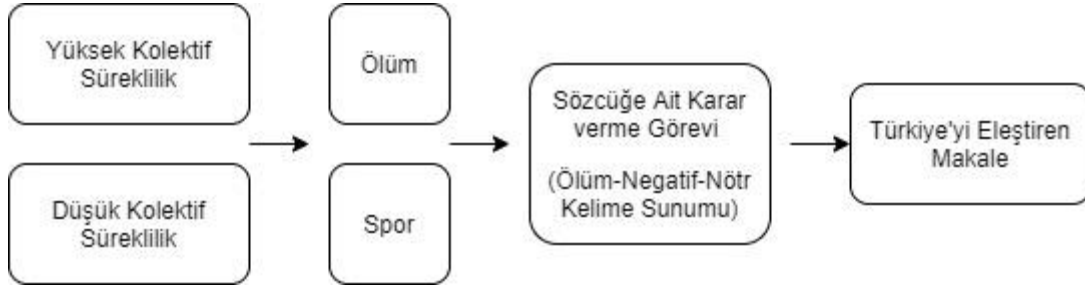
Ölüm Düşüncesi Ulaşılabilirliği Ölçümü: Ölüm Düşüncesi Ulaşılabilirliği ölçümü daha önceki deneylerde kullanıldığı şekli ile Hayes ve arkadaşları (2008) tarafından geliştirilen Sözcüğe Ait Karar Verme Görevi (Lexical Decision Task) ile ölçülmüştür. Çalışma için seçilen kelimeler önceki deneyde kullanılan kelimelerle aynıdır.

Kültürel Dünya Görüşlerine Bağlanma Ölçümü: Kültürel dünya görüşlerine bağlanma bu deney için hazırlanan bir yazı ve ardından bu yazıyı yazan yazar değerlendirmesi ile ölçülmüştür. DYK literatüründe kültürel dünya görüşlerini tehdit eden makale okutulması ve makale ile yazarın değerlendirilmesi yoluyla kültürel dünya görüşlerine bağlanmanın ölçülmesi oldukça yaygındır (Burke ve diğerleri, 2010). Katılımcılara çalışmanın konusuna bağlı olarak kültürel dünya görüşlerini tehdit eden ya da katılımcıların sahip olduğu değerleri yeren bir yazı okutulmakta ve ardından yazar ve yazının içeriğine yönelik 5 soru sorulmaktadır. Deney mekanlarla ilgili bir değerlendirme içerdiği için deneyde katılımcılardan Türkiye hakkında yabancı bir yazar tarafından yazılmış bir gezi yazısı okumaları istenmiştir. Deneyde kullanılan gezi yazısı araştırmacılar tarafından çeşitli kaynaklardaki gezi yazıları dikkate alınarak hazırlanmıştır. Bahsi geçen değerlendirme yazısı şu şekildedir: “*Yakın bir zamanda Türkiye’ye bir ziyarette bulundum ve birçok farklı yerini gezme şansım oldu. Lezzetli birkaç yemek yedim ancak ardından bu yemeklerden zehirlendim. Türkiye’ye dair en sevdiğim şey iklimin çok güzel ve yumuşak olmasıydı. Ancak*

tarihi ören yerleri oldukça yetersizdi. Gittiğim hemen her yerde, her konuda aşırı ısrarcı, insanın mahremiyetini ihlal eden kişilerle karşılaştım. Bence Türkler bu misafirperverlik işini yanlış anlıyorlar. Çoğu zaman gereğinden fazla bir samimiyetin itici olduğunu farketmiyorlar. İklim gibi, doğal güzellikler gibi pek çok olumlu şey olmasına rağmen gezimden çok da memnun kaldığımı söyleyemeyeceğim. Artıları ve eksileri değerlendirdiğimde, Türkiye çok da gönül rahatlığıyla sizlere gezi için tavsiye edebileceğim bir yer değil.” Ardından katılımcılara yazar ile ilgili “Yazarı ne kadar beğendiniz?”, “Sizce ne kadar zeki bir yazar?” ve “Sizce yazar ne kadar bilgili?” soruları sorulmuştur. Ek olarak, katılımcılardan “yazarın fikirlerine ne kadar katılıyorsunuz?” ve “sizce yazarın söyledikleri ne kadar doğru?” soruları ile makaleyi değerlendirmeleri istenmiştir. Bütün değerlendirmeler 7’li Likert tipi dereceli ölçekte gerçekleştirilmiştir.

IX.2.1.3. İşlem

Katılımcılara kelime değerlendirme ve mekan değerlendirme isimli iki çalışmaya katılacakları duyurulmuştur. Deney, Ege Üniversitesi Sosyal Psikoloji Laboratuvarında gerçekleştirilmiştir. Ekstra ders notu karşılığında katılmaya gönüllü olan katılımcılar bilgisayarlı deney odasına alınmış ve deneyin bütün yönergeleri OpenSesame v.3.1 deney programı kullanılarak bilgisayar ortamında verilmiştir. Bilgisayar ekranındaki tanıtım yazısının ardından katılımcılar seçkisiz olarak yüksek ya da düşük kolektif süreklilik koşullarından birine atanmışlardır. Katılımcılar, deney koşuluna bağlı olarak seçkisiz olarak sunulan 12 fotoğrafı estetik olarak değerlendirmişlerdir. Ardından katılımcılar ölüm ya da spor belirginliği koşuluna atanmışlardır. Ölüm ya da spor belirginliği manipülasyonunun ardından katılımcılar ölüm düşüncesi ulaşılabilirliği görevi olarak sözcüğe ait karar verme görevini yerine getirmişlerdir. Son olarak katılımcılardan kültürel dünya görüşlerini tehdit eden makaleyi okuyup yazar ve yazı hakkında değerlendirme yapmaları istenmiştir. Deney tamamlandığında katılımcılara teşekkür edilmiştir. Araştırmanın işlem prosedürleri Şekil 5’te gösterilmiştir.

Şekil 5. Birinci deneyin işlem prosedürleri

IX.2.1.4. Bağımlı ve Bağımsız Değişkenler

Ölümlülük belirginliği manipülasyonu ve algılanan kolektif sürekliliği yüksek ya da düşük mekanların gösterilmesi çalışmanın bağımsız değişkenlerini oluşturmaktadır. Bunun dışında çalışmanın iki bağımlı değişkeni bulunmaktadır. İlk bağımlı değişken, ölüm düşüncesi erişilebilirliği ölçeğinde kullanılan, ölüm ile ilgili, negatif ve nötr kelimelere gösterilen tepki zamanlarıdır. Literatürde kullanıldığı şekil ile 2000 ms üstünde ve 200 ms altında verilen tepkiler kayıp veri olarak kodlandıktan sonra her bir kelime grubundaki kelimelere verilen tepki zamanlarının ortalaması alınarak kelime gruplarının ortalama tepki süresi hesaplanmıştır. Çalışmanın ikinci bağımsız değişkeni, kültürel dünya görüşlerine bağlanma ölçümü olan Türkiye'ye dair eleştirel bir şekilde yazılmış makalede yazarın ve makalenin değerlendirilmeleridir.

IX.2.2. Bulgular

IX.2.2.1. Ölümlülük Belirginliğinin Ölüm Düşüncesi Ulaşılabilirliğine Etkisi

Analizlere başlanmadan önce, varyans analizi uç değerlerden çok etkilendiği için her bir hedef kelimedede uç değer olan katılımcıların tepkileri kayıp değer olarak kodlandı. Toplam 58 hücredeki değer kayıp veri olarak kodlanmıştır. Ardından, ölüm ile ilgili 6 kelimeye verilen tepki süreleri ortalaması alınarak ölüm kelime listesi hesaplandı. Aynı işlem 6 negatif kelimeye ve 6 nötr kelimeye uygulanarak, negatif ve nötr kelime listeleri hesaplandı.

Veriler 2 (Yüksek-Düşük kolektif süreklilik) X 2 (Ölüm-Spor) X 3 (Ölüm-Negatif-Nötr Kelime Listeleri) ölümlülük belirginliği ve algılanan kolektif süreklilik değişkenleri deneklerarası, kelime listeleri denek içi olmak üzere karışık desen varyans analizi ile analiz

edilmiştir. Küresellik hipotezi doğrulanmadığı için bulgulara Greenhouse-Geisser değerleri rapor edilmiştir. Bulgulara göre, ölümlülük belirginliği, mekan manipülasyonu ve kelime listesinin üçlü etkileşim etkisi anlamlı değildir [$F(1,77,157.97)=1.04, p = .34, \eta^2= .01$]. Aynı zamanda, değişkenler arasındaki ikili etkileşim etkileri de anlamlı değildir (bütün p 'ler $>.07$). Benzer şekilde, ölümlülük belirginliğinin ana etkisi de anlamlı değildir [$F(1,89)=1.14, p = .29, \eta^2= .01$]. Ancak kelime listesinin ana etkisi istatistiksel olarak anlamlıdır [$F(1,77,157.97)=5.31, p = .00, \eta^2= .07$]. Kelime listeleri bağımlı örneklemeler için t-testi ile karşılaştırıldığında, Bonferoni düzeltmesine göre katılımcılar (ölümlülük belirginliği manipülasyonundan bağımsız bir şekilde) ölüm ile ilgili kelime listesine negatif [$t(99)= 3.07, p<.01$] ve nötr kelime [$t(102)= 2.81, p<.01$] listelerine kıyasla anlamlı olarak daha yavaş tepki göstermişlerdir. Negatif ve nötr kelime listelerine verilen tepkiler arasında anlamlı farklara ulaşamamıştır [$t(97)= .54, p= .58$]. Bulgulara göre, ölüm ile ilgili kelimelere verilen tepki zamanlarının ortalaması 714.188 ($SS = 14.90$), negatif kelime listesine verilen tepki zamanları ortalaması 685.72 ($SS = 11.95$) ve nötr kelime grubuna gösterilen tepki zamanları ortalaması ise 684.685 ($SS = 11.56$) şeklindedir. Bulgular ışığında değerlendirildiğinde, hipotez 1a ve 1b doğrulanmamıştır.

IX.2.2.2. Ölümlülük Belirginliğinin Kültürel Dünya Görüşü Savunmasına Etkisi

Ölümlülük belirginliğinin kültürel dünya görüşünü tehdit eden yazara karşı verilen tepkiyi nasıl etkilediğini belirlemek adına ilk olarak literatürde kullanıldığı şekli ile eleştirel makale yazarına ve makale değerlendirmesine verilen puanlar birleştirilerek bileşke bir değişken oluşturulmuştur (örn. Rosenblatt ve diğerleri, 1989). Analizler oluşturulan bileşke değişken üzerinden gerçekleştirilmiştir. Bileşke puanlar bağımlı değişken alınarak 2(Yüksek-Düşük kolektif süreklilik) X 2 (Ölüm-Spor) deneklerarası varyans analizi (ANOVA) gerçekleştirilmiştir. Analiz sonuçlarında ölümlülük belirginliğinin ana etkisinde [$F(1,120)=.68, p = .40, \eta^2= .00$], algılanan kolektif sürekliliğin ana etkisinde [$F(1,120)=.00, p = .92, \eta^2= .00$] ve değişkenlerin etkileşim etkisinde [$F(1,120)=.31, p = .57, \eta^2= .00$] anlamlı sonuçlara ulaşamamıştır. Katılımcıların ortalama puanları Tablo 6'da sunulmuştur.

Tablo 6. Deneş koşullarına göre Türkiye'yi eleştiren makalenin ve yazarın genel değeriendirme ortalamaları

	Ölüm		Spor		Toplam	
	\bar{X}	SS	\bar{X}	SS	\bar{X}	SS
Yüksek Kol. S.	4.35	.21	4.03	.23	4.20	.15
Düşük Kol. S.	4.25	.25	4.18	.22	4.21	.16
Toplam	4.30	.16	4.11	.16		

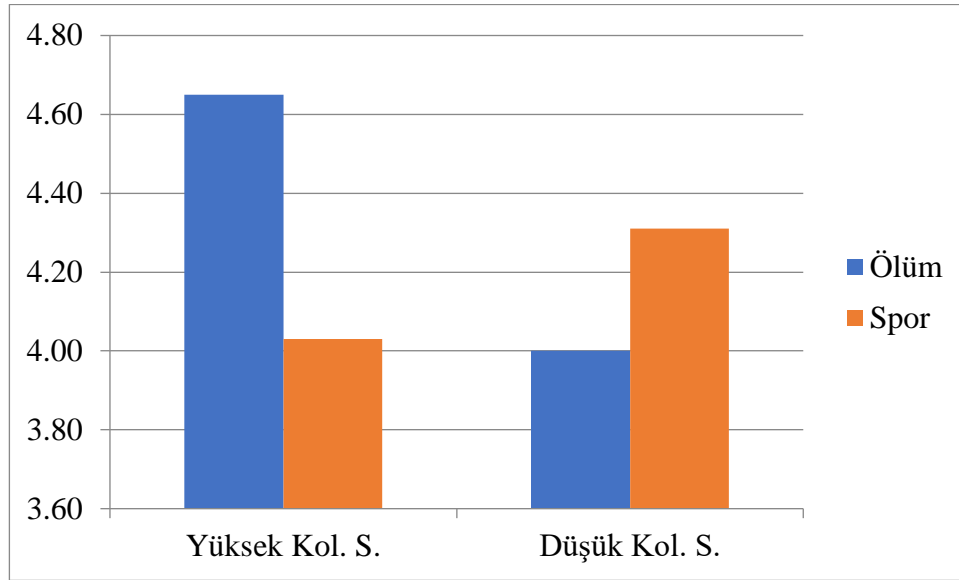
Ardından analizler makale ve yazar değeriendirmesinde kullanılan soruların ayrı ayrı ortalamaları alınarak hem yazar değeriendirme hem de makale değeriendirme ortalamaları ile tekrarlanmıştır. Analiz bulguları yazar değeriendirme puanları ile tekrarlandığında değerişmemiştir; ölümlülük belirginliğinin ana etkisi [$F(1,120)=.85, p = .35, \eta^2= .00$] , algılanan kolektif sürekliliğinin ana etkisi [$F(1,120)=.01 p = .90, \eta^2= .00$] ve değerişkenlerin etkileşim etkisi [$F(1,120)=2.32, p = .13, \eta^2= .01$] anlamlı değeriildir. Benzer şekilde makale değeriendirme puanları üzerinde de bulgular değerişiklik göstermemiştir; ölümlülük belirginliğinin ana etkisi [$F(1,120)=.44, p = .50, \eta^2= .00$] , algılanan kolektif sürekliliğinin ana etkisi [$F(1,120)=.05 p = .80, \eta^2= .00$] ve değerişkenlerin etkileşim etkisi [$F(1,120)=.03, p = .85, \eta^2= .00$] anlamlı değeriildir.

Bunun üzerine yazar değeriendirme sorularının her biri için ayrı ayrı varyans analizleri gerçekileşmiştir. Yazarın ne kadar bilgili olduğu ve yazarı ne kadar beğendikleri sorularında analiz bulguları değerişmemiştir (bütün p 'ler $> .22$). Yazarın ne kadar zeki olduğunun sorulduğu soruda ise ölümlülük belirginliğinin [$F(1,120)=.57, p = .45, \eta^2= .00$] ve kolektif sürekliliğinin [$F(1,120)=.84, p = .36, \eta^2= .00$] ana etkisi gözlenmezken, etkileşim etkisi anlamlılık düzeyine ulaşmaktadır [$F(1,120)=5.18, p = .03, \eta^2= .04$]. Bağlantısız örneklem için t-testleri kullanılarak yapılan izleme testlerine göre, ölümlülük belirginliği alan katılımcıların yüksek kolektif sürekliliğe sahip resimlere maruz kaldıklarında, düşük

kolektif süreklilik grubuna kıyasla yazarı daha zeki değerlendirdikleri görülmüştür ($t(60)=2.14, p=.04$). Kontrol koşulunda algılanan kolektif süreklilik düzeyinin anlamlı bir etkisi görülmemiştir ($t(60)= -1.02, p=.31$). Ancak bulgular Bonferoni düzeltmesi kullanıldığında anlamlılık sınırına ulaşmamaktadır, bu nedenle de birinci tip hataya açıktır. Katılımcıların koşullara göre yazarın ne kadar zeki olduğunu değerlendirme puanları Tablo 7’de sunulmuştur. Bulguların örüntüsü Şekil 6’da verilmiştir.

Tablo 7. Deney koşullarına göre yazarın ne kadar zeki olduğunun değerlendirilmesinde ortalama puanlar

	Ölüm		Spor	
	\bar{X}	SS	\bar{X}	SS
Yüksek Kol. S.	4.65	.19	4.03	.20
Düşük Kol. S.	4.00	.23	4.31	.18

Şekil 6. Ölümlülük belirginliği ve algılanan kolektif süreklilik manipülasyon koşullarının yazarın ne kadar zeki olduğunun değerlendirilmesi üzerindeki etkileşim etkisi

IX.2.3. Tartışma

Araştırma bulguları sonucunda deneyin ölüm düşüncesi erişilebilirliğine yönelik hipotezleri desteklenmemiştir. Ölümlülük belirginliği manipülasyonu veya algılanan kolektif sürekliliği yüksek mekanlara maruz kalmak, ölüm ile ilgili kelimelerin zihinde erişimini etkilememektedir. Deneyde, ölümlülük belirginliği manipülasyonundan bağımsız olarak ölüm ile ilgili kelimelere negatif ve nötr anlamlı kelimelere kıyasla daha yavaş tepkiler verilmektedir. Bu bulgular, katılımcıların ölüm ile ilgili kelimelerle karşılaştıklarında belirli bir düşünce sürecine girdiklerini ve bu kelimeleri fark ettiklerini işaret etmektedir.

Benzer şekilde, deneyin ikinci hipotezi olan kültürel dünya görüşü ölçümlerine yönelik hipotez de desteklenmemiştir. Sadece, yazarın ne kadar zeki olduğunun değerlendirildiği soruda ölümlülük belirginliğinin ve algılanan kolektif sürekliliğin etkileşim etkisinde anlamlı bulgular elde edilmiştir. Ancak izleme testleri Bonferoni düzeltmesi koşullarını sağlamamaktadır, yani birinci tip hata yapmaya açık bir bulgudur. Elde edilen bu bulgunun tekrarlanabilir olup olmadığını test etmek amacıyla, yazar değerlendirmesinin sıfatlar vasıtasıyla gerçekleştirildiği yeni bir deney tasarlanmıştır. Laboratuvar ortamında gerçekleştirilmesi planlanan bu çalışma için veri toplanmasına başlanmıştır. Ancak Covid-19 virüsünden kaynaklı salgın nedeni ile eğitim öğretime ara verilmiştir ve veri toplama süreci yarım kalmıştır. Bu nedenle, deneyde çevrim içi platformlarda yürütülebilecek şekilde değişiklikler uygulanmıştır ve çevrim içi anket yöntemi ile ikinci deney çalışması gerçekleştirilmiştir.

IX.3. İkinci Deney

Birinci deneyin bulgularını tekrarlamak amacıyla planlanan deneyin küresel salgın nedeni ile katılımcı eksikliğinden tamamlanamamasından dolayı deney çevrim içi yöntemlerle tekrarlanmıştır. Kullanmakta olduğumuz çevrim içi anket platformunun uygun milisaniyelerde eşik altı sunum yapmaya uygun olmadığı belirlenmiş ve eşik altı uyarım yöntemi ile ölümlülük belirginliği manipülasyonu deneyde kullanılamamıştır. Ölümlülük belirginliği görseller aracılığı ile Lifshin, Greenberg, Zestcott ve Sullivan'ın (2017) çalışmasında kullanılan farklı bir örtük yöntem ile sağlanmıştır. Bunun yanında kültürel

dünya görüşlerine bağlanma ölçümü olarak hem Türkiye'yi eleştiren hem de Türkiye'yi destekleyen makaleler ve yazar değerlendirmeleri kullanılmıştır ve yazar değerlendirme 8 olumlu ve 8 olumsuz sıfat üzerinden alınmıştır. Ek olarak, pandemi dolayısı ile düşük algılanan kolektif sürekliliğe sahip mekanların sokağı çağrıştırabileceği gerekçesi ile üçüncü bir koşul eklenmiş ve katılımcılara günlük hayatta kullanılan nesne fotoğrafları sunulmuştur.

Aynı zamanda, ikinci deneyde Türk kimliği ile özdeşleşme ölçümü alınmıştır. Algılanan kolektif sürekliliğin kişiler için ölümlülük belirginliğinden bir koruma sağlaması işlevinin Türk kimliği ile özdeşleşme düzeylerine göre değişebileceği düşünülmektedir. Benlik saygısına yönelik gerçekleştirilen çalışmalar, ölümlülük belirginliğinden sonra benlik saygısı ihtiyacının arttığını ve benlik saygısının yüksek olmasının da kültürel dünya görüşlerini savunma davranışlarını azalttığını göstermektedir (Harmon-Jones ve diğerleri, 1997; Kosloff ve diğerleri, 2019). Benzer şekilde, yapılan çalışmalar ölümlülük belirginliğinden sonra kimlik aidiyetinin arttığını göstermektedir (Castano, 2004). Bu nedenle de kimlik aidiyetinin yüksek olmasının kişileri kültürel dünya görüşlerini savunma ihtiyacına karşı koruyacağı düşünülmektedir. Türk kimliği ile özdeşleşmenin yüksek olması, kişileri doğal bir şekilde ölümlülük belirginliğinin etkisinden koruyabilir. Ancak kimlik aidiyeti düşük olduğunda, katılımcılar ölümlülük belirginliği ardından savunma ihtiyacına girebilirler, bu nedenle de algılanan kolektif sürekliliği yüksek mekanlar sadece kimlik aidiyeti düşük kişilerde kaygı engelleyici görev alabilir.

İkinci deney için yapılan bir diğer değişiklik ise ölüm düşüncesi ulaşılabilirliği ölçümünün kaldırılmasıdır. Birinci deney sırasında ölüm ile ilgili kelime gruplarına daha yavaş tepkiler gösterilmesi bu kelimelerin fark edilip, düşünüldüğünü ve bir bilişsel yük kapladığını düşündürmektedir. İkinci deney kapsamında, ölümlülük fikri örtük olarak manipüle edilmektedir. Ancak ölüm ile ilgili kelimelerle karşılaşmak, katılımcıları ölüm ile ilgili fikirlerden uzaklaşmalarını engelleyebilir ve ölüm düşüncelerinin aktivasyonunu tetikleyebilir. Aynı zamanda, kullanılan çevrim içi platformun tepki zamanı ölçümlerinin standart bir şekilde alınabilmesi için uygun olmadığı belirlenmiştir. Ölüm düşüncesini yeniden aktif düşünceye getirebileceği ve ölçümün standardizasyonu sağlanamayacağı için ikinci deney çalışmasında ölüm düşüncesi ulaşılabilirliği ölçümü kullanılmamıştır.

Gerçekleştirilen değişikliklerin ardından ikinci deneyde Türkiye'yi eleştiren ve Türkiye'yi öven yazar değerlendirmeleri için iki ayrı hipotez öne sürülmüştür.

Hipotez1: Ölümlülük belirginliğinin Türkiye'yi destekleyen yazarın değerinin yüceldilmesi yönünde etki göstermesi beklenmektedir. Ancak yüksek algılanan kolektif sürekliliğe sahip mekanların bu etkiyi azaltması ve yazarın diğer koşullara kıyasla daha olumsuz/düşük değerlendirilmesi beklenmektedir. Bu bulguların, yüksek algılanan kolektif sürekliliği sağlayacağı korumaya daha çok ihtiyaçları olacakları gerekçesi ile düşük kimlik aidiyetine sahip katılımcılarda gözlemlenmesi beklenmektedir.

Hipotez2: Türkiye'yi eleştiren yazar değerlendirmelerinde deneyin beklentisi ölümlülük belirginliği koşulunda katılımcıların, kontrol koşulundaki katılımcılara göre yazarı daha olumsuz değerlendirmeleri yönündedir. Bu etkinin yüksek algılanan kolektif sürekliliğe maruz kalan katılımcılarda gözlemlenmemesi ve sadece düşük kimlik aidiyeti olan katılımcılarda yüksek algılanan kolektif süreklilik mekanlarının kaygı engelleme işlevi göreceği beklenmektedir.

IX.3.1. Yöntem

IX.3.1.1. Katılımcılar

Anket çevirim içi platformlar üzerinden yürütüldüğü için ankete başlayan bütün katılımcılar anketi tamamlamamıştır. Bu nedenle ankete başlayıp bitirmeyen katılımcılar verilere dahil edilmemiştir. Anket linki çeşitli sosyal medya platformları (Facebook, Instagram, Twitter vb.) üzerinden dağıtılmıştır. Anket linkine tıklayan katılımcılardan 360 kişi anketleri tamamlamıştır. Deney içerisinde, aşağıda detayları verildiği şekilde dikkat kontrolü amacı ile 3 soru sorulmuştur. Bu sorulardan 3 tanesinden 2 tanesine yanlış cevap veren 25 katılımcı, çalışmaya yeterli dikkati vermedikleri için analizlere dahil edilmemiştir. Analizler 222 kadın ve 113 erkek toplam 335 katılımcı ile gerçekleştirilmiştir. Kadın katılımcıların yaş ortalaması 37.89 ($SS = 1.02$) ve erkek katılımcıların yaş ortalaması 37.79 ($SS = 1.52$) olmaz üzere tüm katılımcıların yaş ortalaması 37.86'dır ($SS = 15.52$).

IX.3.1.2. Kullanılan Araçlar

Ölümlülük Belirginliği Manipülasyonu: Eşik altı ölümlülük belirginliğinin çevrim içi anket yöntemi ile uygulanamaması nedeni ile ölümlülük belirginliği yöntemi değiştirilmiştir. Ancak deney Korona virüsünün belirgin olduğu dönemde yürütüldüğü için doğrudan manipülasyonlar yerine daha dolaylı bir manipülasyon yöntemi tercih edilmiştir. Bu amaçla Lifshin, ve arkadaşları (2017) tarafından kullanılan manipülasyon yöntemi araştırmacıların eklemeleri ile kullanılmıştır. Orijinal çalışmada, katılımcılara 5 farklı kıyafet tasarımı gösterilmektedir. Bu deneyde ek olarak araştırmacılar tarafından tasarlanan 5 farklı tasarım daha eklenmiştir. Buna göre, katılımcılara 10 farklı tasarıma sahip kıyafet fotoğrafı gösterilmektedir. Gösterilen tasarımlardan 2. ve 4. tasarım manipülasyon içermektedir. Katılımcıların bir kısmına 2. ve 4. tasarımda üzerinde kurukafa resmi ve mezarlık resmi olan bir kıyafet gösterilmiş ve ölümlülük belirginliği manipülasyonu yapılmıştır. Kontrol koşulunda ise bu tasarım aynı renk kıyafet üzerine anlamsız bir şekil içermektedir. Katılımcılar her bir kıyafet tasarımını “Tasarımı ne kadar beğendiniz?”, “Bu tasarımı ne kadar estetik buldunuz?” ve “Bu tasarımı satın almak ister misiniz?” soruları ile değerlendirmişlerdir. Sorulan sorulardan ölçüm alınmamış, sadece katılımcıların tasarımları yeterince incelemeleri amacıyla sorulmuştur. Kullanılan kıyafet tasarımları Ek E’de sunulmaktadır.

Algılanan Kolektif Süreklilik Manipülasyonu: Algılanan kolektif süreklilik manipülasyonu önceki çalışmalarda kullanılan mekan fotoğrafları ile gerçekleştirilmiştir. Algılanan kolektif sürekliliği yüksek mekanlar genellikle tarihi ve bir geçmişi olan mekanlardır. Algılanan kolektif sürekliliği düşük mekanlar ise daha modern, tarihe işaret etmeyen AVM, park, meydan ya da apartman görüntüleri içermektedir. Şu anda yaşamış olduğumuz izolasyon koşullarında bu tür mekanlar katılımcılar için farklı anlamlara gelebilir. Bu nedenle çalışmaya üçüncü bir koşul daha dahil edilmiştir. Bu koşulda katılımcılara her gün karşılaşılabilen 12 nötr nesne fotoğrafları gösterilmiştir. Katılımcılara buldukları koşula göre rastgele bir sıra ile 12 algılanan kolektif sürekliliği yüksek mekan fotoğrafı, 12 algılanan kolektif sürekliliği düşük mekan fotoğrafı ya da 12 nötr nesne fotoğrafı

gösterilmektedir. Katılımcılara, gösterilen fotoğraflara yönelik hissettikleri duygular sorulmuştur. Bu sorulardan ölçüm alınmamış sadece katılımcıların fotoğrafa dikkat etmeleri amacıyla sorulmuştur. Çalışmada kullanılan fotoğraflar Ek F’de verilmiştir.

Yazar Değerlendirme Ölçümü: Önceki deneyde kullandığı şekli ile Türkiye’yi eleştiren makale kullanılmıştır. Bu deneyde ek olarak Türkiye’nin kültürel dünya görüşlerinin desteklendiği bir makale daha eklenmiştir. Dehşet Yönetimi Kuramı çalışmalarında iki makale beraber şeklinde sıklıkla kullanılmaktadır (Burke ve diğerleri, 2010; Greenberg, Simon, ve diğerleri, 1992). Bu makaleye göre yazar, Türkiye’deki insanların misafirperverliklerine vurgu yaparak sürekli çay ikram edildiğine ve yardım edildiğine değinmektedir. Kullanılan makale şu şekildedir: *Eğer Türkiye’ye gidecekseniz bilmeniz gereken iki şey var. Bunlardan ilki çok fazla çay içeceğinizdir. Üstelik çay sadece içecek değildir, bir hoş geldin karşılamasıdır. İnsanlar sizi bazen kahvaltuya bazen akşam yemeğine bazen de sadece çay içmek için evlerine davet edeceklerdir. Ancak hazırlıklı olun, eve girerken ayakkabılarınızı çıkarmanız gerekiyor. Bilmeniz gereken diğer şey ise sonsuz misafirperverlikleridir. Tek kelime İngilizce bilmeyen birinin bile sizi ne kadar hoş karşıladığına ve sizinle konuşmaya çalıştığına inanamayacaksınız. Bir keresinde yolumu kaybedip, hangi yöne gideceğimi sormak için girdiğim bir restoranda bana yemek ismarladılar. İnsanlar sırf size yardım edebilmek için yollarını değiştirebilirler, günlük planlarını iptal edebilirler. Dikkatli olun Türkiye’ye bir kez giderseniz kanınıza işler ve tekrar tekrar gitmek isteyeceksiniz.* Makaleler katılımcılara rastgele bir sıra ile sunulmuştur. Her bir makalenin ardından katılımcılara makaleyi değerlendirmek amacıyla şu sorular sorulmuştur: “Yazarın Türkiye hakkındaki düşüncelerine ne kadar katılıyorsunuz?” ve “Sizin bakış açınıza göre, yazarın Türkiye hakkındaki düşünceleri ne kadar doğrudur?”. Ek olarak, makalelerin yazarlarının değerlendirilmesinde 8 olumlu ve 8 olumsuz sıfat kullanılmıştır. Deneyde kullanılan sıfatlar Kapucu ve arkadaşlarının (2018) çalışmasında belirlenen norm kelimeler arasından seçilmiştir. Olumlu sıfatların değerlik ortalaması 7.23; toplam duygulanım değeri 43.56 iken, olumsuz sıfatların değerlik ortalaması 2.23 ve toplam duygulanım ortalaması 41.57’dir. Sıfat seçimi yapılırken duygulanımlarının çok yüksek ya da düşük olmamasına buna rağmen değerlik değerlerinin yüksek ve düşük olmasına dikkat

edilmiştir. Seçilen olumlu sıfatlar *samimi, mutlu, duyarlı, düşünceli, dostça, çalışkan, saygılı* ve *espritüeldir*. Olumsuz sıfatlar ise *duygusuz, kibirli, bencil, kaba, agresif, aptal, sinsî ve sıkıcıdır*. Katılımcılar makalenin ardından yazarı rastgele sunulan sıfatlar ile 7 dereceli ölçek üzerinden değerlendirmişlerdir.

Türk Kimliği ile Özdeşleşme Ölçeği: Katılımcıların Türk kimliği ile özdeşleşme düzeylerini ölçmek amacıyla 6 sorudan oluşan bir ölçek kullanılmıştır ve katılımcılar ölçek maddelerini 7 dereceli ölçek üzerinden değerlendirmişlerdir. Kullanılan ölçeğin üç maddesi Smeekes ve Verkuyten'in (2014b) çalışmasında ulusal kimliklenme düzeyini ölçmek için kullanılan "Türk olmak beni diğerlerine yakın hissettiriyor.", "Türk olmak bana diğerleriyle birlikte evimdeymişim gibi hissettiriyor." ve "Türk olmak bana diğerleriyle bir bağım olduğunu hissettiriyor." maddeleridir. Diğer üç madde ise Üzümçeker ve Akfırat'ın (2018) çalışmalarında kullanılan Grupla Özdeşleşme Ölçeği'nin maddeleridir. Kullanılan maddeler şunlardır: "Kendimi, Türk olarak görüyorum.", "Genel olarak, Türk olmaktan memnunum." ve "Genel olarak, Türk olmak benliğimin önemli bir parçasını oluşturur."

Dikkat Kontrolü: Çevirim içi çalışmalarda, katılımcıların anketleri dikkatlerini vermeden, hızlıca doldurmaları en çok karşılaşılan sorunlardan biridir. Bu sorunun önüne geçebilmek amacıyla çevirim içi çalışmalarda sıklıkla kullanılan bir yöntem olan dikkat soruları sorulmuştur. Çalışmada toplam 3 tane, katılımcıların soruları okuduklarına emin olmaya yönelik sorular bulunmaktadır. Bu sorularda katılımcılara belirli bir cevabı işaretlemeleri söylenmektedir. Örneğin, kimlik ile özdeşleşme ölçeğinde, "Lütfen bu soruda 7 cevabını işaretleyiniz." denilmiştir. Dikkat soruları kıyafet değerlendirme aşamasında, nötr bir kıyafet görselinde, Türkiye'yi destekleyen makale sorularında ve kimlik ölçeğinde ek sorular eklenerek sorulmuştur. Sorulan 3 dikkat sorusundan 2 tanesine doğru cevap vermeyen katılımcılar analizlerden çıkarılmıştır.

Şüphe Kontrolü: Deneyin paravan öyküsü estetik tercihler ve izlenimler çalışması olarak sunulmuştur. Ancak katılımcıların deneyin gerçek amacını anlayıp anlamadıklarına dair şüphe kontrolü soruları sorulmuştur. Bu sorulardan "Çalışmanın estetik tercihler ve izlenimlerden daha fazlasını ölçtüğünü düşündünüz mü?" sorusuna evet cevabını veren katılımcılardan neyi ölçtüğünü belirtmeleri istenmiştir. İkinci soru olarak çalışmada

kullanılan materyalleri daha önce görüp görmediklerini belirtmeleri istenmiştir. Katılımcılardan hiçbiri deneyin gerçek amacından şüphelenmemiştir ve kullanılan materyallere daha önce bir deneyde karşılaşmamıştır.

IX.3.1.1. İşlem

Deneyin ilk sayfasında katılımcılar çalışmanın paravan öyküsü hakkında bilgilendirilmiştir. Bu sayfa aynı zamanda bilgilendirilmiş onam sayfası olarak sunulmuştur. Deneye gönüllü katılmayı kabul eden katılımcılar deneye başlamıştır. Deney yaş ve cinsiyet demografik soruları ile başlamaktadır. Aynı sayfada ileride katılımcıların deneysel koşullara atanmasında kullanılacak olan, doğum günlerinin ayın kaçı olduğu sorulmuştur (Moshagen, Musch ve Erdfelder, 2012; Willard, 2017). Bu soruya yerilen cevaba göre katılımcılar deneysel koşullara atanmıştır.

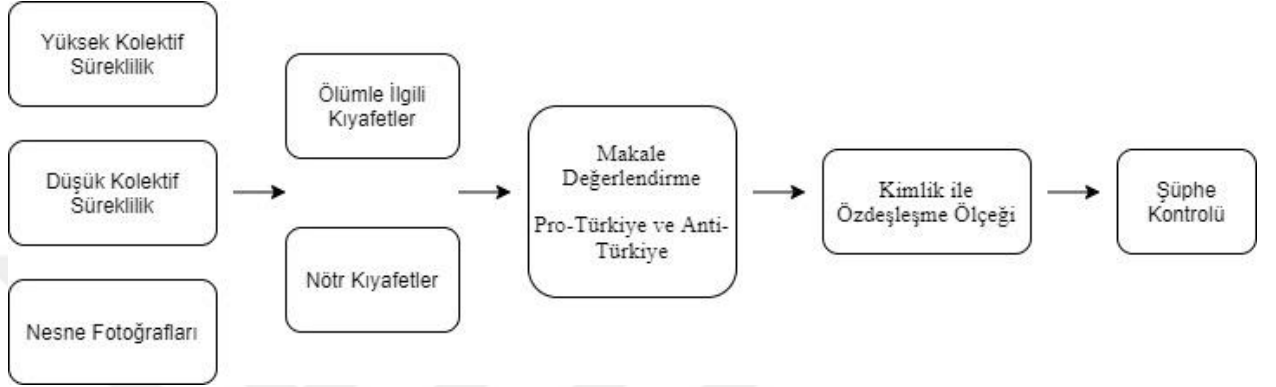
Deney algılanan kolektif süreklilik manipülasyonu ile başlamaktadır. Katılımcılardan bir kısmına algılanan kolektif sürekliliği yüksek, bir kısmına düşük, bir kısmına da nötr nesne fotoğrafları gösterilmiştir ve gösterilen fotoğrafların katılımcıda uyandırdığı duygulara göre değerlendirmeleri istenmiştir.

Ardından ölümlülük belirginliği manipülasyonu uygulanmıştır. Katılımcılar 10 farklı kıyafet tasarımını estetik bulma, beğenme ve satın almak isteme üzerinden değerlendirmişlerdir. Ölümlülük belirginliği koşulundaki katılımcılara, üzerinde kurukafa ve mezarlık resmi olan 2 kıyafet tasarımı gösterilmiş, kontrol koşulundaki katılımcılara ise üzerinde anlamsız resimler olan kıyafet tasarımları gösterilmiştir. Diğer kıyafet tasarımları her iki koşul için de aynıdır.

Manipülasyonların ardından bağımlı ölçümlere geçilmiştir. Bütün katılımcılardan rastgele bir sıra ile Türkiye'yi eleştiren ve öven birer gezi yazısı parçası okumaları istenmiştir. Her bir makalenin ardından katılımcılar makaleyi ve makalenin yazarını değerlendirmişlerdir. Ardından katılımcılar kimlik ile özdeşleşme ölçeğini tamamlamışlardır.

Son olarak katılımcılara deneyin gerçek amacını anlayıp anlamadıklarına yönelik şüphe kontrolü soruları sorulmuştur. Deneyi tamamlayan katılımcılara son sayfada deneyin

gerçek amacına ve beklentilerine yönelik bilgilendirme yapılmış, araştırmacının iletişim bilgileri paylaşılmıştır. Deneyin işlem prosedürleri Şekil 7’de gösterilmektedir.

Şekil 7. İkinci deneyin işlem prosedürleri

IX.3.1.2. Bağımlı ve Bağımsız Değişkenler

Deneyde algılanan kolektif sürekliliği yüksek ve düşük mekan tasarımları ile nesne fotoğrafları ve ölümlülük belirginliği amacıyla sunulan ölümle ilişkili veya nötr tişört tasarımları bağımsız değişken olarak kullanılmıştır. Kimlik özdeşleşmesi düzenleyici (moderator) değişken olarak alınmıştır. Deneyin bağımlı değişkenleri ise Türkiye’yi öven veya eleştiren makalenin ve makale yazarlarının değerlendirmeleridir.

IX.3.2. Bulgular

Algılanan kolektif sürekliliği yüksek mekanların ölümlülük belirginliğinin kültürel dünya görüşleri savunmasındaki etkisini test edebilmek ve bu etkinin katılımcıların Türk kimliği ile özdeşleşmelerinden ne kadar etkilendiğini anlayabilmek adına çoklu regresyon analizleri gerçekleştirilmiştir. Bu teknik, düzenleyici değişken olarak kullanılan kimlik özdeşleşmesi ölçümünün analizlere sürekli değişken olarak katılabilmesi amacıyla seçilmiştir. Bunun için, ölümlülük belirginliği koşulu, ölüm 1 ve kontrol koşulu 0 olacak şekilde kukla değişken (dummy) olarak kodlanmıştır. Algılanan kolektif süreklilik değişkeninde nesne fotoğraflarının gösterildiği koşul referans koşulu olarak alınmış ve -1 olarak kodlanmıştır. Aynı zamanda yüksek kolektif süreklilik 1 ve düşük kolektif süreklilik koşulu 0 olarak kodlanmıştır. Son olarak kimlik aidiyeti değişkeni merkezleştirilmiştir.

Regresyon analizleri Türkiye’yi destekleyen ve eleştiren yazar için ayrı ayrı gerçekleştirilmiştir.

Literatürde, kültürel dünya görüşlerine bağlanma ölçümü, makale yazarlarının ne kadar yanlı değerlendirildiği üzerinden gerçekleştirilmektedir. Tek bir yazarın hem olumlu hem de olumsuz sıfatlarla değerlendirildiği çalışmalarda (örn. Greenberg ve diğerleri, 1995) olumsuz sıfat değerlendirmelerinden, olumlu sıfat değerlendirmeleri çıkarılarak bileşik değişken oluşturulmaktadır. Bu nedenle, Türkiye’yi destekleyen yazar için yanlılığı belirten bir bileşke değişken oluşturmak adına, olumlu anlamlar içeren değerlendirmelerden (8 olumlu sıfat ve 2 makale değerlendirme sorusu), olumsuz anlamlar içeren değerlendirmeler çıkarılmıştır. Aynı işlem kullanılarak, Türkiye’yi eleştiren yazar için de genel bir değerlendirme değişkeni oluşturulmuştur. Analizler, oluşturulan bu bileşke değişkenler üzerinden gerçekleştirilmiştir.⁴

Tüm analizler Hayes (2013) tarafından geliştirilen PROCESS makrosu model 3 kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Ölümlülük belirginliği ve algılanan kolektif süreklilik yordayıcı değişkenler, kimlik aidiyeti düzenleyici değişken, Türkiye’yi eleştiren ve destekleyen yazar makale değerlendirmeleri için hesaplanan bileşke değişkenler yordanan değişkenler olarak analize dahil edilmiştir. Regresyon analizlerinin bulguları Tablo 8’de verilmiştir.

IX.3.2.1. Türkiye’yi Destekleyen Yazar Değerlendirmesi

Türkiye’yi destekleyen yazar değerlendirmesini yordamak amacıyla yapılan regresyon analizinin bulgularına göre, ölümlülük belirginliği, yüksek algılanan kolektif süreklilik ve kimlik için üçlü etkileşim etkisi anlamlıdır [$b=6.55$, $t(355) = 3.43$, $p < .01$]. İkili etkileşim etkileri kimlik özdeşiminin yüksek, orta ve düşük grupları için ayrı ayrı incelenmiştir.

⁴ Makale ve yazar değerlendirmesinde kullanılan sorulara faktör analizi uygulandığında tek faktörlü yapının Türkiye’yi destekleyen yazar değerlendirmesinde varyansın %33’ünü açıkladığı ve Türkiye’yi eleştiren yazar değerlendirmesinde varyansın % 42’sini açıkladığı bulunmuştur. Olumlu sıfatlar ve makale değerlendirilmesinde kullanılan 2 soru faktöre pozitif şekilde yüklenirken, olumsuz sıfatlar ise negatif şekilde yüklenmektedir.

Kimlik ile özdeşimi düşük grup için ölümlülük belirginliği ve algılanan kolektif sürekliliğin etkileşim etkisi anlamlıdır ($F(2, 323) = 8.17, p < .01$). Etkileşim etkisi incelendiğinde Türk kimliği ile özdeşleşmesi düşük olan katılımcılar için, yüksek kolektif sürekliliğe maruz kaldıklarında, ölümlülük belirginliği koşulundaki ($\bar{X} = 27.36$) katılımcılar kontrol koşulundaki ($\bar{X} = 42.27$) katılımcılara göre yazarı anlamlı olarak daha olumsuz değerlendirmişlerdir [$b = -14.91, t(355) = -4.4, p < .01$]. Düşük algılanan kolektif sürekliliğe maruz kalan katılımcılarda [$b = -2.56, t(355) = -.70, p = .42$] ve nötr nesne fotoğraflarını inceleyen katılımcılarda [$b = 4.32, t(355) = 1.25, p = .21$] ölüm ve kontrol grupları arasındaki farklar anlamlı değildir. Diğer bir açıdan bakıldığında, düşük kimlik aidiyetine sahip grup için; ölümlülük belirginliği koşulunda yüksek kolektif süreklilik grubu ($\bar{X} = 27.36$) nesne grubuna ($\bar{X} = 38.14; b = -10.78, t(355) = -2.98, p < .01$) ve düşük algılanan kolektif süreklilik grubuna göre ($\bar{X} = 34.76; b = -7.40, t(355) = -2.01, p = .04$) yazarı daha olumsuz değerlendirmiştir.

Tablo 8. Türkiye’yi destekleyen ve eleştiren yazar değerlendirmesi regresyon analizi bulguları

	B	SH	t	p
Türkiye’yi destekleyen yazar değerlendirmesi				
Sabit	40.37	1.68	23.90	<.01
Ölümlülük Belirginliği	0.53	2.32	0.23	.81
Düşük KS	-0.13	2.31	-0.05	.95
Yüksek KS	4.96	2.22	2.22	.02
Ölümlülük Belirginliği x Düşük KS	-0.45	3.27	-0.13	.89
Ölümlülük Belirginliği x Yüksek KS	-7.26	3.16	-2.29	.02
Kimlik	3.59	1.04	3.44	<.01
Ölümlülük Belirginliği x Kimlik	-2.07	1.40	-1.47	.14
Düşük KS x Kimlik	-1.99	1.38	-1.44	.15
Yüksek KS x Kimlik	-1.91	1.28	-1.48	.13
Ölümlülük Belirginliği x Düşük KS x Kimlik	3.52	1.95	1.80	.07

Tablo 8. (Devam)

	B	SH	t	p
Ölümlülük Belirginliği X Yüksek KS X Kimlik	6.55	1.90	3.43	<.01
Türkiye'yi eleştiren yazar değerlendirmesi				
Sabit	1.84	2.77	0.66	.50
Ölümlülük Belirginliği	-3.13	3.18	-0.82	.41
Düşük KS	3.22	3.80	0.84	.39
Yüksek KS	1.67	3.65	0.45	.64
Ölümlülük Belirginliği x Düşük KS	-0.21	5.36	-0.04	.96
Ölümlülük Belirginliği x Yüksek KS	3.16	5.20	0.60	.54
Kimlik	-4.38	1.71	-2.56	.01
Ölümlülük Belirginliği x Kimlik	1.67	2.31	0.72	.46
Düşük KS x Kimlik	1.22	2.26	0.54	.58
Yüksek KS x Kimlik	-0.89	2.11	-0.42	.67
Ölümlülük Belirginliği x Düşük KS x Kimlik	-2.21	3.20	-0.69	.49
Ölümlülük Belirginliği x Yüksek KS x Kimlik	0.37	3.13	0.11	.90

Ancak nesne grubu ile düşük algılanan kolektif süreklilik grubu arasındaki fark anlamlı değildir [$b = -3.38$, $t(355) = -.99$, $p = .32$]. Kontrol koşulunda (ölüm belirginliği uygulanmayan koşul) ise yüksek algılanan kolektif süreklilik grubu ($\bar{X} = 42.27$), nesne grubuna ($\bar{X} = 33.81$) kıyasla yazarı daha olumlu değerlendirmişlerdir [$b = 8.45$, $t(355) = 2.62$, $p < .01$]. Kontrol koşulunda düşük algılanan kolektif süreklilik ($\bar{X} = 37.32$) ile nesne grubu [$b = 3.50$, $t(355) = 1.06$, $p = .28$] ve yüksek kolektif süreklilik grupları [$b = 4.94$, $t(355) = 1.70$, $p = .08$] arasındaki fark anlamlı değildir. Bir diğer deyişle, Türk kimliği ile özdeşimi düşük olan katılımcılar için yüksek algılanan kolektif sürekliliğe sahip mekanlara maruz kalmak ölümlülük karşısında Türkiye'yi öven yazarın daha olumlu değerlendirilmesini engellerken,

kontrol koşulunda bu değerlendirmeleri arttırıcı bir etki yaratmaktadır. Yani ölümlülük belirginliğinden sonra ortaya çıkan kültürel dünya görüşlerini savunma ihtiyacı yüksek kolektif sürekliliğe maruz kalan katılımcılarda gözlenmemiştir.

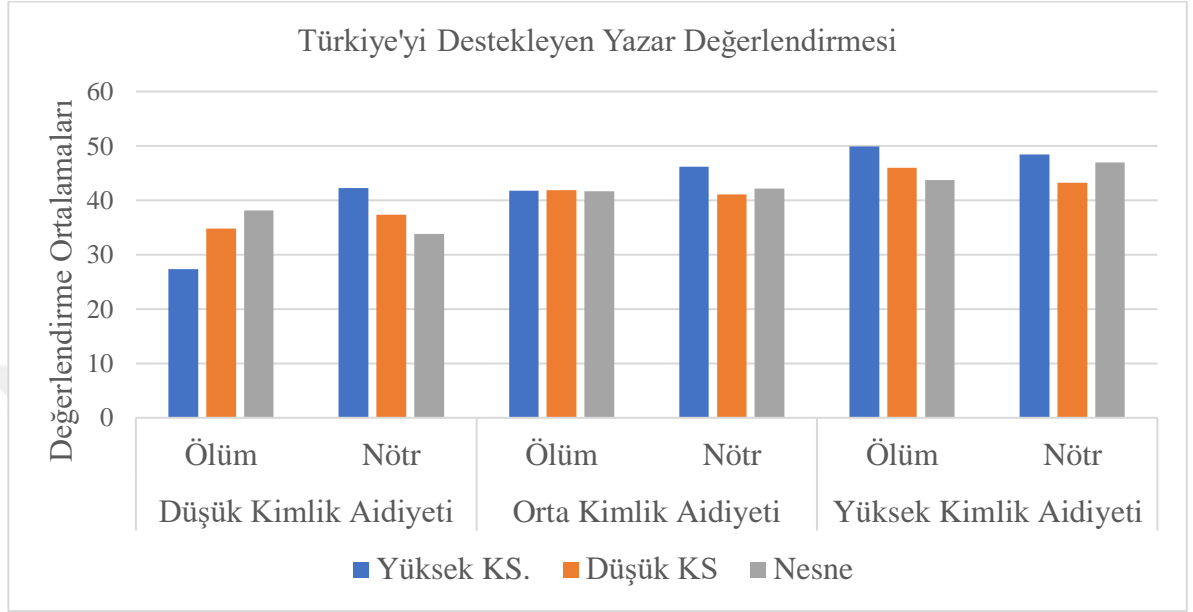
Orta ve yüksek derecede kimlik aidiyetine sahip katılımcılar için ise ölümlülük belirginliği ve algılanan kolektif sürekliliğin etkileşim etkileri anlamlı değildir (orta derece kimlik özdeşimi için $F(2, 323) = 1.44, p = .23$; yüksek kimlik özdeşimi için $F(2, 323) = .84, p = .42$). Katılımcıların Türkiye’yi destekleyen yazarı değerlendirme değişimleri düşük, orta ve yüksek kimlik aidiyetine göre Şekil 8’de gösterilmektedir. Katılımcıların gruplara göre ortalama değerleri Tablo 9’da gösterilmektedir.

Tablo 9. Gruplara göre Türkiye’yi destekleyen yazarı değerlendirme puan ortalamaları

Kimlik Aidiyeti		Algılanan Kolektif Süreklilik					
		Düşük		Yüksek		Nesne	
		Ort.	<i>p</i>	Ort.	<i>p</i>	Ort.	<i>p</i>
Düşük	Ölüm	34.76	.42	27.36	<.01	38.14	.21
	Nötr	37.32		42.27		33.81	
Orta	Ölüm	41.87		41.73		41.67	
	Nötr	41.05		46.19		42.19	
Yüksek	Ölüm	45.94		49.94		43.69	
	Nötr	43.18		48.43		46.98	

IX.3.2.2.2 Türkiye’yi Eleştiren Yazar Değerlendirmesi

Ölümlülük belirginliğinin ve algılanan kolektif sürekliliği düşük ya da yüksek mekanlara maruz kalmanın Türkiye’yi eleştiren yazar değerlendirmesini nasıl etkilediğini incelemek amacıyla PROCESS makrosu Model-3 ile regresyon analizleri gerçekleştirilmiştir. Analizlere ölümlülük belirginliği ve algılanan kolektif süreklilik yordayıcı değişken ve kimlik aidiyeti düzenleyici değişken olarak dahil edilmiştir. Türkiye’yi eleştiren yazarın değerlendirilmesi için oluşturulan bileşke değişken ise yordanan değişken olarak alınmıştır.

Şekil 8. Türkiye'yi destekleyen yazar değerlendirme puanlarının gruplara göre değişimi

Bulgulara göre, değişkenlerin üçlü etkileşimi, ikili etkileşimleri ve kimlik ile özdeşleşme değişkeni haricinde ana etkileri anlamlı değildir (bütün p 'ler $>.39$). Bulgularda, sadece kimlik değişkeninin ana etkisi anlamlılık düzeyine ulaşmıştır [$b = -4.38$, $t(355) = -2.56$, $p = .01$]. Buna göre kimlik değişkenindeki skorlar yükseldikçe yazar değerlendirme puanlarında düşüş gözlenmektedir. Yani katılımcıların Türk kimliği ile özdeşleşmeleri arttıkça Türkiye'yi eleştiren yazarı daha olumsuz değerlendirmektedirler. Katılımcıların eleştirel makaleyi değerlendirme puanları Tablo 10'da verilmiştir.

Tablo 10. Gruplara göre Türkiye'yi eleştiren yazarı değerlendirme puan ortalamaları

			Algılanan Kolektif Süreklilik		
			Düşük	Yüksek	Nesne
Düşük	Kimlik	Ölüm	8.45	9.44	3.64
	Aidiyeti	Nötr	10.82	13.14	9.84
Orta	Kimlik	Ölüm	-.16	1.90	-2.67
	Aidiyeti	Nötr	3.46	.82	-.38
Yüksek	Kimlik	Ölüm	-5.08	-2.40	-6.28
	Aidiyeti	Nötr	-.73	-6.20	-6.22

IX.3.3. Tartışma

Deneyin bulgularına göre, çalışmanın hipotezleri kısmen desteklenmiştir. Türkiye’yi destekleyen yazarın değerlendirmelerinde, algılanan kolektif sürekliliği yüksek mekanların, ölümlülük belirginliğinden doğan kaygıyı engelleyici etkisi beklendiği gibi sadece Türk kimliği ile aidiyeti düşük olan katılımcılarda gözlemlenmekte, yüksek kimlik aidiyetine veya orta derece kimlik aidiyetine sahip katılımcılarda gözlemlenmemektedir. Katılımcılar, ölümlülük belirginliği ile karşılaştıklarında, ortaya çıkan kaygı ile baş edebilmek için kültürel dünya görüşlerini destekleyen kişileri yüceltme ihtiyacına girmişlerdir. Ancak yüksek algılanan kolektif süreklilik mekanlarına maruz kalan katılımcılar, bu ihtiyaca yönelmemiş ve ölümlülük belirginliği ardından yazarı daha olumsuz değerlendirmişlerdir. Aynı zamanda beklendiği gibi, yüksek kimlik özdeşimine sahip katılımcılarda ölümlülük belirginliğinin veya algılanan kolektif sürekliliği değişen mekanların etkisi ortaya çıkmamıştır. Yüksek kimlik aidiyetinin grafiği (Grafik-5) incelendiğinde yazara yönelik değerlendirmelerin deneysel koşullardan bağımsız olarak yüksek olduğu gözlenmektedir. Kimlik aidiyeti düşük katılımcılar için ise ölümlülük belirginliği kültürel dünya görüşlerine bağlanma ihtiyacı yaratırken bu etkiyi azaltmada bir kaygı engelleyiciye ihtiyaç duyulmaktadır ve algılanan kolektif sürekliliği yüksek mekanlar da bu ihtiyacı karşılamaktadır. Ancak yüksek kimlik aidiyeti olan katılımcılar için, kimlik aidiyeti doğal bir koruma görevi görmekte ve ölümlülük belirginliği kültürel dünya görüşlerine savunmasına itmemektedir. Sonuç olarak, deneyin ilk hipotezi bulgularla desteklenmektedir.

Araştırmanın bulgularına göre Türkiye’yi eleştiren yazar değerlendirmelerinde yönelik olan ikinci hipotez desteklenmemiştir. Türkiye’yi eleştiren yazar değerlendirmeleri ölümlülük belirginliği manipülasyonu veya algılanan kolektif sürekliliği değişen mekanlara maruz kalmaktan etkilenmemektedir. Analizler sonucunda, Türk kimliği ile aidiyetin yazar değerlendirmesi üzerinde etkisi gözlemlenmektedir. Kimlik ile özdeşleşme düzeyi yükseldikçe, Türkiye’nin değerlerini eleştiren yazarın daha olumsuz değerlendirilmesi beklendik bir bulgudur. Ölümlülük belirginliğinden sonra kültürel dünya görüşlerinin

desteklenmesi iki şekilde ortaya çıkmaktadır. Bunlardan ilki kültürel dünya görüşlerini destekleyen kişilerin övülmesi, değerinin yükseltilmesi; diğeri de kültürel dünya görüşlerini tehdit eden kişinin değerinin azaltılması ya da kötülenmesi şeklindedir (Rosenblatt ve diğeri, 1989). Deneyde kültürel dünya görüşlerini destekleyen kişilerin övülmesi aşamasında yüksek algılanan kolektif sürekliliğe sahip mekanların kaygı engelleme işlevi gözlenirken, kültürel dünya görüşlerini tehdit eden kişilerin değerinin azaltılmasında bu etki gözlenmemiştir. Ölümlülük belirginliğinin sadece kültürel dünya görüşlerinin desteklenmesinde ortaya çıkması ve eleştirel makalenin değerlendirmesinde gözlemlenmemesi literatürde var olan farklı çalışmalarda da ortaya çıkmaktadır. Örneğin, Hart, Shaver ve Goldenberg (2005) yakın ilişkilerde bağlanma stillerinin ölümlülük belirginliği karşısında kaygı engelleme işlevini inceledikleri çalışmada, sadece Amerika yanlısı yazar değerlendirmesinde anlamlı bulgulara ulaşmışlardır. Kimi çalışmalarda ise, kültürel değerlerin etkisi olabileceği nedeni ile, kültürel dünya görüşlerine bağlanma ölçümü sadece ülkenin kültürel dünya görüşlerini olumlayan makale değerlendirmesi ile sağlanmaktadır (Wisman ve Goldenberg, 2005). Greenberg, Simon, ve arkadaşları (1992) değer olarak farklılıklara toleranslı olmanın ölümlülük belirginliği üzerindeki etkisini iki çalışma ile incelemişlerdir. İlk çalışmada liberal politik görüşlerin farklılıklara daha açık olma fikrinden yola çıkarak liberal ve tutucu katılımcıların ölümlülük belirginliği ardından tepkileri araştırılmıştır. Çalışmada, ölümlülük belirginliği ardından tutucu katılımcıların, farklı olan kişileri daha olumsuz değerlendirdikleri gözlemlenirken, liberal katılımcıların tepkileri değişmemektedir. İkinci çalışmada, politik görüşten bağımsız olarak toleranslı olmanın etkisini ölçmek amacıyla farklılıklara karşı toleranslı olmaya yönelik manipülasyon uygulanmıştır. Beklendiği gibi, toleransın yüksek sunulduğu katılımcılar, ölümlülük belirginliği ardından Amerika karşıtı yazarı daha olumlu değerlendirmişlerdir. Dünya Değerler Araştırması kapsamında, 2017-2020 verilerine göre, Türkiye’de çocukların evde öğrenmeleri istenen değerler arasında farklı kişilere saygı duymak ve tolerans göstermek yer almaktadır (Haerper ve diğeri, 2020). Tez araştırması kapsamında gerçekleştirilen deneylerde katılımcıların politik yönelimi ölçülmemiştir. Ancak deneyde kullanılan eleştirel makalenin yabancı ve muhtemel bir turist tarafından yazıldığı dikkate alındığında,

katılımcılar farklılıklara yönelik daha anlayışlı olma eğilimi göstermiş olabilirler. İleriki çalışmalarda politik yönelim ve farklı bireysel değişkenlerin dikkate alınması, Türkiye’yi eleştiren ve destekleyen yazar arasındaki farklılıkları aydınlatmakta işler olabilir.

ONUNCU BÖLÜM

GENEL TARTIŞMA

Bu tez çalışmasında, ölümlü olmayı fark etmekten doğan dehşet ile baş etmede mekanların rolünün araştırılması hedeflenmiştir. Bu amaçla, her biri insan ilişkilerinde farklı ihtiyaçların (nostalji, sosyallik ve süreklilik) tatminine odaklanan üç farklı mekan türünün Dehşet Yönetimi Kuramı çerçevesinde incelenmesine odaklanılmıştır. Çalışmada ele alınan mekan türleri, bireyler için kimlik ve nostalji sağladığı bilinen *ev*, bireylerin sosyallik ihtiyacının tatmin edildiği kişilerarası iletişime imkân veren *sosyopet* tasarımlı mekanlar ve kültürel anlamların taşıyıcıları olarak, *algılanan kolektif sürekliliği yüksek* mekanlardır. İlk olarak evin ölümlülük belirginliğinden doğan kaygıyı engelleme işlevi iki deney ile test edilmiştir. Evin, hem açık hem de örtük şekilde değişimlenen ölümlülük belirginliğinden doğan kaygıyı engellemede yetersiz olduğu gözlemlenmiştir. Ardından, ölümlülük belirginliği sonrasında kişilerin, sosyopet veya sosyofüj mekan tercihleri incelenmiş ancak katılımcıların belirli bir mekan tercihinde bulunmadıkları gözlenmiştir. Son olarak, iki deney çalışması ile algılanan kolektif sürekliliği yüksek mekanların, ölümlülükten doğan kaygıyı engelleme işlevi incelenmiştir. Deneylerin sonucunda (ikinci deney), düşük kimlik aidiyeti olan katılımcılarda algılanan kolektif sürekliliği yüksek mekanlara maruz kalmanın ölümlülükten doğan kaygı ile baş etmede bir kalkan işlevi gördüğü tespit edilmiştir.

Dehşet Yönetimi Kuramı ve mekanı bir arada ele alan çalışmalar incelendiğinde, psikolojinin başka alanlarında da genelde görüldüğü üzere, mekanın çoğunlukla araç olarak ele alındığı, insan-mekan ilişkilerinin özgül dinamiklerinin ölüm kaygısı ile etkileşimine odaklanılmadığı görülmektedir. Mekanlar, ya ölümlülük belirginliği manipülasyonu sağlamak amacıyla (örn. Chittaro ve diğerleri, 2017; Gailliot ve diğerleri, 2008) ya da kişilerin grup olma ihtiyacının gösterildiği bir araç olarak ele alınmıştır (örn. Smith ve Kasser, 2014; Wisman ve Koole, 2003). Bu olgu aslında çevre psikolojisi olarak anılan disiplinin ve araştırma programının, psikolojinin epistemolojisine yönelttiği eleştirilerin özü ile tutarlı gibi görünmektedir. Çevre psikolojisine göre psikoloji, yaygın olarak mekanı ihmal

etmiş, onu davranışların içerisinde cereyan ettiği bir dekor ya da kontrol edilmesi/sabitlenmesi gereken bir entite olarak varsaymıştır (Göregenli, 2015a). Metodoloji terimleriyle konuşmak gerekirse, çevre psikolojisi ortaya çıkıncaya kadar mekan, araştırmaların bağımlı değişkeni mertebesine ulaşamamıştır (Bilgin, 1990; Gifford, 2014; Göregenli, 2015a; Wapner ve Demick, 2002). Dehşet Yönetimi literatüründe de bu pek farklı değildir; mekanı araştırmanın bağımlı değişkeni olarak ele alan ve mekanları manipüle ederek ölümlülük belirginliği ile etkileşimini inceleyen hiçbir çalışmaya ulaşılamamıştır. Bu tez araştırması mekanı hem bağımsız değişken (ev ve kolektif süreklilik deneyleri), hem de bağımlı değişken (sosyopet-sosyofüj mekan tasarımları deneyi) olarak ele alıp, insan-mekan ilişkilerinin dehşet yönetimindeki özgül rolünü sorgulayarak literatüre bir yenilik kazandırmayı hedeflemiştir.

Tez araştırmasının ilk basamağı “varoluşsal kaygıyla baş etmede evde olma hissini rolü var mı?” sorusuna cevap aramaktadır. Birçok mekan doğası gereği kişiye özeldir ve her bir kişi için değişen anlamlarla deneyimlendiği için deneysel manipülasyonu zor bir alandır. Çevre psikolojisi literatüründe mekan bağlılığı arttırıldığında benlik saygısının, anlamlılığın ve bir yere ait olma hissini arttığı gözlenmektedir (Scannell ve Gifford, 2017). Mekanlara özgü fiziksel ve sosyal özelliklerin yok olması da mekanlara olan bağlılığı azaltmaktadır (Reese, Oettler ve Katz, 2019). Ev özelinde ise, evde yaşanan stres faktörlerinin kişilerin fizyolojik stres göstergelerine de yansıdığı (Saxbe ve Repetti, 2010) buna karşılık evde olma hissini kişileri benlik tehditlerine karşı koruduğu çeşitli çalışmalarla gösterilmiştir (Yang ve diğerleri, 2020).

Bu tez çalışmasında evde olma hissini varoluşsal kaygıyla baş etmede savunucu bir kalkan görevi görebileceği argümanından hareket edilmiştir. Evin, ölümlülük belirginliğinden doğan kaygıyı engellemeye yardımcı olacağı yönünde beklenti iki bağlantı üzerinden sağlanmıştır. İlk olarak evin, kişiler için kimliğin bir göstergesi olması (Bilgin, 2016) nedeni ile evin, bir nevi benlik saygısı kaynağı olarak kullanılabilmesi ve evi hayal etmenin de benlik saygısını destekleyebileceği düşünülmüştür. Bir diğer bağlantı ise, nostalji ve DYK alanında yapılan çalışmalara dayanarak (örn. Juhl ve diğerleri, 2010) evin, kişilere hatırlattığı anılar, kişiler arası bağlar ve süreklilik hissi (Gustafson, 2001; Manzo, 2005) ile

bir nostalji etkisi yaratacağı yönünde bir beklentidir. DYK literatürüne göre hem kimlik hem de nostalji duygusu ölüm kaygısıyla baş etmede etkili enstrümanlardır.

Bu tez araştırması kapsamında evin ölümlülük belirginliğinden doğan kaygıyı engelleme işlevinin olup olmadığı, biri açık ölümlülük belirginliği ve diğeri örtük ölümlülük belirginliği ile olmak üzere iki deney çalışması ile incelenmiştir. İlk deneyde ölümlülük belirginliğinin ana etkisine ulaşılammış olması, açık ölümlülük belirginliği paradigmasının kültürümüzde işlememiş olabileceği kanısını uyandırmış, bu nedenle aynı hipotez bir de örtük ölümlülük belirginliği paradigması kullanılarak sınanmıştır. Nitekim kültürümüzde gerçekleştirilen bazı çalışmalarda açık ölümlülük belirginliği paradigmasının bir etki yaratmadığı (örn. Atalay ve Muratoğlu-Pehlivan, 2019; Demir ve Sakallı-Uğurlu, 2016; Yücel, 2015) ya da bazı bireysel farklılık değişkenlerine bağlı olarak, şartlı etkiler yarattığı görülmektedir (örn. Koca-Atabey ve Öner-Özkan, 2011). Ölümlülük belirginliğinin bir etki yarattığından emin olmak için, ikinci çalışmaya geçmeden önce, ölümlülük manipülasyonu sonrasında, ölümle ilgili düşüncelerin aktif hale gelip gelmediği bir ön çalışma vasıtasıyla sınanmıştır. Bu çerçevede çeşitli örtük ölümlülük belirginliği paradigmaları test edilmiş ve ölümle ilgili düşünceleri en güçlü şekilde ulaşılabilir hale getiren paradigma seçilerek ikinci çalışmada yola onunla devam edilmiştir. Ancak ikinci çalışmada ise ölümlülük belirginliğinin ana etkisi bulunmakla birlikte, evde olma hissinin kaygı engelleyici bir işlev görebileceği hipotezi desteklenmemiştir. Yani kullandığımız örtük prosedür ölümlülük kaygısına yol açmış, kültürel dünya görüşlerini savunma konusundaki motivasyonu arttırmış görünmekle birlikte, evde olma hissinin bulgulara bir katkısı olmamıştır. Şüphesiz ev imajinasyonunun (hipotezi kurarken çıkış noktası olan) nostaljiyi veya kimliklenmeyi ne derece arttırdığının ölçülmemiş olması bir eksiklik olarak görülebilir. Yani nostalji duygusunun ya da kimliklenmenin, ev imajinasyonu vasıtasıyla herkeste eşit derece artmamış olması beklenebilecek bir durumdur. Ancak bulmaya çalıştığımız şey, evin ya da ev deneyimini imajiner olarak yaşamının bir paket olarak ölümlük kaygısıyla baş etmede bir rolünün olup olmayacağı idi. Yoksa kimliklenmenin veya nostaljinin ölümlülük kaygısını azalttığı zaten bilinmektedir. Bu çalışmada bulunmak istenen şey, evin şu ya da bu şekilde (ister nostalji vasıtasıyla ister bilmediğimiz başka bir art mekanizmayla) varoluşsal kaygılarla

baş etmede bir rolünün olup olmadığını görmektir. Sonuçlar kuşkuyla yer bırakmayacak bir şekilde bunun olmadığı yönünde bir veri sağlamıştır.

Bunun neden böyle olduğu hakkında düşünecek olursak evin ve evle ilgili deneyimlerin belki de insanları varoluşsal kaygılardan değil ama gündelik kaygılardan korumaya odaklı bir mekan olduğu ileri sürülebilir. Örneğin evle ilgili çevre psikolojisinden gelen çalışmaların çoğu evin kentsel ve çevresel stresten koruyucu, güvenlik sağlayıcı, rahatlatıcı, mahremiyet ihtiyacını giderici vb. bir işlevi olduğunu göstermektedir (örn. Evans ve diğerleri, 2002; Marcus, 1992; Richardson, 2019; Saegert, 1985). Varoluşsal kaygıdan korunmak için daha güçlü bir sembolik kimliğe ihtiyaç olduğunu düşünmek mümkündür. Ev imajın tersine insanlarda günlük ve geçici gaileleri (ödenmesi gereken faturalar, günlük aktivitelerin planlanması vb.) aktive etmiş olabilir.

Ancak yine de örneklemin kimi özelliklerinden hareketle bu yorumlara rezerv koymak mümkün gibi görünmektedir. Örneklemin öğrencilerden oluşmuş olması, öğrencilerin evle kurduğu ilişkinin genel popülasyondan farklılıkları olabileceğini de göz önüne alarak ihtiyatlı yorumlar yapmayı gerekli kılmaktadır. Öğrenciler çoğunlukla geçici barınma mekanlarında (yurtlar, misafirhaneler, öğrenci evleri vb.) ikamet etmekte, kendi evlerinde yaşıyor olsalar bile, yaşları itibarıyla, ev dışı mekanlara (kafeler, parklar ya da rekreasyon alanları, spor merkezleri, AVM'ler vb.) daha fazla odaklı olarak bir yaşam sürmektedirler. Bu da evle kurulan ilişkinin yaşa bağlı dönemsel etkilere açık olabileceğini düşündürmektedir. Aynı sonuçların yetişkin örneklerde (örn. beyaz yakalılar, ev kadınları vb.) nasıl değişeceği veya yaşam planları daha stabil olan kesimlerde nasıl sonuçlar elde edilebileceği gelecek araştırmalar için merak konusu olabilir.

Tez araştırmasının ikinci mekansal odağı sosyopet ve sosyofüj mekan tasarımları ile ilişkilidir. Mekanlar, içerisinde barındırdıkları farklı tasarımsal öğelerle mekanlarda bulunan kişilerin davranışlarını ve tutumlarını etkilemektedir. Bu bağlamda, iletişime izin veren sosyopet ve iletişimi engelleyen tasarımlara sahip sosyofüj mekanlar, mekanı kullanan kişilerin iletişim ihtiyaçlarını karşılamalarına yardımcı olabilir veya iletişimin kesintiye uğramasına yol açabilir. Örneğin, sınıf düzenleri sosyopet şekilde tasarlandığında öğrenciler daha çok soru sorarak, daha fazla öğretmen ile iletişime geçmektedirler (Marx ve diğerleri,

1999). Aynı zamanda kişiler, iletişim ihtiyaçları doğrultusunda mekanları kullanmaktadırlar; yalnız kalmak ve mahremiyete sahip olmak istediklerinde veya iletişim halinde olmak istediklerinde, buna uygun mekanları tercih etmekte veya mekanları bu şekilde düzenlemektedirler (Kruse, 2003; Susanti, 2019). Yalnız kalmak veya mahremiyet ihtiyacı gibi, varoluşsal kaygılar da kişilerde farklı psikolojik ihtiyaçlar doğurabilir ve kişiler bu ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla farklı mekânsal tercihlerde bulunabilirler.

Bu tez araştırmasında, ölümlülüğün farkına varmanın kişileri farklı mekânsal tasarımlara yöneltebileceği fikrinden yola çıkılmıştır. Dehşet Yönetimi Kuramı çerçevesinde gerçekleştirilen çalışmalar yakın ilişkilerin ve diğerleri ile iletişim kurabilmenin ölümlülüğün farkına varma durumlarında ne kadar önemli olduğunu göstermektedir (Plusnin ve diğerleri, 2018). Yapılan çalışmalar ölümlülük belirginliğinin kişileri diğerleri ile beraber olmaya yönelttiğini ve bu ihtiyacın karşılanmasının da kişilerin ölümlü olmayı fark etmekten doğan tepkilerini engellediğini ortaya sermektedir (örn. Florian ve diğerleri, 2002; Taubman-Ben-Ari ve diğerleri, 2002). Hatta yabancı bir kişinin bir saniye dokunması bile kişilerin ölüm kaygısını azaltmaktadır (Koole ve diğerleri, 2014). Bu nedenle, ölümlülük belirginliğinden dolayı ortaya çıkan iletişim ve diğerleri ile yakınlaşma ihtiyacı, iletişime izin veren mekanlar sayesinde karşılanabilir diye düşünülmüştür.

Ölümlülük belirginliğinin kişileri farklı mekânsal tasarımları tercih etmeye yöneltip yöneltmediği bir deney ile test edilmiştir. Deneyde, örtük şekilde manipüle edilen ölümlülük belirginliğinin ve sosyalliğin kültürel bir değer olarak sunulmasının hem kişilerin mekan tercihlerine etkisi hem de farklı tasarımlara sahip mekanların beğenilme düzeyleri incelenmiştir. Deney sonucunda hem mekan tercihlerinde hem de mekanların beğenilme düzeylerinde ölümlülük belirginliğinin etkisi bulunamamıştır. Üstelik sosyallik bir kültürel norm olarak sunulduğunda bile, bulguların değişmemiş olması ölümlülük belirginliğinin, kişileri, mekânsal tasarımlar aracılığı ile iletişim kurabilecekleri fikrine yöneltmediğini göstermektedir. DYK literatüründe gerçekleştirilen çalışmalar, ölümlülük fikrinden kaçınmak için kişilerin diğerleri ile yakınlığa sığındıklarını ve iletişim ihtiyaçlarının ortaya çıktığını göstermektedir. Ancak, yapılan deney gösteriyor ki, iletişime izin veren mekansal tasarımlar bu etkiyi gözlemlenmede yetersiz kalmıştır.

DYK alanında gerçekleştirilen çalışmalar, ölümlülük belirginliğinin daha stereotipik düşünceleri arttırdığını ve normatif davranışları desteklediğini göstermektedir (örn. Gailliot ve diğerleri, 2008; Renkema ve diğerleri, 2008). Mekanlar da kullanım amaçları ve hedeflerine göre içerisinde farklı normlar barındırır. Her ne kadar, açık ofis tasarımları ve oval sınıf tasarımları günümüzde artış gösterse de ofisler ve sınıflar yılların getirdiği düzen ile norm olarak iletişime kapalılığı çağrıştırmaktadır. Kafelerde ise durum tam tersidir; kafeler çoğunlukla iletişim kurmak ve sosyalleşmek amacıyla kullanıldığından içerisinde iletişime açıklık normunu barındırmaktadır. Bu çalışma kapsamında sosyallik normu belirgin hale getirilerek mekânların farklı düzeylerde sosyallik çağrışımlarının önüne geçilmek hedeflenmiştir. Ancak normu belirginleştirmenin, ölümlülük belirginliğinin etkisini yakalamak açısından yeterli olmadığı gözlemlenmiştir. Mekanların içerisinde barındırdığı farklı normatif değerlerin ölümlülük belirginliği ile etkileşimi, her bir mekan özelinde ölümlülük belirginliğinin test edilmesi ile incelenebilir. Bu tez kapsamında ofislerde, sınıflarda ve kafelerde kullanılan mekânsal çeşitlilik bu hipotezleri test etmek için yeterli sayıda değildir. İleriki çalışmalarda, ölümlülük belirginliğinin içerisinde farklı normlar barındıran mekan tercihlerini nasıl etkilediğini incelemek bu noktanın aydınlatılmasına yardımcı olabilir.

Bulgular her ne kadar ölümlülük belirginliğinin mekan tercihleri üzerindeki etkisinin olmadığına açıkça işaret etse de bazı bireysel faktörlerin etkisi dikkate alınabilir. DYK alanında gerçekleştirilen çalışmalarda bireysel faktörlerin dikkate alınması ve bulguların bazı bireysel faktörlere bağlı olarak değişmesi oldukça yaygındır (Burke ve diğerleri, 2010). Örneğin, düzen gereksinimi ihtiyacı fazla olan veya düşük benlik saygısına sahip kişiler ölümlülük belirginliğinden daha çok etkilenmektedirler (örn. Juhl ve Routledge, 2010). Kişilerarası iletişim davranışları özelinde literatürde düşük benlik saygısına sahip veya sosyal kaygısı yüksek katılımcıların, ölümlülük belirginliği ardından sosyal ilişkilerden kaçınma davranışı sergiledikleri (Routledge ve diğerleri, 2010; Strachan ve diğerleri, 2007) veya olumsuz değerlendirilme kaygısı olan kişilerin sosyal dışlanmaya daha fazla maruz kalmamak amacıyla iletişime izin vermeyen sosyofüj mekanları daha çok tercih ettikleri görülmektedir (Meagher ve Marsh, 2017). Bu deneyde de dispozyonel olarak sosyal kaygı

veya benlik saygısı karıştırıcı değişken rolü oynamış olabilir. İlerideki çalışmalarda farklı bireysel faktörlerin dikkate alınması elde edilen bulguların tekrarlanabilirliği açısından önemlidir.

Çalışmanın sonuçlarını etkilemiş olabilecek bir diğer faktör ise kişilerin iletişim ihtiyaçları ölçümünün ekolojik geçerliliğidir. Kullanılan mekânsal tasarımlar, iletişime izin verme özellikleri açısından incelendiğinde, araştırmacıların sosyopet olarak sınıflandırdığı mekanların katılımcıların gözünde de daha fazla iletişime izin verdiği görülmektedir. Yani mekanlar, amaçlarına uygun şekilde iletişime izin veren ve iletişimi engelleyen mekanlar olarak katılımcılar tarafından da algılanmaktadır. Her ne kadar deneysel kontrol amacıyla çalışmalar laboratuvarında gerçekleştirilse de gerçek hayat koşullarında mekânsal tercihlerin incelenmesi ölçüm yönteminin ekolojik geçerliliğini arttıracaktır. Günümüz teknolojilerinin gelişmesi ile beraber, sanal gerçeklik ortamlarında veya doğrudan fiziksel mekan tercihleri ile çalışmanın tekrarlanması farklı sonuçlar doğurabilir.

Önceki kısımlarda da bahsedildiği gibi, mekanlar belirli bir amaçla tasarlanmalarına rağmen kişiler mekanları çoğunlukla ihtiyaçları doğrultusunda kullanmaktadırlar. Mekansal tasarımlar bu ihtiyaçların karşılanmasını kolaylaştırıcı ya da zorlaştırıcı bir etki göstermektedir. Yani mekânsal tasarımlar, mekanların biçimsel bir özelliği olmakla beraber mekanlara esneklik kazandırır. Ne var ki, tasarım özellikleri mekanların özleri -içerisinde sahip oldukları değerler- ile ilgili değildir. Yani mekanın tasarımsal özellikleri, doğası gereği, esnek, mekana içkin olmayan bir kavramdır; belirli bir şekilde tasarlanmış bir mekan, çok çaba gerektirmeden başka şekillerde de tasarlanabilir. Tasarım, mekanın özüne ya da özsel niteliğine ilişkin çok az şey söyler. Mekansal tasarım, tanım gereği, bir bakıma kalıcılık arz etmeyen, geçici bir özellik taşır. Belki de ölümlülük belirginliğinin etkilerini gözlemleyebilmek için mekanların bu geçici, biçimsel veya tasarımsal öğelerine odaklanmak yerine, mekanların özsel anlamlarına odaklanmak daha akılcı olabilir. Bu düşünceyle, tez araştırmasının bir sonraki basamağında mekanların kalıcı ve özsel yanına gönderimde bulunan, kolektif süreklilik değerlerine odaklanılmıştır.

Tez araştırmasının üçüncü basamağı, mekanların algılan kolektif sürekliliğinin ölümlülük ile ilişkisine odaklanmaktadır. İnsanlar, psikolojik olarak sağlıklı bir hayat

kurabilmek için benliklerinin bir şekilde geçmiş ve gelecek arasında devam eden şekilde algılamak isterler (Chandler ve diğerleri, 2003; Chandler ve Proulx, 2008). Benliğin zaman içerisinde birbirine bağlı parçalar halinde devam etmesi aynı zamanda içinde bulunulan kültürün de devam etmesi ile ilişkilidir (Chandler ve Lalonde, 1998). Grubun zamansal olarak devamlılığının, kişilerin iyilik hallerine, kolektif benlik saygılarına ve grup aidiyetlerine olumlu katkılar sağladığı bilinmektedir (Sani ve diğerleri, 2008a, 2008b). Gruptan kaynaklı süreklilik hissinin kişi üzerindeki etkilerinin sınırları keşfetmek ve varoluşsal kaygılar karşısındaki rolü ise merak konusudur. Algılanan kolektif sürekliliğin ölüm kaygısı ile ilişkisinin araştırıldığı çalışmalarda ölümlülük belirginliğinden doğan kaygı ile baş etmek için kişilerin, gruplarını daha sürekli algılama eğiliminde oldukları ve grubun zamansal olarak devamlı şekilde algılanmasının da iç gruba yönelik hissedilen aidiyeti arttırdığı bulunmuştur (Herrera ve Sani, 2013; Sani ve diğerleri, 2009). Bu çalışmalar algılanan kolektif sürekliliğin kaygı engelleyici bir rolünün olduğuna işaret etmekle birlikte kolektif sürekliliğin insanların zihninde hangi enstrümanlar ile belirginleştiği hakkında fazla bir şey söylememektedir. Bu çalışmada bunu sağlamanın yollarından birinin mekanlar olabileceği öne sürülmektedir.

Bu tez araştırmasında mekan görselleri vasıtasıyla belirgin hale getirilen (priming) kolektif sürekliliğin varoluşsal kaygılara karşı bir koruma sağlayıp sağlamadığı iki deney çalışması ile test edilmiştir. İlk deneyde eşik altı sunulan ölümlülük belirginliği karşısında algılanan kolektif sürekliliğin kaygı engelleme işlevi kısmi bulgularla desteklenmiştir. Ancak bulguların hata payının yüksek olmasından dolayı, ikinci bir deney çalışması ile bulguların geçerliliği sorgulanmıştır. Çevrim içi anket yöntemi ile uygulanan ikinci deney çalışmasında, bağımlı ölçüm ve yazar değerlendirme ölçümleri çeşitlendirilerek araştırmanın hipotezleri yeniden sınanmıştır. Deneyde, mekanlar aracılığı ile sağlanan algılanan kolektif sürekliliğin örtük şekilde sunulan ölüm fikrine karşı bir koruma işlevi gördüğü tespit edilmiştir. Yani ölümlülük belirginliğinden doğan kaygıdan kaçınmak için kişiler gruplarının ne kadar sürekli olduğuna sığınmakta ve mekanlar vasıtası ile dahil oldukları grupları sürekli olarak algıladıklarında dolayı ölümlülük kaygısı ortadan kalkmaktadır. Bir diğer deyişle, kişiler ölüm karşısında aradıkları sonsuzluk imajını, mekanların tetiklediği kolektif süreklilik

hissinde bulmaktadırlar. DYK alanında gerçekleştirilen çalışmalar, benlik sürekliliğinin ölümsüz olmaya giden yol üzerinde oynadığı rolü açıkça göstermektedir. Örneğin, kişiler ölümlülük belirginliği ardından daha fazla sayıda çocuk sahibi olmak istemekte (Wisman ve Goldenberg, 2005) ve çocuk sahibi olduğunu düşünmek de ölümlülük belirginliğinin etkisini ortadan kaldırmaktadır (Fritsche ve diğerleri, 2007). Sani ve arkadaşlarının (2009) çalışması, benlik sürekliliği yanında grupların sürekliliğinin de sonsuzluğa ulaşmak için takip edilebilecek bir yol olduğunu göstermektedir. DYK kuramının temel sayıltısı ölümlülük belirginliği karşısında kişilerin, onlara sembolik olarak ölümsüzlük sağlayacak olan gruplarına sığındıklarını ve ölümsüzlük arayışını grupları aracılığı ile sağladıkları şeklindedir. Araştırma bulguları, kişilerin ölüm korkusundan sığınmak için gruplarına bağlandıklarını, çünkü dahil olunan grupların kişilere aşkınlık ve kalıcılık sağlayacağı fikrini doğrulamaktadır.

Deneyin bulguları aynı zamanda, Herrera ve Sani'nin (2013) önermiş olduğu modeli desteklemekte ve modeli bir adım daha ilerletmektedir. Sani ve arkadaşları, ölümlülük belirginliği ardından kişilerin, gruplarını daha sürekli algılama eğiliminde olduklarını, yani grupların devamlılığının bir ölümsüzlük kaynağı olabileceğini göstermişlerdir. Eğer kişiler ölümlülük belirginliği ardından grupların zamansal sürekliliğine sığınmıyorsa, grupların sürekliliğinin arttırılması da kişileri varoluşsal kaygılarından korumalıdır. Bu tez araştırması, doğrudan algılanan kolektif sürekliliğin kaygı engelleyici rolünü göstererek, hem bu açıdan ilk çalışma özelliğini taşımakta, hem de önerilen modelin geliştirilmesine katkı sağlamıştır.

Tez araştırmasının alana en önemli katkılarından biri de sürekliliğin yani ölümsüzlüğün mekânsal olarak sağlanabileceğini göstermesidir. Çevre psikolojisinin temel argümanı ile uyumlu şekilde insanın konu edildiği her yerde mekanın da olduğunu göstermektedir. Bilgin (2013) kişilere ölümün onlar için ne demek olduğunu sorduğu çalışmasında, ölümün de mekânsal bir temsilinin olduğu bulgusuna ulaşmıştır. Ölüm, kişilerin gözünde mekânsal olarak yer değiştirmek, bildiği mekandan yani dünyadan ayrılmak, başka bir mekana gitmek olarak temsil edilmektedir. Örneğin, öteki dünya, ahiret, doğa gibi kavramlar ölümün mekânsal tezahürleridir. Bu tez araştırması, ölümün olduğu gibi ölümsüzlüğün veya sonsuzluğun da mekânsal bir tezahürü olabileceğini gözler önüne

sermektedir. Mekanların süreklilik sağladığına yönelik ilk ipuçları eşyalar üzerine gerçekleştirilen çalışmalarda gözlenmektedir. Bilgin (2016) ve Csikszentmihalyi ve Rochberg-Halton'ın (1981) çalışmaları, ev içerisinde en değer verilen eşyaların aile içerisinde süreklilik ifadesi olan eşyalar olduğunu göstermektedir. Aynı zamanda Bilgin (1980) endüstriyel toplumların kullandığı eşyaların değişimini irdelediği makalesinde her kültürde zamana meydan okuyan yani bir anlamda süreklilik sağlayan şeylere değer verildiğine değinmektedir. Eşyalar aracılığıyla sağlanan zamansal devamlılık, toplumsal düzeyde mekanlar aracılığıyla da sağlanabilmektedir. Bu anlamda özellikle tarihi mekanlar geçmiş ve geleceğin birbirine bağlanmasında önemli rol oynamaktadır (Capper ve Scully, 2016). Çevre psikoloji alanında birçok araştırmacı özellikle tarihi öneme sahip mekanların kolektif anlamda bir süreklilik sağlayabileceğini dillendirse de (örn. Hay, 1998; Lewicka, 2008) bu argümanı doğrudan test etmeyi hedeflememişlerdir. Bu tez araştırması, mekanların, grup yani bir kolektif için süreklilik ifadesi olabileceğini gösteren ilk çalışmalardan biri olma özelliğini taşımaktadır.

X.1. Anlamli Bulgulara Ulaşamamanın Önemi

Sosyal bilimlerde özellikle de psikoloji alanında yayımlanmış çalışmalar incelendiğinde, çalışmaların büyük bir çoğunluğunun test ettiği hipotezi doğruladığı yani istatistiksel olarak “anlamli” sonuçlara ulaştığı gözlemlenmektedir. Bu anlamli bulguların oranı şaşırtıcı derecede yüksektir; öyle ki Fanelli (2010) farklı disiplinlerde yayımlanmış çalışmaları incelediğinde sosyal bilimlerde yapılan araştırmalarda test edilen hipotezlerin doğrulanması, doğa bilimlerindeki çalışmalara kıyasla 2 kat daha yüksektir ve psikoloji ve psikiyatri alanında test edilen hipotezlerin doğrulanma oranı yaklaşık %90 ile diğer disiplinlere kıyasla en yüksek orandır. Psikoloji alanında bu kadar yüksek oranda beklentilerin karşılandığı çalışmaların olmasının nedeni ya araştırmacıların istatistiksel olarak anlamli elde edemediği çalışmaların sonuçlarını yayımlamak istememesinden ya da dergilerin bu bulguları yayımlamak istememesinden kaynaklanmaktadır (Scheel, Schijen ve Lakens, 2020). Kayıtlı rapor (registered report) şeklinde yayımlanan makaleler psikoloji alanında karşılaşılan bu yanlılıkların önüne geçmeyi hedeflemektedir. Kayıtlı raporda,

çalışmanın beklentileri, veri toplama yöntemi ve hangi analizlerin nasıl uygulanacağı önceden bildirilmekte ve değerlendirilmeye alınmaktadır. Kabul edilen çalışmalar tamamlandığında önceden belirtilen sistematik yapıya uygunsa çalışmanın bulguları istatistiksel olarak anlamlı olsun veya olmasın basılmaktadır. Scheel ve arkadaşları (2020) 2018 yılı verilerine dayanarak kayıtlı rapor olarak kabul edilen makaleler ile standart prosedürlerle (çalışma tamamlanınca hakem değerlendirmesine giren) yayımlanan makaleleri karşılaştırdığında, standart prosedürler uygulanan makalelerde hipotezlerin %96 oranında doğrulandığını ancak kayıtlı rapor makalelerinde bu oranın %44 olduğunu göstermektedir. Psikoloji alanında gerçekleştirilen çalışmalarda bu yüksek “anlamlı” bulgular, çalışmaların sorgulanmasına neden olmakta ve çalışmaların bulgularının doğrulukları hakkında şüphelere düşürmektedir.

Psikoloji alanında elde edilen bulgulara şüpheyle yaklaşan araştırmacılar, geçmişte gerçekleştirilen çalışmaları tekrar etmek istediklerinde ve benzer sonuçlara ulaşamadıklarında psikoloji özelinde ancak bütün sosyal bilimlerde “replikasyon krizi” kendini göstermiştir. Açık Bilim İşbirliği (Open Science Collobaration, 2015) tarafından üç psikoloji dergisinden seçilen 100 deneysel ve korelasyonel çalışma tekrarlanmaya çalışıldığında, sadece %36’sında anlamlı bulgular elde edilmiş ve %47’sinde orijinal etki büyüklüğüne ulaşılmıştır. Literatürde, genel psikoloji çalışmalarının yanında ölümlülük belirginliği manipülasyonunun kullanıldığı DYK çalışmalarının da tekrarlanamadığına rastlanmaktadır. Goldenberg ve arkadaşları (2001) ölümlülük belirginliğinin kişileri, insanları hayvanlardan ayıran özellikleri daha çok tercih etmesine neden olduğunu göstermektedir. Rodríguez-Ferreiro, Barberia, González-Guerra ve Vadillo (2019) bu çalışmayı çok daha fazla kişi sayısı ile İspanya’da tekrarlamak istediklerinde aynı bulgulara ulaşamamışlardır. Çalışmada, kontrol grubu orijinal çalışmanın katılımcıları ile aynı örüntüyü göstermesine rağmen, ölümlülük belirginliğine maruz kalan katılımcılarda orijinal çalışma ile aynı etkiler gözlemlenmemiştir. Bir diğer çalışmada, Sætrevik ve Sjøstad (2019) ölümlülük belirginliğinin ulusal vatanperverlik ve demokratik değerler üzerindeki etkisini hem Norveçli katılımcılarla laboratuvar ortamında hem de Amerikalı katılımcılarla çevrimiçi anket yöntemi ile test ettiklerinde beklenen etkilere ulaşamamışlardır. Klein ve arkadaşları

(2019) DYK kuramını geliştiren kişilerin çalışmalara dahil olmalarının tekrarlamaya çalışmalarına etkisini araştırmak amacıyla DYK'nın en temel hipotezlerinden olan lumllk belirginliği hipotezini 21 farklı laboratuvarda test etmeyi amaçlamışlardır. Çalışmada, lumllk belirginliği açık lumllk belirginliği yöntemi ile uygulanmış, ardından Amerika karşıtı ve Amerika yanlısı makaleler katılımcılara okutularak makalenin yazarlarını değerlendirmeleri istenmiştir. Yirmi bir laboratuvardaki deney uygulamalarının bir kısmında DYK'nın kuramını geliştiren Tom Pyszczynski ve Sheldon Solomon'a danışılmış ve onların önerdiği prosedürler dikkate alınarak çalışma tekrarlanmıştır. Çalışmanın sonuçlarında, kuram geliştiricilerinin dahil olduğu çalışmalarla diğer deneyler arasında fark bulunamamasının yanında, lumllk belirginliğinin etkisine de rastlanmamıştır. Bu bulguyu, lumllk belirginliğinin etkisinin yok veya "varsa da etkinin çok az olduğu" şeklinde yorumlamaktadırlar (s.25).

DYK kuramında test edilen temel hipotezlerin farklı çalışmalarla tekrarlanamaması çoğunlukla kültürel farklarla açıklanmaktadır (Rodrguez-Ferreiro ve diğerleri, 2019). Klein ve arkadaşları (2019) etkinin bulunamamasının lumllk belirginliğinin etkisinin olmamasından kaynaklanmayabileceğini, verilerin Amerika'da seçim zamanında toplandığını bu nedenle de durumsal faktörlerin etkili olabileceğine değinmektedirler. Ancak bulgular toplu değerlendirildiğinde, genel kanı lumllk belirginliği etkisinin beklenen kadar güçlü olmadığı yönündedir (Rodrguez-Ferreiro ve diğerleri, 2019; Strevik ve Sjstad, 2019).

Sonuç olarak, psikoloji alanında her zaman istatistiksel anlamlılığa ulaşmak önemli değildir, kimi zaman da bulguları tekrar edememek veya istatistiksel olarak anlamlı olmayan bulgulara ulaşmak da bir o kadar önemlidir. Bu tez araştırması kapsamında da gerçekleştirilen birçok deneyde anlamlı bulgulara ulaşılamamıştır. Bu bulgular metodolojik sıkıntılardan, örneklemin özelliklerinden veya çok farklı nedenlerden kaynaklanabileceği gibi DYK'nın etkililiğinin sorgulanmasına da yöneltebilir. Tez araştırması kapsamında elde edilen bulgular gelecek çalışmalara ışık tutması açısından literatüre bu anlamda da önemli bir katkı sağlamaktadır. İleride benzer çalışmalar yapılırken bu araştırmada kullanılan

yöntemlerin ve önerilerin dikkate alınması daha sağlıklı araştırmaların yürütülmesine imkân sağlayabilir.

X.2. Araştırmanın Metodolojik Değerlendirmesi

Bu tez araştırması kapsamında gerek ön çalışmalarda, gerek farklı mekanların DYK'daki yeri ile ilgili gerçekleştirilen deneylerde ölümlülük fikri çeşitli şekillerde aktive edilmeye çalışılmıştır. Deneylerde, açık ölümlülük belirginliği manipölasyon yöntemi olarak iki soru ile kişilerin kendi ölümleri hakkında düşünmeleri istenmiştir (Rosenblatt ve diğerleri, 1989). Kelime bulmacasına ölüm ile ilgili kelimeler gizlenerek daha örtük bir yöntem ile ölümlülük manipölasyonu yöntemi uygulanması denenmiştir (Maxfield ve diğerleri, 2017). Son olarak, eşik altı uyarım yöntemi (Arndt, Greenberg, Pyszczynski ve Solomon, 1997) ve ölümü çağrıştıran şekillerin görsel olarak sunulması (Lifshin ve diğerleri, 2017) yöntemleri ölümlülük belirginliği amacı ile kullanılmıştır. Deneylerin sonuçlarında gözlemlendiği üzere, katılımcıların ölüm konusunu fark etmelerine neden olacak manipölasyon yöntemleri (açık ölümlülük belirginliği ve kelime bulmacası uygulaması), katılımcıları güçlü kültürel dünya görüşleri savunmasına yöneltmemiştir. Katılımcıların ölüm fikri ile doğrudan karşılaşmadan ölümlülük fikrinin aktive edildiği (eşik altı uyarım ve kıyafet tasarımları ile) örtük manipölasyon yöntemlerinde ise kültürel dünya görüşlerine bağlanma ve ölüm düşüncesinin zihinde aktivasyonu açıkça gözlenmektedir. Ölümlülük belirginliğinin ileriki çalışmalarda eşik altı uyarım yöntemi ile ya da katılımcıların ölüm veya ölüm ile ilgili kelimelerle karşılaşmadan gerçekleştirilmesi daha uygun ve pratik olacaktır.

Ölümlülük belirginliğinin örtük yöntemlerle gerçekleştirilmesi özellikle son yıllarda yaygınlık kazanmaktadır. Bu eğilimin bir nedeni, örtük ölümlülük belirginliğinden sonra bağımlı ölçümlerin alınması için aradan zaman geçmesine ve oyalama görevlerine gerek olmamasıdır (Cox ve diğerleri, 2019). Her ne kadar örtük ve açık ölümlülük belirginliğinin işlerliği arasında ciddi farklılara rastlanmasa da, örtük manipölasyon yöntemlerinin daha yüksek etkilere neden olduğu belirtilmektedir (Merle ve Green, 2016). Üstelik tez araştırması kapsamında gerçekleştirilen deneylerde de örtük ölümlülük belirginliği manipölasyonlarının daha işler olduğu gözlenmiştir. Türkiye'de gerçekleştirilen DYK alışmaları incelendiğinde

çalışmaların büyük bir çoğunluğunun açık ölümlülük belirginliği ile gerçekleştiği görülmekte, az sayıda Ölüm Korkusu Ölçeği ve diğer yöntemlerin kullanıldığı gözlemlenmiştir (Bulut, 2015). Ancak örtük ölümlülük belirginliği ile uygulanan araştırmalara rastlanmamıştır. Bu nedenle, bu tez araştırmasında gerçekleştirilen deneyler Türkiye'deki DYK çalışmaları arasında örtük manipülasyon yöntemlerini uygulaması ile ilk olma özelliği taşımaktadır. Aynı zamanda literatürde sıklıkla kullanılan eşik altı uyarım yöntemi Türkçe kelimelerle uygulanmış ve işlerliği test edilmiştir. Bu sayede, gittikçe yaygınlaşan örtük ölümlülük belirginliği manipülasyon yöntemi Türkiye literatürüne kazandırılmıştır.

Kültürel dünya görüşleri ölçümü açısından değerlendirildiğinde ev ile ilgili gerçekleştirilen deneylerde Florian ve Mikulincer (1997) tarafından geliştirilen Sosyal İhlaller Ölçeği kullanılmıştır. İlk deneyde anlamlı bulgulara ulaşamamış olması ve ikinci deneyde de sadece dolaylı sonuçlar içeren suçlara yönelik ölçümlerde anlamlı sonuçlara ulaşılmış olması bu bağımlı ölçümün işlerliği hakkında düşündürmektedir. Benzer şekilde, Çoban da (2014) DYK çerçevesinde tamamladığı tez çalışmasında ölümlülük belirginliğinin etkisini Sosyal İhlaller Ölçeği'ni kullanarak tespit etmeye çalışmış, ancak anlamlı sonuçlara ulaşamamıştır. Daha önceki bölümlerde de tartışıldığı gibi Sosyal İhlaller Ölçeği'nde bahsedilen olayların ve suçların Türkiye kültüründe ağır suçlar olarak değerlendirilmemiş olabileceği ya da kültürel dünya görüşlerinin bir parçası olarak değerlendirilmediği düşünülmektedir. DYK çalışmalarında bağımlı değişken olarak en sık kullanılan kültürel dünya görüşlerine karşı ve/veya destekleyici makale okutulması ve yazarın çeşitli sorularla değerlendirilmesine dayanan ölçümün daha sağlıklı sonuçlar doğurduğu gözlemlenmiştir. Kökdemir ve Yeniçeri de (2010) araştırmalarında özel veya devlet üniversitelerine yönelik eleştirel makale kullanmışlardır. Özetle, eleştirel ya da destekleyici makale ile kültürel dünya görüşlerine bağlanmanın ölçülmesinin daha işlevsel olduğu düşünülmektedir.

X.3. Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırmanın en büyük sınırlılığı literatürdeki birçok deneysel çalışma gibi öğrenci ve genç yetişkin örnekleme gerçekleştirilmesidir. Mekanlarla kurulan ilişki zamana ve

mekanlardaki deneyimlere çok bağlıdır; bir mekan ile kişi arasında bağ kurulabilmesi, o mekanda uzun süre vakit geçirmek ile yakından ilişkilidir (Dovey, 1985; Göregenli ve diğerleri, 2014; Richardson, 2019). Öğrenciler ve genç yetişkinler için ise mekanlarda geçirilen zamanlar sınırlıdır. Bu sınırlılık özellikle ev ile kurulan bağın oluşmamasına veya bağın devamlılığının sağlanamamasına neden olmuş olabilir. Aynı zamanda, genel olarak çocuklar, yaşlılar ya da fiziksel engeli olanlar hayat koşulları nedeni ile mekana ve doğal olarak da eve daha bağımlıdırlar (Saegert, 1985). Ancak araştırmanın örneklemini öğrencilerden oluşmakta ve öğrenciler ve genç yetişkinler ev dışı hayatı en aktif keşfeden gruptur. Katılımcıların yaşının bir diğer etkisi ise evin anlamlarının yaşa ve cinsiyete göre değişiklikler gösterebilmesinden kaynaklıdır. Örneğin, evin içerisinde önem verilen eşyalar katılımcılar için sıralandığında fotoğraflar genel sıralamada 16. sırada yer almaktayken büyükanne ve büyük babalar için fotoğraflar ilk sırada yani en önemli objeler olarak yer almaktadır (Csikszentmihalyi ve Rochberg-Halton, 1981). Bu anlam değişimi de evin DYK kuramında beklenen etkisini değiştirebilir. Gelecek çalışmalarda farklı yaş grupları ile ve cinsiyetlere göre gerçekleştirilen çalışmalar bu noktanın aydınlatılması için faydalı olacaktır.

Araştırmanın bir diğer sınırlılığı da DYK literatüründe sıklıkla rastlanan bireysel faktörlerin eksikliğidir. Tez araştırmasında algılanan kolektif süreklilik alanında gerçekleştirilen deneylerde, kolektif sürekliliğin hedef grubu olan Türk kimliği ile aidiyet ölçülmüştür. Ancak bunun dışında farklı bireysel değişkenler mekanlarla ilişkiler açısından etkili olabilir. Örneğin, bireycilik toplulukçuluk yönelimleri, benlik saygısı veya sosyal kaygı bu anlamda etkili olabilecek bireysel faktörlerdir.

X.4. Gelecek Araştırmalar için Tavsiyeler

Bu tez araştırması kapsamında kullanılan ev imajinasyonu görevinin kişilerde beklenen etkiyi yaratmadığı gözlenmiştir. Deneyde kullanılan ev imajinasyonu literatürde kullanılan diğer mekan bağlanma veya evde olma hissi manipülasyonları ile tutarlıdır (örn. Scannell ve Gifford, 2017; Yang ve diğerleri, 2020). Gelecek çalışmalarda teknolojinin getirdiği avantajlardan daha çok yararlanılabilir. Örneğin, sanal gerçeklik ortamlarında evde

olma hissi sağlanabilir. Benzer şekilde, kontrol sahibi olma veya düzen sağlama gibi evin farklı boyutları üzerinden ev imajınasyonu sağlanabilir.

Deneylerin tasarlanması sırasında karşılaşılan en büyük sıkıntılardan biri özellikle açık ölümlülük belirginliği ardından bağımlı ölçümlerin alınmasına kadar geçen sürede optimal bir zaman sınırına yönelik literatürün kısıtlılığıdır. Her ne kadar gerçekleştirilen derleme çalışmaları 5 dakika gibi bir sürenin yeterli olduğunu önerse de (Burke ve diğerleri, 2010), doğrudan dolgu görevinin ölümlülük belirginliğine etkisini ölçen tek çalışmada ara görev süreleri 1, 3 ve 5 dakika ile sınırlandırılmıştır (Merle ve Green, 2016). Bu noktaya açıklık getirebilmek amacıyla gelecek çalışmalarda çok daha uzun sürelerle (örn. 10 dakika gibi) dolgu görevi süresinin test edilmesi literatürdeki bu boşluğu dolduracaktır.

Çevre psikolojisi literatüründe sıklıkla çalışılan Hall'ın (1963, 1966) proksemi kavramından yola çıkarak geliştirilen kişisel mekan ve kişiler arası mesafe DYK literatürü ile uyum sağlayabilecek konulardır. Bu anlamda, DYK literatüründe ölümlülük belirginliği ile kişiler arası mesafe kavramını inceleyen çok az çalışma bulunmaktadır. Ölümlülük belirginliği ardından Cox ve arkadaşları (2008) kişilerin ebeveynlerine benzer partnerlerle ne kadar yakın mesafede durmak istediklerini ve Wisman ve Koole de (2003) grup oluşturmak amacıyla kişilerin seçtikleri sandalye konumlarını incelemişlerdir. Kişilerarası tercih edilen mesafe kültürler arasında değişimler göstermesinin yanında (Sorokowska ve diğerleri, 2017), iletişimde olunan kişinin tanıdık olup olmamasına göre de farklılıklar göstermektedir (Sommer, 1969). Ölümlülük belirginliğinin farklı kişilerle iletişimdeyken, arada korunmak istenen mesafeyi nasıl etkilediğinin incelenmesi gelecek çalışmalarda ilginç sonuçlar doğurabilir. Özellikle de sanal gerçeklik çalışmalarının yaygınlaşması ile (örn. Chittaro ve diğerleri, 2017) bu deneylerin uygulamaları daha da kolaylaşmaktadır.

Özellikle hayvanların kişisel mekanlarını savunmalarında karşılaşılan şiddet davranışları (Hediger, 1950) insanlarda da benzer şekilde gözlemlenebilir. DYK'nın temelinde insanların ölümlü olduklarından doğan kaygı yer almaktadır (Schimmel ve diğerleri, 2019). Kişisel mekanın tehdit edilmesi de vahşi doğada hayvanlar için ölümün yaklaştığının bir habercisidir. Buradan yola çıkarak DYK içerisinde insanların kişisel alanlarının tehdit edilmesi de ölümlülük belirginliğine benzer tepkiler doğurabilir veya ölümlülük belirginliği

kişileri, kişisel alanın korunmasına yöneltebilir. Bu ve benzeri soruların araştırılması ve DYK içerisinde kişisel alan savunmasının ve kişisel alan tehdidin incelenmesi gelecek çalışmalar için tavsiye edilmektedir.

Bu tez araştırması kapsamında ev, sosyopet-sosfoyüj mekanlar ve algılanan kolektif sürekliliği yüksek tarihi mekanlar DYK çerçevesinde incelenmiştir. Tez, DYK'nın mekanlar ile ilişkisinin incelendiği ilk çalışma olmasının yanında farklı mekanların DYK çerçevesinde incelenebileceği fikrini doğurmaktadır. Tez çalışması kapsamında kullanılan tarihi mekanlar Türkiye'nin ve Türk kimliğinin sürekliliğe işaret eden mekanlardır. Bunların yanında insanlığın genel sürekliliğine işaret eden Efes Antik Kenti, Göbekli Tepe gibi antik ve tarihi mekanlar da bu çerçevede incelenebilir. Bu mekanlar, bir yandan insanlığın çok eski tarihlerine dayandığı gerekçesi ile insanlığın sürekliliğine katkıda bulunabileceği gibi, bir yandan da geçmiş zamandaki insanların doğaya yenik düşmelerini hatırlatarak insanlığın incinebilirliğine de vurgu yapılabilir. Bu nedenle bu tür mekanların DYK çerçevesinde incelenmesi merak uyandıran bir konudur.

DYK çerçevesinde incelenmesi mümkün olan bir diğer mekan ise dini mekanlardır. Din, en geniş anlamı ile insanların varoluşsal problemlerine çözüm bulmak için yaptıkları her şeydir (Batson ve Stocks, 2004). Var olan neredeyse bütün kültürlerde, dünyayı, kişileri ve olayları kontrol eden, doğa üstü bir güç inancı bulunmaktadır. Bu anlamda din, DYK'da öne sürülen kültürel dünya görüşlerinin en eskilerinden biridir. DYK'ya göre din, kültürel dünya görüşlerinin bir parçası olarak ölümden sonra hayatın devam edeceğini vaat etmesi nedeni ile özellikle yakın savunma mekanizmalarında işlerlik kazanmıştır (Landau ve diğerleri, 2007). DYK'da dini inancın işlevlerine yönelik farklı dine sahip katılımcılarla gerçekleştirilmiş çalışmalar ve derleme çalışmaları bulunmaktadır (örn. Koca-Atabey ve Öner-Özkan, 2011; Vail ve diğerleri, 2010; Vess, Arndt ve Cox, 2012). Literatürde dini mekanların ölümlülük belirginliğine doğrudan etkisini inceleyen çalışmalara ulaşılamamış olması nedeniyle, bu tür mekanların DYK çerçevesinde kişileri nasıl etkilediğinin araştırılması literatüre ciddi bir katkı sağlayacaktır.

X.5. Sonuç

Dehşet Yönetimi Kuramı ve mekanı bir arada inceleyen çalışmaların çok sınırlı olması, bu alanın araştırmalarla zenginleştirilmesi gerekliliğini göstermektedir. Bu tez araştırması, manipölasyonu görece zor olan mekanın kendisini bağımlı değişken olarak ele alan ilk DYK çalışmalardan biridir. Özellikle, grupların kolektif sürekliliğinin mekanlar üzerinden ifade edilebileceğini ve süreklilik algısının, varoluşsal koruma sağladığını göstermesi araştırmanın en önemli bulgularındandır. Aynı zamanda, araştırmada sunulan beklentilerin bir kısmının desteklenmemesi de Dehşet Yönetimi Kuramı'na katkı sağlamakta ve kuramın sayıltılarının hassaslığını göstermektedir. Tez araştırması kapsamında evin, sosyopet-sosyofüj mekanların ve algılanan kolektif sürekliliği yüksek mekanların kuram içerisinde incelenmesi, farklı mekanlarla gerçekleştirilebilecek gelecek çalışmaların önünü açmaktadır.

KAYNAKLAR

- Abbate, C. S. ve Ruggieri, S. (2008). A Beggar, self-awareness and willingness to help. *Current Psychology Letters: Behaviour, Brain and Cognition*. doi:10.4000/cpl.4233
- Aiello, J. R. (1987). Human spatial behavior. D. Stokols ve I. Altman (Ed.), *Handbook of environmental psychology* içinde (ss. 389–504). New York: Wiley.
- Akça, E., Teközel, İ. M. ve Kalaycı, Y. (2019). Tarihi ve modern mekanların algılanan kolektif süreklilik değerlerinin incelenmesi. *Mekan Sempozyumu* içinde . Samsun.
- Alitajer, S. ve Nojoumi, G. M. (2016). Privacy at home: An alysis of behavioral patterns in the spatial configuration of traditional and modern houses in the city of Hamedan based on the notion of space syntax. *Frontiers of Architectural Research*, 5, 341–352.
- Altman, I. (1976). Privacy: A Conceptual Analysis. *Environment and Behavior*.
- Altman, I. ve Rogoff, B. (1987). World Views in Psychology: Trait, Interactional, Organismic, and Transactional Perspectives. *Handbook of environmental psychology* içinde .
- Altman, I. ve Vinsel, A. M. (1977). Personal Space: An Analysis of E.T. Hall's Proxemic Framework. I. Altman ve J. F. Wohlwill (Ed.), *Human Behavior and Environment: Advances in Theory and Research Vol.2* içinde (ss. 181–259). New York: Plenum Press.
- Annison, J. E. (2000). Towards a clearer understanding of the meaning of "home". *Journal of Intellectual and Developmental Disability*. doi:10.1080/13668250020019566-1
- Arndt, J., Greenberg, J. ve Cook, A. (2002). Mortality salience and the spreading activation of worldview-relevant constructs: Exploring the cognitive architecture of terror management. *Journal of Experimental Psychology: General*. doi:10.1037/0096-3445.131.3.307
- Arndt, J., Greenberg, J., Pyszczynski, T. ve Solomon, S. (1997). Subliminal exposure to death-related stimuli increases defense of the cultural worldview. *Psychological Science*. doi:10.1111/j.1467-9280.1997.tb00429.x
- Arndt, J., Greenberg, J., Pyszczynski, T., Solomon, S. ve Simon, L. (1997). Suppression,

- Accessibility of Death-Related Thoughts, and Cultural Worldview Defense: Exploring the Psychodynamics of Terror Management. *Journal of Personality and Social Psychology*. doi:10.1037/0022-3514.73.1.5
- Arndt, J., Greenberg, J., Simon, L., Pyszczynski, T. ve Solomon, S. (1998). Terror management and self-awareness: Evidence that mortality salience provokes avoidance of the self-focused state. *Personality and Social Psychology Bulletin*. doi:10.1177/01461672982411008
- Arndt, J., Schimel, J. ve Goldenberg, J. L. (2003). Death Can Be Good for Your Health: Fitness Intentions as a Proximal and Distal Defense against Mortality Salience. *Journal of Applied Social Psychology*. doi:10.1111/j.1559-1816.2003.tb01972.x
- Arndt, J., Schimel, J., Greenberg, J., Pyszczynski, T. ve Solomon, S. (2002). To belong or not to belong, that is the question: Terror management and identification with gender and ethnicity. *Journal of Personality and Social Psychology*. doi:10.1037/0022-3514.83.1.26
- Arndt, J., Vess, M., Cox, C. R., Goldenberg, J. L. ve Lagle, S. (2009). The psychosocial effect of thoughts of personal mortality on cardiac risk assessment. *Medical Decision Making*. doi:10.1177/0272989X08323300
- Atabey, C. M. (2011). *Disability salience as an indicator of loss anxiety: an alternative explanation for the fundamental fear of human beings*. Orta Doğu Teknik Üniversitesi.
- Atalay, G. E. ve Muratoğlu-Pehlivan, B. (2019). No Attitudes Towards Press in Today's Turkey: How Death Thoughts and Political Tendencies Effect Support for Free Press and Free Speech. *International Journal of Society Researches*, 11(18).
- Barrett, P., Davies, F., Zhang, Y. ve Barrett, L. (2015). The impact of classroom design on pupils' learning: Final results of a holistic, multi-level analysis. *Building and Environment*. doi:10.1016/j.buildenv.2015.02.013
- Bassett, J. F. ve Connelly, J. N. (2011). Terror management and reactions to undocumented immigrants: Mortality salience increases aversion to culturally dissimilar others. *Journal of Social Psychology*, 151(2), 117–120. doi:10.1080/00224540903365562
- Batson, C. D. ve Stocks, E. L. (2004). Religion: Its Core Psychological Functions.

Handbook of Experimental Existential Psychology içinde .

- Bayramoğlu, E. (2019). *Ölümlülük manipülasyonunun, bağlanma türlerinin ve karanlık üçlü kişilik özelliklerinin risk alma davranışına etkisi*. Maltepe Üniversitesi.
- Becker, E. (1973). *The denial of death*. New Yoek: Simon & Schuster.
- Becker, E. (1975). *Escape from evil*. Free Press.
- Bert-Jaap, K. (2018). Privacy Spaces. *West Virginia Law Review*, 121(2), 611–665.
- Bilewicz, M. (2007). History as an obstacle: Impact of temporal-based social categorizations on Polish-Jewish intergroup contact. *Group Processes and Intergroup Relations*. doi:10.1177/1368430207081540
- Bilgin, N. (1980). From an industrial-society to a maintenance society. *Impact of Science on Society*, 30(2), 121–132.
- Bilgin, N. (1983). *Eşya Sistemleri ve İnsan-Eşya İlişkileri*. İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Bilgin, N. (1990). Fiziksel mekândan insani ya da insanlı mekâna. *Mimarlık Dergisi*, (3), 62–65.
- Bilgin, N. (1991). *Eşya ve İnsan*. Ankara: Gündoğan Yayınları.
- Bilgin, N. (2011). Sosyal Düşüncede Kent Kimliği. *İdeal Kent*, 2(3), 20–47.
- Bilgin, N. (2013). *Tarih ve kolektif bellek*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Bilgin, N. (2016). *Sosyal Değişme Sürecinde İnsan-Eşya İlişkileri* (2. bs.). İzmir: Ege Üniversitesi Yayınları.
- Billig, M. (2006). Is my home my castle? Place attachment, risk perception, and religious faith. *Environment and Behavior*. doi:10.1177/0013916505277608
- Birnbaum, G., Hirschberger, G. ve Goldenberg, J. (2011). Desire in the face of death: Terror management, attachment, and sexual motivation. *Personal Relationships*. doi:10.1111/j.1475-6811.2010.01298.x
- Bishop, J. ve Verleger, M. (2013). Testing the flipped classroom with model-eliciting activities and video lectures in a mid-level undergraduate engineering course. *Proceedings - Frontiers in Education Conference, FIE* içinde . doi:10.1109/FIE.2013.6684807

- Books, M. (2005). Space Can Kill: Proxemics in the Sociofugal and Sociopetal Realms. *Bulletin of Miyazaki Municipal University Faculty of Humanities*, 12(1), 239–270.
- Boyar, J. I. (1964). *The construction and partial validation of a scale for the measurement of the fear of death.*
- Boyd, P., Morris, K. L. ve Goldenberg, J. L. (2017). Open to death: A moderating role of openness to experience in terror management. *Journal of Experimental Social Psychology*. doi:10.1016/j.jesp.2017.03.003
- Bozo, Ö., Tunca, A. ve Simsek, Y. (2009). The effect of death anxiety and age on health-promoting behaviors: A terror-management theory perspective. *Journal of Psychology: Interdisciplinary and Applied*. doi:10.3200/JRLP.143.4.377-389
- Bradley, K. I., Kennison, S. M., Burke, A. L. ve Chaney, J. M. (2012). The Effect of Mortality Saliency on Implicit Bias. *Death Studies*. doi:10.1080/07481187.2011.605987
- Bulut, M. B. (2015). Terör Yönetimi Kuramı (Dehşet Yönetimi Kuramı). *Mediterranean Journal of Humanities*. doi:10.13114/mjh.2015111374
- Burke, B. L., Martens, A. ve Faucher, E. H. (2010). Two decades of terror management theory: A meta-analysis of mortality saliency research. *Personality and Social Psychology Review*. doi:10.1177/1088868309352321
- Capper, M. ve Scully, M. (2016). Ancient objects with modern meanings: museums, volunteers, and the Anglo-Saxon ‘Staffordshire Hoard’ as a marker of twenty-first century regional identity. *Ethnic and Racial Studies*. doi:10.1080/01419870.2016.1105996
- Case, D. (1996). Contributions of journeys away1 to the definition of home: An empirical study of a dialectical process. *Journal of Environmental Psychology*. doi:10.1006/jevp.1996.0001
- Castano, E. (2004). In case of death, cling to the ingroup. *European Journal of Social Psychology*. doi:10.1002/ejsp.211
- Castano, E., Yzerbyt, V., Paladino, M. P. ve Sacchi, S. (2002). I belong, therefore, I exist: Ingroup identification, ingroup entitativity, and ingroup bias. *Personality and Social*

Psychology Bulletin. doi:10.1177/0146167202282001

- Chandler, M. J. ve Lalonde, C. (1998). Cultural Continuity as a Hedge against Suicide in Canada's First Nations. *Transcultural Psychiatry*. doi:10.1177/136346159803500202
- Chandler, M. J. ve Lalonde, C. E. (2008). Cultural continuity as a moderator of suicide risk among Canada's First Nations. *Healing Traditions: The Mental Health of Aboriginal Peoples in Canada*.
- Chandler, M. J., Lalonde, C. E., Sokol, B. W. ve Hallett, D. (2003). Personal persistence, identity development, and suicide: a study of Native and Non-native North American adolescents. *Monographs of the Society for Research in Child Development*.
- Chandler, M. J. ve Proulx, T. (2008). Personal Persistence and Persistent Peoples : Continuities in the lives of individual and whole cultural communities. *Self-continuity: Individual and collective perspectives* içinde .
- Chen, H., Wang, X., Liu, Y. ve Liu, Y. (2020). Migrants' choice of household split or reunion in China's urbanisation process: The effect of objective and subjective socioeconomic status. *Cities*. doi:10.1016/j.cities.2020.102669
- Chittaro, L., Sioni, R., Crescentini, C. ve Fabbro, F. (2017). Mortality salience in virtual reality experiences and its effects on users' attitudes towards risk. *International Journal of Human Computer Studies*. doi:10.1016/j.ijhcs.2017.01.002
- Chow, K. ve Healey, M. (2008). Place attachment and place identity: First-year undergraduates making the transition from home to university. *Journal of Environmental Psychology*. doi:10.1016/j.jenvp.2008.02.011
- Cihan, B. (2013). *The effects of mortality salience and body-related social norms on attitudes towards diet pills: a terror management health model perspective*. Orta Doğu Teknik Üniversitesi.
- Çoban, E. (2014). *The role of spirituality in mortality salience effects*. İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Cohen, F., Soenke, M., Solomon, S. ve Greenberg, J. (2013). Evidence for a role of death thought in American attitudes toward symbols of Islam. *Journal of Experimental Social Psychology*. doi:10.1016/j.jesp.2012.09.006

- Coolsen, M. K. ve Nelson, L. J. (2002). Desiring and Avoiding Close Romantic Attachment in Response to Mortality Saliency. *OMEGA - Journal of Death and Dying*. doi:10.2190/2x6q-jrdw-2j7b-5j8k
- Cox, C. R., Arndt, J., Pyszczynski, T., Greenberg, J., Abdollahi, A. ve Solomon, S. (2008). Terror Management and Adults' Attachment to Their Parents: The Safe Haven Remains. *Journal of Personality and Social Psychology*. doi:10.1037/0022-3514.94.4.696
- Cox, C. R., Darrell, A. ve Arrowood, R. B. (2019). The method behind the science: A guide to conducting terror management theory research. *Handbook of Terror Management Theory* içinde . doi:10.1016/B978-0-12-811844-3.00004-4
- Csikszentmihalyi, M. ve Rochberg-Halton, E. (1981). *The meaning of things: Domestic symbols and the self*. Cambridge university press.
- Dechesne, M., Pyszczynski, T., Arndt, J., Ransom, S., Sheldon, K. M., Van Knippenberg, A. ve Janssen, J. (2003). Literal and Symbolic Immortality: The Effect of Evidence of Literal Immortality on Self-Esteem Striving in Response to Mortality Saliency. *Journal of Personality and Social Psychology*. doi:10.1037/0022-3514.84.4.722
- Demir, S. ve Sakallı-Uğurlu, N. (2016). Ölüm Belirginliği ve Yardım Hatırlatıcısı ile Organ Bağışını Teşvik Etme. *I. Sosyal Psikoloji Kongresi* içinde . Ankara.
- Després, C. (1991). The meaning of home: Literature review and directions for future research and theoretical development. *Journal Of Architectural And Planning Research*.
- Devine-Wright, P. ve Lyons, E. (1997). Remembering pasts and representing places: The construction of national identities in Ireland. *Journal of Environmental Psychology*. doi:10.1006/jevp.1996.0037
- Douglas, D. ve Gifford, R. (2001). Evaluation of the physical classroom by students and professors: A lens model approach. *Educational Research*. doi:10.1080/00131880110081053
- Dovey, K. (1985). Home and Homelessness: Introduction. *Home Environments. Human Behavior and Environment: Advances in Theory and Research*.

- Dupuis, D. R. ve Safdar, S. (2010). Terror management and acculturation: Do thoughts of death affect the acculturation attitudes of receiving society members? *International Journal of Intercultural Relations*. doi:10.1016/j.ijintrel.2010.04.006
- Ekuan, S. (y.y.). *Tools and Interpersonal Communication Sociopetal vs. Sociofugal*.
- Evans, G. W., Lercher, P. ve Kofler, W. W. (2002). Crowding and children's mental health: The role of house type. *Journal of Environmental Psychology*. doi:10.1006/jevp.2002.0256
- Evans, G. W. ve Wener, R. E. (2007). Crowding and personal space invasion on the train: Please don't make me sit in the middle. *Journal of Environmental Psychology*. doi:10.1016/j.jenvp.2006.10.002
- Fanelli, D. (2010). "Positive" results increase down the hierarchy of the sciences. *PLoS ONE*. doi:10.1371/journal.pone.0010068
- Felipe, N. J. ve Sommer, R. (1966). Invasions of Personal Space. *Social Problems*. doi:10.1525/sp.1966.14.2.03a00080
- Florian, V. ve Mikulincer, M. (1997). Fear of Death and the Judgment of Social Transgressions: A Multidimensional Test of Terror Management Theory. *Journal of Personality and Social Psychology*. doi:10.1037/0022-3514.73.2.369
- Florian, V., Mikulincer, M. ve Hirschberger, G. (2002). The anxiety-buffering function of close relationships: Evidence that relationship commitment acts as a terror management mechanism. *Journal of Personality and Social Psychology*. doi:10.1037/0022-3514.82.4.527
- Friedman, M. ve Rholes, W. S. (2008). Religious fundamentalism and terror management. *International Journal for the Psychology of Religion*. doi:10.1080/10508610701719322
- Friese, M. ve Hofmann, W. (2008). What would you have as a last supper? Thoughts about death influence evaluation and consumption of food products. *Journal of Experimental Social Psychology*. doi:10.1016/j.jesp.2008.06.003
- Frietze, G. ve Cohn, L. D. (2018). Texting and tombstones: Impact of mortality salience on risky driving intentions. *Transportation Research Part F: Traffic Psychology and*

- Behaviour*. doi:10.1016/j.trf.2018.08.006
- Fritsche, I., Eva Jonas, Fischer, P., Koranyi, N., Berger, N. ve Fleischmann, B. (2007). Mortality salience and the desire for offspring. *Journal of Experimental Social Psychology*. doi:10.1016/j.jesp.2006.10.003
- Fritsche, I. ve Häfner, K. (2012). The Malicious Effects of Existential Threat on Motivation to Protect the Natural Environment and the Role of Environmental Identity as a Moderator. *Environment and Behavior*. doi:10.1177/0013916510397759
- Fritsche, I. ve Hoppe, A. (2018). We supernaturals: Terror management and people's ambivalent relationship with nature. *Handbook of Terror Management Theory* içinde . doi:10.1016/B978-0-12-811844-3.00006-8
- Fritsche, I., Jonas, E., Kayser, D. N. ve Koranyi, N. (2010). Existential threat and compliance with pro-environmental norms. *Journal of Environmental Psychology*. doi:10.1016/j.jenvp.2009.08.007
- Gailliot, M. T., Stillman, T. F., Schmeichel, B. J., Maner, J. K. ve Plant, E. A. (2008). Mortality salience increases adherence to salient norms and values. *Personality and Social Psychology Bulletin*. doi:10.1177/0146167208316791
- Gençöz, T. (2000). Pozitif ve Negatif Duygu Durum Ölçeği: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Türk Psikoloji Dergisi*.
- Gifford, R. (2014). Environmental psychology matters. *Annual Review of Psychology*. doi:10.1146/annurev-psych-010213-115048
- Goldenberg, J. L. ve Arndt, J. (2008). The Implications of Death for Health: A Terror Management Health Model for Behavioral Health Promotion. *Psychological Review*. doi:10.1037/a0013326
- Goldenberg, J. L., Cox, C. R., Pyszczynski, T., Greenberg, J. ve Solomon, S. (2002). Understanding human ambivalence about sex: The effects of stripping sex of meaning. *Journal of Sex Research*. doi:10.1080/00224490209552155
- Goldenberg, J. L., Pyszczynski, T., Greenberg, J. ve Solomon, S. (2000). Fleeing the body: A terror management perspective on the problem of human corporeality. *Personality and Social Psychology Review*. doi:10.1207/S15327957PSPR0403_1

- Goldenberg, J. L., Pyszczynski, T., Greenberg, J., Solomon, S., Kluck, B. ve Cornwell, R. (2001). I am not an animal: Mortality salience, disgust, and the denial of human creatureliness. *Journal of Experimental Psychology: General*. doi:10.1037/0096-3445.130.3.427
- Göregenli, M. (1995). Kulturumuz acısından bireycilik-toplulukculuk eğilimleri: Bir başlangıç çalışması. (Individualism-collectivism orientations in the Turkish culture: A preliminary study). *Türk Psikoloji Dergisi*.
- Göregenli, M. (1997). Individualist-collectivist tendencies in a Turkish sample. *Journal of Cross-Cultural Psychology*. doi:10.1177/0022022197286009
- Göregenli, M. (2015a). *Çevre Psikolojisi: İnsan Mekan İlişkileri* (3. bs.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Göregenli, M. (2015b). *Toplumsal cinsiyet bağlamında ev içi mekan kullanımları ve mahremiyet pratikleri*. İzmir.
- Göregenli, M., Karakuş, P., Kösten, E. Y. Ö. ve Umuroğlu, İ. (2014). Mahalleye Bağlılık Düzeyinin Kent Kimliği ile İlişkisi İçinde İncelenmesi. *Türk Psikoloji Dergisi*.
- Göz, İ. (2003). *Yazılı Türkçenin kelime sıklığı sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Greenberg, J. ve Arndt, J. (2012). Terror management theory. *Handbook of Theories of Social Psychology: Volume 1* içinde . doi:10.4135/9781446249215.n20
- Greenberg, J., Kosloff, S., Solomon, S., Cohen, F. ve Landau, M. (2010). Toward understanding the fame game: The effect of mortality salience on the appeal of fame. *Self and Identity*, 9(1), 1–18. doi:10.1080/15298860802391546
- Greenberg, J., Pyszczynski, T. ve Solomon, S. (1986). The Causes and Consequences of a Need for Self-Esteem: A Terror Management Theory. *Public Self and Private Self* içinde . doi:10.1007/978-1-4613-9564-5_10
- Greenberg, J., Pyszczynski, T., Solomon, S., Rosenblatt, A., Veeder, M., Kirkland, S. ve Lyon, D. (1990). Evidence for Terror Management Theory II: The Effects of Mortality Salience on Reactions to Those Who Threaten or Bolster the Cultural Worldview. *Journal of Personality and Social Psychology*. doi:10.1037/0022-3514.58.2.308

- Greenberg, J., Pyszczynski, T., Solomon, S., Simon, L. ve Breus, M. (1994). Role of Consciousness and Accessibility of Death-Related Thoughts in Mortality Salience Effects. *Journal of Personality and Social Psychology*. doi:10.1037/0022-3514.67.4.627
- Greenberg, J., Schimel, J., Martens, A., Solomon, S. ve Pyszczynski, T. (2001). Sympathy for the devil: Evidence that reminding Whites of their mortality promotes more favorable reactions to White racists. *Motivation and Emotion*. doi:10.1023/A:1010613909207
- Greenberg, J., Simon, L., Harmon-Jones, E., Solomon, S., Pyszczynski, T. ve Lyon, D. (1995). Testing alternative explanations for mortality salience effects: Terror management, value accessibility, or worrisome thoughts? *European Journal of Social Psychology*. doi:10.1002/ejsp.2420250406
- Greenberg, J., Simon, L., Pyszczynski, T., Solomon, S. ve Chatel, D. (1992). Terror Management and Tolerance: Does Mortality Salience Always Intensify Negative Reactions to Others Who Threaten One's Worldview? *Journal of Personality and Social Psychology*. doi:10.1037/0022-3514.63.2.212
- Greenberg, J., Solomon, S., Pyszczynski, T., Rosenblatt, A., Burling, J., Lyon, D., ... Pinel, E. (1992). Why Do People Need Self-Esteem? Converging Evidence That Self-Esteem Serves an Anxiety-Buffering Function. *Journal of Personality and Social Psychology*. doi:10.1037/0022-3514.63.6.913
- Greenberg, J., Vail, K. ve Pyszczynski, T. (2014). *Terror Management Theory and Research: How the Desire for Death Transcendence Drives Our Strivings for Meaning and Significance*. doi:10.1016/bs.adms.2014.08.003
- Gülbenkian Komisyonu. (2003). *Sosyal Bilimleri Açın*.
- Güler, E. (2014). *Barişa ilişkin tutumlar: Dehşet yönetimi kuramı ve bazı sosyo-politik değişkenler açısından bir inceleme*. Ankara Üniversitesi.
- Gustafson, P. (2001). Meanings of place: Everyday experience and theoretical conceptualizations. *Journal of Environmental Psychology*. doi:10.1006/jevp.2000.0185

- Haerpfer, C., Inglehart, R., Moreno, A., Welzel, C., Kizilova, K., Diez-Medrano, ... Al., E. P. & B. P. et. (2020). *World Values Survey: Round Seven - Country-Pooled Datafile*. doi:doi.org/10.14281/18241.1
- Hall, E. T. (1963). A System for the Notation of Proxemic Behavior. *American Anthropologist*. doi:10.1525/aa.1963.65.5.02a00020
- Hall, E. T. (1966). *The Hidden Dimension*. New York: Anchor Books.
- Harmon-Jones, E., Simon, L., Greenberg, J., Solomon, S., Pyszczynski, T. ve McGregor, H. (1997). Terror Management Theory and Self-Esteem: Evidence That Increased Self-Esteem Reduces Mortality Salience Effects. *Journal of Personality and Social Psychology*. doi:10.1037/0022-3514.72.1.24
- Harries, T. (2008). Feeling secure or being secure? Why it can seem better not to protect yourself against a natural hazard. *Health, Risk and Society*. doi:10.1080/13698570802381162
- Hart, J. (2019). What's death got to do with it? Controversies and alternative theories. *Handbook of Terror Management Theory* içinde . doi:10.1016/B978-0-12-811844-3.00003-2
- Hart, J., Shaver, P. R. ve Goldenberg, J. L. (2005). Attachment, self-esteem, worldviews, and terror management: Evidence for a tripartite security system. *Journal of Personality and Social Psychology*. doi:10.1037/0022-3514.88.6.999
- Hay, R. (1998). Sense of place in developmental context. *Journal of Environmental Psychology*. doi:10.1006/jevp.1997.0060
- Hayes, A. (2013). *Integrating Mediation and Moderation Analysis: fundamentals using PROCESS. Introduction to Mediation, Moderation and Conditional Process Analysis*.
- Hayes, J., Schimel, J., Faucher, E. H. ve Williams, T. J. (2008). Evidence for the DTA hypothesis II: Threatening self-esteem increases death-thought accessibility. *Journal of Experimental Social Psychology*. doi:10.1016/j.jesp.2008.01.004
- Hayes, J., Schimel, J. ve Williams, T. J. (2008). Fighting death with death: The buffering effects of learning that worldview violators have died. *Psychological Science*. doi:10.1111/j.1467-9280.2008.02115.x

- Hediger, H. (1950). *Wild Animals in Captivity*. London: Butterworth and Co.
- Heine, S. J., Harihara, M. ve Niiya, Y. (2002). Terror management in Japan. *Asian Journal of Social Psychology*. doi:10.1111/1467-839X.00103
- Herrera, M. ve Sani, F. (2013). Why does ingroup identification shield people from death anxiety? the role of perceived collective continuity and group entitativity. *Social Psychology*. doi:10.1027/1864-9335/a000128
- Hirschberger, G. (2006). Terror management and attributions of blame to innocent victims: Reconciling compassionate and defensive responses. *Journal of Personality and Social Psychology*. doi:10.1037/0022-3514.91.5.832
- Hirschberger, G., Ein-Dor, T. ve Almakias, S. (2008). The self-protective altruist: Terror management and the ambivalent nature of prosocial behavior. *Personality and Social Psychology Bulletin*. doi:10.1177/0146167207313933
- Hirschberger, G., Ein-Dor, T., Sherman, T. S., Pyszczynski, T., Kadah, E., Kesebir, P. ve Park, Y. C. (2016). Fear of death amplifies retributive justice motivations and encourages political violence. *Peace and Conflict*. doi:10.1037/pac0000129
- Hirschberger, G., Florian, V. ve Mikulincer, M. (2003). Strivings for romantic intimacy following partner complaint or partner criticism: A terror management perspective. *Journal of Social and Personal Relationships*. doi:10.1177/02654075030205006
- Hofstede, G. (2001). *Culture's Consequences: Comparing Values, Behaviors, Institutions and ...* - Geert Hofstede - Google Books. *SAGE Publications*.
- Hofstede, G. (2011). Dimensionalizing Cultures: The Hofstede Model in Context. *Online Readings in Psychology and Culture*. doi:10.9707/2307-0919.1014
- Hofstede, G. (2020). Compare countries - Hofstede Insights. *Cultures and Organizations, Software of the Mind*.
- Hui, C. H., Chan, S. W. Y., Lau, E. Y. Y., Cheung, S. F. ve Mok, D. S. Y. (2014). The role of religion in moderating the impact of life events on material life goals: some evidence in support of terror management theory. *Mental Health, Religion and Culture*. doi:10.1080/13674676.2012.745494
- Hviid, C. A., Pedersen, C. ve Dabelsteen, K. H. (2020). A field study of the individual and

- combined effect of ventilation rate and lighting conditions on pupils' performance. *Building and Environment*. doi:10.1016/j.buildenv.2019.106608
- Iachini, T., Coello, Y., Frassinetti, F., Senese, V. P., Galante, F. ve Ruggiero, G. (2016). Peripersonal and interpersonal space in virtual and real environments: Effects of gender and age. *Journal of Environmental Psychology*. doi:10.1016/j.jenvp.2016.01.004
- Isabelle, F., Dominique, K. ve Statia, E. (2019). Home away from home: A longitudinal study of the holiday appropriation process. *Tourism Management*. doi:10.1016/j.tourman.2018.10.025
- Jakobi, M. ve Stokols, D. (1983). The role of tradition in group-environment relations. *Environmental psychology: Directions and perspectives* içinde (ss. 157–159).
- Jetten, J. ve Wohl, M. J. A. (2012). The past as a determinant of the present: Historical continuity, collective angst, and opposition to immigration. *European Journal of Social Psychology*. doi:10.1002/ejsp.865
- Jonas, E. ve Fischer, P. (2006). Terror management and religion: Evidence that intrinsic religiousness mitigates worldview defense following mortality salience. *Journal of Personality and Social Psychology*. doi:10.1037/0022-3514.91.3.553
- Jonas, E. ve Fritsche, I. (2013). Destined to die but not to wage war: How existential threat can contribute to escalation or de-escalation of violent intergroup conflict. *American Psychologist*. doi:10.1037/a0033052
- Jonas, E., Fritsche, I. ve Greenberg, J. (2005). Currencies as cultural symbols - An existential psychological perspective on reactions of Germans toward the Euro. *Journal of Economic Psychology*. doi:10.1016/j.joep.2004.02.003
- Jonas, E. ve Mühlberger, C. (2017). Editorial: Social cognition, motivation, and interaction: How do people respond to threats in social interactions? *Frontiers in Psychology*. doi:10.3389/fpsyg.2017.01577
- Juhl, J. ve Routledge, C. (2010). Structured Terror: Further Exploring the Effects of Mortality Salience and Personal Need for Structure on Worldview Defense. *Journal of Personality*. doi:10.1111/j.1467-6494.2010.00639.x

- Juhl, J., Routledge, C., Arndt, J., Sedikides, C. ve Wildschut, T. (2010). Fighting the future with the past: Nostalgia buffers existential threat. *Journal of Research in Personality*. doi:10.1016/j.jrp.2010.02.006
- Kâğıtçıbaşı, Ç. (1994). A critical appraisal of individualism and collectivism: Toward a new formulation. *Individualism and collectivism: Theory, method, and applications*. içinde .
- Kalaycı, Y. (2019). *Kentsel mekanların çağrıştırdığı kolektif süreklilik bakımından değerlendirilmesi*. Ege Üniversitesi.
- Kapucu, A., Kılıç, A., Özkılıç, Y. ve Sarıbaz, B. (2018). Turkish Emotional Word Norms for Arousal, Valence, and Discrete Emotion Categories. *Psychological Reports*. doi:10.1177/0033294118814722
- Karakuş, P. ve Göregenli, M. (2008). The place attachment and the mental representations of a public space in a Turkish big city, Izmir. *ICP Congress 2008: XXIX International Congress of Psychology* içinde .
- Kashima, E. S., Halloran, M., Yuki, M. ve Kashima, Y. (2004). The effects of personal and collective mortality salience on individualism: Comparing Australians and Japanese with higher and lower self-esteem. *Journal of Experimental Social Psychology*. doi:10.1016/j.jesp.2003.07.007
- Kasser, T. ve Sheldon, K. M. (2000). Of wealth and death: Materialism, Mortality Salience, and Consumption Behavior. *Psychological Science*. doi:10.1111/1467-9280.00269
- Kay, A. C., Wheeler, S. C., Bargh, J. A. ve Ross, L. (2004). Material priming: The influence of mundane physical objects on situational construal and competitive behavioral choice. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*. doi:10.1016/j.obhdp.2004.06.003
- Kaya, N. ve Erkip, F. (1999). Invasion of personal space under the condition of short-term crowding: A case study on an automatic teller machine. *Journal of Environmental Psychology*. doi:10.1006/jevp.1999.0125
- Kazén, M., Baumann, N. ve Kuhl, J. (2005). Self-Regulation After Mortality Salience. *European Psychologist*. doi:10.1027/1016-9040.10.3.218

- Keizer, K., Lindenberg, S. ve Steg, L. (2008). The spreading of disorder. *Science*.
doi:10.1126/science.1161405
- Kesebir, P. ve Pyszczynski, T. (2012). The Role of Death in Life: Existential Aspects of Human Motivation. *The Oxford Handbook of Human Motivation* içinde .
doi:10.1093/oxfordhb/9780195399820.013.0004
- Khan, A. Y. ve Kamal, A. (2010). Exploring the maintenance of spatial zones by male and female students in four university environments. *Pakistan Journal of Clinical and Social Psychology*.
- Khozaei, F., Amole, D., Sanusi Hassan, A. ve Khozaei, Z. (2010). Female Graduate Students' Perception of the Relationships between the Residence Hall and the Home. *Asian Social Science*. doi:10.5539/ass.v6n10p68
- Klein, R. A., Cook, C. L., Ebersole, C. R., Vitiello, C., Nosek, B. A., Ahn, P., ... Collison, B. (2019). *Many Labs 4: Failure to Replicate Mortality Salience Effect With and Without Original Author Involvement*. <https://psyarxiv.com/vef2c> adresinden erişildi.
- Koca-Atabey, M. ve Öner-Özkan, B. (2011). Defensive or existential religious orientations and mortality salience hypothesis: Using conservatism as a dependent measure. *Death Studies*. doi:10.1080/07481187.2011.553319
- Kökdemir, D. ve Yeniçeri, Z. (2010). Terror Management in a Predominantly Muslim Country. *European Psychologist*. doi:10.1027/1016-9040/a000012
- Koole, S. L., Tjew A Sin, M. ve Schneider, I. K. (2014). Embodied Terror Management: Interpersonal Touch Alleviates Existential Concerns Among Individuals With Low Self-Esteem. *Psychological Science*. doi:10.1177/0956797613483478
- Koole, S. L. ve Van Den Berg, A. E. (2005). Lost in the wilderness: Terror management, action orientation, and nature evaluation. *Journal of Personality and Social Psychology*. doi:10.1037/0022-3514.88.6.1014
- Kopec, D. (2006). *Environmental Psychology for Design*. Bloomsbury Academic.
- Kosloff, S., Anderson, G., Nottbohm, A. ve Hoshiko, B. (2019). Proximal and distal terror management defenses: A systematic review and analysis. *Handbook of Terror Management Theory* içinde . doi:10.1016/B978-0-12-811844-3.00002-0

- Kruse, H. (2003). Social Interaction, the Arrangement of Interior Space, and Racetrack Renovation. *Journal of Sport & Social Issues*. doi:10.1177/0193732503258584
- Kugler, M. B. ve Cooper, J. (2010). Still an American? Mortality Salience and Treatment of Suspected Terrorists. *Journal of Applied Social Psychology*. doi:10.1111/j.1559-1816.2010.00694.x
- Lampinen, J. M., Odegard, T. N. ve Leding, J. K. (2004). Diachronic Disunity. *The Self and Memory* içinde . doi:10.4324/9780203337974
- Landau, M. J., Greenberg, J. ve Solomon, S. (2008). The never-ending story: A terror management perspective on the psychological function of self continuity. *Self Continuity: Individual and Collective Perspectives* içinde .
- Landau, M. J., Greenberg, J. ve Sullivan, D. (2009). Defending a coherent autobiography: When past events appear incoherent, mortality salience prompts compensatory bolstering of the past's significance and the future's orderliness. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 35(8), 1012–1020. doi:10.1177/0146167209336608
- Landau, M. J., Greenberg, J., Sullivan, D., Routledge, C. ve Arndt, J. (2009). The protective identity: Evidence that mortality salience heightens the clarity and coherence of the self-concept. *Journal of Experimental Social Psychology*. doi:10.1016/j.jesp.2009.05.013
- Landau, M. J., Solomon, S., Pyszczynski, T. ve Greenberg, J. (2007). On the Compatibility of Terror Management Theory and Perspectives on Human Evolution. *Evolutionary Psychology*. doi:10.1177/147470490700500303
- Landau, M. J., Sullivan, D. ve King, L. A. (2010). Terror Management and Personality: Variations in the Psychological Defense Against the Awareness of Mortality. *Social and Personality Psychology Compass*. doi:10.1111/j.1751-9004.2010.00305.x
- Lee, J. ve Kim, Y. (2020). When thinking of my death leads to thinking of others' deaths: the effect of collectivism, psychological closeness, and mortality salience on prosocial behavioral intentions in the Sewol ferry disaster. *Journal of Risk Research*. doi:10.1080/13669877.2020.1738530
- Lewicka, M. (2008). Place attachment, place identity, and place memory: Restoring the

- forgotten city past. *Journal of Environmental Psychology*.
doi:10.1016/j.jenvp.2008.02.001
- Lewis, L., Patel, H., D’Cruz, M. ve Cobb, S. (2017). What makes a space invader? Passenger perceptions of personal space invasion in aircraft travel. *Ergonomics*.
doi:10.1080/00140139.2017.1313456
- Lifshin, U., Greenberg, J., Zestcott, C. A. ve Sullivan, D. (2017). The Evil Animal: A Terror Management Theory Perspective on the Human Tendency to Kill Animals. *Personality and Social Psychology Bulletin*. doi:10.1177/0146167217697092
- Lönnqvist, J. E., Leikas, S., Mähönen, T. A. ve Jasinskaja-Lahti, I. (2015). The mixed blessings of migration: Life satisfaction and self-esteem over the course of migration. *European Journal of Social Psychology*. doi:10.1002/ejsp.2105
- Lyons, E. (1996). Coping with social change: Processes of social memory in the reconstruction of identities. *Changing European identities: Social psychological analyses of social change* içinde .
- Mallett, S. (2004). Understanding home: A critical review of the literature. *Sociological Review*. doi:10.1111/j.1467-954x.2004.00442.x
- Mandel, N. ve Heine, S. J. (1999). Terror Management and Marketing: He Who Dies With the Most Toys Wins. *Advances in Consumer Research*, 26.
- Manzo, L. C. (2005). For better or worse: Exploring multiple dimensions of place meaning. *Journal of Environmental Psychology*. doi:10.1016/j.jenvp.2005.01.002
- Marcus, C. C. (1992). Environmental Memories. *Place Attachment* içinde .
doi:10.1007/978-1-4684-8753-4_5
- Markus, H. R. ve Kitayama, S. (1991). Culture and the self: Implications for cognition, emotion, and motivation. *Psychological Review*. doi:10.1037/0033-295X.98.2.224
- Martin, L. L. ve van den Bos, K. (2014). Beyond terror: Towards a paradigm shift in the study of threat and culture. *European Review of Social Psychology*.
doi:10.1080/10463283.2014.923144
- Marx, A., Fuhrer, U. ve Hartig, T. (1999). Effects of Classroom Seating Arrangements on Children’s question-asking. *Learning Environments Research*.

doi:10.1023/A:1009901922191

- Maxfield, M., Pyszczynski, T., Greenberg, J. ve Bultmann, M. N. (2017). Age Differences in the Effects of Mortality Salience on the Correspondence Bias. *International Journal of Aging and Human Development*. doi:10.1177/0091415016685332
- Maxwell, L. E. ve Chmielewski, E. J. (2008). Environmental personalization and elementary school children's self-esteem. *Journal of Environmental Psychology*. doi:10.1016/j.jenvp.2007.10.009
- McGregor, H. A., Greenberg, J., Arndt, J., Lieberman, J. D., Solomon, S., Simon, L. ve Pyszczynski, T. (1998). Terror Management and Aggression: Evidence That Mortality Salience Motivates Aggression Against Worldview-Threatening Others. *Journal of Personality and Social Psychology*. doi:10.1037/0022-3514.74.3.590
- Meagher, B. R. ve Marsh, K. L. (2017). Seeking the safety of sociofugal space: Environmental design preferences following social ostracism. *Journal of Experimental Social Psychology*. doi:10.1016/j.jesp.2016.07.004
- Mehmeti, A. (2019). *Identity: Moving and Living Abroad*. Malmö University.
- Merle, P. F. ve Green, J. D. (2016). An Experimental Examination of Mortality-Salience Manipulation Type and Length of Delay on Presidential Support and Civic Engagement. L. A. Harvell ve G. S. Nisbett (Ed.), *Denying Death: An Interdisciplinary Approach to Terror Management Theory* içinde (ss. 103–117). New York: Routledge.
- Middlemist, R. D., Knowles, E. S. ve Matter, C. F. (1976). Personal space invasions in the lavatory: Suggestive evidence for arousal. *Journal of Personality and Social Psychology*. doi:10.1037//0022-3514.33.5.541
- Mikulincer, M. ve Florian, V. (2000). Exploring individual differences in reactions to mortality salience: Does attachment style regulate terror management mechanisms? *Journal of Personality and Social Psychology*. doi:10.1037/0022-3514.79.2.260
- Mikulincer, M. ve Florian, V. (2002). The effects of mortality salience on self-serving attributions - Evidence for the function of self-esteem as a terror management mechanism. *Basic and Applied Social Psychology*.

doi:10.1207/S15324834BASP2404_2

- Mikulincer, M. ve Shaver, P. R. (2001). Attachment theory and intergroup bias: Evidence that priming the secure base schema attenuates negative reactions to out-groups. *Journal of Personality and Social Psychology*. doi:10.1037/0022-3514.81.1.97
- Miller, G. ve Ben-Ari, O. T. (2004). Scuba diving risk taking - A terror management theory perspective. *Journal of Sport and Exercise Psychology*. doi:10.1123/jsep.26.2.269
- Money, A. (2007). Material culture and the living room: The appropriation and use of goods in everyday life. *Journal of Consumer Culture*. doi:10.1177/1469540507081630
- Moore, J. (2000). Placing home in context. *Journal of Environmental Psychology*. doi:10.1006/jevp.2000.0178
- Morris, M. W. ve Peng, K. (1994). Culture and Cause: American and Chinese Attributions for Social and Physical Events. *Journal of Personality and Social Psychology*. doi:10.1037/0022-3514.67.6.949
- Moshagen, M., Musch, J. ve Erdfelder, E. (2012). A stochastic lie detector. *Behavior Research Methods*. doi:10.3758/s13428-011-0144-2
- Navarrete, C. D. (2005). Death concerns and other adaptive challenges: The effects of coalition-relevant challenges on worldview defense in the US and Costa Rica. *Group Processes and Intergroup Relations*. doi:10.1177/1368430205056468
- Nelson, L. J., Moore, D. L., Olivetti, J. ve Scott, T. (1997). General and personal mortality salience and nationalistic bias. *Personality and Social Psychology Bulletin*. doi:10.1177/0146167297238008
- Niemiec, C. P., Brown, K. W., Kashdan, T. B., Cozzolino, P. J., Breen, W. E., Levesque-Bristol, C. ve Ryan, R. M. (2010). Being present in the face of existential threat: The role of trait mindfulness in reducing defensive responses to mortality salience. *Journal of Personality and Social Psychology*. doi:10.1037/a0019388
- Norenzayan, A., Hansen, I. G. ve Cady, J. (2008). An angry volcano? Reminders of death and anthropomorphizing nature. *Social Cognition*. doi:10.1521/soco.2008.26.2.190
- Norenzayan, A., Shariff, A. F., Gervais, W. M., Willard, A. K., McNamara, R. A., Slingerland, E. ve Henrich, J. (2014). The cultural evolution of prosocial religions.

- Behavioral and Brain Sciences*. doi:10.1017/S0140525X14001356
- O'Mahony, L. F. (2013). The meaning of home: From theory to practice. *International Journal of Law in the Built Environment*. doi:10.1108/IJLBE-11-2012-0024
- Omata, K. (1995). Territoriality in the house and its relationship to the use of rooms and the psychological well-being of Japanese married women. *Journal of Environmental Psychology*. doi:10.1016/0272-4944(95)90022-5
- Open Science Collobaration. (2015). Estimating the reproducibility of psychological science: Open Science Collobaration. *Science*.
- Osmond, H. (1957). Function as the Basis of Psychiatric Ward Design. *Psychiatric Services*. doi:10.1176/ps.8.4.23
- Oster, R. T., Grier, A., Lightning, R., Mayan, M. J. ve Toth, E. L. (2014). Cultural continuity, traditional Indigenous language, and diabetes in Alberta First Nations: A mixed methods study. *International Journal for Equity in Health*. doi:10.1186/s12939-014-0092-4
- Owe, E., Vignoles, V. L., Becker, M., Brown, R., Smith, P. B., Lee, S. W. S., ... Jalal, B. (2013). Contextualism as an important facet of individualism-collectivism: Personhood beliefs across 37 national groups. *Journal of Cross-Cultural Psychology*. doi:10.1177/0022022111430255
- Ozdemir, A. (2008). Shopping malls: Measuring interpersonal distance under changing conditions and across cultures. *Field Methods*. doi:10.1177/1525822X08316605
- Park, S. ve Ko, Y. (2020). The Sociocultural Meaning of "My Place": Rural Korean Elderly People's Perspective of Aging in Place. *Asian Nursing Research*. doi:10.1016/j.anr.2020.04.001
- Park, Y. C. ve Pyszczynski, T. (2016). Cultural universals and differences in dealing with death. *Denying Death: An Interdisciplinary Approach to Terror Management Theory* içinde . doi:10.4324/9781315641393
- Plusnin, N., Pepping, C. A. ve Kashima, E. S. (2018). The Role of Close Relationships in Terror Management: A Systematic Review and Research Agenda. *Personality and Social Psychology Review*. doi:10.1177/1088868317753505

- Proshansky, H. M. (1978). The city and self-identity. *Environment and Behavior*.
doi:10.1177/0013916578102002
- Proshansky, H. M., Fabian, A. K. ve Kaminoff, R. (1983). Place-identity: Physical world
socialization of the self. *Journal of Environmental Psychology*. doi:10.1016/S0272-
4944(83)80021-8
- Pyszczynski, T. (2019). The Role of Death in Life: Exploring the Interface Between Terror
Management Theory and Evolutionary Psychology. doi:10.1007/978-3-030-25466-
7_1
- Pyszczynski, T., Abdollahi, A., Solomon, S., Greenberg, J., Cohen, F. ve Weise, D. (2006).
Mortality salience, martyrdom, and military might: the great satan versus the axis of
evil. *Personality and social psychology bulletin*. doi:10.1177/0146167205282157
- Pyszczynski, T., Rothschild, Z. ve Abdollahi, A. (2008). Terrorism, violence, and hope for
peace: A terror management perspective. *Current Directions in Psychological Science*.
doi:10.1111/j.1467-8721.2008.00598.x
- Pyszczynski, T., Solomon, S. ve Greenberg, J. (1999). A dual-process model of defense
against conscious and unconscious death-related thoughts: An extension of terror
management theory. *Psychological Review*. doi:10.1037/0033-295X.106.4.835
- Pyszczynski, T., Solomon, S. ve Greenberg, J. (2015). Thirty Years of Terror Management
Theory: From Genesis to Revelation. *Advances in Experimental Social Psychology*
içinde . doi:10.1016/bs.aesp.2015.03.001
- Pyszczynski, T., Solomon, S., Greenberg, J., Arndt, J. ve Schimel, J. (2004). Why do
people need self-esteem? A theoretical and empirical review. *Psychological Bulletin*.
doi:10.1037/0033-2909.130.3.435
- Reese, G., Oettler, L. M. S. ve Katz, L. C. (2019). Imagining the loss of social and physical
place characteristics reduces place attachment. *Journal of Environmental Psychology*.
doi:10.1016/j.jenvp.2019.101325
- Reiss, S. ve Jonas, E. (2019). The cycle of intergroup conflict: Terror management in the
face of terrorism and war. *Handbook of Terror Management Theory* içinde .
doi:10.1016/B978-0-12-811844-3.00019-6

- Renkema, L. J., Stapel, D. A., Meringer, M. ve Van Yperen, N. W. (2008). Terror management and stereotyping: Why do people stereotype when mortality is salient? *Personality and Social Psychology Bulletin*. doi:10.1177/0146167207312465
- Rice, C. (2001). White House: Counter-terrorism cyberspace security. <https://www.scoop.co.nz/stories/WO0110/S00055/white-house-counter-terrorism-cyberspace-security.htm> adresinden erişildi.
- Richardson, J. (2019). *Place and identity: the performance of Home*. Ebook. New York: Routledge.
- Ridoutt, B. G., Ball, R. D. ve Killerby, S. K. (2002). Wood in the interior office environment: Effects on interpersonal perception. *Forest Products Journal*.
- Ridoutt, B. G., Sueyoshi, S., Ball, R. D., Miyazaki, Y. ve Morikawa, T. (2005). Homeowner identity symbolism in Japanese housing constructions. *Forest Products Journal*.
- Rodríguez-Ferreiro, J., Barberia, I., González-Guerra, J. ve Vadillo, M. A. (2019). Are we truly special and unique? A replication of Goldenberg et al. (2001). *Royal Society Open Science*. doi:10.1098/rsos.191114
- Rosenblatt, A., Greenberg, J., Solomon, S., Pyszczynski, T. ve Lyon, D. (1989). Evidence For Terror Management Theory: I. The Effects of Mortality Salience on Reactions to Those Who Violate or Uphold Cultural Values. *Journal of Personality and Social Psychology*. doi:10.1037/0022-3514.57.4.681
- Rosenbloom, T. (2003). Sensation seeking and risk taking in mortality salience. *Personality and Individual Differences*. doi:10.1016/S0191-8869(03)00031-X
- Rothschild, L., Lifshin, U., Helm, P. J. ve Greenberg, J. (2019). The curse and the blessing: The self as source of the terror and the primary avenue for managing it. *Handbook of Terror Management Theory* içinde . doi:10.1016/B978-0-12-811844-3.00007-X
- Rothschild, Z. K., Abdollahi, A. ve Pyszczynski, T. (2009). Does peace have a prayer? The effect of mortality salience, compassionate values, and religious fundamentalism on hostility toward out-groups. *Journal of Experimental Social Psychology*. doi:10.1016/j.jesp.2009.05.016

- Routledge, C., Arndt, J. ve Goldenberg, J. L. (2004). A time to tan: Proximal and distal effects of mortality salience on sun exposure intentions. *Personality and Social Psychology Bulletin*. doi:10.1177/0146167204264056
- Routledge, C., Arndt, J., Sedikides, C. ve Wildschut, T. (2008). A blast from the past: The terror management function of nostalgia. *Journal of Experimental Social Psychology*. doi:10.1016/j.jesp.2006.11.001
- Routledge, C., Ostafin, B., Juhl, J., Sedikides, C., Cathey, C. ve Liao, J. (2010). Adjusting to Death: The Effects of Mortality Salience and Self-Esteem on Psychological Well-Being, Growth Motivation, and Maladaptive Behavior. *Journal of Personality and Social Psychology*. doi:10.1037/a0021431
- Rutchick, A. M., Slepian, M. L., Reyes, M. O., Pleskus, L. N. ve Hershfield, H. E. (2018). Future self-continuity is associated with improved health and increases exercise behavior. *Journal of Experimental Psychology: Applied*. doi:10.1037/xap0000153
- Rybczynski, W. (1986). *Home: A Short History of an Idea*. New York: Penguin.
- Sadeh, N. ve Karniol, R. (2012). The sense of self-continuity as a resource in adaptive coping with job loss. *Journal of Vocational Behavior*. doi:10.1016/j.jvb.2011.04.009
- Saegert, S. (1985). The Role of Housing in the Experience of Dwelling. *Home Environments* içinde . doi:10.1007/978-1-4899-2266-3_12
- Sætrevik, B. ve Sjøstad, H. (2019). *Failed preregistered replication of mortality salience effects in traditional and novel measures*. <https://psyarxiv.com/dkg53/> adresinden erişildi.
- Sahdra, B. ve Ross, M. (2007). Group identification and historical memory. *Personality and Social Psychology Bulletin*. doi:10.1177/0146167206296103
- Sani, F., Bowe, M. ve Herrera, M. (2008a). Perceived collective continuity: Seeing groups as temporally enduring entities. *Self continuity: Individual and collective perspectives*. içinde .
- Sani, F., Bowe, M. ve Herrera, M. (2008b). Perceived collective continuity and social well-being: Exploring the connections. *European Journal of Social Psychology*. doi:10.1002/ejsp.461

- Sani, F., Bowe, M., Herrera, M., Manna, C., Cossa, T., Miao, X. ve Zhou, Y. (2007). Perceived collective continuity: Seeing groups as entities that move through time. *European Journal of Social Psychology*. doi:10.1002/ejsp.430
- Sani, F., Herrera, M. ve Bowe, M. (2009). Perceived collective continuity and ingroup identification as defence against death awareness. *Journal of Experimental Social Psychology*. doi:10.1016/j.jesp.2008.07.019
- Saxbe, D. E. ve Repetti, R. (2010). No place like home: Home tours correlate with daily patterns of mood and cortisol. *Personality and Social Psychology Bulletin*. doi:10.1177/0146167209352864
- Scannell, L. (2013). *The Bases of Bonding: The Psychological Functions of Place Attachment in Comparison to Interpersonal Attachment*. University of Victoria.
- Scannell, L. ve Gifford, R. (2010). Defining place attachment: A tripartite organizing framework. *Journal of Environmental Psychology*. doi:10.1016/j.jenvp.2009.09.006
- Scannell, L. ve Gifford, R. (2017). Place Attachment Enhances Psychological Need Satisfaction. *Environment and Behavior*. doi:10.1177/0013916516637648
- Schaefer, M. T. ve Olson, D. H. (1981). Assessing Intimacy: The Pair Inventory. *Journal of Marital and Family Therapy*. doi:10.1111/j.1752-0606.1981.tb01351.x
- Scheel, A. M., Schijen, M. ve Lakens, D. (2020). *An excess of positive results: Comparing the standard Psychology literature with Registered Reports*. <https://psyarxiv.com/p6e9c/> adresinden erişildi.
- Schimmel, J., Hayes, J. ve Sharp, M. (2019). A consideration of three critical hypotheses. *Handbook of Terror Management Theory* içinde . doi:10.1016/B978-0-12-811844-3.00001-9
- Schimmel, J., Hayes, J., Williams, T. ve Jahrig, J. (2007). Is death really the worm at the core? Converging evidence that worldview threat increases death-thought accessibility. *Journal of Personality and Social Psychology*. doi:10.1037/0022-3514.92.5.789
- Schindler, S., Reinhard, M. A. ve Stahlberg, D. (2013). Tit for tat in the face of death: The effect of mortality salience on reciprocal behavior. *Journal of Experimental Social*

- Psychology*. doi:10.1016/j.jesp.2012.06.002
- Schmeichel, B. J. ve Martens, A. (2005). Self-affirmation and mortality salience: Affirming values reduces worldview defense and death-thought accessibility. *Personality and Social Psychology Bulletin*. doi:10.1177/0146167204271567
- Schultz, D. M. (2016). *Effects of a Brief Mindfulness Induction on Death- Related Anxiety*. The University of Southern Mississippi.
- Seabury, B. A. (1971). Arrangement of Physical Space in Social Work Settings. *Social Work*, 16(4), 43–49. doi:10.1093/sw/16.4.43
- Simon, L., Greenberg, J., Harmon-Jones, E., Pyszczynski, T., Solomon, S., Arndt, J. ve Abend, T. (1997). Terror management and cognitive-experiential self-theory: Evidence that terror management occurs in the experiential system. *Journal of Personality and Social Psychology*. doi:10.1037/0022-3514.72.5.1132
- Simon, L., Greenberg, J., Harmon-Jones, E., Solomon, S. ve Pyszczynski, T. (1996). Mild depression, mortality salience, and defense of the worldview: Evidence of intensified terror management in the mildly depressed. *Personality and Social Psychology Bulletin*. doi:10.1177/0146167296221008
- Siromahov, M., Buhrmester, M. ve McKay, R. (2020). Beliefs in national continuity are related to essentialist thinking and to perceptions of the nation as a family. *Nations and Nationalism*. doi:10.1111/nana.12640
- Sixsmith, J. (1986). The meaning of home: An exploratory study of environmental experience. *Journal of Environmental Psychology*. doi:10.1016/S0272-4944(86)80002-0
- Smeekes, A. ve Verkuyten, M. (2014a). When national culture is disrupted: Cultural continuity and resistance to Muslim immigrants. *Group Processes and Intergroup Relations*. doi:10.1177/1368430213486208
- Smeekes, A. ve Verkuyten, M. (2014b). Perceived group continuity, collective self-continuity, and in-group identification. *Self and Identity*. doi:10.1080/15298868.2014.898685
- Smith, L. M. ve Kasser, T. (2014). Mortality Salience Increases Defensive Distancing From

- People With Terminal Cancer. *Death Studies*. doi:10.1080/07481187.2012.725449
- Smith, R. ve Massey, E. (2012). Aspects of love: The effect of mortality salience and attachment style on romantic beliefs. *Omega (United States)*. doi:10.2190/OM.66.2.c
- Smith, S. G. (1994). The essential qualities of a home. *Journal of Environmental Psychology*. doi:10.1016/S0272-4944(05)80196-3
- Soilemezi, D., Drahota, A., Crossland, J., Stores, R. ve Costall, A. (2017). Exploring the meaning of home for family caregivers of people with dementia. *Journal of Environmental Psychology*. doi:10.1016/j.jenvp.2017.03.007
- Sokol, Y. ve Serper, M. (2019). Experimentally Increasing Self-Continuity Improves Subjective Well-Being and Protects against Self-Esteem Deterioration from an Ego-Deflating Task. *Identity*. doi:10.1080/15283488.2019.1604350
- Solari, C. D. ve Mare, R. D. (2012). Housing crowding effects on children's wellbeing. *Social Science Research*. doi:10.1016/j.ssresearch.2011.09.012
- Solomon, S., Greenberg, J. ve Pyszczynski, T. (1991). A Terror Management Theory of Social Behavior: The Psychological Functions of Self-Esteem and Cultural Worldviews. *Advances in Experimental Social Psychology*. doi:10.1016/S0065-2601(08)60328-7
- Somerville, P. (1997). The social construction of home. *Journal of Architectural and Planning Research*.
- Sommer, R. (1967). Sociofugal Space. *American Journal of Sociology*. doi:10.1086/224402
- Sommer, R. (1969). *Personal Space: The Behavioral Basis of Design*. New Jersey: Prentice-Hall.
- Sorokowska, A., Sorokowski, P., Hilpert, P., Cantarero, K., Frackowiak, T., Ahmadi, K., ... Pierce, J. D. (2017). Preferred Interpersonal Distances: A Global Comparison. *Journal of Cross-Cultural Psychology*. doi:10.1177/0022022117698039
- Stedman, R. C. (2002). Toward a social psychology of place: Predicting behavior from place-based cognitions, attitude, and identity. *Environment and Behavior*. doi:10.1177/0013916502034005001
- Steg, L., van den Berg, A. E. ve de Groot, J. I. M. (2012). Environmental Psychology: An

- Introduction. *Environmental Psychology* içinde . British Psychological Society.
doi:10.1002/9781119241072.ch1
- Stillman, T. F. ve Harvell, L. A. (2016). Marketing, money, and mortality. *Denying Death: An Interdisciplinary Approach to Terror Management Theory* içinde .
doi:10.4324/9781315641393
- Strachan, E., Schimel, J., Arndt, J., Williams, T., Solomon, S., Pyszczynski, T. ve Greenberg, J. (2007). Terror mismanagement: Evidence that mortality salience exacerbates phobic and compulsive behaviors. *Personality and Social Psychology Bulletin*. doi:10.1177/0146167207303018
- Sullivan, D., Jonas, E. ve Jodlbauer, B. (2011). Mortality salience and worldview affirmation strengthen support for foreign products. *Zeitschrift für Psychologie / Journal of Psychology*. doi:10.1027/2151-2604/a000076
- Susanti, W. D. (2019). The Study of Public Space From The Sociofugal and Sociopetal Aspect (Case Study: Faculty of Architecture and Design, UPN “Veteran” Jawa Timur). *Nusantara Science and Technology Proceedings* içinde .
doi:10.11594/nstp.2019.0211
- Tajfel, H. (1982). Social psychology of intergroup relations. *Annual Review of Psychology*, 33, 1–39.
- Tajfel, H. ve Turner, J. (1979). An integrative theory of inter-group conflict. *The social psychology of intergroup relations* içinde .
- Tam, K. P., Chiu, C. Y. ve Lau, I. Y. M. (2007). Terror management among Chinese: Worldview defence and intergroup bias in resource allocation. *Asian Journal of Social Psychology*. doi:10.1111/j.1467-839X.2007.00216.x
- Tanner, B., Tilse, C. ve de Jonge, D. (2008). Restoring and sustaining home: The impact of home modifications on the meaning of home for older people. *Journal of Housing for the Elderly*. doi:10.1080/02763890802232048
- Taubman-Ben-Ari, O., Findler, L. ve Mikulincer, M. (2002). The effects of mortality salience on relationship strivings and beliefs: The moderating role of attachment style. *British Journal of Social Psychology*. doi:10.1348/014466602760344296

- Taubman-Ben-Ari, O. ve Skvirsky, V. (2019). The terror management underpinnings of risky behavior. *Handbook of Terror Management Theory* içinde . doi:10.1016/B978-0-12-811844-3.00023-8
- Taubman Ben-Ari, O., Florian, V. ve Mikulincer, M. (1999). The impact of mortality salience on reckless driving: A test of terror management mechanisms. *Journal of Personality and Social Psychology*. doi:10.1037/0022-3514.76.1.35
- Tjew-A-Sin, M. ve Koole, S. L. (2018). Terror management in a multicultural society: Effects of mortality salience on attitudes to multiculturalism are moderated by national identification and self-esteem among Native Dutch People. *Frontiers in Psychology*. doi:10.3389/fpsyg.2018.00721
- Triandis, H. C. (2018). *Individualism and collectivism. Individualism and Collectivism*. doi:10.4324/9780429499845
- Twigger-Ross, C. L. ve Uzzell, D. L. (1996). Place and identity processes. *Journal of Environmental Psychology*. doi:10.1006/jev.1996.0017
- Uğurlar, P. N. (2011). *Tüketici davranışlarının terör yönetimi teorisi çerçevesinde incelenmesi*. Ege Üniversitesi.
- Üzümçeker, E. ve Akfırat, S. (2018). Kadın Cinayetlerine Yönelik Atıfların Cinsiyet Grubuyla Özdeşleşme, Çelişik Duygulu Cinsiyetçilik ve Siyasi İdeolojilerle İlişkisi. *Psikoloji Çalışmaları*, 38(1), 1–32.
- Vaes, J., Heflick, N. A. ve Goldenberg, J. L. (2010). “We Are People”: Ingroup Humanization as an Existential Defense. *Journal of Personality and Social Psychology*. doi:10.1037/a0017658
- Vail, K. E., Arndt, J., Motyl, M. ve Pyszczynski, T. (2012). The aftermath of destruction: Images of destroyed buildings increase support for war, dogmatism, and death thought accessibility. *Journal of Experimental Social Psychology*. doi:10.1016/j.jesp.2012.05.004
- Vail, K. E., Rothschild, Z. K., Weise, D. R., Solomon, S., Pyszczynski, T. ve Greenberg, J. (2010). A terror management analysis of the psychological functions of religion. *Personality and Social Psychology Review*. doi:10.1177/1088868309351165

- Vanzella-Yang, A. (2019). Time, Place and Home: Exploring Meanings of Home in Vancouver. *City and Community*. doi:10.1111/cico.12362
- Vess, M. ve Arndt, J. (2008). The nature of death and the death of nature: The impact of mortality salience on environmental concern. *Journal of Research in Personality*. doi:10.1016/j.jrp.2008.04.007
- Vess, M., Arndt, J. ve Cox, C. R. (2012). Faith and Nature: The Effect of Death-Relevant Cognitions on the Relationship Between Religious Fundamentalism and Connectedness to Nature. *Social Psychological and Personality Science*. doi:10.1177/1948550611420303
- Wakimoto, R. (2006). Mortality salience effects on modesty and relative self-effacement. *Asian Journal of Social Psychology*. doi:10.1111/j.1467-839X.2006.00194.x
- Wannarka, R. ve Ruhl, K. (2008). Seating arrangements that promote positive academic and behavioural outcomes: A review of empirical research. *Support for Learning*. doi:10.1111/j.1467-9604.2008.00375.x
- Wapner, S. ve Demick, J. (2002). The Increasing Contexts of Context in the Study of Environment Behavior Relations. *Handbook of Environmental Psychology* içinde .
- Waring, E. M. ve Reddon, J. R. (1983). The measurement of intimacy in marriage: The waring intimacy questionnaire. *Journal of Clinical Psychology*. doi:10.1002/1097-4679(198301)39:1<53::AID-JCLP2270390110>3.0.CO;2-0
- Warner, R. H., Kent, A. H. ve Kiddoo, K. L. (2016). Perceived collective continuity and attitudes toward outgroups. *European Journal of Social Psychology*. doi:10.1002/ejsp.2202
- Watson, D. ve Clark, L. A. (1999). *The PANAS-X: Manual for the positive and negative affect schedule-expanded form*.
- Watson, D., Clark, L. A. ve Tellegen, A. (1988). Development and validation of brief measures of positive and negative affect: The PANAS scales. *Journal of Personality and Social Psychology*. doi:10.1037//0022-3514.54.6.1063
- Weise, D. R., Arciszewski, T., Verliac, J.-F., Pyszczynski, T. ve Greenberg, J. (2012). Terror Management and Attitudes Toward Immigrants. *European Psychologist*.

doi:10.1027/1016-9040/a000056

- Weise, D. R., Pyszczynski, T., Cox, C. R., Arndt, J., Greenberg, J., Solomon, S. ve Kosloff, S. (2008). Interpersonal politics: The role of terror management and attachment processes in shaping political preferences: Research article. *Psychological Science*. doi:10.1111/j.1467-9280.2008.02108.x
- Willard, R. M. (2017). *Rumination and depressive psychopathology as predictors of creative achievement*. Illinois State University.
- Wisman, A. ve Goldenberg, J. L. (2005). From the grave to the cradle: Evidence that mortality salience engenders a desire for offspring. *Journal of Personality and Social Psychology*. doi:10.1037/0022-3514.89.1.46
- Wisman, A. ve Koole, S. L. (2003). Hiding in the Crowd: Can Mortality Salience Promote Affiliation With Others Who Oppose One's Worldviews? *Journal of Personality and Social Psychology*. doi:10.1037/0022-3514.84.3.511
- Yalch, R. F. ve Spangenberg, E. R. (2000). The effects of music in a retail setting on real and perceived shopping times. *Journal of Business Research*. doi:10.1016/S0148-2963(99)00003-X
- Yang, Z., Sedikides, C., Yue, X. ve Cai, H. (2020). Sense of home buffers threats to the self. *Asian Journal of Social Psychology*. doi:10.1111/ajsp.12403
- Yen, C. L. ve Cheng, C. P. (2010). Terror management among Taiwanese: Worldview defence or resigning to fate? *Asian Journal of Social Psychology*. doi:10.1111/j.1467-839X.2010.01328.x
- Yoshida, H. (2020). Study on the Effects of Sex, Intimacy, and Locality on Personal Space Preferences among Japanese University Students. *International Journal of Arts and Social Science*, 3(3), 124–129.
- Yücel, E. (2015). *Terror management and pro-social values: does mortality salience facilitate forgiving only in-group transgressors?* Yıldırım Beyazıt Üniversitesi.
- Zestcott, C. A., Lifshin, U., Helm, P. ve Greenberg, J. (2016). He dies, he scores: Evidence that reminders of death motivate improved performance in basketball. *Journal of Sport and Exercise Psychology*. doi:10.1123/jsep.2016-0025

EK A

Mekan Manipülasyonu Sırasında Kullanılan Nötr Kelime Bulmacası

Kelime bulmacası

Bulmacadaki gizli kelimeler yatay, dikey ve çapraz şekilde yerleştirilmiştir. Hedef listesinde verilen kelimeleri mümkün olan en hızlı şekilde bulmanız gerekmektedir.

E B L N P E M V R K Ü İ T N R
K I G F E Ş G İ Y R E T C E Ü
R S S I Ç D K T İ U E I B M E
A L Z L Z N E T A Ğ İ İ O N H
N A R Ö D Y P N Z K B B İ Ü T
P K V Ü İ D R G A Ş S V E O U
M V B S Y R A O Ç Z L İ N C T
A Ğ M E Ş F T L S Ğ Ç P T Z Ö
R E C R L G E F İ D İ N C D E
Ş L O I E L K Ç C D M A R K A
K A R T O N E Ü Y Ş U K R Ş Y
G L M E N D P K Ş A G M P Ü P
T C G E N O S G İ L E Y Z L Z
R A R K E T M R L Z O G M R D
V B G Z F O A F A A I Ö Ğ H H

KELİME HEDEF LİSTESİ

BİBER
EKTRAN
KARTON
ŞEMSIYE

TAKSİT
GOLFÇÜ
MARKA

DİPNOT
İSLAK
NEDEN

EK B

Sosyal İhlaller Ölçeği'nden Seçilen Maddeler

Dolaylı Sonuçlar İçeren Öyküler

1. Muhasebecisinin rakip firmayla işbirliği halinde giriştiği komplo sonucu batan köklü bir metal fabrikasının sahibi “olan babama oldu” dedi. “Ben üstesinden gelirim. Benim geleceğe dair yeni, çok güzel planlarım var. Fakat babamın kırılan kalbinin onarılabileceğini düşünmüyorum. O bu fabrikayı kurdu, yıllarca işletti ve fabrikanın büyümesini ve başarılı olmasını umarak benim ellerime teslim etti. Fabrika kapandığından beri, fabrikayı kaybetmek yaşama isteğini de kaybetmesine yol açmışçasına dünyası karardı.
2. Yerleşim bölgesinde saatte 160 km hızla giden genç bir sürücünün, oğlunun gözleri önünde, kendisine arabayla çarptığı öğretmen “araç bana çarptı ancak asıl kurban oğlumdur.” şeklinde konuştu.” Kazadan 6 ay sonra ben tamamen iyileştim ama oğlum hala araba sesinden korkuyor. Hareket eden hiç bir araçla seyahat edemiyor. Evden 3 kilometre uzaklıktaki okuluna bütün yollardan olabildiğince uzak durmaya çalışarak, yürüyerek gidip geliyor. Mutlu ve tasasız çocuk, kaygılı ve şüpheli birine dönüştü.
3. Genç bir adama yanlışlıkla konulan AIDS teşhisi, genç adamın sosyal hayattan izole olmasına neden oldu. “Kız arkadaşım ve bütün yakın arkadaşlarım korktular ve beni terk ettiler. Eskiden sosyal hayatımın merkezi olan dans kulübündeki arkadaşlarım bile beni gruptan dışladı. Toplum için tehlikeli biri haline geldim. Yapılan yanlış düzeltilmiş olsa da şimdi bile, insanlar hala gergin, risk almak istemiyorlar ve bence burada suçlanacak birisi varsa o da test sonuçlarına ikinci kez bakamayacak kadar meşgul olan doktordur.
4. Annesine çarpıp kaçan aracın sürücüsünün yakalandığını duyan, kızını tedavi eden psikoloğa göre:Annenin yaraları iyileşecek, ancak kızının ruhunda açılan yaralar sonsuza kadar sürecek. Bir yaşındayken babasını kaybeden 5 yaşındaki yetim kız, annesinin bir yıl süren hastane tedavisi yüzünden annesinden de ayrı kaldı.”
5. Bir uzmanın yanlış teşhisi aileye karmaşa getirdi. Doktor kıza ancak yurtdışında tedavi edilebilecek nadir görülen bir ciğer hastalığı teşhisi koydu. Aile yurtdışında kalmayı karşılayabilmek için büyük borca girdi fakat tedavinin gereksiz olduğu ortaya çıktı. Baba

sinirle “hatayı duyduğunda doktor ‘kızınız sağlıklı olduğu için sevinin’ dedi, fakat mutlu olmak çok zor. Evsiz kaldık, dört çocuğumuzu zar zor besleyebiliyoruz, üstelik çocukluğa özgü bütün keyiflerden de mahrum kaldılar. ” dedi.

Doğrudan Sonuçlar İçeren Öyküler

1. Yetenekli piyanistin parmakları kendisine ihanet etti; yumuşak çalışı, tuşlara özgün dokunuşu, tanıdık hüneri artık görülmüyor ya da duyulmuyor... Genç dâhinin kazadan sonraki ilk konseri gösterdi ki, kırmızı ışıktaki geçerek kendisine çarpan genç kız, piyanistin bedenine hafif kariyerine ise ağır bir zarar vermişti."

2. Duruşmanın sonunda hâkim şu karara vardı: “Kıdemli doktorun genç kadının rahmini almaya dönük kararı kibrinden ve kısmi bilgi kullanmasından kaynaklanmaktadır”. Genç kadın mahkeme salonundan ayrılırken “Bir daha asla tam olamayacağım. 3 çocuğum var ve daha fazlasına niyetim yoktu; ancak yine de kimliğimin çok önemli bir parçası sonsuza dek kayboldu. Bunu telafi edebilecek bir şey var mı?” dedi

3. "Dehşet verici bir boşluk etrafımı sarıyor, çocukluk anılarım, rahmetli anne babamın hatıraları, şarkılar, sevdiklerim... tüm geçmişim sanki hiç olmamış gibi silindi.” Bu duygusal sözler trafik kazasında yaralanan genç bir erkek tarafından söylendi. Sözü edilen kazada, ticari bir araç gencin aracını çok kısa mesafeden takip etmiş ve çarpmıştı. Kazanın etkisiyle kafasına aldığı darbe gencin hafızasının silinmesine neden oldu.

4. Öğrencilere ihtiyaç bursu veren fonun yöneticisi fondaki paraları da alarak yurt dışına kaçtı. Öğrenci temsilcisi “bizim geleceğimizi de alarak kaçtı; başka bir kaynağımız olmadığı için hiçbirimiz öğrenimimize devam edebilecek durumda değiliz. Akademik başarımız, içinde bulunduğumuz şartlardan bir çıkış yolu olacaktı, şimdi ise kapı kapandı. Gerçeklik hayallerimizi belki de sonsuza dek kapı dışarı etti” dedi.

5. Çimento fabrikasının sahibi bir gencin görme yetisini kaybetmesine sebep olduğu gerekçesiyle dava edildi. Fabrika sahibi 15 yıl önce fabrikanın bacasına yeni filtreler taktıracağına söz vermişti; ancak ekonomik sebeplerden ötürü bu gerçekleşmedi. Tüm hayatı boyunca fabrikanın yakınında yaşamış olan genç, “Onların aç gözlülüğü benim sağlığıma mal oldu; miktarı ne olursa olsun hiçbir maddi tazminat benim kaybımı karşılayamaz” dedi.

EK C

Örtük Ölümlülük Belirginliği Manipülasyon Yöntemleri Ön Çalışmaları

1. Deney: Kelime Bulmacası Yöntemi ile Ölümlülük Belirginliği

DYK’da ölümlülük belirginliği ardından ölüm ile ilgili kelimelerin zihinde daha ulaşılabilir olduğu önermesinden yola çıkarak deney hazırlanmıştır. Bu amaçla ölümlülük belirginliği manipülasyonu olarak Maxfield, Pyszczynski, Greenberg ve Bultman (2017) tarafından geliştirilen kelime bulmacası ve ölüm düşüncesi ulaşılabilirliği ölçümü olarak da literatürde en sık kullanılan Arndt ve arkadaşları (1997) tarafından geliştirilen Sözcük Parçası Tamamlama Görevi (Word Fragment Completion Task) Türkçe’ye uyarlanarak kullanılmıştır. Deneyde ölümlülük belirginliği alan katılımcıların, kontrol koşulundaki katılımcılara göre kelimeleri daha çok ölümle ilgili kelimelerle tamamlamaları beklenmektedir.

Yöntem

Deney Ege Üniversitesi Amerikan Dili ve Edebiyatı bölümü 1. Sınıf öğrencilerinden 15 kişi ölüm belirginliği, 15 kişi kontrol koşulunda olmak üzere toplam 30 kişi ile uygulanmıştır.

Araçlar

Ölümlülük Belirginliği Manipülasyonu: Literatürde son 20 yılda kullanılan örtük manipülasyon yöntemleri incelenmiştir. Bu yöntemler arasından Maxfield, Pyszczynski, Greenberg ve Bultman (2017) tarafından geliştirilen Kelime Bulmacası yöntemi seçilmiştir. Bu görevde katılımcılardan 16x16 lık bir kelime bulmacasında gizlenmiş olan 10 hedef kelimeyi bulmaları istenmiştir. Ancak hedef kelimelerin haricinde, bulmaca içerisine manipülasyon koşuluna bağlı olarak beş adet ölüm ya da sınav ile ilgili kelime de gizlenmiştir. Katılımcılar hedef kelimeleri ararken bu kelimelere de maruz kalmaktadırlar. Ölümlülük manipülasyonu koşulundaki katılımcıların bulmacalarında “ölüm, katil, intihar, kabir, ölmek” kelimeleri yer almaktadır. Kontrol koşulundaki katılımcılar ise sınav ile ilgili

“sınav, kalmak, başarısız, stres, sınıf” kelimelerini içeren bulmaca çözmüşlerdir. Katılımcıların öğrenci olmaları nedeniyle sınav konusu onlar için ciddi bir kaygı uyandırıcı konu olabileceği düşüncesi ile seçilmiştir.

Ölüm Düşüncesi Ulaşılabilirliği: Ölüm düşüncesi ulaşılabilirliği literatürde en sık kullanılan yöntem olan Sözcük Parçası Tamamlama Görevi ile ölçülmüştür. Bu görevde katılımcılara _AR_AK gibi çeşitli harf dizileri verilmektedir. Bu harf dizileri, her bir boşluğa bir harf gelecek şekilde hazırlanmıştır. Katılımcılar akıllarına ilk geldiği şekilde bir kelime oluşturarak bu harf dizileri doldurmaktadırlar. Her harf dizisi birden fazla kelime oluşturabilecek şekilde doldurulabilmektedir. Örneğin, _AR_AK dizisi BARDAK ya da ÇARDAK olarak doldurulabilmektedir. Görevde toplam 25 kelime bulunmaktadır ve bunlardan 5 tanesi ölüm ile ilgili doldurulabilecek kelimelerdir. Ölçümün Türkçe’ye uyarlanabilmesi amacı ile Büyük Türkçe Sözlükte geçen ölüm ilgili bütün kelimeler listelenmiştir. Ardından araştırmacılar tarafından ölümle doğrudan ilişkisi olan ve ölçeğin orijinalinde kullanılan kelimeler seçilmiştir. Göz (2003) tarafından yayınlanan Türkçe Kelime Sıklıkları sözlüğüne göre her bir kelimenin frekansı çıkarılmıştır. Frekansı 10 ve üzerinde olan kelimeler için orijinal çalışmadaki yöntem ile, kelimenin ilk harfi aynı kalacak şekilde, kelimenin sadece 2 harfinin değişmesi ile oluşturulabilecek bütün kelimeler sıralanmıştır. Frekansı en az ölüm ile ilgili kelimeler kadar olan alternatif kelimeler belirlenerek kelime doldurmaca görevi hazırlanmıştır. Örneğin, “mezar” kelimesinin frekansı 78’dir, ona alternatif olarak 138 frekansı olan “mezun” kelimesi seçilerek bulmacada MEZ_ _ şeklinde kullanılmıştır. Bu görevde katılımcılardan boşlukları ölüm ile ilgili kelimelerle doldurabilecekleri kelimeler “mezar, merhum, gömülmek, ceset, tabut” olarak belirlenmiştir. Sonuç olarak bu çalışmada bağımlı ölçüm ölümle ilgili verilen kelimelerin kaç tanesini ölüm ile ilgili kelimelerle tamamladığıdır. Alınabilecek en yüksek puan 5’tir.

İşlem

İlk olarak sınıf içerisinde duyuru yapılarak deneye yönelik bilgilendirme yapılmıştır. Katılımcılara bu çalışmanın dil becerilerine yönelik geliştirilen bir testin ön çalışması olduğu ve iki adet kelime görevi olduğu duyurulmuştur. Deney materyalleri katılımcılara kapalı olarak dağıtılmıştır. Bütün sınıfa dağıtım tamamlandığında araştırmacının yönergesi ile

herkes beraber başlamıştır. Katılımcılar seçkisiz bir şekilde ölümlülük belirginliği ya da kontrol manipülasyonunu içeren kelime bulmacasını çözmüşlerdir. Bu sırada araştırmacı 3 dakika süre tutmuştur. Süre tamamlandığında sınıfa yönerge verilmiş ve bütün katılımcılar aynı anda bir sonraki görev olan kelime doldurmaya görevine geçmişlerdir. Bu aşamada katılımcılar istedikleri kadar vakit kullanabilmişlerdir. İkinci görevi de tamamlayan katılımcılar araştırmacıya deney materyallerini teslim etmiştir. Katılımcıların hepsine teşekkür edilerek çalışma sonlandırılmıştır.

Bulgular

Veriler SPSS programı ile bağlantısız örneklem için t-testi karşılaştırması ile analiz edilmiştir. Ölümle ilgili şekilde tamamlanan kelimeler 1, farklı bir şekilde tamamlanan kelimeler 0 şeklinde kodlanmıştır. Ardından katılımcıların toplam puanları hesaplanmıştır. Analiz sonuçlarına göre ölüm ($X = 1.73$, $SS = 1.03$) ve sınav ($X = 1.53$, $SS = .99$) grupları birbirinden farklılaşmamaktadır; $t(28) = .541$, $p = .59$.

Tartışma

Çalışma sınıf ortamında yürütüldüğünden dolayı araştırmacının kontrolü zayıf kalmıştır. Deney sırasında bazı katılımcılar kelime doldurmaya görevini yarım bırakmış ve hedef kelimeleri doldurmamışlardır. Bu koşulların çalışmanın iç geçerliğini düşürmesi nedeniyle çalışmanın laboratuvar ortamında tekrarlanmasına karar verilmiştir. Bu nedenle çalışmanın kontrollü deney ortamında tekrar edilmesi amacıyla 2. Deney çalışması gerçekleştirilmiştir.

2. Deney: Kelime Bulmacası Yöntemi ile Ölümlülük Belirginliği

Deney, birinci deneyin laboratuvar ortamında tekrar test edilmesini amaçlamaktadır. Deney 30 kadın ve 11 erkek olmak üzere toplam 41 kişi ile tamamlanmıştır. Katılımcılar sınıf içerisinde yapılan duyurunun ardından bir dersten ekstra puan karşılığında çalışmaya katılmışlardır.

Yöntem

Kullanılan Araçlar

Ölüm belirginliği manipülasyonu birinci deneyde kullanılan kelime bulmacası ile aynıdır. İlk deneyden farklı olarak bu aşamada katılımcılara bulmacayı çözmeleri için belirli bir süre verilmemiştir.

Ölüm Düşüncesi Ulaşılabilirliği ölçümü birinci deneyde kullanılan kelime doldurmaca görevinin aynısıdır ve ek olarak “vefat” kelimesi eklenmiş, 6 ölümlle ilgili kelime ile devam edilmiştir. Sonuç olarak bu çalışmada bazı harfleri boş bırakılmış şekilde verilen “mezar, merhum, gömülmek, ceset, tabut, vefat” kelimelerinden kaç tanesinin bu kelimeler ile tamamlandığı bağımlı ölçüm olarak alınmıştır.

İşlem

Sınıf içerisinde yapılan duyurunun ardından katılımcılar randevu saatlerinde laboratuvara gelmişlerdir. Laboratuvarda öncelikle bekleme odasına alınarak Bilgilendirilmiş Onam Formunu imzalamışlardır ve daha sonra bilgilendirme için kullanılacak olan listeye mail adreslerini bırakmışlardır. Ardından katılımcılar laboratuvara alınmışlardır. Çalışmanın amacına yönelik yapılan kısa bir bilgilendirmenin ardından deneye başlamışlardır. Bilgisayar ekranında kısa bir tanıtım yazısı görülmektedir. Ardından katılımcılar seçkisiz olarak deney veya kontrol gruplarından birine atanmıştır ve onlara sağlanan kelime bulmacasını çözmeleri istenmiştir. Kelime bulmacasını tamamladıklarında araştırmacıya haber vermeleri istenmiştir. Katılımcılar bulmacayı bitirdiklerinde araştırmacı laboratuvara girerek kelime doldurmaca görevini başlatmışlardır. Kelime doldurmaca görevini bilgisayar ekranında verilmektedir ve katılımcılar akıllarına ilk gelen kelimeyi bilgisayarda ayrılan yere yazmaları istenmiştir. Deney tamamlandığında katılımcılara teşekkür edilmiştir. Çalışmanın veri toplama süreci tamamlandığında katılımcılara çalışmanın amacına ve bulgularına yönelik bilgilendirme maili atılmıştır.

Bulgular

Veriler SPSS programı ile bağlantısız örneklem için t-testi karşılaştırması ile analiz edilmiştir. Ölümle ilgili şekilde tamamlanan kelimeler 1, farklı bir şekilde tamamlanan kelimeler 0 şeklinde kodlanmıştır. Ardından katılımcıların toplam puanları hesaplanmıştır. Analiz sonuçlarına göre ölüm grupları birbirinden farklılaşmamaktadır; $t(38) = 1.60, p = .11$. Ölümlülük belirginliği koşulundaki katılımcıların ortalaması 1.85 ($SS = .23$) ve kontrol koşulundaki katılımcıların ortalaması 1.35'tir ($SS = .20$)

Tartışma

Bulgular ışığında bağımlı ölçümün yeterince iyi çalışmadığı düşünülmüştür. Türkçe'nin çok zengin bir dil olduğu göz önüne alındığında ölüm kelimeleri yerine katılımcıların doldurabilecekleri alternatif kelimeler beklenenden farklı ve çeşitli olmuştur. Örneğin vefat kelimesi için kelime frekansları sözlüğünde bulunmayan ancak günümüzde yaygın olarak kullanılan “vegan” kelimesi yazılmıştır. Benzer şekilde merhum kelimesi için Türkçe sözlükte var olmayan “menfun” kelimesi yazılmıştır. Araştırmacının kontrolünü ve bağımlı ölçümün hassasiyetini arttırmak adına bağımlı ölçüm değiştirilerek 3. Deney gerçekleştirilmiştir.

3. Deney: Kelime Bulmacası Yöntemi ile Ölümlülük Belirginliği

Üçüncü deneyde ölüm düşüncesi ulaşılabilirliğini daha hassas ölçmek adına ölçüm yöntemi değiştirilmiştir. Çalışma Sosyal Psikoloji Laboratuvarında, öğrenci örnekleme ile gerçekleştirilmiştir.

Yöntem

Deneye 36 kadın ve 15 erkek olmak üzere 51 kişi katılmıştır. Katılımcıların hepsi kelime bulmacasında gizlenmiş olan ölüm ya da sınav ile ilgili kelimelerin en az birini görmüşlerdir.

Araçlar

Ölüm belirginliği Manipülasyonu birinci deneyde kullanılan yöntemin aynısı olarak ölüm ve sınav gizli kelimelerini içeren kelime bulmacası ile gerçekleştirilmiştir.

Ölüm Düşüncesi Ulaşılabilirliği Ölçümü Hayes, Schimel, Faucher ve Williams (2008) tarafından geliştirilen Sözcüğe Ait Karar Verme Görevi (Lexical Decision Task) ile ölçülmüştür. Bu görevde bilgisayar ekranında bir kelime gözükmemektedir ve katılımcıların mümkün olduğunca hızlı şekilde, gözüken kelimenin anlamlı ya da anlamsız olduğuna karar vermeleri gerekmektedir. Katılımcıların kelimelere verdikleri tepki zamanları kaydedilmiştir. Eğer katılımcıların ölüm ile ilgili düşünceleri zihinlerinde aktif olmuşsa yani daha ulaşılabilirse, ölümle ilgili kelimelere daha hızlı tepki göstermeleri beklenmektedir. Katılımcılar 3 nötr anlamlı 3 anlamsız kelime ile deneme aşaması gerçekleştirdikten sonra ölçüm alınan görev başlamıştır. Görevde 6 ölüm ilgili kelime, 6 olumsuz anlamlı kelime, 6

nötr anlamlı kelime ve 18 anlamsız kelime⁵ bulunmaktadır⁶. Kelimeler ekranda belirdikten sonra katılımcıların cevap vermek için 3 saniyeleri bulunmaktadır. Katılımcıların bu kelimelere gösterdikleri tepki zamanlarının ortalaması alınarak ölüm, negatif ve nötr kelime zamanları hesaplanmıştır. Ölüm ile ilgili seçilen kelimeler 3. Çalışmada kullanılan kelimelerin aynısıdır. Olumsuz ve nötr kelimelerin frekansları ve kelime uzunlukları ölüm kelimelerine benzer olarak seçilmiştir. Seçilen kelimelerin frekansları Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1. Ölüm Düşüncesi Ulaşılabilirliği görevi için seçilen kelimeler ve frekansları

Ölüm Kelimeleri		Olumsuz Kelimeler		Nötr Kelimeler	
Kelime	Frekans	Kelime	Frekans	Kelime	Frekans
Mezar	78	Hüzün	75	Kuram	77
Gömülmek	43	Bunalmak	21	Yetişkin	47
Merhum	27	Hırsız	49	Dirsek	27
Ceset	24	Keder	26	Dikiş	24
Vefat	18	Zalim	19	Bagaj	18
Tabut	18	Vahşi	19	Atlet	18
Ort.	34.6		34.8		35.16

İşlem

Sınıf içerisinde yapılan duyurunun ardından randevu saatinde laboratuvara gelen katılımcılar bilgilendirilmiş onam formunu imzaladıktan sonra deney odasına alınmışlardır. Araştırmacı deneyi başlatıp kelime bulmacasını kapalı bir şekilde bilgisayarın yanına koyduktan sonra odadan ayrılmıştır. Ekranda ilk olarak çalışmanın kısa bir tanıtımı yapılmaktadır. Ardından katılımcılardan kelime bulmacasını çözmeleri istenmiştir. Bulmacayı bitirdiklerinde araştırmacıya haber vermeleri istenmiştir. Araştırmacı odaya girip

⁵ Çalışmada kullanılacak anlamsız kelimelerin belirlenmesi için araştırmacı tarafından 50 kelimedenden oluşan bir liste hazırlanmıştır. Bu liste 10 kişiye uygulanmış ve bütün katılımcılara anlamsız gelen 18 kelime çalışmada kullanılmak üzere seçilmiştir.

⁶ Kelimelerin olumsuz ve nötr anlamlı olup olmadıkları Kapucu (2018) tarafından gerçekleştirilen kelimelerin norm anlamlarının belirlediği çalışma temel alınarak karar verilmiştir.

ikinci görevi başlattıktan sonra odadan tekrar ayrılmıştır. Katılımcı çalışmayı tamamladığında araştırmacı ilk kelime bulmacası görevinde hedef kelimelerin haricinde bulmaca içerisine gizlenen başka kelimeler görüp görmediğini sormuştur. Cevapları kaydedilen katılımcıya teşekkür edilmiş ve deney tamamlanmıştır.

Bulgular

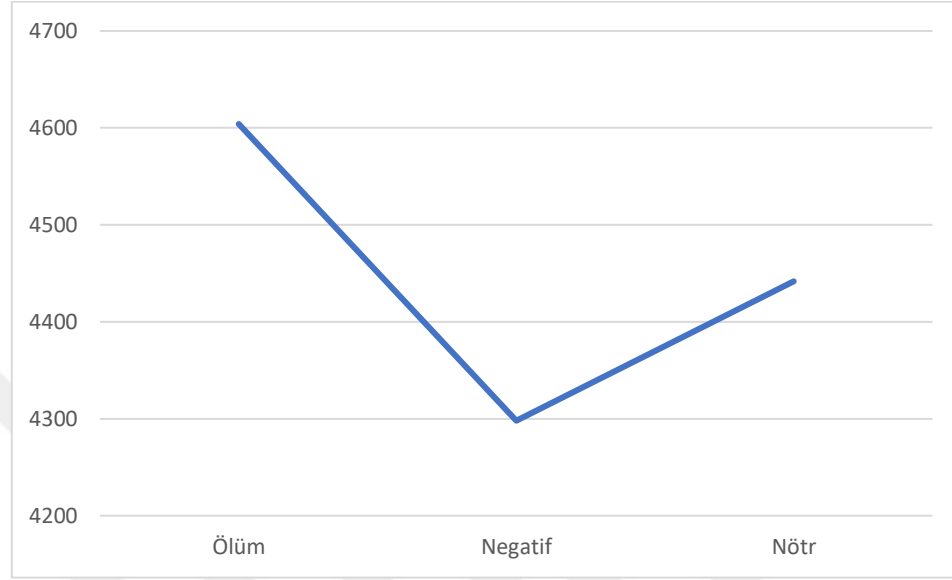
Deney 2 ölümlülük belirginliği (Ölüm -Sınav) X 3 kelime listesi (Ölüm-Negatif-Nötr) karışık desen ile tasarlanmıştır.

Analizlerde ilk olarak her bir listede uç değer olan katılımcılar incelenmiştir ve uç değer olarak tespit edilen 3 katılımcının puanları kayıp veri olarak kodlanmıştır. Ardından ölümlülük belirginliği ve sınav koşulu gruplararası ve ölüm, negatif ve nötr kelimeler grup içi olmak üzere karışık desen varyans analizi yapılmıştır. Ölümlülük belirginliğinin ana etkisi anlamlı değildir, $F(1,46) = .06, p = 80$. Benzer şekilde etkileşim etkisinin anlamlı olmadığı gözlenmiştir, $F(2,45) = .06, p = 93$. Ancak ölüm, negatif ve nötr kelime listelerinin ana etkisi sınıra yakın anlamlılıkta bulunmuştur, $F(2,45) = 2.99, p = 06$. Ölüm ve spor grubundaki katılımcıların ölüm, negatif ve nötr kelimelere gösterdikleri tepki zamanları Tablo- 2’de sunulmuştur. Kelime listesinin ana etkisini gösteren sonuçlar Grafik 1’de gösterilmiştir.

Tablo-2 Deneysel koşullardaki katılımcı sayıları, kelime gruplarına gösterilen tepki zamanları ve standart sapma değerleri

Ölüm Koşulu		Sınav Koşulu	
n = 23		n = 25	
Tepki Zamanları	Standart Sapma	Tepki Zamanları	Standart Sapma
Ölüm Kelimeleri	4511.78	4530.72	950.47
Negatif Kelimeler	4213.30	4258.76	743.14
Nötr Kelimeler	4349.69	4437.72	824.15

Grafik 1 Kelime listelerinin toplam değerleri

Kelime listesinin ana etkisinin anlamlı olması üzerine liste grupları arasında kontrast analizleri gerçekleştirilmiştir. Buna göre sadece ölüm ve negatif kelime grupları birbirinden anlamlı şekilde farklılaşmaktadır ($F(1,46)=5.95, p = .02$); ölüm ve nötr kelime grupları ($F(1,46)= 1.54, p = .22$) ile negatif ve nötr kelime listeleri ($F(1,46)= 2.79, p = .10$) arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır. Yani katılımcılar ölüm ile ilgili kelimelere negatif anlamlı kelimelere kıyasla daha yavaş tepkiler göstermişlerdir.

Tartışma

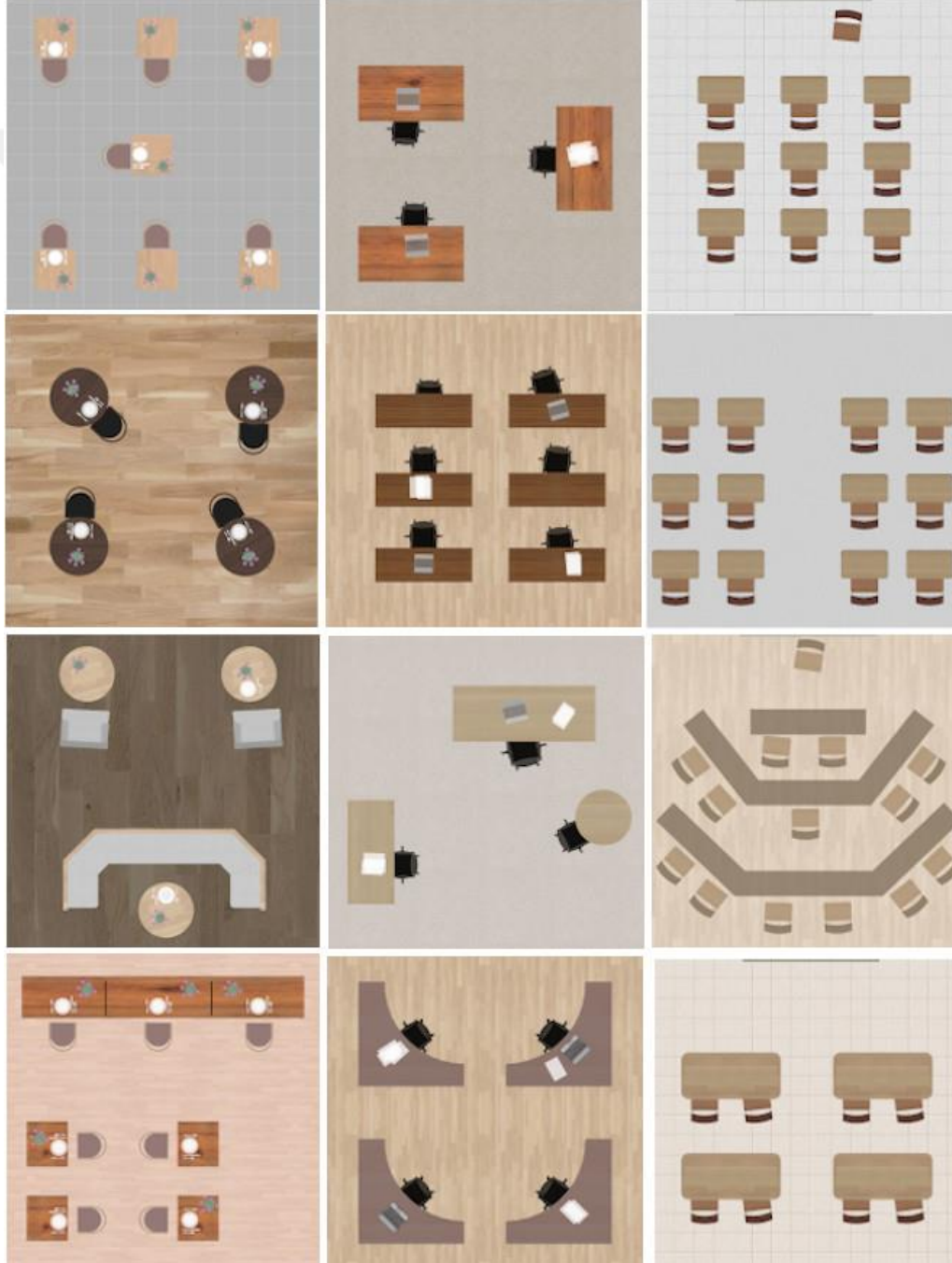
Deneyde ölümlülük belirginliğinin ve etkileşim etkisi anlamlı değildir ancak kelime listesinin ana etkisinin sınıra yakın anlamlılıkta olması beklentilerin dışında bir bulgudur. Ölüm ile ilgili kelimelere negatif anlamlı kelimelere göre daha yavaş tepki verilmesi ölüm ile ilgili kelimelerin fark edildiğini göstermektedir. Bir diğer şekilde yorumlamak gerekirse, ölüm ile ilgili düşüncelerin hala zihinde aktif olduğunu ya da zihne aktivasyonunun yeni gerçekleştiği gözlemlenmektedir. Yani katılımcılar hala aktif olarak ölüm ile ilgili düşünceleri bastırmaya çalışmaktadırlar şeklinde yorumlanabilir. Bu nedenle ölümlülük belirginliği manipülasyon yönteminin değiştirilmesi ve daha güçlü bir örtük manipülasyon yönteminin tercih edilmesi tavsiye edilmektedir.

EK D
Sosyopet ve Sosyofüj Mekan Tasarımları
Sosyofüj Mekanlar

Kafe Tasarımları

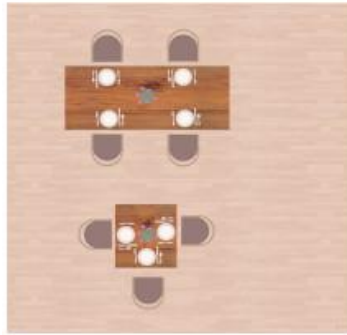
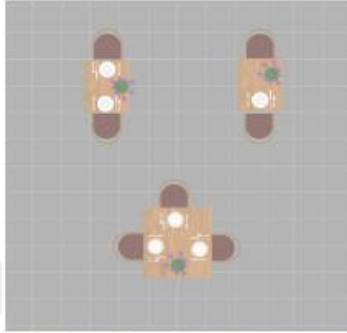
Ofis Tasarımları

Sınıf Tasarımları

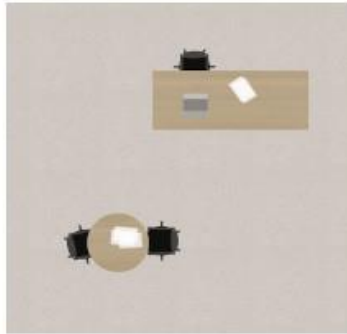
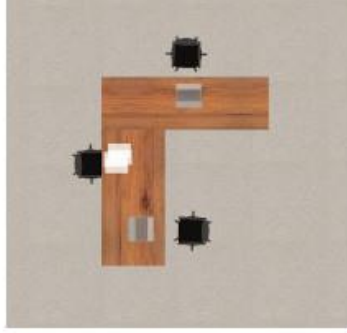

Sosyopet Mekanlar

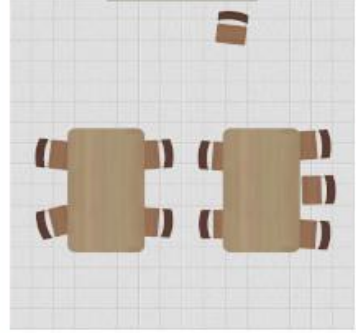
Kafe Tasarımları

Ofis Tasarımları

Sınıf Tasarımları

EK E

Ölümlülük Belirginliği Manipülasyonunda Kullanılan Kıyafet Tasarımları

EK F**Algılanan Kolektif Süreklilik Mekanları**

Fotoğraf Numarası	İsmi	Kolektif Süreklilik Grubu
20	Yeşilova Ziyaretçi Merkezi, İzmir	Düşük
35	Armada Avm, Ankara	Düşük
39	Kilis 7 Aralık Üniversitesi Uygulama Otel	Düşük
17	SGK Binası, Burdur	Düşük
60	Kemik Park Otel, Bartın	Düşük
57	Atatürk Devlet Hastanesi, Düzce	Düşük
50	Bayazhan Kent Müzesi, Gaziantep	Yüksek
21	Atatürk Kongre ve Etnografya Müzesi, Sivas	Yüksek
30	Paşaoğlu Konağı Entografya Müzesi, Ordu	Yüksek
69	Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi	Yüksek
10	İzmir Ticaret Borsası	Yüksek
68	Boğaziçi Üniversitesi	Yüksek
56	Folkart Towers, İzmir	Düşük
37	Toplu Konut Apartmanı	Düşük
54	Apartman Görüntüsü, Ordu	Düşük
71	Bir apartman görüntüsü	Düşük
32	İstinye Park AVM, İstanbul	Düşük
76	Forum Bornova AVM, İzmir	Düşük
36	Gündoğdu Meydanı, İzmir	Yüksek
28	Kızlarağası Han	Yüksek

1	Galata Kulesi	Yüksek
29	Beyazıt Meydanı, İstanbul	Yüksek
65	Rumeli Hisarı, İzmir	Yüksek
2	Kız Kulesi	Yüksek

TEŞEKKÜR

Her şeyden önce bu tez sürecinde benimle beraber yürüyen, bana yol gösteren ve benimle birlikte emek harcayan danışmanım Doç. Dr. Mert Teközel'e ve tez izleme toplantılarında çok değerli katkılarda bulunarak yolumda ilerlememi sağlayan Prof. Dr. Sonia Amado'ya ve Doç. Dr. Serap Akfırat'a çok teşekkür ederim.

Akademik hayatımda beni ben yapan, yeri geldiğinde anne yeri geldiğinde dost olan biricik hocacım Prof. Dr. Melek Göregenli'ye sonsuz şükranlarımı sunarım. Günün birinde birlikte üretmeye devam edebilmek dileğiyle...

Sosyal hayatımın merkezinde yer alan, benimle gülen, benimle ağlayan, elimi uzattığım her an dokunabileceğimi bildiğim ve sarılmayı en çok istediğim üç kişiye, Ceren Süngüç, Gizem Alvan ve Gözde Polatkal'a her zaman benimle oldukları için çok çok çok teşekkür ederim.

Her zaman bu kadar geç tanıştığım için üzüldüğüm, benimle beraber çabalayan, didinen, elinden gelen her şeyi yapan ikinci ailem Nurik Hanım'a, İlito'ya, Tayyar Babam'a ve Bacaksız'a şimdiye kadar geçen ve bundan sonra beraber geçireceğimiz yıllar için teşekkür ederim.

Bana küçük kardeşliği sonuna kadar yaşatan abime, yıllar sonra edindiğim kız kardeşim Candanım'a ve dünyaya bakışımı değiştiren, sevmeyi yeniden tanımlatan minik Fındığım'a hayatımda oldukları için teşekkür ederim.

Sevgimi, minnetimi ve şükranlarımı anlatmakta kelimelerin yetersiz kaldığı, hayatımın ve kalbimin parçası olan, beni olduğum gibi kabul eden ve benimle beraber her şeyi yaşayan sevgili aileme, anneme, babama ve biricik eşim Hakan Mehmet Doğan'a yetersiz kalan teşekkürlerimle...

ÖZGEÇMİŞ

ÖĞRENİM

2014 - 2020	Doktora, Sosyal Psikoloji, Ege Üniversitesi, İzmir
2010 - 2014	Yüksek Lisans, Sosyal Psikoloji, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara
2005 - 2010	Lisans, Matematik, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara

GÖREVLER

2014 –	Araştırma Görevlisi, Ege Üniversitesi
--------	---------------------------------------

YAYINLAR

- **Akca, E.** & Sumer, N. (2016). The Quiet Ego and Its Predictors in Turkish Culture. C. Roland-Levy, P. Denoux, B. Vover, P. Boski, & W. K. Gabrenya Jr. (Ed.) içinde *Unity, diversity and culture: Research and Scholarship Selected from the 22nd Congress of the International Association for Cross-Cultural Psychology*. Melbourne, Florida USA: International Association for Cross-Cultural Psychology. Accessed via www.iaccp.org
- **Akca, E.** (2014). Personality and cultural predictors of the Quiet Ego: Comparing Turkey and the United States. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kırimer, F., **Akca, E.** & Sümer, N. (2014). Orta çocuklukta anneye kaygılı ve kaçınan bağlanma: Yakın İlişkilerde Yaşantılar Envanteri-II orta çocukluk dönemi ölçeğinin Türkçeye uyarlanması. *Türk Psikoloji Yazıları*, 17(33), 45-57.

KONFERANS SUNUMLARI

- **Akca, E.**, Göregenli, M. & Bonaiuto, M. (2017). The Reasons for Change of Privacy Practices in Public Space: A Cross-Cultural Study [Poster Sunumu]. International Conference on Environmental Psychology, A Coruna, İspanya.
- Peker-Dural, H., **Akca, E.**, Soylu, N. S., Mete, C., Solak, Ç., & Göregenli, M. (2016). Social representations of “foreign” women in Turkish weblogs: From sexual object

to wife [Sözlü Sunum]. International Conference on Gender and Migration, İzmir, Türkiye.

- **Akca, E.,** Göregenli, M., & Bonaiuto, M. (2016). Meaning of privacy in domestic and public space: A comparative study of privacy practices among Italian and Turkish youth [Sözlü Sunum]. 24th Conference of International Association People-Environment Studies, Lund, İsveç.
- **Akca, E.,** Sumer, N., Wayment, H. A., & Demir, M. (2016). Quiet Ego and Its Predictors: Comparing Turkey and the United States [Poster Sunumu]. 8th European Conference on Positive Psychology, Angers, Fransa.
- **Akca, E.,** Gölcük, M., & Yangın, E. (2015). The Relationship between attitudes toward marriage and system justification beliefs in Turkish culture. [Poster Sunumu]. *IARR 2015 Conference on Self-Regulation and Close Relationships*.
- **Akca, E.,** Mete, C., Peker, H., Solak, Ç, Soylu, N. S., Tuzkaya, F., & Göregenli, M. (2015). *Foreign Women in Discourse: A Sexual Object or a Wife in Turkey*. [Sözlü Sunum]. 10th International Conference Women in Culture, Gdansk.
- **Akca, E. & Sümer, N.** (2014). *Quiet ego and its predictors in Turkish culture*. [Sözlü Sunum] 22nd Congress of the International Association for Cross-Cultural Psychology (IACCP), Reims.
- **Akça, E.,** Kırimer, F., & Sümer, N. (2013). Orta-çocuklukta Bağlanma ve akademik öz-yeterlilik. [Poster Sunumu]. 18. National Psychology Congress, Bursa, Turkey.